

Bilge

YIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

DERGİSİ

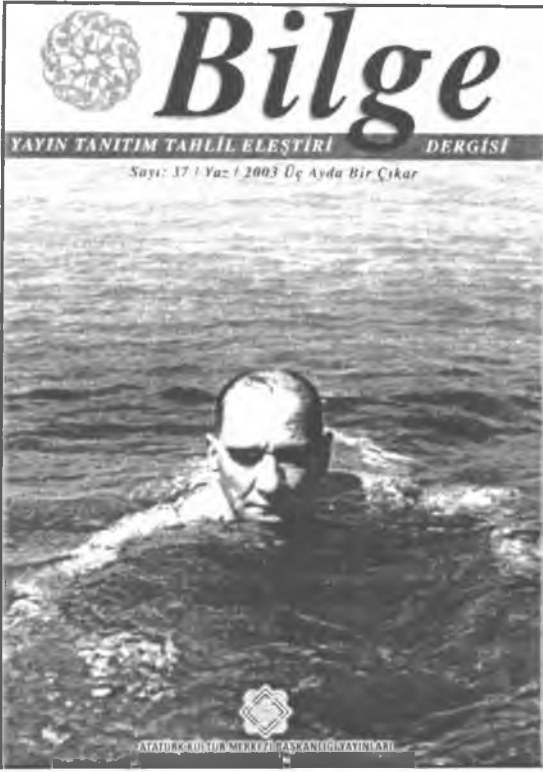
Sayı: 37 / Yaz / 2003 Üç Ayda Bir Çıkar

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

15 Mayıs 2003 Tarihinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi Prof Dr. Hasan Onat Tarafından Türk Dil Kurumu Konferans Salonunda
"Din Anlayışında Mezhepler Üstü Yaklaşım" Konulu Konferanstan Bir Görüntü

Kapak Tasarımı : **Burak TARLAKAZAN**

Yönetim Yeri

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
06570 Maltepe/ANKARA

Telefonlar

Santral : (0.312) 232 22 57-231 23 48
Yazı İşleri : (0.312) 232 43 21
Abone İşleri : (0.312) 232 39 13
Belgegeçer (Faks) : (0.312) 232 43 21

Fiyatı

3.000.000. TL.

Dış Ülkeler İçin Yıllığı : 20 \$
(Gönderme Gideri Hariç)

Posta Çek Numarası : 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge

Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri Dergisi

Üç Ayda Bir Çıkar

Kurucusu:

Prof. Dr. Sadık TURAL

Başbakanlık

(Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı)

Cilt : 10, 2003 / Yaz 37

BAŞBAKANLIK

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Başkanlığı Adına Sahibi

Prof. Dr. Taciser ONUK

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
İmran BABA

YAYIN KURULU

Prof. Dr. : Sadık TURAL
Prof. Dr. : Berin U. YURDADOĞ
Dr. : Müjân CUNBUR
Nail TAN
İmran BABA
Uzman : Şebnem ERCEBECİ

Yurtdışı Temsilciliği

A.B.D. : **Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN**
Azerbaycan : **Prof. Dr. Kâmil VELİYEV**
Danimarka : **Zeynel KOZANOĞLU**
Kazakistan : **Prof. Dr. Şâkir İBRAYEV**
Kırgızistan : **Prof. Dr. Abdıldacan AKMATALİYEV**
Macaristan : **Prof. Dr. G. HAZAI**
Özbekistan : **Prof. Dr. Begali KASIMOV**
Tataristan : **Prof. Dr. Hatip MİNİGULİ**
Türkmenistan : **Prof. Dr. Annagurban AŞIROV**

Dizgi - Tasarım - Ofset Baskı

Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi

Bişkek Cad (8.Cad) 81. Sokak No:2 Emek/ANKARA

Tel : 212 64 95 / 108 -109

Bu Sayıda

Taciser ONUK	: Kültür ve Kadın	3
--------------	-------------------	---

MAKALELER

Süleyman KAZMAZ	: Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Görüşü	9
Mübahat TÜRKER-KÜYEL	: Felsefe ve Etik İlişkinine Bir Örnek: Fârâbî'de Geometri Felsefesi	17
Abdullah UZ	: Müzik, Dil ve Türkçe	30
Naile HACIZADE	: Türklerde ve Ruslarda Kazaklık Kurumu	41
Abdullah ŞENGÜL	: İstanbul'un Millî Romantik Yüzü veya Koca Mustâpaşa	48

KİTAP TANITIMI

Metin ÖZASLAN	: Halkbilimi Yöre Araştırmaları ve İki Örnek: ODTÜ-THBT Ankara Yöresi Halkbilim Araştırması ve Aydın Yöresi Tahtacı Köylerinde Kültürel Değişim Araştırması	54
Banu KARABABA TAŞKIN	: Dil Bilimi Düşününde Dönüm Noktaları I	60
Fatma AÇIK	: "Felsefî Çözümlemelerde Yöntem"	62
Elif TARLAKAZAN	: "Bilim Ahlâkı"	64
Aziz AYVA	: "Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği"	66
Müberra GÜRGENDERELİ	: "Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye : Atalar Sözü"	68
İbrahim TÜZER	: Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak Üzerine	75
Halil ÇELTİK	: Ümmî Şair Enverî ve Divanı	77

DERGİ TANITIMI

Reşide GÜRSES	: "Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten (TDAY - Belleten), 1999/I-II,"	79
Nevin BALTA	: "Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten (TDAY - Belleten), 2001/I-II,"	81

DERS KİTAPLARI

Mehmet YÜKSEL	: "Lise 2. Sınıflar İçin Kimya Ders Kitabı"	83
---------------	---	----

HABERLER

Metin ÖZASLAN	: Anadolu Müziği Paneli	88
Afet BAL	: D. Aliyeva Adına Azerbaycan Kadın Haklarını Müdafâ Cemiyeti Toplantısı Bakü'de Yapıldı	97
Reşide GÜRSES	: Permanent International Altaistic Conference PIAC (Uluslararası Sürekli Altayistik Konferansı)'ın 46.sı Yapıldı 22-27 Haziran 2003 / Ankara	101
Mustafa GÜNDÜZ	: "Osmanlı'da Bilim" Konulu Konferanstan Notlar	103
Songül BOYBEYİ	: 21. Dünya Felsefe Kongresi 10-17 Ağustos Tarihleri Arasında İstanbul'da Gerçekleştirildi	106

BİLGE YAYIN, TANITIM, TAHLİL ELEŞTİRİ DERGİSİ YAYIN İLKELERİ118

37. SAYIDAN MERHABA

*Kültür ve Kadın**

Prof. Dr. Taciser ONUK

Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi Başkanı

Öncelikle, bu anlamlı toplantıya, kültürümüzü, yalnızca doğduğumuzda hazır bulduğumuz ve yaşam boyunca bizi zenginleştiren bir "**miras**" olarak değil, bir "**görev**" olarak benimseyip, koruma, geliştirme, geleceğe aktarma sorumluluğunu yerine getiren, anayasal yetkilerle donatılmış bilimsel bir kurumun BAŞBAKANLIK ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ'nin Başkanı onuruyla katılmanın, bir Cumhuriyet kadını olarak bana ayrı bir mutluluk verdiğini belirtmeliyim.

Kadın, her ne kadar, yaratıcı ve doğurgan özelliğiyle "**hayatın sırlarını kendinde saklayan kutsal bir varlık**" olarak yüceltilmiş ve Antikçağ'dan Rönesans'a kadar bütün tasvirlerde "**bilgelik**"i simgelediği de, yüzyıllar boyunca, insanları doğanın iki ayrı cinse vermiş olduğu niteliklerle sınıflayan geleneksel bakış açısının olumsuz sonuçlarını yaşayagelmiştir.

"**En iyi kadın, kendisinden söz edilmeyendir**" diyor tarihçi Thukidides. Antikçağ'da kadından ne beklendiğini bu sözlerle dile getirmiş. Demek istiyor ki, kadın, kendisini arka perdede tutmalı, olabildiğince kendisinden söz ettirmemeli, kendisini ne iyi, ne kötü, hiçbir şekilde öne çıkarmamalı, kamusal her türlü olayın dışında olmalıdır.

Kadını daima bir eksiklik, düşünme ve soyutlama yeteneğinin ve yaratıcılığın eksikliği olarak gören bu önyargılı düşünceler, kadın cinsine "**erkeğin, işinden, eğlencesinden dönüp dinlendiği evinin dekoratif bir parçası**" rolünü uygun görmüştür.

Bu bakış açısı çağdaş bir dünyanın kadınları olarak şu anda çoğumuza çok uzak ve anlaşılabilir gelebilir ama lütfen bir an için bu dar kalıplar içinde yaşayan kadının yalnızlığını bir düşünelim. Toplumsal hayattan tamamen dışlandığımızı, başka bir gezegenden gelmiş gibi aynı dünyada yaşadığımız erkekler kadar gerçek bir insan olmadığımızı söyleyen boş inançlara tüm benliğimizle isyan ettiğimizi ama bunun bir işe yaramadığını düşünelim....

Maalesef, insanlık tarihi boyunca kadın, bu yalnızlığı düşünülemez boyutlarda yaşamıştır. Yeniçağ'ın başlangıçlarına kadar, anne olan bir kadının bilimsel çalışma yapması, hemen hemen hiçbir şekilde düşünülemez bir şey olmuştur.

(*)17-21 Haziran 2003'de Azerbaycan Bakü'de "Kadınların Seçimlere Aktif bir Şekilde Katılmasını Teşvik Etme Mekanizması ve Seçim Tecrübesi" konferansında sunulan bildiri metnidir.

Diğer taraftan, kültürlerin geleceği hakkında düşünceler ileri süren tarih düşünürlerinin bir kısmı, son derece kötümser bir bakış açısından hareketle, kültürlerin kendilerine has yapıcı güçlerinin bir gün tükeneneğini, bir süre sonra da hızla çökeceğini dile getirirler.

Bu karamsar görüşle taban tabana zıt olan, sonsuz bir iyimserlik içindeki bir başka görüş de, kültürlerin sürekli olarak ilerleme anlamında, kendiliğinden doğal bir gelişme içinde olduğunu iddia eder.

Her ikisi de tarihî gerçeklerle ve akılla uzlaşmayan bu kehanet niteliğindeki görüşlerin yanında bir görüş daha vardır ki, katılmamak mümkün değildir: Kültürlerin geleceği, o kültür içindeki insanların, cins ayrımı gözetilmeksizin, hep birlikte yetenek, bilinç ve iradelerinin gücüne bağlıdır.

Bu akılcı yaklaşıma göre, toplumlar kendi kültürlerini yaşatmak ve çağdaş, evrensel bir seviyeye çıkarmak istiyorlarsa, toplumu oluşturan bireylerinin bütün dinamiklerini devreye sokarak, çalışıp çabalamak zorundadırlar. Ne kadar gerçekçi ve insanı temel alan akılcı bir anlayış biçimi değil mi?

*Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Yüce Atatürk, bir toplumun çağdaş ve evrensel bir yüsekliğe erişmesinde, toplumun her bireyinin ortak bilincinin ve iradesinin önemini, Amasya Tâlimi'nde açıkça söyle ifade etmiştir: "**Milletin istiklâlini, yine milletin azim ve iradesi kur-taracaktır.**"*

Atatürk'ün Cumhuriyeti kurduktan sonra büyük bir hızla toplumsal yenilenme amacıyla gerçekleştirdiği devrimler de hep bu düşünceyle temellenmiştir.

Bu devrimler çok yönlü olarak analiz edildiği zaman, yapılan devrimlerin kadına yönelik olduğu görülmektedir. Bunun sebebi, Atatürk'ün düşünce sistemi içerisinde kolayca bulunabilir.

Atatürk'e göre, bir toplumun, bir kültürün seviyesini, o toplumda, o kültürde kadının ulaştığı seviye belirlemektedir.

*Biz bu olguyu, Atatürk Kültür Merkezi olarak geleneksel biçimde 4 yılda bir düzenlediğimiz kültür kongrelerinin V.'si olan, "**Cumhuriyet'ten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği**" başlıklı kongremizde, her biri bir kültür unsurumuza karşılık gelen Dil, Edebiyat, Tarih/Tarihçilik/Tarih Yazımı, Eğitim, Bilim/Felsefe, Mimari/Çevre Kültürü, Beslenme Kültürü, Din/İnanç/Laik Düşünce, Müzik, Sahne Sanatları, Plastik Sanatlar, El Sanatları, Günlük Yaşam Kültürü/Gelenek-Görenek/Örf-Adet/Giyim Kuşam, Demokrasi Kültürü, Eski Eserler ve Müzecilik, Kütüphanecilik/Arşiv Dokümantasyon, Kitle İletişim/Bilişim/Popüler Kültür/Medya konularının, farklı bilimsel formasyonlara sahip 299 bilim adamı, sanat adamı, uzman araştırmacılar tarafından ayrı ayrı ele alındığı oturumlar-da, gerek açıkça gerek satır aralarında dile getirildiğini gördük.*

Cumhuriyet öncesinde, okur-yazar olmayanların asıl ağırlığı teşkil ettiği bir toplumda, kadının toplumdaki konumu ve kimliği gelenek-göreneklerle biçimleniyordu. Bu konuda, Celal Nuri İLERİ'nin 1915 yılında söylediği sözler bu çarpık durumu özetlemektedir:

"Bizde kadının durumu korkunçtur. Bizde bilgisizlik ve baskıcılık nedeniyle örtünme ve kaç göç çok yanlış anlaşılmuştur. Bizde kadınlar başka, erkekler başka dünyayı oluşturur ve bu iki dünya birbirini tanımaz. Biri ötekiyle ilişkide değildir. Bu çelişki Osmanlı halkının yıkılışının en temel nedenidir. Özgürlük çağında bir ulusun yarısını tutsaklık altında tutmak olmaz. Böyle ileri bir çağda eski çağların âdetlerini sürdürmeye olanak yoktur. Toplumumuz içten içe kokuşuyor. Kadın bu koşullar altında annelik, eşlik, eğiticilik, arkadaşlık görevlerini yerine getiremiyor."

Oysa kadının toplumsal hayatta varolma biçimi, ailedeki konumu, bireysel kimliğini kazanması, eğitimle doğrudan ilgilidir. Cumhuriyet, kadına eğitim imkânını sunmakla, çağdaş özellikler kazanmış bir Türk kadını yaratmayı, aile içi ilişkilerde kadının statüsünü yükseltmeyi, kadının topluma etkin biçimde katılımını sağlamıştır.

Türk toplumunun, onun temel çekirdeği olan ailenin, ailenin en önemli unsuru olan kadının sosyal hakları ve birbirleriyle ilişkilerinin uygar ülkelerle bir düzeye getirilmesi, çağdaşlaştırılması gerektiğine inanan Atatürk, bu konuyu yalnızca ulusal bir sorun olarak görmemiştir.

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra, konuyu süratle uluslararası alana götüren ilk insan Atatürk'tür. 22 Nisan 1935'te İstanbul'da "**Uluslararası Kadın Kongresi**"nin toplanması için olanak hazırlamış ve kongreyi himayesine almıştır. Dünya çapında ünlü kadınların ve yazarların katılımını da sağlayan kongreye gönderdiği telgrafta, "**Siyasî ve toplumsal hakların kadın tarafından kullanılmasının, insanlığın mutluluğu ve itibarı bakımından çok gerekli olduğuna eminim**" ifadelerine yer vermiştir.

Türk kadınının dünya kadınlarıyla ilişkilerinin alacağı şekil de, Atatürk'ün, "**Türk kadınının Dünya Kadınlarına elini vererek dünya barış ve güveni için çalışacağına emin olabilirsiniz**" ifadeleriyle belirlenmiştir.

Atatürk'ün 1923'lerden itibaren üzerinde titizlikle durduğu ve uygulamaya koyduğu kadın hakları için, dünya ancak 1975 yılında birlik olarak çaba sarfetme gereği duymuş ve 1975 yılını "**Kadın Yılı**" olarak ilân etmiştir.

Türkiye'de, 80 yıllık süreç içinde her alanda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Çağdaş dünyanın bir üyesi olarak 1926'da medenî kanununun kabulü ve 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki en önemli kazanımlardır. Kadın erkek eşitliğinin sağlanması yönünde atılmış önemli adımlardan bir diğeri de, Türkiye'nin 1985 yılında onayladığı "**Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türli Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi**" olmuştur.

Bir ulusun en önemli birimi olan aile, ata erkil düzenini yıllarca koruduktan sonra Cumhuriyetin ilânından sonra Atatürk'ün devrimleri ile çekirdek aile yapısına geçmeye başlamış, günümüzde sayısı artmıştır. Aile ve toplumun kalkınmasının birbirine olan bağlantıları ailede kadın eğitiminin önemini daha da vurgulamaktadır. Kadın eğitimi örgün ve yaygın eğitim olarak ele alınmış, kalkınma plânları ve Millî Eğitim hedeflerinde yer almış, çeşitli eğitim çalışmaları yapılmış ve yapılmaktadır.

Türk toplumunda kadının kamu yönetimi alanlarında çalışmasının ilk örnekleri Tanzimat Fermanı'nu izleyen yıllarda görülmüştür. Bu girişimlerin sonucu, kadınların ilk kez bir mesleğe, öğretmenliğe girmeleri olmuştur. (Oya Çiftçi, Türk Kamu Yönetiminde Kadın Görevliler, s.221). Osmanlı döneminde ise kadınların ilk çalışmaya başladıkları alan ebelik olmuştur.

Türk kadını Cumhuriyet'ten günümüze hukuk düzeyinde erkekle eşittir. Ancak ülkemizdeki altyapı eksikliği, işsizlik ve gelişmekte olan ülke özellikleri kadının iş hayatına istenilen düzeyde katılmasını zorlaştırmaktadır.

1926-1965 yılları arasında kamu görevlilerinde çalışan kadın görevlilerin sayısal artışına karşılık, çalışma yaşamlarını düzenleyici bir çalışma yapılmamıştır.

1965 yılında çıkartılan 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda cinsiyet ayırımına ilişkin kural yoktur. Ülke olarak kadın-erkek görevliler yasa önünde eşittir. Bu yasada kadın görevlilere ilişkin doğum izni, doğum yardımı, süt izni olarak üç madde yer almıştır.

1970-1978 yılları arasında en fazla kadın görevli çalıştıran 3 kuruluştan %56.6 Millî Eğitim Bakanlığı, %6.3 ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, %2.5 PTT Genel Müdürlüğü olarak tespit edilmiştir (DİE). 1990 yılı istatistik bilgilerine göre ise, toplam çalışan nüfus 23.381.893 olup, 14.973.479'unu erkek, 8.408.414'ünü ise kadın nüfusu oluşturmaktadır. Bunların mesleklere göre dağılımına baktığımızda, en çok elektrik, elektronik radyo, telefon teknisyenliği toplam 53.985'inin, 51.579'u erkek, 2.406'sı kadın nüfusu oluşturmaktadır. Kadınların en çok doktor, operatör, röntgen mütehassısları olduğu (13.272), gemi ile ilgili mesleklerde hiç çalışmaları görülmemektedir.

Türk Kamu Yönetiminde çalışan kadınların geleneksel ev çocuk bakımı sorumluluklarının kendilerini ev dışında bir işte çalışmaktan alıkoymasından dolayı düşük oranlar çıkmaktadır. Buna karşılık 1938 yılından sonra kamuda ekonomik zorunlulukların kadını çalışma yaşamına yönlendirmesi sonucunda kamuda ve özel kesimde çalışan kadınların sayısı gittikçe artmaktadır. Temelde ekonomik neden olmakla beraber kadının eğitilmesi ve eğitim düzeyinin yükselmesi de çalışma yaşamına girmesinde önemli nedenler olmuştur.

1975 istatistiklerinde tarım dışı faaliyetlerde çalışan kadınların sayısı yurtdışı 632.000 iken, Batı Avrupa'da çalışanların sayısı 147.000'dir. Yurtdışında toplam işgücü içinde %17.6'sını oluşturmaktadır.

Ülkemizde iş gücüne katılma oranları açısından kadınların durumuna baktığımızda şu sonuçları çıkarabiliyoruz:

- 1. Türk kadınlarının piyasadaki işgücüne katılmaları düşük ve alternatifleri sınırlıdır.*
- 2. Kadın tarımda ücretsiz aile işçisi veya ücretli işçi olsa da erkekler tarafından istihdam edilmektedir.*
- 3. Kadın nüfusun eğitimi erkeklere oranla çok geridedir.*

4.Eğitim düşüklüğü, ücret düşüklüğünü yaratmaktadır.

5.Yüksek düzeyde eğitilmiş saygın mesleklerde çalışma oranı, çalışan nüfusun üçte birine yakındır.

1950 yılında ülkemizde okur yazar olmayanlar %67.7, bunun %80.6'sının kadınlar, okur yazar oranının ise % 32.5 olduğu bunun % 19.4 kadın olduğu; 1990 senesinde ise nüfusun % 19.5 okur yazar olmadığı bunun % 28.0 kadın nüfusu, % 11.2 erkek nüfusu olduğu % 80.5'inin okur yazar olduğu bunun ise %72'sini kadın nüfus, % 88.8 erkek nüfus olduğu tespit edilmiştir.

Yaş gruplarına göre okuma yazma bilmeyenlerin oranlarına baktığımızda yaş ilerledikçe okuma yazma oranının düşük olduğu özellikle 12-14 yaşlarında oranın yüksek olduğu gözlenmiştir.

Buna göre yaş ilerledikçe özellikle kadın nüfusunda okuma yazma bilmeyenlerin oranı 1990 yılında yaşlara göre % 8.07'den % 70.30'a yükselmiştir. Bunun sonucu olarak 1980'den sonra yeri kuşak olan genç nüfusun eğitim imkânlarının arttığı ve özellikle kadın nüfusun eğitildiği gözlenmektedir.

Cumhuriyet döneminden günümüze kadar, kadınların en yaygın biçimde ve en çok katılım gösterdiği çalışma alanı, sadece kadınlara ait bir meslek olan hemşirelik ve ebelik dışında, akademik alan olmuştur. Farklı öğretim alanlarındaki lisans seviyesindeki kadın öğrenci oranları 1999-2000 yılı itibarıyla şöyledir: (Mine Tan, *Kadın ve Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş*, TÜSİAD Raporu)

Öğretim Alanları	Yeni Kayıt	Toplam Öğrenci	1998-99 Mezun
Dil ve Edebiyat	65.3	57.8	59.5
Matematik	-	-	-
Fen Bilimleri	46.7	46.6	49.0
Sağlık Bilimleri	62.3	53.3	54.1
Sosyal Bilimler	45.5	40.0	44.1
Uygulamalı	-	-	-
Sosyal Bilimler	49.2	43.0	41.9
Teknik Bilimler	22.7	23.0	25.9
Ziraat ve Ormanlık	28.6	32.1	40.2
Sanat	54.2	55.2	62.9

Cumhuriyet döneminde pek çok yasal hak elde etmiş olmalarına rağmen Türkiye'de kadın, kültür, din, gelenek ve göreneklerinden kaynaklanan bir takım engeller nedeniyle bu haklar-

dan gerektiği ölçüde hâlâ yararlanamamaktadır. Bu engellerin ortadan kaldırılması amacıyla 1990 yılında kadına yönelik politika ve uygulamaların koordinasyonundan sorumlu olarak Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Anayasa ve diğer yasalar ve Uluslararası anlaşmalara bağlı olarak "**Gönüllü Kadın Kuruluşları**" ve Üniversiteler bünyesinde Kadın Merkezleri kurulmuştur.

Eğitim ve öğretim işgücünün verimliliğini de doğrudan etkilemektedir. Kadın iş gücüne yönelik beklentilerde hâlâ geleneksel bakış tarzı yani toplumun kadına ve kadının kendine biçtiği öncelikli rol "**eş-anne**" ve bunların doğal sonucu olan ev kadınlığı olduğu sürece iş gücü olarak kadının "**ucuz emek**" ve aile ekonomisine yardımcı şeklinde tanımlanması kaçınılmazdır.

Cumhuriyet Türkiye'sinde Kadın sorunu hep merkezî konumda olmakla birlikte, temel göstergeler olan eğitim, sağlık, istihdam, işgücüne katılım, sorumluluk paylaşımı, sanat, edebiyat ve spor gibi alanlarda henüz bir denge ve eşitlik sağlanamamıştır. Özellikle kırsal ve kentsel kesim arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır.

Biz, Atatürk Kültür Merkezi olarak, Atatürk'ün izinde, her toplumun iki cinsten oluştuğunu, cinslerden yalnız birinin çağın gereklerini elde etmesiyle yetinilmesinin, kültürümüzü de, toplumumuzu da yarı yarıya zayıflatacağını vurguluyoruz.

Toplumumuzun başarısının da başarısızlıklarının da sebebini, kadınlara karşı olumlu ya da olumsuz tutumlarda gören Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nde kadının yerini şu anlamlı sözlerle ifade etmişti: "**Türkiye Cumhuriyeti'nde kadın, en saygın yerde, her şeyin üstünde yüksek ve en şerefli varlıktır.**"

Bugün olduğu gibi bundan sonra da, Azerbaycan kadınlarıyla Türkiye'li kadınların sorunların çözümünde sürekli gelişerek devam eden bir ilişki ve işbirliği içinde olacaklarına, Atatürk'ün idealleri doğrultusunda Dünya kadınlarıyla bütünleşerek, Dünya barışı ve güveni için çalışacaklarına inanıyorum.

Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Görüşü*

Anahtar Kelimeler:

Atatürk, Kültür, Medeniyet

Süleyman KAZMAZ

Araştırmacı, Yazar

Kültür ve medeniyet kavramları yaşama ve mücadele vasıtalarının bütünü anlamını taşır. İnsanın, varlığını koruması, soyunu devam ettirebilmesi için bilgiye ve âlete ihtiyacı vardır. Bu bakımdandır ki insan oğlu yüce yaratık olarak tanımlanır. Çünkü o, yer yüzünü bulduğu şekilde bırakmaz, çevresini daha iyi bir duruma getirir, gücünü, aklını ve bilgisini kullanarak maddî açıdan âlet yapar, daha iyi bir dünya yaratır, manevî yönden içhayatını oluşturan duygu, düşünce, heyecan ve hayal âlemini doyuracak ilim ve sanat eserleri meydana getirir. Kişinin yaratıcı gücünü yansıtan bu eserlerin toplamı medeniyeti oluşturur. Milletler, tarih boyunca varlıklarını ve soylarını bu eserlerle, medeniyetleriyle korumuş ve devam ettirmişlerdir. Onun içindir ki milletlerin hayatları medeniyetlerine bağlıdır; zengin bir medeniyet kurabilenler yaşama ve yükselme imkânını bulurlar. Bu düzeye ulaşamayanlar tarih sayfasından silinmeye mahkûmdur. Medeniyetin oluşu üç aşamada gerçekleşir: *Halk kültürü, millî medeniyet ve dünya medeniyeti.*

Halk kültürü, toplumların dış etkenlerden uzak kalarak ihtiyaçları için kendi güçleriyle ve çevrelerinin imkânlarından ve kaynaklarından yararlanmak suretiyle ortaya koydukları eserlerdir; beslenme, giyinme, barınma ihtiyaçlarını karşılamak için üretilen besin maddeleri, giyim eşyası, ev, evi, içinde oturabilecek duruma getiren vasıtalar, gerek tabiata gerek düşman güçlerine karşı korunma ve savunma amacıyla kullanılan âletler halk kültürünün

maddî bölümünü; gelenek ve görenekler, oyunlar, sanat ve edebiyat eserleri halk kültürünün manevî alanını oluşturur. Bu niteliğiyle halk kültürü medeniyetin başlangıcı ve temelidir; aynı zamanda toplumların kişiliğini, dünya görüşünü ve gücünü yansıtır. Toplumların neler yaptığını, neler yapabileceğini, hayat düzeyini, duygu, düşünce, heyecan ve hayal dünyasını halk kültüründe bulmaktayız. Bu bakımdan halk kültürü, her yönüyle toplumu yansıttığı için, millî kültür olarak adlandırılır.

Toplumlarda sürekli bir gelişme vardır; toplum hayatı, aileden başlamakla birlikte bu aşamada kalmaz; kabile daha sonra da millet aşamasına geçer. Bu değişme kültürü de etkiler; toplumlar aile ve kabileden sonra millet aşamasına ulaştıkları zaman halk kültürüyle yetinmezler; daha değişik, daha ileri bir düzeye varmak ihtiyacını ve zorunluluğunu duyarlar. Millet hayatında önemli bir yer tutan bir aşamayı gerçekleştirmeyi sağlayan eserlerin bütününe millî medeniyet adını vermektediriz.

Millî medeniyet, milletlerin halk kültürü üzerinde meydana getirdikleri geliştirilmiş yeni eserlerin bütünüdür. Bu aşamanın değişik sebepleri vardır; milletler yer yüzünde yalnız değildir; geniş bir topluluk, milletler topluluğu içinde yaşarlar. Bütün çalışmalar buna göre düzenlenir; eğer bir millet çevresindeki milletler düzeyinde yaşama ve savunma vasıtalarına sahip değilse varlığını koruyamaz, devam ettiremez.

Tarihî bir gerçektir ki yer yüzünde milletler arası ilişkiler barış kadar savaş ortamı içinde akıp gider; her iki durumda da rekabet kaçınılmaz bir olaydır. Bu bakımdan bir millet, en az çevresindekiler kadar güçlü olmalıdır ki ayakta durabilsin. Bununla da yetinemez; güvenliğini sağlayabilmesi açısından daha güçlü olmak, daha üstün, daha ileri mücadele vasıtaları edinmek zorundadır. Halk kültürüyle millî medeniyet arasındaki fark bu noktada kendini göstermektedir.

Halk kültürünün gerek toplum gerek çevre açısından dar ve sınırlı alana özgü olmasına karşılık millî medeniyet daha geniş çevre ve vasıtalara sahip-

(*) Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı ve Rize Valiliği işbirliğince 9 Mayıs 2003'de Rize'de düzenlenen Eğitim ve Kültür Paneli'ndeki konuşmanın metnidir.

tir. Onun içindir ki halk kültürü eserleri işlenerek daha üstün, daha ileri bir duruma getirilir. Bu açıdan halk kültürü eserleri millî medeniyet için, üzerlerinde çalışılması gereken maddeler niteliğindedir. Bundan başka toplumun, içinde yaşadığı çevre ve şartlar dolayısıyla meydana gelen ihtiyaçlarını karşılayacak yeni eserlere, yeni vasıtalara sahip olması gerekir. Bu sebeple millî medeniyet halk kültüründe bulunmayan yeni eserlerle zenginleştirilir. Bir başka konu da öteki milletlerin medeniyetlerinden ve dünya medeniyetinden eser alınması meselesidir.

Halk kültürünün genellikle yabancı unsurlara kapalı olmasına karşılık millî medeniyet başka medeniyetlere açıktır. Milletlerarası ilişkilere hâkim olan rekabet yöntemi sebebiyle millî medeniyetler başka milletlerin medeniyetlerinden bazı eserleri almak durumunda olabilirler. Çünkü rekabette savaşta, başka bir deyimle, mücadelede başarılı olabilmek için karşı tarafın kullandığı vasıtalara en az ölçüde sahip olmak zorunluluğu vardır; kesin başarı ancak üstün olmakla sağlanabilir. Bu şartları haiz olmayan millet, başka milletlerden gerekli eserleri almaktan uzak kalmaz. Bu noktada millî medeniyetler ve millî medeniyetlerle dünya medeniyeti arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinin şekli karşımıza çıkmaktadır.

Medeniyet açısından başka milletlerden ve dünya medeniyetinden eser alınmasında yararlanma sınırının aşılması esas olmalıdır. Ayrıca alınan eser millî medeniyetle kaynaştırılmalı, millî medeniyet bünyesinde eritilmeli, taklit ve hayranlık yanılığına düşülmemelidir. Milletler için en büyük tehlike, başka milletlerden ya da dünya medeniyetinden yararlanmada millî medeniyetin değerlerini, daha doğrusu, millî medeniyetin oluşturduğu kişiliği bir yana bırakarak yabancı medeniyetin unsurlarını olduğu gibi millî hayata aktarmaktadır. Bu yüzden milletler zamanla millî değerlerinden uzaklaşarak, benliklerini yitirerek başka milletlerin uydusu haline gelirler. O kadar ki gerileme, hatta yıkılış kaçınılmaz bir âkibet haline dönüşebilir.

Medeniyet alanında üçüncü aşama dünya medeniyetidir.

Dünya medeniyeti insanlığın meydana getirdiği ortak eserlerden oluşur. Tarih boyunca insanlar ve toplumlar gözlem ve deney yoluyla yeni bilgiler elde etmişler, daha rahat, daha güzel bir dünya yaratmak için yeni eserler ortaya koymuşlar, bu bilgi ve eserleri birbirlerine aktarmak suretiyle gelişmeler kaydetmişlerdir. Bu yolda varılan sonuçlar hangi coğrafi bölgede meydana gelirse gelsin, insanlığın ortak malıdır. Çünkü, bir toplumda elde edilen bilgi başka yerde genişletilmiş, başka bölgede uygulamaya konulmuştur. Bu yöntemle oluşan dünya medeniyeti belli bir topluma, belli bir coğrafi bölgeye değil bütün insanlığa aittir. Dünya medeniyetinin, oluş şekli yanında önemli bir özelliği daha vardır.

Dünya medeniyeti insanlığın ortak malı olduğuna göre bütün insanların hizmetine sunulmalı, bütün toplumların ilerlemesini, gelişmesini sağlamalı, yer yüzüne barış ve mutluluk getirmelidir; insanların ve toplumların ortak çabalarından meydana gelen eserden sadece belli bir kıta, belli bir milletler topluluğu değil, bütün insanlar yararlanmalıdır; daha önemlisi dünya medeniyeti, en ileri eserlerden oluşması dolayısıyla, bu eserlerin belli toplumlar tarafından başka toplumların zararına kullanılmaması, başka milletler için baskı unsuru haline getirilmemesi gerekir.

Dünya medeniyeti, millî medeniyetten daha geniş bir anlam taşır; millî medeniyetin, yalnız yaratıcısının hizmetinde bulunmasına karşılık dünya medeniyeti bütün insanlığa hizmet verecektir; tabiat kaynaklarından, medeniyetin eserlerinden bütün insanlar âdil ölçüler içinde yararlanacaktır; yaşama vasıtaları, refah düzeyi açısından toplumlar arasında dengesizlik meydana gelmeyecektir. Atatürk'ün büyük eserinin üçüncü aşamasında yer alan medeniyet görüşü bu noktada başlar.

Atatürk'ün mücadele hayatını, büyük eserinin oluşumunu üç aşamada incelemek mümkündür.

Atatürk'ün hayata atıldığı yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve tarihe mal olma

dönemine rastlar. Üç kıtaya yayılan on milyon kilometre karelik bir bölgeyi kapsayan muhteşem devlet yavaş yavaş sona yaklaşmaktadır; dört yanını saran düşmanlar, her gün bir parçasını koparmak çabası içindedir. Bu şartların yaşandığı yıllarda Atatürk ve arkadaşları devleti kurtarmak amacıyla cepheden cepheye koşmuşlardır. Atatürk'ün askerî mücadelesi diyebileceğimiz bu dönem Trablus Garp'ta başlar, 9 Eylül 1922'de İzmir'de zaferle sona erer. Fakat mücadele bitmemiştir; yeni bir devlet kurulacaktır.

İnsanlar ve toplumlar iç ve dış tehlikelere karşı varlıklarını korumak, yaşama vasıtalarını sağlamak suretiyle ihtiyaçlarını gidermek, ilerlemek ve yükselmek amacıyla devlet halinde teşkilâtlanırlar. Bu bakımdan devlet bir hizmet kuruluşudur. Hukukî deyişimiyle, kamu hizmetlerini görmekle yükümlü ve görevli bir kuruluştur; devletin anlamı, amacı, var olma sebebi bu görevin yerine getirilmesini gerektirir. Devlet, bu görevi yaptığı sürece vardır; tersi durumda yerini yeni bir devlete bırakmaya mecbur ve mahkûmdur. Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı sonunda böyle bir durumla karşı karşıya gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti, Türk Ordusu cephelede yenilmemiştir. Üstelik dünyanın, bu arada Avrupa'nın alinyasını değiştiren, mazlûm milletlere hürriyet ve bağımsızlık yolunu açmak suretiyle insanlığın yüz karası olan sömürge düzeninin yıkılışını başlatan Çanakkale Zaferi'ni kazanmıştır. Buna rağmen, Osmanlı Devleti yurdun istilâya uğramasını, yer yer işgal edilmesini önleyememiştir. Bu sebeple yeni bir devlet kurmak gerekmiştir.

Türk tarihinde beylikler, hanlıklar dışında 18 imparatorluk 61 devlet kurulmuştur. Bu olay bir imparatorluğun, bir devletin yıkılması, onların yerine yeni bir imparatorluğun ya da devletin kurulması şeklinde açıklanır; toplum, millet, görevini yapamayan imparatorluğun ya da devletin yerine yenisini kurmuştur. Burada göz önünde bulundurulması gereken nokta toplumun, milletin değişmemesidir; Türk Milleti devam etmektedir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti yurdu korumak, milleti yüceltmek görevini yerine getiremediği için Türk Milleti Atatürk'ün önderliğinde yeni Türk devletini, Türkiye Cumhuriyetini kurmuştur. Böylece Atatürk'ün büyük eserinin ikinci aşaması tamamlanmıştır. Bu atılımı gerektiren başka sebepler de vardır.

Cumhuriyet, bitmeyen savaşlar yüzünden harap olmuş bir Anadolu, kitle hastalıkları ve yokluk sebebiyle ıstırap çeken bir toplum devralmıştı. Savaşın dönen kahramanlar, yanmış, yıkılmış köyler, kasabalar ve şehirlerle karşılaşmıştı. Onun için yeni devleti önemli bir görev bekliyordu. Yurdu imara, halkı refaha kavuşturmak. Bu da Anadolu'da yeni bir medeniyet kurmakla mümkündü. Atatürk'ün büyük eserinin üçüncü aşaması budur.

Osmanlı İmparatorluğu'yla Batı arasında yüz yıllar boyu sürüp giden savaşlar aslında iki medeniyetin mücadelesiydi; bir tarafa Orta Çağ üretim düzeyini aşamayan Osmanlı Devleti, karşı tarafa müsbet ilmi hayata aktarmak suretiyle büyük sanayi inkılâbını gerçekleştiren Avrupa. Yenilgi bu noktadan kaynaklanmıştır.

Gözlem ve deney yöntemine dayanan müsbet ilmin amacı, tabiat kanunlarına varmak suretiyle kaynakları insanın emrine ve hizmetine vermektir. Bu sayede insanoğlu elde ettiği güçle üstün bir refaha ve imara kavuşmuştur. Avrupa, Osmanlı Devleti'nden önce bu aşamaya vardığı için mücadeleyi kazanmıştır. Sonuçta üstünlük, müsbet ilmi uygulamak suretiyle büyük sanayii, Yeni Çağ medeniyetini kuran Avrupa'ya geçmiştir.

Yeni Çağ Batı medeniyeti Avrupa'da birden bire ve kendiliğinden doğmamıştır; başka bir deyimle, bu medeniyet sadece Avrupalı'nın eseri değildir. Konu üzerinde derinliğine inceleme yapıldığında böyle bir gerçekle karşılaşılmaktadır.

Orta Çağ Avrupa'sı maddî ve manevî açıdan tam anlamıyla perişanlık içindeydi. Engizasyon mahkemelerinin işkenceleri, ölüm saçan kararları, derebeyi zulmü ve maddî yokluklar Avrupa'yı yaşanmaz bir duruma getirmiştir. Buna karşılık

Asya'da ileri derecede bir refah vardır. Aradaki farklılıktan doğan Haçlı Seferleri yüz yıllar boyu milyonların, Doğu'nun kaynaklarını ele geçirmek amacıyla Avrupa'dan Asya'ya akmasına yol açmıştır. Haçlılar amaca varamadılar, ama birçok medeniyet eserleriyle döndüler. İtalyan gezgin Marco Polo'nun Asya'da, Türk diyarında yaptığı gezi yeni coğrafi bilgilerle birlikte barut, matbaa, pusula gibi insanlık tarihinde yeni ufuklar açan eserlerin Asya'dan Avrupa'ya akmasını sağladı. Farabi'nin, İbni Sina'nın kitaplarından edindikleri bilgiler de Avrupa'yı müsbet ilim ve sanayiye ulaştırdı.

Tarihî bir gerçektir ki Avrupa'da Yeni Çağ sanayi medeniyetinin doğuşuna imkân veren müsbet ilim Asya'da, Türk dünyasında doğmuştur. Farabi (870-950) felsefeyle dini, akılla imanı uzlaştırma yolunu açtı. Güneş tutulmasını, ayın dünyayla güneş arasına girmesinden meydana geldiğini, bundan dünya için sonuç çıkarmanın saçma olduğunu, her olayın bir sebebi bulunduğunu, tesadüflerin, niteliği bilinmeyen konulardan kaynaklandığını, ilmin akıl, duygu, nazar, bugünkü deyimiyle, gözlem ve deney olmak üzere üç kaynağa dayandığını söylemek suretiyle müsbet ilmin yolunu açmıştır. Hürriyet konusunda *“Doğru düşünen, düşündüğünü yapmak iradesine sahip olan insan hürdür.”* diyen Farabi'nin eserleri Lâtince'ye çevrilmiş, Avrupa'da, yüksek okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur.⁽¹⁾

İbni Sina (950-1037) Farabi'nin devamıdır, felsefede deneye, akılcılığa dayanan, duyularla kazanılan verileri akıl ilkelerine göre değerlendiren, açıklayan bir görüşe sahiptir; bilginin gelişmesinde akıl, deney ve gözlemin ayrılmaz bir bütün olduğunu ileri sürer. Bu düşünceleriyle, Farabi'nin başlattığı müsbet ilim akımını geliştiren İbni Sina'nın kitapları Latince'ye çevrilmiş, Avrupa'da okutulmuştur.⁽²⁾

Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig adlı eserinde insanın iki gücü olduğunu yazar. Bunlardan birincisi akıldır ve Tanrı vergisidir. İkincisi de bilgidir; insan bilgiyi sonradan edinir; bilgiyle göğe dahi çıkılır.⁽³⁾

Türk dünyasının üç büyük bilim ve düşünce

adamının 10. ve 11. yy.larda Karahanlılar döneminde başlattıkları müsbet ilim akımı yine Türk dünyasında geliştirilmiş, 17. yy.da büyük bilgin Kâtip Çelebi, bilginin temelini akıl ve nazar, bugünkü deyimiyle gözlem ve deney olduğunu söylemiştir.⁽⁴⁾ Türk dünyasında müsbet ilim akımı bununla kalmamış, uygulama alanına geçirilmiştir.

Türk efsanelerinde Tanrı Karahan uçma düşüncesinin, uçma hayalinin simgesidir. Türk dünyasında bu düşünce doğrultusunda ilk deneme 11. yy.da İsmail Cevheri tarafından gerçekleştirilmiştir. Ne yazık ki kanat takmak suretiyle Nişabur'da Cami'nin minaresinden kendini boşluğa bırakan büyük bilgin başarılı olamamış yere düşmek yüzünden hayatını kaybetmiştir. Fakat çalışmalar devam etmiştir.

17. yy.da İstanbul'da Hezarfen Ahmet Çelebi Galata Kulesi'nden havalanarak Boğaz'ı geçmiş, Üsküdar'da Doğancılar Parkı'na inmiştir. Yine aynı yy.da İstanbul'da Lagrı Hasan Çelebi elli okka barut macunundan yedi kollu, fişek, bugünkü deyimiyle, füze yaparak uçmuş, havada bir süre dolandıktan sonra denize inmiştir.⁽⁵⁾ Ne var ki bütün bu gelişmeler devam ettirilmemiştir. Buna karşılık Avrupalılar Türk Dünyasından aldıkları, Farabi'nin, İbni Sina'nın kitaplarından öğrendikleri müsbet ilmi geliştirdiler, hayata aktararak büyük sanayi inkilâbını gerçekleştirmek suretiyle iktisadî ve siyasî alanda dünya hâkimiyetini ele geçirdiler. Osmanlı İmparatorluğu aym yolda ilerlemediği için tarihe mal oldu.

Orta Çağ'da Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş bir üretim düzeni vardı. Canlı gücüne dayanan küçük sanat hayatı halkın ve ordunun bütün ihtiyaçlarını karşılayacak, ülkeye üstün bir refah sağlayacak düzeye ulaşmıştı. Ne var ki müsbet ilim akımının önü kesildi. 17 .yy. başlarında ulumu akliye, bugünkü deyimiyle, müsbet ilimler öğretim programlarından çıkarıldı. Hezarfen Ahmet Çelebi; padişah tarafından tehlikeli adam sayılarak Cezayir'e sürüldü; orada öldü. Dünya tarihinde ilk kez füzeyi yapan Lagrı Hasan Çelebi, kimse kendisiyle ilgilenmediği için,

Kırım'a gitti, son günlerini orada geçirdi. Müsbet ilmin önü kesilince, buhar, gaz elektrik gibi canlı olmayan güce dayanan üretim düzenine geçilemedi, bugünkü deyimiyle, büyük sanayi kurulamadı. Gerileme bununla da kalmadı.

Kanunî Sultan Süleyman tarafından Fransız kralına verilen imtiyazlar zamanla kapitülasyonlara dönüştü. Bu yüzden ülke bütünüyle yabancı mallar için açık pazar haline geldi. Gümrük yoluyla sanat hayatı korunamadı. Devlet memleketin ürünlerinin yabancı mallara karşı rekabet etmesi için gerekli tedbirleri alamadı; canlı gücüyle çalışan küçük sanat hayatı, Batı'nın sanayiinin baskısına, rekabetine dayanamadı, sonunda imparatorlukta el sanatları, dolayısıyla iktisadî hayat, üretim hayatı çöktü. Rahmetli hocamız Sadri Ertem'in deyimiyle çirikler durdu; müsbet ilmin ve sanayinin imkânlarından yararlanamayan Osmanlı Devleti tarihe mal oldu. 1918 felâketinin temel sebebi budur. Atatürk yeni bir medeniyet kurma mücadelesine bu noktadan başlamıştır.

Atatürk 22.9.1924 tarihinde Samsun 'da öğretmenler tarafından düzenlenen toplantıda yaptığı konuşmada şunları söylemiştir. *"Bu çay ziyafetini tertibedenlere sureti mahsus da teşekkür ederim. Bu vesile beni Samsun'un çok münevver bir muhitinde buldurmuş oldu. Bu vesile beni dimağları ilim ve fenle müzeyyen olan insanlardan mürekkep bir heyetin huzurunda pek mesut etti."*

Atatürk konuşmasına şöyle devam eder: "Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fenin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir." Atatürk aynı düşünceyi 10. yıl Nutku'nda şu şekilde dile getirir: *"Türk Milleti'nin yürümekte olduğu terekki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müsbet ilimdir."* Böylece Atatürk 300 yıl sonra Türk dünyasında Farabi'nin ve İbni Sina'nın başlattığı müsbet ilim yolunu yeniden açmış oldu. Bu bakımdan Atatürk inkılâbı, Atatürk düşüncesi, bir yönüyle, Türk medeniyetine dönüş anlamını taşımaktadır.

10. yıl Nutku yeni medeniyetin programı niteliğindedir; Nutuk'ta elde edilen başarılar belirtildikten sonra yapılacak işler sıralanıyordu. Birinci aşama refah ve imar konusuydu. Bitmeyen savaşlarda maddî varlığını yitirme durumuna gelen Anadolu insanının refahı ve harap Anadolu'nun imarı. Onun içindir ki Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan çalışmalar sağlık ve eğitim alanında yoğunlaştırıldı. Amaç, insanları maddî bakımdan sağlığa, manevî bakımdan müsbet bilgiye ulaştırmaktı. Bunun için başta sıtma olmak üzere kitle hastalıklar ortadan kaldırıldı. Yeni okullar açıldı. Ardından yaşama vasıtalarının iyileştirilmesi bakımından sanayileşme, iktisadî kalkınma programları uygulandı. Geçmiş dönemlerde kuş uçmaz, kervan geçmez yerler olarak nitelenen köylerimizin, kasaba ve şehirlerimizin demir yollarıyla, kara yollarıyla birbirine bağlanması, yeni yapılarla donatılması, fabrikalarla, sanayi, üretim kuruluşlarıyla güçlendirilmesi bu programın eseridir. Atatürk bu aşamayı *"Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medenî memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız."* şeklinde ifade etmiştir.

Yeni bir medeniyet yaratma çabalarının ikinci aşaması millî medeniyete ilişkindir. Bu konuda Atatürk şöyle der: *"Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız."* Bu aşamada birinci unsur millî kültür, doğrudan doğruya milletin yarattığı kültürdür. Atatürk düşüncesi, millî kültürü etkileyecek her türlü yabancı kültür unsurlarını reddeder. Atatürk şu sözleriyle konuya açıklık getirmektedir: *"...Doğudan ve Batıdan gelebilen bütün tesirlerden tamamen uzak, millî ve tarihî seciyemizle uyuşan bir kültür kastediyorum. Çünkü millî dehamızın tam gelişmesi ancak böyle bir kültürle temin olunabilir. Gelişigüzel bir ecnebi kültürü, şimdiye kadar takibolunan yabancı kültürlerin yıkıcı neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür, zeminle mütenasiptir. O zemin milletin seciyesidir."*(6)

Görülüyor ki Atatürk düşüncesinde kültürün kaynağı, zemini millettir; kültürü millet yaratır; millî kültür dediğimiz eser budur. Atatürk'ün hukukun

kaynağına ilişkin düşüncesi konuya açıklık getirmektedir .

Atatürk T.B.M.M.'nin 1 Aralık 1921 tarihli oturumunda Teşkilatı Esasiye Kanunu'na ilişkin düşüncelerini şöyle açıklar. "Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun maddelerini düşüncecek olursak bu kanun doğrudan doğruya yalnız bizim kafalarımızdan, ilmimizden çıkmış bir kanun değildir; bu kanun doğrudan doğruya milletin her ferdinin vicdanından kendiliğinden doğmuş, böylece toplumun yüksek vicdanında canlanmış, sonra uygulamaya geçmiştir... Hakiki kanun böyle olur. Taklitle kanun olmaz."⁽⁷⁾ Bu sözleriyle hukuk düzeninin toplumdan kaynaklandığını açıklayan Atatürk, kültürün de aynı kaynaktan doğduğunu ortaya koyar ve her türlü taklidi reddeder. Şimdi Atatürk'ün taklitle ilgili düşüncesini dinleyelim. "...her milletin kendine mahsus ananesi, kendine mahsus âdetleri, kendine göre millî hususiyetleri vardır. Hiçbir millet aynen diğer bir milletin mukalidi olmamalıdır. Çünkü böyle bir millet ne taklit ettiği milletin aynı olabilir ne milliyeti dahilinde kalabilir. Bunun neticesi şüphesiz ki hüsrandır."⁽⁸⁾

Atatürk kültürün kaynağının, yaratıcısının millet olduğunu açıkladıktan sonra millî medeniyet konusunu ele alır: Millî kültürü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmak.

Türk tarihi bitmeyen mücadelelerin hikâyesidir; Türk Milleti yaptığı savaşları kendi gücüyle kazanarak varlığını korumuş, dokuz bin yıllık bir tarihin sahibi olmuştur. Bu sonuç, millî medeniyetin daima üstün düzeyde tutulmasının eseridir. Türk Milleti gelecekte de aynı yolda yürüyecek, millî medeniyetini daima yükseltecektir. Bu amaca ulaşmanın tek yolu bütün medeniyetleri, yaşanılan çağın medeniyetlerini aşan bir medeniyet kurmaktır. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır.

Atatürk yeni bir medeniyet kurulması üzerinde dururken millî medeniyetin niteliklerini açıklamış, başka bir medeniyetin örnek alınmasını tavsiye etmemiştir. Daha açık deyişle Atatürk hiçbir zaman Batı medeniyetini, Avrupa medeniyetini, kısaca Avrupa 'yı örnek alınacak, taklit edilecek bir medeniyet, bir dünya olarak göstermemiştir. Bu bakımdan zaman zaman kullanılan çağdaşlaşma, çağın

medeniyetini yakalama, Batı medeniyeti, Avrupa medeniyeti seviyesine çıkma, Avrupalı olma gibi kavramların Atatürk düşüncesinde yeri yoktur. Atatürk düşüncesinde esas çağın medeniyetinin düzeyinin üstüne çıkmaktır. Eğer Avrupa medeniyeti, Batı medeniyeti çağın medeniyeti, muasır medeniyet sayılıyorsa amaç onun düzeyine ulaşmak değil, onu aşmaktır. Tanzimat düşüncesiyle, daha doğrusu Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaygın" olan düşünceyle Atatürk düşüncesi arasındaki fark bu noktada kendini göstermektedir.

Tanzimat döneminde Batı'ya yönelik görüşün esası Avrupa hayranlığıdır; Avrupalı olmak, Avrupa'ya düzeyine ulaşmak, Avrupayı taklit etmek Tanzimat dönemi boyunca yanılığın şeklinde sürüp gitmiştir. Oysa ki Atatürk düşüncesinde Avrupa, geniş deyişle) Batı hayranlığına, Avrupalı olmak özlemine yer verilmemiştir; esas başkalarına, bu arada Avrupa'ya karşı özentisi, hayranlık değil, kendi medeniyetine sahip olan üstün kişiliktir; kökü Türk medeniyetine dönüşü amaçla yani Atatürk düşüncesinde temel ilke Avrupa, geniş deyişle, Batı medeniyetini aşmaktır.

Atatürk'ün medeniyet görüşünün üçüncü aşaması daha büyük bir önem taşımaktadır.

Atatürk 10. yıl Nutku'nda şöyle der: "Asla şüphem yoktur ki Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı ve büyük medeni kabiliyeti, bundan sonraki inkişafıyla atının yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır." Bu söylemde geçen iki kavram üzerinde durduğumuz zaman yeni bir dünya medeniyeti görüşüne vardığımızı görmekteyiz: Türklüğün büyük medenî kabiliyeti ve geleceğin ufkunda yeni bir güneş gibi doğmak. Böylece Atatürk yeni bir dünya medeniyetinin geleceğini haber vermektedir.

İnsanlığın köklü bir özlemi vardır: Dünya medeniyeti. Batı medeniyeti, Yeni Çağ'ın üstün medeniyeti niteliğini taşıdığı iddiasına rağmen bu özlemi giderememiştir. Batılılar, müsbet ilim ve sanayi üzerine yeni bir medeniyet meydana getirdiklerini ifade etmişler, fakat imkânları ve nimetleri kendileri için kullanmışlar , sömürge düzeyiyle Asya'nın ve Afrika'nın servetini ülkelerine aktarmışlar, üstün refaha ve imara kavuşmuşlardır. Pa-

zar ve kaynak yöntemi sayesinde zenginleşmişler, fakat Pazar ve kaynak olarak kullandıkları ülkeleri maddî perişanlığa mahkûm etmişlerdir; perişanlığı gidermemişlerdir. Kaynaklar üzerinde yaşayan insanların, ömek olarak petrolü alalım, petrol kaynakları üzerinde yaşayan insanların açlık ve yokluk içinde kıvrınmalarına karşılık petrolü alıp götüren Batılılar bolluk içinde ömür sürmekte bulmuşlardır. Böylece Batı medeniyeti bencil ve maddeci bir medeniyet olmaktan kurtulamamıştır. Bundan başka sömürge düzeni yüzünden dünya barışı kurulamamıştır.

15. yy. dan itibaren Okyanuslara açılan Avrupalılar henüz ok ve kalkan, kılıç ve bıçak dönemini yaşayan Uzak Doğu'nun yerli halkının topraklarını ateşli silâhlarla savaşmak suretiyle ellerinden almışlar, sömürgeye dönüştürmüşlerdir. Bu konuya ilişkin kanlı olaylardan biri Çin'de geçer. Pekin'de, yazlık saray yakınlarında Çinlilere saldıran Avrupalılar 7000-8000 Çinliyi öldürdüler. Çünkü Çinliler barutu icat etmiş olmalarına rağmen ateşli silâh dönemine geçemediler. Onun için bıçak ve kılıçla savaştılar. Buna karşılık Avrupalılar Çin'den aldıkları barutu uyguladıkları tüfekte, ateşli silâhla savaşı kazandılar. Aynı konuda rahmetli Hocamız Sadri Ertem şöyle der: *'Hollandalılar rakipleriyle amansız mücadele ediyordu. 1640'da bir ihtilal bahanesiyle rakip 10.000 Çinli öldürüldü.'*(9)

Batıların sömürge düzeni savaşa dayanıyordu. Bu yüzden dünya barışı bir türlü kurulamadı. Bu konuda son örnek Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarıdır. Batıların sömürge paylaşımı sebebiyle aralarında çıkardıkları iki savaş 9 yıl dünyayı kan ve ateş içinde bıraktı. Bu sebeple Batı medeniyeti dünya medeniyeti olamamıştır. Nutukta geçen iki kavram, özellikle güneş kavramı bizi Atatürk'ün, insanlığın özlemine karşılayacak bir dünya medeniyeti müjdesini verdiği sonucuna götürmektedir .

Yusuf Has Hacib anıt eseri Kutadgu Bilig'te, hükümdarın adının neden Kün-Toğdı olduğu sorusuna şu cevabı verdiğini yazar: *'Benim tabiatım güneşe benzer; güneş küçülmez, bütünlüğünü daima korur; parlaklığı hep aynı şekilde kuvvetlidir. Benim tabiatım da ona benzer; doğrulukla doludur; hiçbir vakit eksilmez. Güneş doğar ve bu dünya aydınlanır,*

aydınlığını bütün halka erdirtir; kendinden bir şey eksilmez. Benim de hükümüm böyledir. Ben ortadan kaybolmam, hareketim ve sözüm bütün halk için ayındır. Bu güneş doğunca yere sıcaklık gelir. O zaman binlerce renkli çiçekler açılır. Benim bu kanunum hangi memlekete erişirse o memleket baştan başa taşlık ve kayalık da olsa hep düzene girer. Güneş doğar, temiz ya da kirli demeden her şeye aydınlık verir. Benim de hareketim böyledir; herkes benden nasibini alır.'(10) Burada hükümdar, iktidar sahibi olarak hiçbir ayırım yapmaksızın herkese aynı ölçüde hizmet verdiğini anlatmaktadır. Atatürk güneş benzetmesiyle Türk Milleti'nin getireceği medeniyetin niteliklerini açıklamaktadır. Bu medeniyetin nimetlerinden bütün insanlar aynı ölçüde yararlanacaktır; bu medeniyet bütün insanların hizmetine sunulacağı için özlenen dünya medeniyeti olacaktır. Kutadgu Bilig'te yer alan dünya beyi kavramı bu görüşü pekiştirmektedir.

Cihan hâkimiyeti Türk medeniyetine mal olan bir ülküdür; güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar dünyanın töreye göre Türk hükümdarı tarafından yönetilmesi ülküsü tarih boyunca Türk medeniyetinde yaşatılmıştır. Bu ülkü Orta Asya'da doğan Türk medeniyetinin, geniş bir coğrafyaya, bütün dünyaya yayılmasından kaynaklanmıştır. Orta Asya'dan Batı'ya akan Hunların Orta Avrupa'ya, Roma'ya, Manş kıyılarına, Kuzey Denizi'ne kadar hâkimiyet kurması, dünya hâkimiyetinin simgesi sayılan Savaş Tanrısı'nın kılıcının Atilla'ya verilmesi, Hun İmparatoru Uldiz'in "Güneşin battığı yere kadar her yeri zaptedebilirim." demesi bu ülkünün anlatım niteliğini taşımaktadır ve Orhun Kitabeleri'nden itibaren birçok kaynaklarda yer almaktadır. Kül-Tiğın anıtında hakan şöyle der: *'Şarkta gün doğusuna, cenupta gün ortasına, garpta günbatusına, şimalde gece ortasına doğru olan yerlerin içindeki milletler hep bana itaat eder.'*(11) Kâşgarlı Mahmut Divanü Lugat-it Türk'te Tanrı'nın devlet güneşini Türk burçlarında doğurmuş olduğunu, Tanrı'nın onları, yani Türkleri yer yüzüne ilbay kıldığını yazar.

Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig'de dünya hâkimiyeti ülküsünün insanlığa hizmet amacına yönelik olduğunu belirttikten sonra dünyaya hâkim olacak beyi dünya beyleri, cihan beyleri şeklinde nite-

ler. Büyük düşünürre göre dünya beyi cömert ve insanlara faydalı olmalıdır. Ondan dünya halkına tokluk gelmelidir. Böylece Yusuf Has Hacib güneş kavramından sonra bütün insanlığa hizmet edecek dünya devleti kavramını işlemiştir. Kutadgu Bilig'de geçen bu kavramlar, güneş, dünya devleti ve dünya beyi kavramları bütün olarak ele alındığı zaman dünya medeniyetinin yapısı ortaya çıkmaktadır. Bütün insanlığın hizmetinde olacak bir medeniyet. Atatürk Türk Milleti'nin atının yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacağını belirtirken Türk medeniyeti tarihinde yer alan kavramları hayata geçirmiş olmaktadır. Türk Milleti tarihinden alacağı güçle yeni bir dünya medeniyeti yaratarak insanlığın özlemini karşılayacaktır.

Sonuç olarak belirtmek isteriz ki; Atatürk'ün medeniyet görüşü, millî kültürü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracak yeni bir millî medeniyet yaratmak, bütün insanların yararlanacağı bir dünya medeniyeti kurmak amacına yönelik bulunmaktadır. Türk Milleti'ne düşen görev, tarihinden alacağı güçle Atatürk düşüncesi doğrultusunda yeni bir millî medeniyet ve dünya medeniyeti meydana getirmektir. Dokuz bin yıllık tarihi ve yer yüzünü kaplayan en eski medeniyeti yaratan Türk Milleti 'nin bu onurlu görevi yerine getireceğine inanıyoruz.

NOTLAR

1. *Meydan Larousse*, cilt 4, Farabi maddesi.
2. *Meydan Larousse*, cilt 6, İbni Sina maddesi.
3. Yusuf Hac Hacib, *Kutadgu Bilig*, çeviren: Reşit Rahmeti Arat, Ankara 1991, s. 477.
4. Kâtip Çelebi, *Mizanü'l-Hakk Fi İhtiyarti'l-Akakk*, (En Doğruyu Sevmek İçin Hak Terazisi) Hazırlayan: Orhan Şahin Gökyay İstanbul 1972, s. 190.
5. İhsan Sumgu, "Uçmal Mefkûresine Türklerin Hizmeti, Türk Hava Mecmuası", 30 Ağustos 1972.
6. *15. yılında Atatürk Kültür Merkezi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 252 (İlk sayfa).
7. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, İstanbul 1945, s. 203.
8. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Ankara 1952, s. 151.
9. Sadri Ertem, *Avrupa'nın İskeleti*, İstanbul 1939, s. 15
10. *Kutadgu Bilig*, s. 70- 71 (özetlenerek alınmıştır.)
11. Hüseyin Namık, *Orhun Eski Türk Yazıları I*, İstanbul 1936 s. 22 .

17 Nisan 2003'de Ankara İlahiyat Fakültesi Dekanı

Prof. Dr. Mualla Selçuk

tarafından Türk Dil Kurumu konferans salonunda

"Genç İnsanın Anlam Arayışı ve Din"

konulu bir konferans verilmiştir.

14 Mayıs 2003 tarihinde aynı konferans

Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Dekanlığı

konferans salonunda tekrarlanmıştır.

Felsefe ve Etik İlişisine Bir Örnek: Fârâbî'de Geometri Felsefesi

"Kıming atı kul bolsa, kırkı tapug
Tapugsuz kul atı mecaz ol kamug (3252)

Tapug kıl, tapugsuz ünma, kulluk bu ol" (3253)
(Y.H.Hâcib, *Kutadgu Bilig*)

Anahtar Kelimeler:

Fârâbî, Geometri, İlim, Felsefe, Hikmet, Etik

Prof. Dr. Mübahat TÜRKER-KÜYEL

A. Ü. DTCF Felsefe Bölümü Emekli Öğretim Üyesi

Konumuz, felsefe ve etik (Ethique) ilişkisine bir misal olmak üzere 'Fârâbî'de Geometri Felsefesi'dir. Bu başlık '...Fârâbî'nin Geometri Felsefesi' olmuş olsaydı bile, Fârâbî için durum değişmezdi. Çünkü, Fârâbî, bugünkü pejoratif anlamında "Felsefe yapmak" fiilinde olduğu gibi, uzmanı olmadığı bir bilim dalının dışındaki bir yerden bakarak, o bilim üzerinde, eski tabiriyle, "temâruz" fiilindeki gibi, "tefelsüf" ederek, Geometri üzerine bir felsefe yapmış değildir. O, hep, Geometri Bilim Dalı'nın içerisinde kalarak, ama, kendi felsefe sistemine göre, Geometri Bilim Dalı'nın, "Fikrî", "Hulkî", "Amelî" dediği erdemleri, *gizil halde* içinde bulunduran "Nazarî" bir erdem olarak, insanı, avamdan olsun, hükümdar olsun, *mükemmelleştirmek*teki çok yüksek değerinin, her adımda farkında olmuştur. Esasen, Orta Çağ'da, İslâm Âleminde yapılmış olan Geometri felsefeleri de, Euclides'in *Stoikeia (Unsurlar, Elements)*sının şerhleri şeklinde görünmüştür; ve, Fârâbî'ye göre, üstelik, "İlim" (Temel Bilim), "Felsefe", "Hikmet", bunların her üçü de, aynı manâya gelir.¹ O halde, 'Fârâbî'de Geometri Felsefesi'ni göstermek demek, Fârâbî'de Geometri Bilimi'ni veya aynı şey demek olan 'Fârâbî'de *Geometrik Hikmet*'i veya 'Fârâbî'de *Hikmet'in Geometrik Olanı*'m ve onun etik (Ethique) ile alâkasını göstermek demektir. Bu noktaları, daha konuya girerken belirtmek, Fârâbî'yi, bugünün, Batı'da, özellikle 1920-1960 yılları arasın-

da faaliyet göstermiş olan ve, sonuçta felsefeyi "Bilim'in kavramlarının ve yöntemlerinin bir tahlili faaliyeti" olarak tarif eden Analitikçiler Grubu'na dahil etmenin yanlış bir değerlendirme olacağı manâsına da gelir. Çünkü, Fârâbî'nin Ontoloji'si ve "Ethique" ve "Siyaset" in de içinde bulunduğu Değerler Teorisi, onlarınkinden tamamıyla farklıdır, ve hattâ, onlarınkine zıddır bile. Sebebine gelince: Fârâbî'ye göre, ortada, *Gerçek Varlık* olarak, bir tek, "Vâcib ul-Vucûd Bizatihi" bulunmaktadır; ve, Küllî + Zarûrî + Doğru + Yakînî olan bilgi, yani "*Apodeiktik*", Gerçek ve Doğru'nun, İyi ve Güzel'in yeri olan "*al-'Akl al-Fa'âl*"ın (Hep Etkin Akıl'ın) teminatı altındadır.

'Fârâbî'de Geometri Felsefesi'ni göstermek, burada atacağımız iki geniş adımla gerçekleşecektir; ve her fırsatta onun "Ethique" ile alâkasına işaret edilecektir. Birinci adım, '**Fârâbî'de İlim Kavramı**'dır. İkinci adım, '**Fârâbî'de Geometri Bilimi**'dir; ve bu Geometri'nin Mezopotamya Geometrisi ile ve onun, içinde "Hatt (Çizgi)" ve "Satih (Yüzey)"... kavramlarını açıkça gözönünde bulundurduğu için, benzeri "Dik Açılı Yapma Metodu"na tercih ettiğimiz, "Alan Tatbiki Metodu" ile olan ilişkisidir. "Alan Tatbiki Metodu"nun öteki adlarının "Geometrik Aritmetik", "Cebirsel Geometri", "Hesaplama Geometrisi", "Doğru Parçalarının ve Alanların Hesaplanması" olduğu, ilgililerce bilinmektedir.

Bu iki adımı atarak, biz, bir taraftan, Fârâbî'nin, genel olarak, Geometri Bilim Dalı'nda Küllî + Zarûrî + Doğru + Yakînî önermeler demeti oluşturulurken, insanda işe karışan *akılsalın* ve *duyusalın* paylarını, Aristoteles'in "Duyusal Sûret", "Akılsal Sûret", "*al-Tahlîl bi'l-Hadd*" kavramlarındaki, Euclides'in ise "Nokta", "Hatt", "Satih", "Mücessem (üç boyutluluk)"... kavramlarının tariflerindeki somut noksanlarını, onları eleştirip, tamamlayıp, düzelterek göstermiş olduğu *Musâdarât*'ının (Euclides'in *Stoikeia*'sının I.Kitap'ının Başına Şerh)² değerini ölçebiliyoruz; bu ölçümü, bu ölçmeyi de, Geometri Bilimi'ne genelleştirme yolunu açabiliyoruz. Özel olarak ta, "Alan Tatbiki Metodu"na bakarak, bu fikrimizi temellendiriyoruz; pekiştiriyoruz. Bu iki adımı atarak, biz, öte taraftan da, Mezopotamyalıların, Geometride, henüz, *Theoria* seviyesini tutturamayıp, sadece, *Pratik düzey*'de kaldıkları gibi olum-

suz bir eleştiri karşısında, "Alan Tatbiki Metodu", aslında, Mezopotamyalıların olmakla, onların, bu yöntem dolayısıyla, alan ölçümleri ve hacim hesaplamalarında hile ve ihtikârı defederek, bir yandan "Morale"i, bir yandan "Ethique"i tatmin ederek *adâletî* yerleştirmek amacıyla hareket etmekle kalmayıp, aynı zamanda, bu metodla, Geometri kavramlarının, oluşurken, köklerindeki duyusala işarette de, öncülük ederek yapmış oldukları Bilgi Teorisi'ndeki bu katkıları ve bu başarıları hakkındaki görüşümüzü temellendiriyoruz; kuvvetlendirip pekiştiriyoruz. Alanların, cebirsel yolla, pratik amaçla bile olsa, hesaplanması, önceden ve çoktan, zâten, bir *Theoria* içerir. Çağımız Analitikçileri, (Fizik) Bilim(i) Kavramlarını *Theoria* (deneye indirgenemeyen anlamında) yüklü olma kusurundan arındırmak isterken, neredeyse, Megaralılar gibi, ama, başka bir yoldan giderek, her yönüyle duyusala oturtulan, indirgenen bir (bilimsel) bilginin imkânsızlığına varıp dayanmışlardır, her ne kadar, onların bu hallerinden "*Gerçek*" ve "*Doğru*" kavramlarını bırakıp, temele "*Hâcet* (Ya-rağ. *Pragma*)", "*İhtimal*", "*Kısıntı* (Economie)", "...miş gibi (Als ob)", "*Basitlik* (Simplicité)" kavramlarını koyarak, kendilerine bir çıkış yolu arayanları olmuş ise de. Oysa, Fârâbî at-Türkî, değil (doğru) bilginin imkânsızlığına yönelmek, tam tersine, Aristoteles'in ve Euclides'in "Apodeiktik"te, *akılsala* ve *duyusala* ilişkin yanlışlarını, Geometri Bilim Dalı'nda düzelterek, onların "Apodeiktik"in kaynağına ve bilimsel tariflere ilişkin eksikliklerini tamamlayarak, temelinde "Fikir nâmusu (Probité intellectuelle)"nun oturduğu "*Philosophia Perennis* (*Câvidân-ı Hired, al-Hikma al-Hâlida*, (Bengi Bilgelik)"in gereğine "Morale" ile "Ethique"e bağlanarak uymuştur. Hattâ, o, bununla kalmayıp, Geometri Bilim Dalı'nı, "Riyaziyyât (İlm-i Taâlîm. -Bu isimdeki "Taâlîm" ve "Terbiye" faktörü gözönünde bulundurulsun.-)" içerisinde, "Hisâb"dan sonra, en başa yerleştirmek sûretiyle, -Netekim, o, Mantık Bilim Dalı'nda, "Apodeiktik"in incelendiği *Burhân Kitabı*'nı da, öteki mantık kitapları içerisinde, *şerefçe* en üstün, *riyâsetçe* en başta olarak saymıştır-, içerisinde, "Fikrî", "Hulki", "Amelî" erdemleri gizil olarak bulunduran bu "Nazarî" erdemi, ister avamdan olsun, isterse de hükümdar olsun, -Burada, Fârâbî'nin

"*Bizim dili (Türkçeyi) konuşanlar bilirler ki, "Kanun koyucu" ile "Hükümdar"ı ifade eden kelime (Bilge), ayındır*" sözü hatırlansın-, insanın *mükemmelleşme* şartının yerine getirilmesinin, dolayısıyla da, erdemli toplumun gerçekleştirilmesinin bir vasıtası olarak, temele koymuştur. Onun bu tavrında, insanın, düşünürken, Geometriyi prototip olarak almasının, "*Geometri bilmeyen içeriye girmesin*" uyarısının, "*Ya Arhont, Feylesûf (Bilge), ya Feylesûf, Arhont olmalıdır*" sonucunun, halâ, hükmünü sürdürmekte olduğu da görülmektedir; ve, "*Orta Çağda, Batı'ya bilgi formunu İslâm Âlemi vermiştir*" (*Hârczmî's Algebra, Aydın Sayılı'nın Giriş'i*) diyen görüşün gerekçesi, bir de, bu açıdan, ışığa kavuşmaktadır.³

Demekki, "(En Yüksek) Hikmet"e, ilkin Mezopotamyalıların, sonra, onu onlardan alan, sırasıyla, eski Mısır'ın, eski Yunan'ın, Süryânî ve Arap dilini kullananların sahip olduğuna şahadet eden Fârâbî'ye göre, bilimsel bilgiyi, Küllî + Zarûfî + Doğru + Yakînî vasıfta olarak elde etmek mümkündür ve, asıl, bu, insan için "*mükemmelleşme*"nin şartıdır. Bilimsel bilgi, -burada Geometri-, veya doğru bilgi veya "*Nazarî erdem*", öteki *doğru davranışlan* veya onun deyimi ile, "Fikrî", "Hulki", "Amelî" erdemleri içerdiğine göre, insanı, avamdan olsun, hükümdar olsun, *mükemmelleştirerek*, "İki dünyada da *Sa'âda(t) Kusvâ*"ya (En "*Ulu Kut*"a, "*Kutlu Kut*"a) eriştirir.

I. Adım: Bilindiği üzere, Arapçadaki "al-İlm" kelimesi, Türkçeye *ilim* olarak geçmiştir. Bu kelime, dilimizde, bugün de kullanılmaktadır. Bu kelime, Arapçada, genel olarak kullanılışında, *şartsız olarak*, yani, yöntemi, kaynağı, amacı, vasıfları dikkate alınmadan, her tür bilmenin, bilişin, bilinişin, bilginin, bilincin adıdır. Bu haliyle, onda, haber, havadis, büyü, sihir, fal, "Mistik tecrübe", din, inanç, bilimsel bilgi gibi bilgiler, genel halde, bilginin kapsamına alınmış, bunlar arasında bir ayırım yapılmamıştır. Oysa, Türkçede, ilim kelimesi kullanıldığında, o kelime, daha çok, bilimsel bilgi, ve bilimsel bilginin dalları anlamına gelir. Şimdi sorulacak soru şudur: Acaba, Fârâbî, ilim kelimesini, bunlar arasında, hangi anlamda kullanmıştır?

Biz, bu sorunun cevabını, onun *İhsâ'*, *Burhan*

Muhtasarı, Şara'it ul-Yakîn, Musâdarât, Medine-i Fâzıla ve, asıl, *Tahsîl us-Sa'âda(t)* isimli eserlerinde tesbit ettik. İncelemelerimizde ("Fârâbî'ye Bir Hazırlık Olmak Üzere İslâm Öncesi Türklerde Felsefe", *Kutatgubilig*, Felsefe ve Bilim Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, Mart 2003, s. 9-58, Ülke Yay., Abstract'ı, s. 9-10) ve konferanslarımızda (22 Ekim 2002, Gazi ve Ankara Üniv. Fen Fakültesi, 11 Aralık 2002, A.Ü. Fen Fak. Matematik Blm; A.Ü. DTCF Felsefe Blm; Muğla Ü. Felsefe Blm) bildirdik. *Tahsîl*'deki ilgili metin parçasını Türkçeye çevirerek (Topkapu, Emanet Hazinesi, 1750) verdik. Şu sonuca vardık: Fârâbî "al-'İlm" kelimesi ile, asıl, Küllî + Zarûrî + Doğru vasıflı olan "Burhânî" (*Apodeiktik*) önermeleri ve onların, deli, çocuk, sarhoş, bunak, eğitimsiz, maksatlı... olmamak şartıyla, insanda uyandırmış olduğu ruh hali Yakîn'i kasetmektedir. Bu "İlm" in bir diğer adı, "(Asıl) Hikmet"tir; "(En yüksek) Hikmet"tir. Elimizde, onun bu düşüncesini, yani, İlim=Bilimsel Bilgi= Hikmet olduğu hakkındaki düşüncesini, teyid eden, not ile (1.Not) kısaca işaretle bulunduğumuz başka deliller de vardır. Ama, onlara, bu inceleme-
 mizde, yer darlığından ötürü, temas edemedik. Fârâbî'ye göre, işte, Küllî + Zarûrî + Doğru + Yakînî vasıflı olan bu tür 'İlm'in adı, meselâ, "Hazâkat" kelimesinde olduğu gibi, "(Şarta bağlı) Hikmet" değil, ama, "Asıl Hikmet"tir, "Mutlak manâsında Hikmet"tir; "En yüksek Hikmet"tir. O, "İlimlerin İlmî'dir", "İlimlerin Anası'dır", "Hikmetlerin Hikmeti'dir", "Sanatların Sanatı'dır". İnsanın, hep, vasıfları böyle olan bir ilim peşinde koşmasının ve ona "meleke" kazanmasının adı "Felsefe"dir, öteki "Fikrî", "Hulkî", "Amelî" olan erdemleri, gizil olarak, içinde bulunduran "Nazarî" erdemdir; koşan kimse-
 nin adı ise, "Feylesûf"tur. İster avamdan olsun, isterse de hükümdar, insan, ancak, böyle bir *ilim* ile eğitilmiş olursa, "Mükemmel İnsan" olmuş olur; "Her iki Dünyada" da "Sa'âda(t) Kusvâ"ya (En son Sevinç'e, Kut'a) erer. Fârâbî'nin deyimiyile, zaten, "*Bizim dili* (yani, Türkçeyi) *konuşanlar bilirler ki, "Hükümdar" ile "Kanun Koyucu" ve "Feylesûf* (Bilge) *aynı anlama gelir.*"

Fârâbî'ye göre, "**Bu 'İlm'**", bugünkü deyimiyile, "Temel Bilimler" veya özellikle Matematik, Ast-

ronomi (ve Tıp) olarak, ilkin, Kaldelilerde (Keldanilerde, Mezopotamyalılarda) vardı. Onlardan, sırasıyla, eski Mısır'a, eski Yunan'a, Süryânîlere, ve Arap diline geçmiştir. –Biz ekleyelim: Onlardan da, özellikle "XII. Yüzyıl Renaissance"ının doğuş sebeplerinden birisi olarak, Lâtince aracılığıyla veya Katalanca gibi mahallî diller üzerinden "Millî Diller'e (Fransızca, İngilizce, Almanca...) ulaşmıştır. Aydın Sayılı'ya göre, bu yürüyüşte, Mısır, kıyıda köşede kalmıştır; Çin ve Hind etkisi ise, ancak X. Asırdan sonra kendisini gösterebilmiştir. "Hikmet" in bu geçişi hakkında, Eudemos, Platon, Aristoteles, Berossos, İskenderiyeliler, Proklos, İbn Nevbaht, İbn Nedîm, Roger Bacon, Francis Bacon, Erasmus, Voltaire, Vico, Daczi Janoş'un şahadetleri yanında, Fârâbî'ninki en açıktır. 1850'lerden bu yana yapılmış olan Mezopotamya kazılarındaki kil tablet metinlerinin neşri ve değerlendirilmesi, bu şahadetlerin birer "Yalan şahadette bulunmak" olmadığını da meydana koymuştur (Bk. Borger'in Bibliyografyası, 3 ciltlik).–

Fârâbî, "**Bu 'İlm'**" in dallarını *Ihsâ*'sında saymıştır. Bu dallar, bugün bizim "Temel Bilimler" dediğimiz Matematik, Astronomi, Fizik, Biyolojidir ve onun en başta saymış olduğu, Dil ve Mantık Bilgisidir; en sonda verdiği "Metafizik" ile "Siyaset"tir ("Ethique" ve "Morale", bugün daha çok Değerler Teorisi adıyla "gaye"de ele alınır).

Fârâbî'ye göre, "Apodeiktik" vasıfta olan "**Bu 'İlm'**" in ve "(Asıl) Hikmet" in önermeleri, "cüzî" değil, "küllî"dir. Yani, bu önermelerin konularında hiçbir istisnâ yoktur; "mümkün" değildir, "zarûrî"dir, yani, bu önermelerin aksini söylemek mümkün olmaz, aksi halde, insan çelişkiye düşer. –Biz ekleyelim: Fârâbî'ye göre, aslına bakılırsa, varlıklar arasında, "Zarûrî" olan tek bir varlık vardır; o da "Vâcib ul-Vucûd bizâtihi" olan varlıktır (Fârâbî'yi Felsefenin Tarihinde bir "*an*" olarak değerlendiren, felsefe tarihçisi Etienne Gilson'un gerekçesi budur: Çünkü sadece O'nda Mâhiyet=Vucûd=Hüviyet'tir. Halbuki öteki varlıklarda "Vucûd" "Mâhiyet"e "Vacibu'l-Vucûd"dan verilir). O varlık, varlığını, hiçbir sebepten almamıştır. Tam tersine, bütün var olanlara, varlıklarını, O vermiştir. O'nda Mâhiyet=Hüviyet'tir.

O'ndan varlıklarını alan varlıkların adı, bu yüzden, "Mümkün ül-Vucûd bizâtihi" veya "Vâcib ul-Vucûd bigayrihi"dir. O tek "Zarûrî" olan varlık, varlığını, kendi kendisinden almıştır. Bizim, bu evrende "Zarûrî" imiş gibi baktığımız varlıklar, olaylar, aslında, "Mümkün ale'l-Ekser"dir. Biz, şurasını da işaret edelim ki, Fârâbî, bu görüşüyle, ileride, Locke ve Hume'la başlatılacak olan "Modern Felsefe"ye de tekaddüm eder. Fârâbî'ye göre, "Mümkün ale't-Tesavi", varlığıyla yokluğu imkânı eşit derecede olan varlıklardır. Bu tip varlıklara delâlet eden deliller, "tekâfu" ederler, yani, "antinomik" durumda bulunurlar. Bu demektir ki, o varlıkların var olmalarıyla var olmamalarını isbat etmek hususunda aynı derecede ve kuvvette deliller getirilebilir; ve insan ruhu, o durumda, "mütehayyir" kalır. "Mümkün ale'l-Asgar", var olma imkânı, yüzde elliden küçük frekans-ta olan varlıklardır. "Mümkün fi'n-Nedret" ise, var olma veya yok olma imkânı çok nadir, çok seyrek olandır. "İtifakî" olanlar ise, varlığıyla yokluğu neredeyse sıfır derecede olan veya tarafımızdan bilinmesiyle bilinmemesi sıfır derecede olan "Tesadüfî" varlıklardır; olaylardır. Bu varlıklar, "Tabiat"a, yani, bizim zarûrî *sanmış* olduğumuz varlıklara veya hallerde aykırı olan varlıklar veya hallerdir. Fârâbî'de, Bilim'in veya Hikmet'in veya Felsefe'nin veya "Apodeiktik=Burhâni" önermelerin vasıflarını açıklamaya devam ediyoruz: Bunlar, yanlış değil, doğru'dur. Yani, konusu her ne ise, aynen onu söylerler. Bu yüzden onlar, "Şüheli" değil, "Yakînî"dir. İnsan ruhu, onlar hakkında, "Zann"a, "İkna"a, "Tahyîl'e değil, "Yakîn'e, kesinliğe ulaşmıştır. Bu "İlim" veya bu "Hikmet", insanı, bütün var olanlar hakkında da, "Şekk'ten uzakta, "Hakk-ı Yakîn'e götürmüştür.

İnsan, "Hakk-ı Yakîn'e iki yolla ulaşır: Ya onu sanki doğuştan biliyormuş gibi, bilerek, ya mantıksal çıkarışlar yapa yapa. Doğuştan bilinenlerin adı "Ulûm-i Uvel" (Primary knowledge. İlk Bilinenler)dir. "İlk Öncüller (Axiomlar)", onlarla bilinirler. İnsan, onlara dayanarak çıkarışlar yapıyorsa, bunu, ancak "Ta'lîm ve Taallüm Mebdeleri"ne (Principles of Instruction and Study) dayandı, "Fahs (Investigation)" ve "Teemmül (Meditation)" ile, neticeler çıkara çıkara (Inference) yapar. –Biz ekleyelim: Claude

Bernard, Fizyoloji bilim dalını kurarken, aynen böyle düşünüp davranmıştır (Bk. *Tıbda Tecrübe Usûlünün Tetkikine Giriş*, Galip Ata çevirisi, 1934, Maarif V., Ankara, Giriş).— Doğuştan bilinmeyenler ise, insan için, henüz "Matlûbat" (neticeler halinde çıkarılmak istenenler) halindedirler. "Matlûbat"a yönelip, çıkarışlarla "Netice"lere varıldıkta, insanda, "İtikad", "Rey" ve "Yakîn" hallerinden biri hasıl olur. "Yakîn'e de, "İsbat" edilerek varılır. İnceleme, irdeleme ve "İsbat"ın bulunmadığı yerde, "Yakîn'in hasıl olmadığı durumda, "Zann", "İkna", "Tahayyür" söz konusu olur. Söz konusu olan bu haller, insan ruhunda, sonuca giderken kullanılmış olan yolların birbirlerinden farklı olmalarından ileri gelir. Bunların hepsini, insana "Mantık Sanatı" öğretir. Sonuçtaki farkların yöntem farklarından ileri geldiğini bilen insana, ancak, "İlm-i İltimas-i Mevcûdat" kapısı açılır; "Yakîn-i Mutlak"a erişilir.

Yine Fârâbî'ye göre, varlıkların her birinin "Cins"ine ve "Nev'i"ne ait olan bilgiyi ortaya koyacak olan tutum, $A=A$, $A \neq A$ gibi, "İlk Bilgiler" ("Ulûm-i Uvel)"e, "İlk Bilinenler"e dayanan, "Ta'lîm ve Taallüm Mebdeleri (İnceleme, Bilme ve Öğrenme İlkeleri)"dir. Ama, "Cins" ve "Nev'i" ortaya koymadan önce, ilkin, böyle Küllî + Zarûrî + Doğru + Yakînî türden ilmî bilgisi edinilecek olan o varlığın, *gerçekten* var olup olmadığı sorulur, araştırılır: O varlık *gerçekten* var mıdır, yoksa, o, "muhayyel (imagery)" midir, "misâlî (similary)" midir, denir. İşte "cins"in ve o cinsin "nev'i"lerinin birer hayâl ürünü veya "kopya" olmayıp, birer gerçek olduğunu tesbit eden ilkelere de, "Vucûd Mebdeleri" (Principles of Existence. Varlık İlkeleri) denir. –Biz ekleyelim: Fizik İlminde, bugün, artık, ne "Cins"ler, "Nev'i"ler var mıdır, yoksa yok mudur, ne de, eğer varsa *nedir*, diye sorulmaz. Bu soruların sorulduğu türden araştırmaların yapıldığı Fizik İlmi'ne, "Eski Fizik" veya "Ontolojik Fizik" denir. Oysa, bugün, 1600'lerden beri, Galilei'yi takip eden ve "Modern Fizik" denen bir fizik ilmi yapılmakta ve öğretilmektedir. Modern Fizik, bilindiği üzere, Eski Fizik'teki gibi, artık, yine gözlemler ve duyularla ulaşılan "*Tabî'at*"ların peşinde değildir; fakat, fiziksel olayların "(kolayca) *ölçülebilir*" öğelerinin, Matematik kulla-

nılarak, ölçülmesi ("Methodo Risolotivo"), bu gözlemlerle gözlenmiş, matematikle ölçülmüş sayısal değerler arasında, deneyin göstermiş olduğu eşitliklerin kurulması ("Methodo Costitutivo"), formüllendirilmesi ve, böylece, "Önceden kestirme ("Prédiction")"lerin yapılmasından ibaret bir fiziktir. Bununla birlikte, "Cins"leri ve "Nev"i"leri aramak, objeleri "sınıflandırmak, sıralamak (tanzîm) işi, Sumerlilerin "Tasnîf" ve "Tanzîm" işlemleri ve "Listeler İlmi" hatırlansın, daha ziyade, Biolojinin, Astrofizik'in, Sosyal Bilimlerin... yöntemi olarak devam etmektedir.–

Şimdi, "Ta'lîm ve Taallüm Mebdeleri"ni sayalım: 1. "Hel Huwa? (That the thing is. Whether the thing is? O şey var mıdır?)". Sonra gelen, 2. "Mâ Huwa? (What it is? Varsa Nedir?)". Bu soru, incelenecek şeyde, "cins"i sormaktır; o şeyin "cins"ini bulmaktır. 3. "Eyyu şey'in Huwa? (Bu, "Min mâ Huwa", " 'An mâ Huwa", "Bi mâ Huwa" ile aynıdır. "How", "From what", "By what"la karşılanmaktadır. O şey *nasıl*'dır, yani, o "cins"teki ayrımların=difference spésifique'lerin ortaya koymuş olduğu "nev"i"ler nelerdir?" 4. "Li mâ Huwa? (Why the thing is? O şey, niçin, o şekildedir?)". –Burada, biz, yine ekleyelim: Türkçe yayında, özellikle de, lise Felsefe veya Mantık kitaplarında, anlaşılmadan söylenmiş, basma kalıp, şu sözlere rastlanır: 'Eskiden, olayların *Niçin*'i sorulurdu, şimdi ise, *Nasıl*'ı sorulmaktadır'. Aslında, görüldüğü gibi, Eski Fizik'te, *Niçin*'i aramak, incelemek, o şeyin girdiği "cins"te, "nev"i"leri teşkil edecek ayrımları=difference spésifique'leri aramaktır. Aristoteles'in şu terimleri, ayrı ayrı imiş gibi görünüyorlar ise de, aslında, birdir: "Tô ti En einai (Mâhiyet)", "Tabi'at", "Orta terim", "Energeia", "Füsis (Tabi'at)", "Ta'rîf", "Cins", "Nev'i", "In Actu", "Entelekeia", "Telos" (Fazla bilgi için bkz. M. Türker, *Aristoteles ve Fârâbî'de Düşünce ve Varlık Öğretileri*, Doç. Tezi, 1959, DTCF. Yay., Ankara 1969).

Şimdi de, "Vucûd Mebdeleri"ni sayalım: 1. "Mâ Zâ? (What is this? Bu ne?)" 2–3. "Bimâ zâ, An mâ zâ, Min mâ zâ? (O şey *ne* kullanılarak imâl edilmiştir? Neden yapılarak, *ne* vasıta kullanılarak orta-

ya konulmuştur? What, By What, How the thing is?)." 4. "Limâ zâ (O şey, niçin o şekilde varlığa gelmiştir, var olmuştur? (For what the thing is?)" "Ta'lîm + Taallüm Mebdeleri" ile "Vucûd Mebdeleri", bazen aynı olur, bazen de ayrı. Eğer, bir "cins"in "nev"i"leri hakkında, "Bimâ, 'Anmâ, Minmâ"yı veren "Vucûd=Varlık Mebdeleri" gösterilmiş ise, bu hal, o "cins" ve onun "nev"i"leri hakkında, her iki "Mebde"nin de örtüştüğü, aynı olduğu anlamına gelir. Yok, eğer, "Varlık Mebde'leri" gösterilmemiş de, yalnız "Limâ"sı (Niçin'i) gösterilmişse, o zaman, bu durum, her iki mebde'in de, aynı olmadığını, ayrı olduğunu gösterir. O takdirde, getirilmiş "Burhân"ın adı da, "Burhân-ı Limâ" olur.

Sayının ve uzamın (magnitude, l'étendue) cinslerini Matematik inceler. Uzam'ın Şekilleri, Vaziyetleri, Nisbetleri, Simetrilerini ise Geometri inceler. –Geometrinin, burada, şehir planında, âletlerde, mimaride, halıda, nakışta, dokumada olduğu gibi Güzel'e, Doğru Davranış'ta olduğu gibi İyi'ye temel verdiği görülmektedir.– Geometrinin önermeleri "Şekk" (Kuşku değil, "Şübhe")sizdir; "Yakîni" (Certain truth. Certitude)dir. O önermeler, sözün "Zannî (Belief) olanından veya "Zann-ı kaviy (Kuvvetli zan. Mere Belief)" vereninden "Muglîta (Perplexing. Bile bile karışıklık yaratan)", "Mukni'a (Persuasive. İkna edici, kandırıcı), "Muhayyel (Imaginativ. Haya-lî)" olanından arındırılmıştır. Böylece, insanın, "Hikmet-i Mumevvihe (False Wisdom. Yalancı Hikmet)"ye sapması önlenmiştir. "Tahayyür (Perplexed. Mütereddî, kararsız)", "Taglîd", "Mugalâta (Perplexity)"ya geçit verilmemiştir. "Temwîh (Falsify)", "Telbîs (Ambiguity, confusion)", "İyhâm (Amphibology)" yolu kapatılmış, böylelikle, "Burhân (Demonstration. Belit)" yolu açılmıştır. Bu konular, Mantık İlminde, "Makûlât (Catégories)", "İbâre (Perr Hermeneias. Önerme)", "Kıyâs (Analitikler,I)", "Burhân (Analitikler,II)", "Mevazi' ul-Cedeliyye (Topiques)", "Sofistâiyye (Sofistik Delillerin Çürütülmesi)", "Hitâbiyye (Rhétorique)", "Şi'riyye (Poétique)" denen kitaplarda incelenmiştir. Bunlar arasında, "Burhân Kitabı", riyaset bakımından en önde, şeref bakımından en yüksektedir. –Biz, burada şunu ekleyelim: Hukukta, daha doğrusu, Fıkıh'ta, öner-

meden önermeye geçerek, nasıl netice çıkarılacağını gösteren *Mecelle*, işte, "Classical Logic" denen bu mantık incelemelerine dayanır. "Symbolic Logic" denen ve daha ziyade, bilgisayarlarda kullanılan mantık, herkesin bildiği üzere, *Mecelle*'den sonradır. Burada, olağanüstü ve devletin tarifini bile şekillendirecek önemde, bir mesele bulunmaktadır. O da, "Modernidir" diye, eğer, Hukukta da "Symbolic Logic" temele alınırsa, daha doğrusu, eğer, alınacaksa, Hukukta da, "Classical Logic"ten, "Symbolic Logic"e geçerken, nasıl ve ne gibi tedbirlerin alınacağı meselesidir. Bu mesele, bizim için, en önde gelen kültür meselelerimizden biridir. Çünkü, "*Tahkîn Meselesi*", buraya bağlıdır. Kısacası, Hukuk'ta hüküm verilirken, nasıl davranılacağı meselesi, Devletler Arası Hukuk'ta ortaya çıkan birçok kültür ögesi yanında, "Logic" kültürüne de bağlıdır. –

Fârâbî'de 'Geometri Felsefesi', 'Geometrik Hikmet', 'Hikmetin Geometrik Olanı' veya 'Geometri' denen bilim dalı, onun işte bu yaklaşımları çerçevesi içerisinde yer alır. Bu yer alışı, İkinci Adım'ı atarak, şimdi, göstermeye başlayacağız.⁴

II. Adım: Fârâbî'ye göre, Geometri Bilim Dalı'nda iki kısım vardır: Biri "Amelî Kısım" olup, bu kısımda, Doğramacı, Demirci, Duvarcı, Mesahacı, oranlar bahsi dolayısıyla Akustik Müzik, Dokumacı, Halıcı... gibi meslek mensuplarının uğraştığı konular bulunmaktadır. –Burada, biz, ekleyelim: Geometri, daha doğrusu, geometrik bilgi, 'Tecrübeden mi gelir, akıldan mı çıkar?' tartışması kökünü burada bulur. Geometrideki duysal kök, "Amelî Geometri" mütâlaa edilerek, açıkça, sonra tâ Aristoteles'in "*Bir duyu kayboldu mu, bir bilgi kaybolur*"una bağlanır. Hattâ bunun ucu tâ Mezopotamya'ya kadar geri gider. "Ekleme-Çıkarma Metodu"nun benzeri olan "Alan Tatbiki Metodu", aşağıda göstereceğimiz gibi, bunun kanıtıdır. – Geometri Bilim dalının öteki kısmı "Nazarî" olup, "Hutût (Çizgiler)", "Sutûh (Yüzeyler)", "Mücessem" konusuyla uğraşır. "Mücessem (Üç boyutluluk)", "Mik'ab (Küb)", "Mahrût (Koni)", "Ehram (Piramid)", "Küre", "Üstüvane (Silindir)", "Menşûrât (Prizmalar)", "Sanavberî (Strobiliforme. Kozalakı)"ler olup, – "Düzgün çok yüzlüler" ekiy-

le– bunlar, ya tek başlarına ya da birbirleriyle ilişkileri dahilinde ele alınırlar. –Burada biz ekleyelim: Yüzeylerle meydana getirilen, meselâ, 'Koni kesitleri' elde etmekte olduğu gibi, Geometrinin akısal olmak üzere, iki menşei vardır. Bu meseleyi anlamak, Fârâbî'nin Geometri felsefesindeki liyakatini, katkısını anlamak için de şarttır. Değil mi ki, çizgileri, sınırları, tarlaları, alanları, cisimleri görüyoruz, onlara dokunuyoruz; ama, bir taraftan da, Çizgi'yi, Yüzey'i, Mücessem'i düşünüyoruz.–

Fârâbî'ye göre, "Hisâb" ve "Hendese"de, bir "*Hükümler*" vardır, bir de bunlardan çıkarılan "*Usûller*" vardır. "Usûl"ler "mahdûd"tur, "Usûl"lerden çıkarılanlar ise, "gayr-ı mahdûd"tur. –Ekleyelim: İşte, Euclides, bu yüzden, eserine "Ustukusât (Stoikeia. Usûller, Asıllar, Temeller)" adını vermiştir.– Geometride, "Usûl"ler, iki yoldan giderek, iki tür düşünerek, ele alınır. Biri "Tahlîl Usûlü"nü tatbik ederek, biri de "Terkîb Usûlü"nü tatbik ederek. "Eskiler", bu her iki yolu da kullanmıştır. Ama, Euclides, sadece, birini, "Terkîb Usûlü"nü kullanmıştır (Bk. *Ihsâ*, s. 79, Osman Amîn neşri). –Biz, burada ekleyelim: Fârâbî'nin "Tahlîl Usûlü" dediği yol, gerçi, Geometride, duyusalda kalkış yoludur, ama, iş orada kalmaz, iş duyusalda bitmez, yani "Mahsûsat"ta bitmez.–

Fârâbî'nin "Tahlîl" dediği, bugün, bizim, "Modern Kimya"daki anlamda, maddenin, meselâ suyun, bir hacim oksijen ile, iki hacim hidrojene ayrıştırılması gibi, bir ayrıştırma işlemi değildir. Bu, zihinde, konuyu, meselâ mik'abı düşünürken, "taakkul" ederken, onu, o, bir "Mücessem" olduğundan, ("Cisim" kavramını değil) "Mücessem" kavramını, ("Alan" kavramına değil) "Satih (yüzey)" kavramına, "Satih" kavramını "Hatt" kavramına, "Hatt" kavramını ise, "Nokta" kavramına veya "hadd"lerine, "tahlîl" etmektir, "Tahlîl bi'l-Hadd (Kavramlarına ayrıştırmak)"dir; böyle yaparak düşündürmek, öyle "taakkul" etmektir. "Tahlîl bi'l-Hadd"ın adı, Aristoteles'in *Analitikler I-II*inin adına uygundur. Ama, Fârâbî'ye göre, Aristoteles, Geometrideki "Tahlîl"i tam manâsıyla anlamamıştır; onu "Tecdîd" ile karıştırmıştır. Çünkü, Aristoteles, eserlerinde, yalnız bir kere, "Camus" ile "Courbé" misâlini vermiş, "Courbé" (eğri

çizgi)nin, "Camus" (yassı burun)den yapılmış bir "Tecrîd (Abstraction. Soyutlama)" işlemi olduğunu söylemiştir. Oysa, "Camus (yassı burun)" ile "Courbé (eğri çizgi)" münasebeti bir "tecrîd" münasebeti değildir; "courbé" denen geometrik sûret, form, "camus" denen yassı burundan tecrîd edilerek veya "Akılsal Form", "Duyusal Form"dan, sûretten, tecrîd edilmek suretiyle taakkul edilmiş değildir. "Taakkul" işlemi başkadır, "teccrüd" işlemi başkadır. Çünkü, "Akılsal sûret" başkadır, "Duyusal sûret" başkadır. "Tasavvur" ile "Tahassüs" de başkadır. "Akılsal sûret" taakkul edilir; duyusal sûret ise, tasavvur edilir. Birincisi "Akıl yetisi"nin faaliyetidir, ikincisi "Musavvere yetisi"nin faaliyeti sonucu hasıl olmuştur. –Biz, burada, şurasını da ekleyelim ki, Fârâbî, "Camus-Courbé" ilişkisinde, Aristoteles'in, "Mâ Zâ?"ya cevap veren "Duyusal sûret" ile "Mâ Huwa?"ya cevap veren "Akılsal sûret"i ayıramamış, birbirine karıştırmış olduğu kanaatindedir, bununla beraber, geometride ayrı bir işlem, bir "Tahlîl bi'l-Hadd" işlemi, yani "Cins"i ("Çizgi"yi, "Hatt"ı) bulup, sonra onun içerisindeki "Nev"i"leri (eğri çizgi) ayırmak işlemi söz konusudur. Geometrideki bu "Tahlîl" işlemindeki tahlîl, "Hadd"lerin "Hadd"lere veya terimlerin terimlere tahlili işlemidir. Bu işlem de objeden bir duyum alma işlemi, bir "mahsûsat" bilgisi edinme, daha basit ifadeyle, bir koklama, tatma, dokunma, görme, işitme işlemi sonunda hasıl olmuş bir işlem değildir; duyu organının da işlemi değildir. "Muhayyile Yetisi"nin bir işlemi de değildir. "Musavvere Yetisi"nin bir işlemi de değildir. Konuyu, "Akıl yetisi" ile taakkul etme işlemidir; bir akılsal işlemidir; akılın bir işlemidir. Düşünce işlemidir. Ancak, konuyu, meselâ, burada, satıh'ı=yüzey'i "taakkul" edebilme işleminin tâ en başında, o konuyu, meselâ, burada, alanı, mesahayı, ölçülecek şeyi, tarlayı, duyu ile, yani beş duyu organını kullanarak algılamak, "Duyusal sûretini" çıkarmak, "Tasavvur" etmek, "Musavvere Kuvveti"ni kullanmak işlemi vardır. Bu başlangıçtaki hal, geometrideki ikinci adım olan "Tahlîl" işlemi ile üçüncü adım olan "Terkîb" işlemini birbirlerine karşıt koyar. Çünkü, "Tahlîl" işleminde, baş tarafta, birinci adımda duyular rol oynar. "Terkîb" işleminde ise, duyuların rolü yoktur. "Terkîb" işleminde, duyular hiç işe karıştırılmadan,

sırf, doğrudan doğruya "Akıl Yetisi" ile, kavramlar arası ("Hadd"ler arası) işlemler yapılır; "Hadd"ler "Terkîb" işlemine tabi tutulur; "terkîb" edilir. Çünkü, "Hadd"ler, daha önce, "Tahlîl bi'l-Hadd" işlemiyle, "Hadd"lerine ayrıştırılmış olduğundan, artık, sıra, onları aralarında "terkîb" etmeye gelmiştir. "Hadd"ler kullanılarak, Geometrik konular düşünülür. Meselâ, burada, Euclides'in yapmış olduğu gibi, "Nokta" hadd'inden, kavramından kalkarak, "Noktalar terkîb edilerek", ("Noktalar" hakkındaki Hadd'ler, ki bunlar hem birbirleriyle, hem noktalarla aynıdır. Nokta haddi=Noktanın kendisi) "Hatt" kavramına, "hadd"ine, "Hatt" kavramından "Satıh" kavramına, "Satıh" kavramından "Mücessem" kavramına varılır. Yani, onlar, ancak, böyle düşünülür; böyle kavranır. Fârâbî, *Ihsâ*'da, bu epistemolojik inceliğin farkındaydı. Fârâbî, bu bilincini, "*Musadarât*"ında da göstermiştir; hem, "Tahlîl"i ihmal edip, "Terkîb"i kullanan Euclides'i, hem, "Tahlîl"i "Soyutlama, Tecrîd" sanan Aristoteles'i eleştirerek, hem Geometride, duyusalın, "Vucûd Mebdeleri"nin yerini göstererek, "Terkîb" ile "Tahlîl" yolunun hesabını vermiştir. Geometrik bir varlığın "Akılsal sûret"inin, o varlığın "Duyusal sûret"inden ayrılığı, Geometri'nin objelerinde olduğu gibi, "Vucûd"un, sûretten "Mufârakat"ının, "Vehmî" oluşunu, yani geometrik objenin, Madde-Sûret ayrılığının, Geometri ile uğraşmanın zihninde cereyan ettiğini, Metafizikte olduğu gibi Ontolojik (vucûdî), gerçekte olan, bir ayrılık olmadığını farketmiştir. Demekki, Geometride, bir şekli, daha doğrusu, bir "Hadd"i, bir kavramı, "Madde"sinden ayırma, "mufârakat"ı, sıyırmak işi, bir "tecrîd" işlemi değildir; bir "taakkul" işlemidir, akıl ile yapılan bir iştir. O iş veya işlem yapılırken, duyusal işe karışmaz. Onların terimiyle "Tahlîl (bi'l-Hadd)" işi veya işlemini, insan, duyu organlarıyla değil, akıl'ı ile yapar. Eğer hal böyle olmamış olsaydı, o zaman, "Duyusal sûret" = "Akılsal sûret" olmuş olurdu. Yani, meselâ, şu camlı dolapta duran "Koni"ye bakan herkes, sırf ona bakarak veya ona dokunarak, orada "Koni Kesitleri"ne ilişkin bütün "Sûretler"i (*Theorem*leri) görürdü. Fârâbî, işte, *Musâdarât*'ıyla, Aristoteles'i ve Euclides'i eleştirerek, durumun böyle olmadığını göstermiştir.

Fârâbî'ye göre, Geometriyi kurarken, ilkin, "Tahlîl (bi'l-Hadd)" ile başlamak gerek. Meselâ, "Mücessem" kavramının muhtevasını, manâsını anlamak, "Ta'rîf"ine varmak, "Küllî + Zarûrî + Doğru + Yakînî" bilgisine varmak için, ilkin "Tahlîl (bi'l-Hadd)" ile başlamak, bunu yapabilmek için de, ilkin, onu görmek, ona dokunmak sonra, onu "Mücessem", "Satıh", "Çizgi", "Nokta" kavramlarına "tahlîl" ederek anlamak, kavramak, düşünmek gerekir. –Biz şunu da ekleyelim: Bu kavrayışı bize verebilmek için, İlk Okulda, kartonlar ve renkli elışı kâğıtlarıyla, Kübler, Prizmalar, Piramidler, Koniler yapturdılar. Sayıyı öğretmek için el ve ayak parmaklarımızı, fasulye tanelerini saydırdılar. Nakış işlettirler, örgü ördürdüler, yama yapturdılar, minik halılar dokuttular. Sonra Lisede, teoremleri *isbat* etmeyi, düşünmeyi öğrettirler; Cebir'e geçirdiler. Bir alttaki basamak bir üstteki basamak için "Madde", bir üstteki basamak bir alttaki basamak için "Sûret" görevini gördü; "Terkîb" yolunu, "Tahlîl" yolundan sonra öğrendik.– Fârâbî'nin bu başarısı, literatürde, Matematik Bilimi ve Felsefesiyle uğraşmış birçok kişi yanında, özellikle, Frege'nin J.S. Mill'i eleştirisine benzetilerek, onun büyük bir liyakati olarak kaydedilmiştir. Fârâbî'ye göre, "Terkîb" yolu, "Tahlîl" yolunun en başında olan "Mâ Zâ"ya dayalı olarak, "Hel Huwa"den sonra gelen, "Mâ Huwa, Eyy Şey'in Huwa, Limâ Huwa" yoludur. Bu yol, Fârâbî'nin teknik terimi, "Ta'lîm + Ta'allüm Mebdeleri"nin tatmini, uygulanması yoludur. "Tahlîl" yolu ise, "Vucûd Mebdeleri"nin tatmini yoludur; onlara dayanır. –Burada, biz yine ekleyelim: Fârâbî'nin, Geometride, bu "Tahlîl" ve "Terkîb"e yaklaşımında, Geometri Bilgisinin, kültür olarak menşesinde, tecrübî mi, akılsal mı olduğu hakkındaki tartışmalar birer cevap bulmuş; tarihî menşesinde ise, Mezopotamya geometrisi, hem aydınlanmış, hem aydınlatmış olmaktadır. Bu durum, beklenmedik sûrette, Mezopotamya Geometrisinin, 'Geometri Bilim Dalı'nın tâ en başında, "Amelî Geometri" yoluyla, duyuşsal olanla, nasıl da bir ilişki içerisinde olduğunu da ortaya koymuş bulunuyor. Çünkü, "Mesâha" ve "Hacim" hesapları yapılırken, yapılması muhtemel olan veya yapılacak olan her tür hile, *adâlete aykırı hal*, ancak, "Nokta", "Hatt", "Satıh", "Mücessem"... kavramlarındaki ve ölçme dav-

ranışlarındaki tereddütlerin Küllî + Zarûrî + Doğru + Yakînî sûrette veya geometri üzerine bir üst ilim=felsefe yaparak giderilmesi yoluyla önlenir. Fârâbî, bunu, "Ta'lîm ve Ta'allüm Mebdeleri" ile "Vucûd Mebdeleri"ne dayandırılmış bir "(Geometrik) *Terkîb ve Tahlîl Yolu*" ile gerçekleştirmek istemekte, bu sûretle, "Medine-i Fâzıla"sının fertlerini hazırlamaya bir adım da atmış olmaktadır. Fârâbî, "Tahayyür", "Taglîl", "Temvîh", "Telbîs", "İyhâm" gibi, dilde, her tür, "*Adâletten sapma*" davranışlarını engellemeyip, "Burhân"ın önünü açmakla, Geometrideki terimlerin (Hadd'lerin) "ta'rîf"lerinde, 'Tecrübeye dayanarak ilmî bilgi elde etmek' ile 'Akıla dayanarak ilmî bilgi elde etmek'i telif ederek, göstermiştir; işte, tam bu nokta, onun, "Medine-i Fâzıla"ya mensûb olacak veya onu kuracak olan fertlerin eğitiminde gereğini düşündüğü noktadır.–

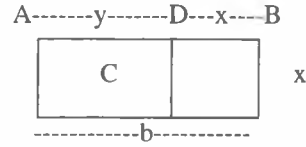
Şimdi, "Alan Tatbiki Metodu"nu, bu metod Mezopotamyalıların olduğu için, Mezopotamyalıların Geometride "tecrübî" ve "akılsal" yana nasıl da vâkıf olduklarına ve "*Adâlet*"i temele koymalarına da somut bir misâl olmakla kalmayıp, Fârâbî'de "Çizgi" ve "Yüzey" gibi Geometrinin temel kavramlarındaki titizliğini anlamakta, sadece "Davranışlar"ın değil, "Akıl"ın, zihnin, doğru düşünüşün, "Nazarî Erdem"in tâ kendisi olan ve "Fikrî", "Hulkî", "Amelî" erdemleri içinde bulunduran, "Medine-i Fâzıla"sının temel taşlarından en önemlisini göstermeye somut bir misâl olarak da, hatırlatalım. Bu metod, Mezopotamyalılarda, 'Bir alanın dörtgenleştirilmesi (veya kareleştirilmesi: $ab=x^2$ yapmak)' olarak belirmiş, sonra, Astronomide kullanılmış, 'Koni Kesitleri'nin temel ihtiyacı olarak Geometrinin temeline oturmuştur; bugüne ulaşmıştır. $ab=x^2$ 'ye bakar bakmaz, orada "Hatt" -bir bakıma sınır- "Çizgi" ve "Alan"ı (Yüzey'i) ve "Eşitlik"i görüyoruz. İşte Fârâbî'nin çok, ama, pek çok önem vermiş olduğu üç Geometri temel kavramları bunlardır. "Eşitlik" kavramı, bize, insan olarak, ne tecrübeden, ne toplumdan gelir, ne de "Akıl"ın kendi imâlatıdır. Doğduğumuzda, o, bizde vardır. "Çizgi", "Sınır", "Yüzey" (Alan) ise, üzerinde hem tecrübe'nin, duyuların, hem akılın rol oynadığı, katkıda bulunduğu iki kavramdır. Bunlar, Fârâbî'nin, Eucleides'in "Terkîb" kavramını,

Aristoteles'in ise, "Tecrîd" kavramını sorgulamış olduğu iki kavramdır. Bu sorgulamanın en son amacı, "Medine-i Fâzıla"yı gerçekleştirecekleri yaratmanın bir parametresi olmaktır.

'Bir alanın dörtgenleştirilmesi', aslında, "Bölme ve Ekleme Metodu"nun bir benzeridir. Bir geometrik şekli, bölüp ekleyerek, bir tek şekle çevirmektir. Oysa, "Alan Tatbiki Metodu"nda, bir alan, bir çizgi üzerine kaydırılmıştır. O halde, "Çizgi" ve "Alan" kavramlarının çok iyi irdelenip, "Ta'rîf" edilmesi gerekir. İşte Fârâbî, *Musâdarât*'ında bunu yapmıştır. "Nokta", "Çizgi", "Yüzey", "Mücessem"... kavramları öyle iyi "ta'rîf" edilmelidir ki, Geometri'nin temeli ortaya konsun; özellikle de bu metod, sağlamca uygulanabilsin. Acaba Eucleides, acaba Aristoteles, bu kavramları, gerektiği şekilde, tanımlayabilmişler midir? "Ta'rîf"lerini, "Yakın cins" ve "Ayrım"ları birleştirerek yapabilişler midir? Küllî + Zarûrî + Doğru + Yakînî bilgi elde etmek yollarını eksiksiz takip edebilmişler midir? Daha önce, bu fiillerinin temelini "Vucûd Mebdeleri"ni ve "Ta'lîm + Ta'allüm Mebdeleri"ni yerleştirebilmişler midir? Bu soruların bir de toplumda, "*Adâletsizlik*"i önleyen tarafını görebilmişler midir? Yüz ölçümleri, alan hesaplamalarında hileyi önleyebilmişler midir, tarafı vardır. Bu "Ta'lîm ve Ta'allüm"ün, Mezopotamya'da *sözlü* olarak da yapılmış olduğu kanıtlanmıştır. Bu suretle, yazılı belgeler, Hoca-Öğrenci arasında cereyan eden sözlü öğretim ve öğrenim ile de pekiştirilmiştir. İşte, Fârâbî, *Musâdarât*'ıyla, bu soruların cevaplarını vermektedir. "Hikmet", "Hikmet-i Uzmâ", "İlimler İlmi", "İlimlerin Anası", "Sanatların Sanatı", "Hikmetlerin Hikmeti" oluşun manâsı aydınlanmakta, bunların hepsinin "Bilimsel Bilgi" olduğu anlaşılacaktır. Mezopotamyalılarda, eğer, "*Kıbsu* (İsbat)" kavramı olmasaydı, onlar, hiç, problem çözebilirler miydi? Eğer, "*Theoria*"da ısrar edilirse, bunun manâsı, "Pithagoras'ı, Aristarkhos'u, Kios'lu Hippokrates'i, Ellis'li Hippiyas'ı matematikçilerin dışında bırakmak gerekir" olurdu. Eğer, biz, burada "Alan Tatbiki Metodu"nu hatırlarsak, meselenin cebir ile de alâkası ortaya konmuş olur: "Bir c alanını, b uzunluğundaki bir doğru parçası üzerine (*noksanı* ile) öyle **tatbik** edelim ki, b uzunlu-

ğu üzerine çizilen dikdörtgen, bu c alanına eşit bir dikdörtgene ilâve olarak, onunla aynı yükseklikte bir kare toplamına eşit olsun":

Yani, $bx = xy + x^2$ veya $x^2 + c = bx$. Ve: $bx - x^2 = 0$ 'ı, xy 'de yerine koyalım: $bx + x^2 = c$ olur. Biliyoruz ki, bu, Mezopotamya cebiri'nin VIII. ve VII. tip çözümleridir, ve yine biliyoruz ki, Mezopotamya cebirinin $x + y = b$ ile $xy = c$ 'den ibaret I.tipten çözümleri ile $x - y = b$ ve $xy = c$ 'den ibaret II.tipten çözümleri, VII., VIII., IX.tiplere dönüştürülebilir (Bk. *Muhtasar*, Geometri Bahsi, Cebir Bahsi). Ve yine, biliyoruz ki, "Alan Tatbiki Metodu"nda, kendisine alanın tatbik edileceği çizgi ve o çizgiye tatbik edilecek olan alan, bu her iki bilgi objesi de "Çizgi", "Sınır" olarak, "Yüzey", "Alan" olarak, bir dereceye kadar, görülerek, dokunularak algılanır; edinilecek bilginin duyusu objesi olur. İşte bu bakımdan, Geometri'nin duyusal bir kökü de olduğu anlaşılır. Aristoteles'in "*Bir duyum kayboldu mu, bir bilgi kaybolur*" sözü yerine oturur. Fârâbî'nin "Vucûd Mebdeleri" de gerekçesini bulur. Eucleides'in, "Terkîb"i uygulayıp, "Tahlîl"i ihmal etmesi de, yine, bu "Vucûd Mebdeleri" doğru bilgi (elde etme) işleminde devreye sokularak, tamir edilmiş, düzeltilmiş olur. Burası, "Modern Felsefe"de, Kant'ın, "*Görü* (*Anschauung*)'süz formlar boş, form'suz görüler (*anscaung'lar*) kördür" diyeceği yerdur. Ama, Fârâbî'den 1000 yıllık bir gecikme ile! Mezopotamyalılar, bu cebirsel geometrileriyle, sadece, "Pratik Geometri" yapmakla kalmamış, hem, Geometride duyusalın payını göstermiş, hem de, toplumda arazî ihtikârî karşısında, *adâlete* katkıda bulunmuştur. Ayrıca, şunu da ekleyelim ki, Harezmi'nin cebiri ile dolaylı yollarla bağlanarak, Abdül Hamîd İbn-i Türk yanında, cebir bilgi dalında, hem sembol, hem anahtar, hem de müceddid olan bu bilginin bizimle, insanlıkla ilişkisini sağlamıştır. Biz, biliyoruz ki, Orta Çağ'da, Batı'ya "Bilgi formu"nu İslâm Âlemi vermiştir. Fârâbî yanında, Harezmi'nin, İbn Türk'lerin katkıları, öteki bilgilerle, kat kat art-

mıştır. İnsanlık, bu noktada birleşmiştir; tıpkı, "Alan Tatbiki Metodu"nun, Mezopotamya'dan kalkıp, Apollonius ile ve "Alan Tatbiki"ni *eksikliğiyle* yanında, *aynen* veya *fazlasıyla* da yaparak, Eliptik eğri yanında, Hiperbolik ve Parabolik eğrilerle çok karışık ilişkilerle, Koni kesitleriyle, tâ zamanımız matematiğine ulaşmasındaki gibi!

NOTLAR

1. Biz, bu hususu, "Fârâbî'ye Bir Hazırlık Olmak Üzerine İslâm Öncesi Türklerde Felsefe" başlıklı inceleme-mizde gösterdik; ve, onun "Abstract"ında özetledik (Bk. *Kutatgu Bilig Dergisi*, 3, 2003, İst.). O çalışmamızda, Fârâbî'nin, özellikle, *İhsâ' al-'Ulûm, Burhan Muhtasarı, Şarâ'it al-Yakîn, Euclides'in Stoikeia'sının Birinci ve Beşinci Kitaplarının Başına Şerh (Musaâdarât), Medîne-i Fazıla* ve, asıl, *Tahsil al-Sa'âda(t)'sına* dayandık (Emanet Hazinesi, Topkapu, 1730). Orada, sırasıyla, Kalde'den eski Mısır'a, eski Yunan'a, Süryânî'ye, Arap diline geçen "*Bu 'İlm*"in, Matematik ve Astronomi'nin önermeler demetiyle, "Kozmik Adâlet"in temele konduğu davranış değerleri hakkında, tıpkı, onların vasıflarındaki gibi vasıfları olan Küllî + Zarûrî + Doğru + Yakînî vasıfları olan önermeler demeti getirmekten ibaret bir insan bilgisi, bir insan erdemi ve alışkanlığı olduğunu tesbit ettik. Eski Yunanlıların, vasıfları böyle olan ve insan ürünü bilgiye "Asıl Hikmet", "En Yüksek Hikmet", "İlimlerin Anası", "Hikmetlerin Hikmeti", "Sanatların Sanatı" dediğini naklettik. Vasıfları böyle olan bilgi sahibine, bu bilgi, eğer, onun uğraştığı bir sanata dair ise, "Hâzık", "Bilge" dendiğini vurguladık. Vasıfları böyle olan bilgiye sahip kişi, eğer, toplum yönetiminin tâ en başında bulunan biri ise, onun da adının "Bilge" olduğunun, Fârâbî'nin deyi-miyle, "*Bizim dili konuşanlar*"ın kelimelerinde görüldüğüne Fârâbî'nin şahadet ettiğini naklettik. "*Dımışkî'ye Ön Söz*" adlı Astronomi eserinde, Habeş al-Hâsib'in, astronomlara, "*Hakîm al-Mutarcim*", Ebu Mansûr'un, İstanbul Tophâne Rasathanesi astronom-larına "*Hakîm-u Rasad-bend*", Tanzimat'ta, İbrahim b. Mehmed'in, botanistlere ve ziraatçilere "*Hukemâ-i Felâha(t)*" (*Revnâk-i Bûstan*), Modern Kimya'yı, ilkin Türkiye'ye getiren Derviş Paşa'nın (1848), Bertholet ve Lavoisier'ye "*Hikemiler*" (Emre Dölen, *Os-*

manlılarda Kimyasal Semboller, İst. 1996) dediğini, Cumhuriyet'in başlarında, "Hikmethâne (bizce: Laboratoire)" ve "ilmî hikmet" terimlerinin tedavüle çıkarılmış olduğunu, ilim tasniflerinde, "Hikmet-i riya-ziyye", "Hikmet-i tabiiyye", "Hikmet-i İlâhiyye" ("İlâhiyye" terimi, burada "Metafizik" anlamındadır) terimlerinin kullanılmış olduğunu gösterdik. Hisâni-ye Medresesi müderrisi, Timurtaş b. Artuk'un hiz-metlisi, bilge matematikçi İbn us-Salah'ın, matema-tik tariflerdeki titizliğine, onun, nasıl da Fârâbî'nin izinden gitmiş olduğuna işaret ettik. "Hikmet-i Tıb'da, İbn Sina'nın hocası Galenos'un "İyi Bir Tabîb Filozof Olmalıdır"ına işarette bulunduk. Taşköprü'de "ilm"in 300'den fazla adette sayılmasının *kühüne* de vakıf olduk.

2. M.Türker-Küyel, *Fârâbî'nin Geometrik Felsefesine İlişkin Metinler*, AKM, Fârâbî Külliyyatı: 5, Ank. 1992.
3. *al-Hwarezmî's Algebra*, İslâmâbad, 1989, s. 1004, Aydın Sayılı, *Giriş*, Krş. M. Türker-Küyel, "Harez-mî'nin Cebiri", Tanıtma Makalesi, *Erdem*, 5,15,Ey-lül,1989, Mayıs 1991; burada Not 4, son paragraf.
4. 'Fârâbî'nin Geometri Felsefesi'ni, içe sine, değerlen-dirmek için, ilkin, Mezopotamyalıların, sonra Pitha-goras'ın, sonra Thales'in, daha sonra Euclides'in geometrilerini, konumuzla ve birbirleriyle ilgileri da-hilinde, Aydın Sayılı'nın incelemelerine dayanarak, hatırlayalım (*Mısır ve Mezopotamya'da Matematik, Astronomi ve Tıp*, 1966, 1982, 1991, TTK, Ank.; bu eserin Mübahat Türker-Küyel tarafından yapılmış *Muhtasarı*, 1996, AKM, Ank. "Aritmetik kısmı"nı Prof. Dr. Melek Dosay ihtisar etmiştir). Bu yayınlar üzerinden ne kadar zaman geçmiştir, 30-40 yıl içe-risinde neler olmuştur, sorusunu daha sonra kendimize soralım.

Acaba, Mezopotamya Geometrisinde, neler bilin-mekte idi? Şunlar bilinmekte idi: 1) Kirişin çevreye mesafesini uzatırsak, o, dairenin merkezinden geçer". 2) "O, kirişe diktir; o, kirişi ortalar". 3) "Çapı gören açı 90°dir". 4) "Aynı doğruya Dikler, aralarında, Pa-raleldir". 5) "Thales Teoremi". 6) "Pithagoras Teore-mi". 7) "Paraleller Postülası". 8) Pithagoras'a dayanan "Analitik Geometri" veya "Cebirsel Geometri" ile, Euclides'e geçilir. 9) Bu Geometri, Pithagoras'a Mezopotamya'dan gelir. -Tıpkı bunun gibi, Hippar-

kos'ta da, Trigonometride, Mezopotamya etkisi vardır-. 10) Mezopotamyalıların Geometrisi, "Dik Açı"ya dikkat eden bir geometridir. Onlar, "Düzgün çok yüzlüler"de, açı ile çember'in merkezi kavramlarını bilmekteler. Bunu 360°ye bölmüşlerdir. Bu kavramlar, M.Ö. V.yüzyılda, Astronomi yoluyla, eski Yunan'a girmiştir. Konu, düzgün çokgenlerle ilgili olup, Euclides üzerinden, geriye doğru, Mezopotamya'ya ulaşır. Hipparkos'u da etkiler. 11) Mezopotamya çözümleri nettir, kısadır, atlamasızdır. Onlarda Kibsu (Çözüm adımları ata ata geçiş) kavramı vardır. Euclides'te olduğu gibi, adına "Axiom", "Postüla", "Ta'rif" denen önermelerden bahsetmek *isbat* işleminde şart değildir. Kısa, net, atlamasız çözümün, zaten, kendisi *isbat*tır; çözüm, zaten önceden *isbat* fikrini içerir. *Isbat* kavramı olmadan, *isbat* bilinmeden, zaten çözüm yapılamaz. Pithagoras da, Kioslu da, Ellisli Hippiyas da, Aristarkos da, böyle davranmıştır. Buraya, Mezopotamyalılarda, "Sözlü" eğitim ve öğretimin var olduğunu da eklemek gerektir. Esasen, yazılı metinler, sözlü eğitimin birer icmalidir. Mezopotamyalılarda bir Geometri Kitabı yazılmış değildir, ama, onların Geometrisi, bir "Analitik Geometri", "Geometrik çözümleri Cebir yoluyla veren bir Geometri"dir. Bunun anlamı, onlarda "Cebir ile temellendirilmiş bir Geometri" vardır, demektir. Cebir, onlarda, geometrik bir araçtır. Kaldı ki, sözlü eğitim, eski Mısır'da eski Yunan'da, İslâm Âlemi'nde de vardır. 12) "Çember", "Yarı çaplar" bilinmektedir. Çember içindeki ikiz kenar üçgenin yüksekliği merkezden geçer. 13) Onların "Geometrik Cotangent"leri vardır; adı "Şaggal" veya "Ukullu"dur. 14) Onlar, Yamuk'un alanını, Silindir, Prizma, Küre, Koni, Piramid hacimlerini hesaplayabiliyorlardı. Pi'ye 3 değerini veriyorlardı (Bu değer, Susa'da 3.125'tir). 15) Onların Geometrilere "Metrik" mi, "Vazî" mi? Onlar, her ikisini de biliyorlardı. 16) "İkiz kenar üçgende, yükseklik, tepeden geçer", "tabanı ortalar". 17) Heron, Düzgün Altıgen ile Yedigen'i, "Kesik Piramid" hacmini hesaplamayı, "Bölme Ekleme Metodu"nu Mezopotamya'dan almıştır. Mezopotamya Geometrisi, Sumerlilere geri gider mi? Evet (Thureau-Dangin). Çünkü, terimler Sumercedir; Akkadca ve eski Babilce değildir. Sumercenin, ilim dili olarak rolü büyük, çok büyüktür. Sumerliler, Cebir'in ve Geometri'nin kurucusu olmalıydılar. Pithagorasçılar, şu noktalarda Mezopotamyalılardan etkilennmiştir: 1.

Pithagoras Teoremi: $a^2 = b^2 + c^2$. 2. Beş köşeli yıldız çizimi. Pithagoras bunu, $x^2 = a^2 - ax$ denkleminin çözümüne dayanarak yapmış, Pithagorasçılar ise, Mezopotamyalıların kullandığı "Bölme + Ekleme Metodu"na benzeyen, "Alan Tatbiki Metodu" ile çözmüşlerdir. Bu metod, Pithagorasçıların "Geometrik Cebir"lerinin ana metodudur. 3. Euclides, *Stoikeia, II*, de, geometrik cebri vermiş, 1, 2, 3, 4'te de, "Geometrik Cebir" ile "Alan Tatbiki Metodu"nu uygulamıştır. Bu geometrik cebir, Apollonius'un, "Koni Kesitleri"nde kullanacağı geometrik cebirdir. 4. Euclides'in *Stoikeia, II*, 5, 6, 9, 10 ve *VI*: 4, 8, 28, 29 "Propositionları (Problem ve teoremleri)" Mezopotamyalılarınkinlerle aynıdır. Pithagorasçılar, Mezopotamya cebirini, geometri problemlerine çevirdiler. Çünkü, "mikdar" kavramı, hem sayısaldır, hem geometriktir. Alan Tatbiki Metodu, *Parabol* (Belli bir alanın, bir doğru parçası üzerine, tam = aynen tatbiki), *Ellips* (Belli bir alanın, belli bir doğru parçası üzerine, *noksani* ile tatbiki), *Hiperbol* (Bir alanın, belli bir doğru parçası üzerine *fazlası* ile tatbiki) alan tatbikleri olarak uygulanmıştır. $bx - x^2 = c$ (Mezopotamya'da, bu: $x^2 + c = bx$) ve $bx + x^2 = c$ (Mezopotamya'da, bu: $x^2 + bx = c$) (veya: $x + y = b$ ve $xy = c$ ile $x - y = b$ ve $xy = c$)dir. Eski Yunan'da, daha da güncel olan: "Bir dikdörtgene eşit kare bulmak", yani, $x^2 = ab$, Mezopotamya'dan gelir. Bütün bunların manâsı şudur: Eski Yunan'da, geometrik cebir, Mezopotamya Cebiri'ni temele alır; Mezopotamya'nın cebirsel geometrisinden esinlenir. Pithagorasçı "Geometrik cebir" in şu adları da manidardır: "Geometrik Aritmetik", "Cebirsel Geometri", "Hesaplama Geometrisi", "Doğru Parçalarının ve Alanların Hesaplanması". En uygun ad sonuncusudur. -Bu bakımdan, 'Fârâbî'nin Geometri Felsefesi'nde, "Nokta", "Hatt", "Yüzey (sath)", "Mücessem'in "Tahfîl" ve "Terkîb'e dayalı tanımları, Euclides'in *Stoikeia*'sının, I. Kitap'ının başına yapmış olduğu *Şerh* veya *Musâdarât*, olağan üstü önemdedir-. Geometrik cebir ve alan tatbiki metodunda, "Oran", "Orantı", "Benzerlik" işe karışır; ve, alanlar, birbirleriyle kıyaslandıkları için de bu *Şerh*, son derecede önemlidir. Mezopotamya'da, "Alan oranı" kavramı "Bal" kelimesi ile ifade edilir. Mezopotamyalılar, "Çap"ın "Çevre"ye oranı olan Pi'yi de biliyorlar. "Mikyas"a dayanan "Kroki" çizimleri bunun delilidir. Onlarda, bir "Oranlar Teorisi" yoktur, ama, onlar, "Alan eşitliği"

"Alanlar toplamı", "Alanlar farkı" kavramlarıyla yetinmemişler ('Bu, buna eşittir'; 'Bu, bundan eksiktir'; 'Bu, bundan fazladır' demekle yetinmemişler), eksiklikteki veya fazlalıktaki nisbetleri, oranları söylemişlerdir. *Stoikeia*, I: 1, 2, 3, 4 ile Mezopotamya'nın "Alan Tatbiki Metodu" birbirine paraleldir. Proklos, Eski Yunan matematikçilerinin "Düzgün Çok Yüzlüleri" (Küb + Tetrahedron + Dodekahedron'u) bildiklerini söyler. Oysa, Mezopotamyalılar, bunları biliyorlardı. Esasen, Yunan geometrik cebri, Mezopotamya'nın cebirsel geometrisinden gelmektedir. Pithagorasçıların geometrik cebri, Mezopotamya cebirine dayanır: "*Napkharu* (Yaklaşık olmayan, tam değer)" kavramı ile. Bu konuda, Pithagorasçılar, Mezopotamyalıların cebirleri ile cebirsel geometrilerini aldılar, ama, Geometriye ağırlık verdiler. İrasyonel'leri keşfedince, aradan, "Oran"ı, "Orantı"yı kaldırdılar, onu, "Alan Tatbiki Metodu"na dayanan bir geometrik cebire döndürdüler.

Thales'e mal edilen şu bilgiler, aslında, Mezopotamyalıların Geometrisine dayanır: a) Thales Teoremi: "Açıları eşit üçgenlerde, kenar uzunlukları oranları da eşittir" (*Stoikeia*: VI, 4). b) Bir dik üçgende, dik açının tepe noktasından hipotenüs'e indirilen dikmenin iki tarafında kalan iki üçgen, birbirlerine ve asıl üçgene benzer (*Stoikeia*, VI, 8). 2.Çapı gören açı, bir dik açıdır. b) Çap çemberi iki eşit kısma böler. 3. Bir ikiz kenar üçgende, taban açılarının eğimleri eşittir. 4. Mezopotamyalılar, nasıl, açı yerine dik açya dayanarak, eğimleri gözönünde bulundurmuşlarsa, "eşit açılar"a "benzer açılar" demişse, çapı gören dik açıyı söz konusu etmişse, ikiz kenar üçgende, "taban açılarının eşitliği" yerine, "eğimleri'nin eşitliğini düşünmüşse, Thales de öyle yapmıştır. 5. Birer kenarı ile ikişer açılı eşit olan üçgenler eşittir. Demekki, tıpkı Pithagorasçılar gibi, Thales de Mezopotamyalılardan etkilenmiştir.

'Fârâbî'nin Geometri Felsefesi'nde dayandığımız metin, onun "Euclides'in *Stoikeia*'sının *I.Kıtap*'ının Baş Kısmında" görmüş olduğu, "Nokta", "Çizgi", "Yüzey", "Mücessem", "Doğru Çizgi", "Eğri Çizgi", "Düzlem", "Düzlem Açı", "Mücessem Açı", "Sınır", "Şekil" kavramlarına ilişkin karışıklığa ("*Musâdarât*"a) açıklık getirdiği yerdir (Bk. Mübahat Türker-Küyel, *Fârâbî'nin Geometri Felsefesine İlişkin Metinler*, AKM, Ank. 1992; Mübahat Türker-

Küyel, "Fârâbî'nin Geometri Felsefesi" (Tanıtma Makalesi), *Erdem*, VI, 17 Mayıs 1990, Ank. 1992, s. 569-586). Bu yer, Fârâbî'nin, Euclides'in başta "Nokta", "Çizgi", "Yüzey", "Mücessem" kavramları olmak üzere, Euclides tarafından, aslında, "Ta'rif edilmemiş kavramları", yeniden tarif ve Aristoteles'i de tenkid ettiği yerdir.

Herhangi bir sebeple, Fârâbî'nin bu metnine ulaşamayan okuyucular için, zaten kısa olan metnin bir özetini vermekten yarar umuyoruz.

ÖZET: 'Euclides dedi ki: *Nokta*, bölüm sahibi olmayan bir şeydir. *Çizgi*, genişliği olmayan bir uzuluktur. *Çizgi*'nin iki ucu iki *nokta*dır. *Doğru Çizgi*: O aynı çizgi üzerindeki noktaların, karşı karşıya (bir hizaya) gelecekleri bir sütte, bütün o noktalara dayanan çizgidir. *Yüzey*: Sadece, *en* ve *boydur*. *Yüzey*'in iki ucu ise, *çizgilerdir*. *Düz Yüzey'e Düzlem* denir. O da, aynı düzlem üzerinde yer almış bulunan *doğru çizgiler'e* dayanan *yüzey*'dir. Bunların hepsi, cisimlerde vardır. Cisim, nasıl duyu ile duyulur, akıl ile kavranırsa, bunlar da, öyle, duyu ile duyulur, akıl ile kavranırlar. Bunların *zât*'ı akıl ile kavranır (*Zât*'ı = *Ne* olduğu, *Ne idüğü*). Bunlar, ya, dokunma ve görme duyumu ile duyulur, ya, Akıl ile kavranır. Bunlar, akıl ile kavrandıklarında, duyuma bağlı taraflarından beriye alınır, soyutlanır (Concrete'nin karşıtı olan *Abstre* ailesinden *Abstraction* anlamında değil, *isolé*, *isolation*, infirad anlamında). Yani, *Ta'rif* edilir (Ta'rif =Yakın Cins+Ayrım). Bunlar birbirlerine bağlıdır; yani, "Nokta", "Çizgi"den ... ilah beriye alınmış değildir. Ama, her biri ayrı ayrı, Akıl ile kavranır; yani, Akıl, onları ayırt eder.

Geometriye sıra dahilinde girilir. Ya, ilkin, "kavram-sala en yakın olan"ı başa yerleştirilir (Bunun adı "*Terkib*"dir), ya, "duyusala en yakın olan"ı, başa konur (Bunun adı, "*Tahfil*"dir). "Duyusala en yakın olan"ı "Mücessem"dir. Sonra, "Çizgi", "Yüzey", "Nokta" gelir. "Nokta", duyusala en uzak olanıdır. Öğretimde, buna önem verilir. Bunun tersi olan sırada, akılsala en yakın düşen "Nokta" ile başlanır. Sonra, "Çizgi", "Yüzey", "Mücessem (üç boyutlu)" sıra alır. "Mücessem", "Her tarafa doğru yayılan"dır, "Her tarafa doğru yayılımı olan"dır". Aristoteles gibi bazı fizikçiler, "Yayılım"ı, gelip, töze konmuş bir *ârıza*, bir *araz* zannederler. Yayılım, ona, o, "Müces-

sem" bir "konu (bir dayanak)" olarak ârız olmuştur. Bu husus, ona taktıkları şu isimlerden bellidir: "Konu", "Cisimsel olan töz", "Cismanî töz". Aristoteles, "Yayılmalı (yayılmı olan) töz"e, bazen de "Yayılm"ın kendisine "Cisim" der. Ona göre, "Cisim", bir nicelik nev'idir. Ama, eğer, "Cisim", "Yayılmalı bir töz" ise, o, bir nicelik nev'i olamaz; eğer, Aristoteles, "Kâtib"i bir nicelik nev'i yaptığı açıdan bakıyorsa, o, başka (*Catègories*). O, *Fizik Kitabı*'nda, yayılmı olanlara "Cisim" demiştir. *Semâ ve'l-Âlem*'inde ise "Cisim sahibi" veya "Büyüklik sahibi" olanlardan bahsedip, "Yayılmı kastediyorum" demiştir. Başka yerlerde, "Cisim olan töz", "cisimsel töz"den bahsetmiştir. Onun âdeti, isimleri hafife almaktır; onları kullanırken, dikkat etmemektir. Demokritos'a göre ise, "Üç boyutluluk" kendi kendisine dayanır; ama, onlar olmadan da töz olmaz. Cisim, her tarafa (en, boy, derinlik) doğru olan yayılımdır. Oysa, geometri bilginleri, "Yayılm"ı, o, bir tözde midir, değil midir, diye ele almaz. O tözü bir yana kor, "Yayılm"ı kavramsal olarak ele alır; istediği sıraya sokar. Onlara göre, "Yayılm", bir "Uzunluk"tur. "Uzunluk", bir "Büyüklik"tür. Büyüklik (büyük olmaklık) "Cisim"de, "Yüzey"de, "Çizgi"de, müşterektir. Öyleki, "Cisim"e "Uzundur" denir; ama, "Uzunluktur" denmez. Halk ise, "Her tarafa doğru olan yayılım"a, "Uzunluk" der. Onunla da "En uzun taraf"ı gösterir. "En kısa yayımlı taraf"a, "Genişlik" denir. Eğer, "İki tarafa olan yayılım" birbirine eşit ise, birine "Uzunluk", birine de "Genişlik" der; arada bir fark gözetmez. Geometri bilginini, "Uzunluk" deyince, "Yayılm"ı anlar. "Cisim"de, "Yüzey"de, "Çizgi"de, "Uzunluk" ile, o, "Yayılm"ı kasteder. "Yayılm", üç, iki, bir taraflı olur. "Nokta" yayılımsızlıktır. Onlara göre, "Genişlik", "En küçük yayılım" değildir; o, "İkinci tarafa olan yayılım"dır. "Derinlik" veya "Yükseklik" ile, onlar, üçüncü tarafa doğru olan yayılım'ı kastederler. Bu üçü, ayrı ayrı veya hep birlikte, "Yayılm"dır. O zaman, "Yayılm", bir "Matematiksel cisim (varlık)" olur. İkisi kastedilirse "Yüzey", biri kastedilirse "Çizgi" söz konusu olur. Bu bakımdan, "Yayılm", sonlu da olur, sonsuz da olur. "Cisim"in sonu, "Cismin kendisi" değildir; cismin yüzeyidir. "Cisim"in sonu yüzey, "Yüzey"in sonu "Çizgi"dir. "Çizgi"nin sonu ise, "Nokta"dır. Ama, "Nokta", "Çizgi"ye muzaf olmadan, tek başına düşünülür. Halbuki, Fizikçi "Nokta"yı, "Çizgi"ye muzaf olarak alır. Geometri bilginini,

onu, tek başına ele aldığı için, onu, "Çizgi"den önceye koyabilir. Geometri bilgininin, "Nokta"ya, bölünemez olmaklık bakımından *ihtiyacı* vardır (Fârâbî, "*Hacet=Pragma*" terimini kullanmaktadır. Felsefecilerin ancak 1000 sene sonra kullanmayı başarabildikleri terim! *Pragmatisme* buradan türetilir). "Nokta"nın bu tarifi, özünde mükemmel olmamakla birlikte, 'Hacet'i defetmekte mükemmeldir'. Ortada, başka bölünmeyenler de vardır, "Vahdet, Vâhid (Birlik)" gibi. "Nokta", "Bölünemez"dir ve "Vaz" (Konum)" sahibidir. Bunlar, "Nokta" ile "Birlik" arasındaki farkları gösterir. "*Doğru Çizgi*"nin tarifi anlaşılabilir, eğer "*Eğri Çizgi*" ile karşılaştırılması yapılmaz ise. "Düzlem (Düz Yüzey)" de, eğer, "Mücessem" ile mukayese edilirse, anlaşılır. "Yüzey", ya, "Düzlem" olur, ya "Mücessem" olur, Küre'ninki gibi. Ondaki çizgiler, birbirleriyle bir hizaya gelmezler. "Düzlem Açığı" tarifi de şüpheli ve eksiktir (Fârâbî, burada, "Dış bükey", "İç bükey", "Mücessem açığı" kavramlarının tariflerini de ele almıştır). O, "Sınır", bir şeyin ucudur, der. "*Şekil*, bir veya birçok "sınır"ların içerisine sokulmuş olan şeydir" tarifi de açıklanmaya muhtaçtır. İki tür şekil vardır: "Düzlem", "Mücessem".

İşte, Fârâbî'nin *Musâdarât*'ındaki birinci kısmın özeti budur. İkinci kısım, "Oran", "Orantı" kavramlarının açıklanmasına tahsis edilmiştir.

Gerek 'Fârâbî'nin Geometrisi' ve onun Mezopotamya cebiri ile ilişkisi, gerek 'Fârâbî'de Geometri Felsefesi', gerekse 'Fârâbî Geometrisinde Oran, Orantı' konusu için, *Musâdarât* yanında, buna ek olarak, Aydın Sayılı'nın *al-Khwârazmî's Algebra, al-Kitâb al-Muhtasar fî Hisâb al-Jabr wa'l-Mukâbala* (H. 1409, M.1989, İslamabad)sine yazmış olduğu Giriş'ini (s. 1-57), Mübahat Türker-Küyel'in bu "Pakistan Hijra Council"inin yayını hakkındaki "Tanıtma Makalesi"ni (Hârezmî'nin Cebiri al-Khwârazmî Algebra", *Erdem*, 5/15, Eylül, 1989, Mayıs 1991, Ank., s. 997-1011), yine, Mübahat Türker-Küyel'in Gad Freudenthal'in, bu C.N.R.S.ten genç araştırmacının, "La Philosophie de la Géometrie d'al-Fârâbî"si hakkındaki "Tanıtma Makalesi"ni ("Fârâbî'nin Geometri Felsefesi", *Erdem*, 6/17, Mayıs 1990, 1992, Ank.; Jens Høyrup'un "al-Khwarazmî Ibn Turk and Liber Mensurationum"unu (Türkçesi M. Dosay, *Erdem*, 2/5, 1986, s. 445-526, Ank.) irdelemekte okuyucu için fayda umulmaktadır.

Müzik, Dil ve Türkçe

Anahtar Kelimeler:

Müzik, Türkçe.

Prof. Abdullah Uz

Akdeniz Üniversitesi,
Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı

Giriş

Çanakkale Türküsü'nün ilk sözü,

"Çanakkale içinde vurdular beni

Ölmeden mezara koydular beni

Of gençliğim eyvah"

1.Düz olarak(vurgusuz, nefessiz, ritimsiz ve aynı sesle) okunur.

2.İfadeli bir şiir olarak okunur.

3.Müziğiyle, türkü olarak okunur (Müziğin bütün öğelerini kullanan teknik açıdan iyi bir örnek olarak Ruhi Su'dan örnek).

4.Sözsüz olarak çalgi seslendirmesi.

İlk üç örnekte sözler aynıdır ve yanlışsız söylenmiştir. Aradaki fark müzik farkıdır. Sözsüz seslendirildiğinde de büyük bir etki kaybına uğrayacaktır.

Bu örnekler şiir ve müziğin birlikteliğini; diğerinin eksikliğinde birinin çok şey kaybedeceğini açıkça anlatmaktadır.

Şimdi, şiir ve müziğin tarihsel geçmişine bir göz atalım.**Söz ve Müziğin Tarihsel Sertveni**

İnsan, dili sayesinde kültürünü, kültürü sayesinde dilini ve böylece kendisini geliştirmiş; bir başka deyişle yaratmıştır. (Burada kültür kavramı geniş anlamıyla ele alınmıştır).

Bugün kültürün öğelerinden olan sanat dediğimiz bütün türler önceleri birlikteydi.

"Bir zamanlar sadece müzik ile şiir değil, destan, dans, gösteri, oyun ve dua da bir aradaydı;

rahip ya da şamanın dilinde ve hareketlerinde iç içe canlanıyorlardı. Hatta heykel ve resim bile oralar-daydı, "büyü" amacıyla totem yontan, sekil çizen de aynı eldi. Sonra kopuşlar başladı"(Abacı 1998).

Kopuşların hangi sırayla olduğu, hangisinin önce geldiği tartışmalıdır; buna ilişkin farklı görüşler vardır ve bu konuya sağlam bilimsel dayanaklar bulmak olanaksız görünmektedir.

Huizinga, müzikten önce şiirin geldiğini söyler. Manzum konuşma, bütün bir eski insanlık için, yazılı kültür öncesinin yaşamında kutsallıklı işler için de, dünyasal işler için de bilgi ve görgülerin biriktir-ilmesinin, saklanması ve kuşaktan kuşağa aktarılmasının tek aracı olmuştur. Ayrıca, şiir sadece estetik işlevi olan sanatsal bir etkinlik de değildi. Şiir aynı zamanda hem eğlence, hem de zanaatı (Oskay 1982, s. 22).

Bu tarihsel geçmişlerinden dolayı ve her şeyin birbiri ile ilişkili olduğu, her şeyin birbirini etkilediği gerçeğinden yola çıkıldığında sanatları birbirinden kesin çizgilerle ayırmak ve mutlak tanımlar yapmak olanaksız gibidir.

Başlangıçta, müzik ile şiir ayrıldığında birbirlerinden bazı özellikleri götürmekle birlikte kendilerine özgü yapılar da geliştirdiler. Müzikten kopan şiir müziksiz kalmamış, kendisine özgü bir "iç müzik" oluşturmuştur. Üstelik zamanla hece sayısına bağlı vezinleri ve kafiyeyi de kovup, sözlü gelenekle bütün bağlarını kestiği halde, var oluşunun kopmaz bir ögesi olarak iç müziği korumuştur. Müzik de şiirsiz kalmaktan yakınmadı; daha doğrusu şiir nasıl kendi iç müziğini kurduysa, çalgısal ezgiler; senfoniler, konçertolar vb. de kendi soyut dilleriyle kendi "iç şiir"lerini yazmaya başladılar. Hatta Nietzsche'ye sorarsanız, "Aslında müziği duygularımızı doğrudan doğruya anlatan bir dil olarak tanımlamak ve onu iç dünyamız açısından fazla önemsemek doğru değildir. Şiirle olan çok eski ilişkisinden ötürü bu sanata o kadar çok sembolik madde, ritmik hareketler girmiştir ki, bugün bize müzik içimizden geliyor ve ta içimize sesleniyor gibi gelmektedir". Şiir ile müziğin kimi modern tarzlarda

birbirlerinden kopmaları, genelde yararlı olmuş; çeşitlenmelerine, kimi türlerin bağımsız olarak gelişmelerine yol açmıştır (Abacı 1998).

Öte yandan kopuşa karşın, halk sanatında, türkülerde o geleneksel müzik ve şiirin açıkça beraberliği sürüp gitmiştir. Hatta kimi sanatlar arasında daha modern biçim almış yeni buluşmalar gözlemlenmiştir. Örneğin müzikle tiyatronun beraberliği opera, operetlere, daha başka biçimlere bürünmüştür. Hatta çalgısal bir tür olmasına karşın kimi senfonilerde koral bölümler yer almıştır. Ezgi ile şiirin geleneksel birlikteliği, giderek modern biçimler de doğurmuştur.

Örnek : Beethoven 9. Senfoni koral bölümden koro ile orkestranın ana temayı seslendirdiği kısım (Kasetten).

Konuyu biraz daha açalım:

İlkel topluluklarda sanat (bu arada müzik) büyü amaçlıdır. Güzellik, çekicilik amacı yoktur. Ancak daha etkili olabilmesi için "güzel" olması sağlanmış olabilir. Günümüz ilkel topluluklarının incelenmesinden müzikte insan sesinin çalgıdan önce olduğu söylenebilir. Patagonya'da, Seylan'da ve başka yerlerde rastlanılan ezgiler, iki ses üzerinde dolaşan basit ezgilerdir. Bunların konuşmaya daha yakın olduğu söylenebilir. İlkel topluluğun müziğini ileri uygarlıkların müziğinden ayıran şey, sürekli tekrar, çeşitli boyutlarıyla akılsal bir davranışa bağlanmamasıdır (Sachs 1965, s.2-5).

Üretimin geliştiği, arttığı; sonucunda yerleşikliğin, kent kültürünün ortaya çıktığı uygar toplumda uzmanlaşma, işbölümü oluşmuş; bu gelişmenin müziğe yansısıyla günümüzdeki halk müziği, sanat müziği ayrımının tohumları atılmıştır. Koşut olarak aynı ayırım, giderek bölünen, çeşitlenen diğer sanat dallarında da vardır.

Bu değişim sonucunda, uygar Doğu toplumlarının müziğinde insan sesinin önceliği bu müziğin değişmeyen yönlerinden biri olmuştur. Küçük orandaki bağımsız çalgı müziği genellikle oyunlara eşlik

etmek içindir. Seslerin farklı tınıları (renkleri), önemli değildir. Müziğin temel ilkesi ezgidir. Ezgi ile ilgili olarak kalıplar yani makamlar oluşmuştur. Bu kalıplar o kadar başattır ki, Arap ve İran ozanları şiirlerini besteye yarayacak kalıplara göre derleyip yayınladılar. Örneğin "rast şiirler", "mahur şiirler" vb. Benzer durum Yahudi ilahilerinde de vardır (Sachs 1965, s.6-7, 14).

Öte yandan, okullarda müziğe, dilden ve aritmetikten öncelikli olacak kadar önem verilen Eski (Antik) Yunan'da da insan sesi müziği çalgı müziğinden önde tutuluyordu. Ancak orada ezgi ve ritim yani müziğin iki ana öğesi şiir yasalarına bağlıydı. Şiir kalıpları müziğe öylesine tıpatıp geçiriliyordu ki, besteciler nota yazısında ritim işaretleri bile kullanmıyorlardı. Seslerin sıralanışı da Yunan dilinin kıvrımlarına (bir başka deyişle müziğine ya da prozodisine) uyuyordu (Sachs 1965, s. 20-22).

Ortaçağ'da, Avrupa'da kilisenin etkin olduğunu biliyoruz. Sanat dili Latince'dir. Sanat müziği, ağırlıklı olarak kilisede yaşamakta; kilise tarafından yönlendirilmektedir. Bu dönemde genel anlayışa koşut olarak sanatta da birey, insan geri plandadır. Bununla bağlantılı olarak değişme, yaratıcılık yerine "değişmeme" egemendir. Makam benzeri kilise tonlarındaki ilahiler, kilisenin birliğini sağlamak ve bu müziğe halk müziğinin sızmasını engellemek için notaya alınmaya başlanmıştır. Bu olay, bugünkü gelişkin notalama sisteminin de başlangıcı olmuştur. Hemen hemen Ortaçağ boyunca kiliseye çalgı sokulmamıştır. Ancak bu arada 9. yüzyıldan başlayarak, Beethovenlere, Mozartlara, Saygunlara kadar uzanan çoksesliliğin doğup gelişmesi de sağlanmıştır. Kiliseye çalgı olarak ilk kez org girmiştir.

Benzer biçimde geleneksel müziklerimizin cami ile ilgili olan türlerinde de çalgı yoktur; ancak tekkelerde çalgı çalınabilmektedir (Ney, kudüm, bendir gibi).

Ortaçağ'ı bitiren Rönesans döneminde insancılık (hümanizm) egemendir. Rönesans döneminde, insan, birey önem kazanmış; Latince müzik-

lerin yerini ana dilinde müzikler (örneğin madrigal) almaya başlamıştır.

"Madrigal, kelime anlamı olarak 'ana dilinde şarkı' demeye gelir. Burada ana dili deyimi, Latince'ye karşıt olarak kullanılmaktaydı" (Mimaroglu 1970, s.32).

Rönesans döneminde, insan sesi müziği her alanda söz ve ezgi ilişkisi bakımından köklü değişim geçirme yoluna girmiştir. Önceden eserlerde sözün özelliklerinden çok, çokseslilik (kontrapunt) gözetilmekteydi. Kutsal sözlerin anlamlarını ve vurgularını pek gözetmeden besteciler, herkesin bildiği hecelerin şarkıcılar tarafından uygun görülen yerlere konmasını bekliyorlardı. 16. yüzyıl Rönesans'ında müziğin şiirle birçok ortak yönünün olduğu; sözcüğün en uygun seslere yerleştirilmesi anlayışı (prozodi) yaygınlaşmıştır. Böylece sözler açık bir biçimde anlaşılmaya başladı. 1611'de basılan bir kitapta konu, tıpkı eski Yunan'da olduğu gibi, yalın olarak şöyle tanımlanmıştı: "Sözcüklerin iç yaşantılarına uygulanmış müzik" (Sachs 1965, s.113). Bu gelişmeler, operalara, 19. yüzyıl ulusalcılığına kadar uzanmıştır.

Ortaçağ'ı bitiren bir başka etmen olan dinde reform da koşut gelişmelere yol açmıştır. Aynı zamanda müzisyen olan Martin Luther(1433-1546), bir dinsel parçada halk ezgisini kullanmış; dönemin önemli bestecileri aynı tutumu sürdürmüştür. Müziğin kitleler üzerindeki sürükleyici etkisini bilen Luther ve Calvin'in asıl istedikleri halkın, hem dil ve hem de ezgi bakımından kolaylıkla anlayabileceği, benimseyebileceği şarkılar olmasıydı. Bunun için de bir yandan halk diline, öte yandan da halk müziğine başvuruldu (Mimaroglu 1970, s. 35-36).

Rönesans sanatının din etkisinden kurtulması, müzikte tarihsel bir gelişimle, 16. yüzyıl sonunda müzikli dramın yani grand operanın ortaya çıkmasıyla kendini gösterdi. Müzikte dindışı yaşamın ve insan kişiliğinin zengin ve büyük bir yapıyla yansıtıldığı ilk biçim bu oldu (Finkelstein 1986, s. 41-42).

Rönesans döneminde, müzik içinde de yeni

kopuşlar ortaya çıktı. Çalgıların tınları ve olanakları araştırılmaya, geliştirilmeye; çalgılara özgü müzikler, çalma teknikleri oluşturulmaya başlandı. Bu gelişmeler giderek senfoni, sonat, konçerto, süit gibi çalgı müziği türlerinin ortaya çıkmasına, gelişmesine yol açtı. Yeni türler, kendilerine özgü biçimler (formlar) geliştirdiler. Türkiye'de bu konudaki sınırlı gelişmeler için 20. yüzyılı beklemek gerekmiştir. Türk müziğinde çalgı, genellikle insan sesi müziğine yardımcı, tamamlayıcı öğe olarak kullanılmış ve insan sesi sınırları içinde kalmış; olanakları değerlendirilmemiş, geliştirilmemiştir.

Ancak Avrupa, Ortaçağ'ı yaşarken Anadolu'da, Avrupa Rönesans'ından çok önce (13. yüzyıl), bir süre Karaman'da yaşayan Mevlana'nın - biraz farklı da olsa- insancılığı başlattığını görülmektedir. Mevlana'ya göre önemli olan şiirde ölçü, uyak; dilde dilbilgisi değil, iletişimin en iyi biçimde sağlanmasıdır (Köksal 1980, s.190-195). Tıpkı Avrupa Rönesans'ındaki gibi Karamanoğlu Mehmet Bey'in halk dilinin kullanılmasını isteyen 13 Mayıs 1277 tarihli buyruğu bir rastlantı olmasa gerek.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde sanat dili, Batı'da Latince olduğu gibi Arapça ve Farsça ağırlıklı Osmanlıca'dır. Şiirde aruz vezniyle, prozodinin ritimsel boyutuna bir ölçüde uyulmuştur. Bu dönemde sözlü müzik ağırlıktadır. Müzikte, bilinçli olarak prozodinin gereklerini yerine getirme kaygısı yoktur. Bunda notalama geleneğinin olmaması nedeniyle fazla rasyonel değişime gidilmemesinin rolü olabilir.

19. yüzyılda Avrupa'da milliyetçilik diğer sanat alanlarında olduğu gibi müziğe de yansımış; halk müziğinde, sanat müziğinde yoğun sayılabilecek biçimde kullanılmıştır. Dramatik öğeler ve koşut olarak opera oldukça gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Öte yandan müzikte kitlelere yayılmayla birlikte metalaşma, popülerleşme, hafifleşme ya da metalaşmayla birlikte kitlelere yayılma, popülerleşme, hafifleşme eğilimi ortaya çıkmış ve bu gelişmeler, sanat için sanat tartışmalarına yol açmıştır.

19. yüzyıl başlarına kadar doruğuna ulaşan geleneksel Türk sanat müziğinde de bu yüzyılda hafifleşme eğilimi gözlenmektedir (Büyük formların yerine şarkı formunun gözde olması gibi). Bu eğilimin üzerinde Avrupa'daki gelişmelerin ne denli etkili olduğu araştırılabilir ancak Saray'da Batı müziğinin desteklenmesi, geleneksel Türk sanat müziğinin gözden düşmesi, ihmal edilmesi en önemli nedendir.

Batı'da 16. yüzyılda gündeme gelen prozodi konusu için Türkiye'de 20. yüzyıl başlarını beklemek gerekmiştir:

"Türk Müziği'nde prozodiden ilk kez yüzyılımızın başında söz edilir, ama konu gerçek anlamıyla ele alınmaz. Yapılan, genellikle, usullerle aruz vezni arasında ilişki kurmak veya varolduğuna inanılan bu ilişkiyi ortaya çıkartabilme çabasıdır." (Arel 1997, s. 7)

Türkiye'de, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki birikimle birlikte asıl Rönesans'ın Atatürk'ün önderliğinde, Cumhuriyet döneminde yaşandığı söylenebilir. Bu dönemde, yapılan dil devrimiyle, halkın dili olan Türkçe'ye dönülmüş, Türkçe geliştirilmeye başlanmış; halk müziği, ağırlıklı olarak ele alınmış; genellikle Atatürk'ün bizzat yönlendirmesiyle müzik ve müzik eğitimi alanında önemli adımlar atılmıştır. Bunlardan belli başlıları, Musiki Muallim Mektebi'nin, Konservatuvar'ın açılması; kitlelere yönelik müzik eğitiminin yaygınlaşması; halk müziği derlemeleri ve çökseslendirme çalışmaları; Türkçe operalar bestelenmesi ve Opera'nın kurulması; Türk müziği çökseslendirme kuramının oluşturulma çabaları vb. sayılabilir. Müzik eğitiminin gelişmesi ve TRT'nin etkili denetim yapması gibi nedenlerle prozodi, üzerinde önemle durulan bir konu haline gelmiştir.

Dünyada, 20. yüzyılda bütün sanat türlerinde "Deneyler Dönemi" diyebileceğimiz bütün kuralın yıkıldığı, her şeyin denendiği bir döneme girilmiş; bu gelişmeler Türkiye'ye de yansımıştır. Ortaçağ'ın tersine sanatın en önemli özelliği yaratıcılık olmuştur. Müziksel yaklaşımlarda pro-

zodiyi önemseyenler olduğu gibi prozodiyi yaratıcılığa ayakbağı olarak gören ve büyük ölçüde prozodi kurallarının dışına çıkanlar da vardır. Öte yandan, başka bir boyutuyla sanatın "pazar ürünü" haline dönüşme yolundaki ilerlemesinin sonucu olarak, müziğin kitleleştiğini, yaratıcılıktan, özen-den, nitelikten uzak müziklerin başat hale geldiğini; bu tutumun dile dayalı sanatlara da yansıtıldığını görüyoruz.

Türk müziğini ve şiirini ayrıca ele alacak olursak, geleneksel müziklerimizde, şiir ile müzik birbirinin içinde erimiştir. Öyle ki, "şarkı", "türkü", "gazel", "semai", "müstezat" ve daha birçok örnek, hem şiir türünün, hem ezgi tarzının adıdır. O yüzden ki, şiir ile besteyi birbirinin yerine koyan Yahya Kemal'in şiirleri sanki "Gelin beni besteleyin" der gibidir. Nitekim, onun şiirlerinden yapılmış bestelerin baş sırayı çektiğini görüyoruz. Bugüne kadar kırktan fazla şiiri bestelenmiş, pek çoğu da birden fazla besteye sahiptir. "Kalbim yine üzgün seni andım da derinden" sözleriyle başlayana ise tam altı ayrı besteci tarafından notaya dökülmüştür. Yahya Kemal'in bir başka özelliği, şiirlerinde tema olarak da müziğe en çok yer veren şair olmasıdır. Pek çok şiirinde vurgu doğrudan müzik üzerinedir ve bu açıdan benzersiz bir örnek oluşturduğu söylenebilir (Abacı 1998).

Faruk Nafiz Çamlıbel de bestelenmiş kırktan fazla şiiriyle Yahya Kemal'den aşağı kalmaz. Üstelik Çamlıbel'in 8-10 kez bestelenen şiirleri vardır. ("Ah eden kimdir bu saat kuytuda" adlı şiiri on kez bestelenmiştir). Bir çok yakın dönem Divan Edebiyatı ve halk edebiyatı şairinin şiirleri aynı zamanda müziklendirilmiştir. (Örneğin Cahit Sıtkı Tarancı, Fuzuli, Nedim, Karacaoğlan vd.) (Abacı 1998).

Divan şiirinin ve halk şiirinin aruz ve hece vezinleriyle yapılmış olmaları nedeniyle, hece sayısı standart vezinlere dayanmalarının, kafiyenin ve öteki söz sanatlarının varlığı, beste konusunda sorunlar çıkarmanın yanında büyük kolaylıklar sağlamaktadırlar. Halk şiiri, zaten çoğu kez saz eşliğinde doğuyordu. Divan şiiri örnekleri de çoğu

kez bestelenecekleri hesaba katılarak yazılıyorlardı. Şiirimizin serbest vezne geçişiyle birlikte Klasik Türk Müziği'nin ilgisini yitirmeye başladığı, buna karşılık 1960 sonrasında gelişen "pop müzik", "özgün müzik" ya da "protest müzik" gibi tarzların ilgisini daha fazla çekmeye başladığı görülmektedir. Yine de bu dönemde göze çarpan eğilim, şiirde yeni bir kopuşun göstergesi olarak, "güfte yazarı" ya da "söz yazarı" denilen bir kategorinin ortaya çıkması olmuştur. Eninde sonunda bir şair olan, ama şiir tarihinde adları pek de anılmayan bu kategorinin temsilcileri, şiirin besteleneceğini hesaba katmaksızın yazan şairden farklı olarak, doğrudan bestelenmesi amacıyla yazmaktadır. İşin ilginç yanı, bu şiirlerden yapılan besteler, belki müzikle daha kolay uyum sağladığından, daha fazla sevilmektedirler. Sözgelimi, Sadettin Kaynak'ın pek çok şarkısına ait sözlerin altında imzası bulunan Vecdi Bingöl'e edebiyat tarihlerinde, antolojilerde rastlanmaz; ama dizeleri en çok bilinen şair olduğu söylenebilir. "Çile Bülbülüm Çile" örneği herkesçe bilinir. Pop müzikte ise "söz yazarı" yelpazesi daha da geniştir (Abacı 1998).

Bu arada 1980'lerin sonlarında, TRT tekelinin kalkması nedeniyle, gelen özgürlük ortamında, nitelikli eserlerin yanında nitelikçe düşük, prozodisi bozuk eserlerin de yayınlanabilme olanağı doğmuştur.

Prozodisi bozuk şarkı örneği: Rafet El Roman, "Amerika" (Kasetten).

Son olarak, prozodinin müzik ders programlarında, konservatuvar programlarında önemle ele alınan temel konulardan ve müzik ders kitaplarında değerlendirme ölçütlerinden biri haline geldiği vurgulanabilir. Müzik eğitimine özellikle bu eğitimin nota öğretimi boyutuna Orff Yöntemi denilen, konuşmayla, konuşmanın ritmik yapısıyla başlayan yöntem, temel yöntem haline gelmiştir.

Bu tarihsel girişten sonra dil-müzik ilişkisinin sonucu gelişen prozodi ve diksiyon konuları teknik olarak ele alınabilir.

Prozodi-Diksiyon-Müzik

Sözle müziği özellikle şiirle müziği geçmişteki birlikteliklerinin bir uzantısı olarak birbirlerinden tümüyle ayırmak olanaksız gibidir. Seslendirilmeleri durumunda insan sesi müziği ile diğer söze dayalı edebi türleri birbirinden kesin çizgilerle ayırmak daha da zordur.

Çok kabul gören bir müzik tanımını ele alalım: "Duygu, düşünce, tasarım ve izlenimleri belirli bir güzellik anlayışına göre düzenlenmiş seslerle anlatan bir bütündür." (Uçan 1985, s. 77). Bu tanımı, küçük bir değişiklik, "ses" yerine "dize" koyarak ya da şiirin de bir çeşit seslerin düzenlenmesi olduğunu düşünersek, şiire aynen uygulamak ciddi bir yanlışlık olmayacaktır. Özellikle her şeyin denendiği çağdaş sanatta, anlamsız hecelerden oluşan şiirin bile varlığı düşünülürse bu daha da kolaydır.

Söze ve şiire yakından baktığımızda müzikteki bütün öğelerle karşılaşmak mümkündür.

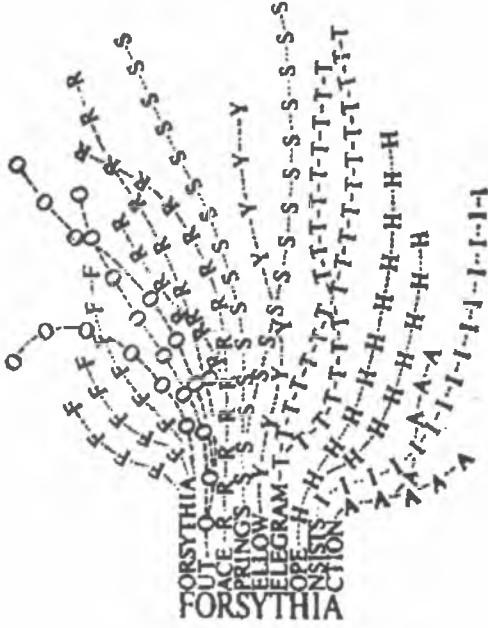
Ritim ögesi sözde olduğu gibi şiirde neredeyse müziğin ölçüsüne yaklaşan ritimsel yapılar vardır. Bunun en güzel örneği aruz veznidir. Aruz vezninde klasik müzik yapısına yaklaşan kalıplar bulunmaktadır.

Öte yandan müzikteki yükseklik yani incelik-kalınlık ögesi sözde de vardır. Hatta ritimle yükseklik ögesinin bileşiminden oluşan ezgi ögesinin varlığından bile söz edilebilir. Bilgisayar konuşması gibi aynı ritimle ve aynı ses yüksekliğinde bir konuşma düşünebilir misiniz? (Başta verilen Çanakkale Türküsü örneği.)

Müzikteki motifler, cümleler ve daha büyük biçimler; bunları daha iyi belirtebilmek için yapılan artikülasyonlar çoğunlukla konuşmada da bulunmaktadır.

Öte yandan sözü konuşmadaki gibi kullanan müziklerin yanında resme ya da grafiğe yaklaşan şiirler bile vardır. ÖRNEK: Somut şiir (Bir Ankara Alman Kütüphanesi Program Kapağı) :

SOMUT ŞİİR

Gönümüzde sanat sanki başlangıçtaki birliğine doğru gitmektedir. Operada söz, şiir müzik birleşmiştir. Üstelik çalgısal bir tür olan senfoniye de şiir sokulmuştur. (**Başta verilen Beethoven Dokuzuncu Senfoni örneği**). Popüler müzikleri görsellikten ayırmak neredeyse olanaksız hale gelmiştir. Artık neredeyse klipsiz bir müzik kaydı, ya da şovla (gösteri) sunulmayan bir konser düşünülemez olmuştur.

Aslında sözle müziğin iletişim araçları olduğu ve birbirlerinin özelliklerinden, olanaklarından daha doğrusu güçlerinden yararlanmaktan vazgeçemedikleri söylenebilir.

İşte bütün bunlar, sözle müziğin ilişkisini ele alan prozodi konusunun önemini ortaya koyar.

Prozodi

Prozodi terimi, eski Yunan müziğinde iki anlama gelmektedir: Çalgıyla refakat, konuşma sırasında seslerin aldığı özel vurgular, yani konuşma sesinin perdelerinde çeşitleme. Türk müziği çevrelerinde genellikle bilinen anlam ikincisidir ve bugün kısaca

"güftenin besteye uygunluğu"; müzik eğitimiyle ilgili çevrelerinde "ses-söz uyumu" denmektedir. Sadettin Arel'e göre ise "Güfteli eserlerde sözün besteye taksim edilmesini anlatan bir bilimdir." (Arel 1997, s. 7).

-Önceden de belirtildiği gibi-, Türk müziğinde prozodiden ilk kez 20. yüzyılın başında söz edilir, ama bu konu gerçek anlamıyla ele alınmaz. Yapılan, genellikle, usullerle aruz vezni arasında ilişki kurmak veya varolduğuna inanılan bu ilişkiyi ortaya çıkartabilme çabasıdır (Arel 1997, s. 7). Gerçi, "düzgün konuşma sanatı" diyebileceğimiz "tecvid" konusunda çok şeyler yazılmıştır ama tecvidin besteli ezgilerle bağdaştırılması hususunda her hangi bir kayıt yoktur. Zaten, Türk müziği gibi makamsal temel üzerine kurulu ve melodiye ağırlık veren müziklerde, ezginin sözden üstün olması kaçınılmazdır. (Arel 1997, s. 10). Türk müziğinde prozodinin bir kurallar bütünü olarak tümüyle uygulanmasını beklemek son derece güç, hatta olanaksızdır. Bu biçimiyle ezgiden fedakarlık edilmesini gerektiren prozodi, sadece bu nedenlerle gerçekleşmesi mümkün olmayan bir ütopya gibidir (Arel 1997, s. 13).

Arel, hem müzisyenlerin hem de şairlerin prozodi konusunu bilmedikleri ve prozodi kurallarına uymadıkları kanısındadır. Şiir konusunda sıkı kalıplardan yanadır. Vurgu ve durak yerleri her mısradaki aynı yere gelmelidir (Arel 1997, s. 8-9). Buna göre prozodi yalnızca müzikle değil, şiirle de ilgili bir konudur.

Şimdi prozodiyi belli başlı boyutlarıyla kısaca ele alalım:

Günlük konuşmada, bazı heceleri kısa, bazılarını uzun; bazılarını vurgulu, bazılarını hafif; bazılarını ince, bazılarını kalın söyleriz.

Örnek: Sen bunu biliyor musun?

Bu cümlede koyu renkli sen, nu, yor hecelerini diğerlerine göre vurgulu söyleriz.

Burada vurgulanmak istenen sorulan kişi ise

sen hecesini diğerlerine göre ince söyleriz. Anlam vurgulamasına göre ince hecenin yeri değişebilir.

Öte yandan cümlenin ritmi yani hecelerin süreleri aşağıdaki biçimde gösterilebilir (Her çizgiye rastlayan hece ya da heceler birer vuruştur).

Örnek :

Ben si zi ta-nı-vo rum.

1 1 1 1

(Olumsuz örnek olarak Rafet El Roman'ın Amerika'sı verilebilir.)

Bu cümleyi yukardakinden farklı biçimde söylediğimizde yanlışlık hemen fark edilecektir. Bir yabancıyı bizi gülümseten Türkçe konuşmasında telaffuz yanlışlıklarının yanında prozodi sorunları da vardır.

Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye alınmış sözcüklerin heceleri çok fazla uzatılabilmektedir.

Örnek: Mütemadiyen, teamül, mülayim.

Bilim adamı, müzisyen Hüseyin Saadettin Arel, konuyla ilgili çalışmasında pek çok kural vermiştir. Bunların birkaçı:

Türkçe ya da Türkçeleşmiş tek heceli sözcükler daima vurguludur (Taş, at, örs, ben). Birkaç heceli olanlarda vurgu genellikle son hecededir (Ağaç, destek, çekiç). Sözcüklerin vurguları sürekli aynı kalmaz, gramer kurallarına göre değişebilir. Çekim durumunda vurgu genellikle sözcüğün son hecesindedir. Değişik duyguların etkisiyle cümlelerdeki heceler gereğine göre kısılır, incilir, kalınlaşır vb. Kısacası bir ezgi haline gelmeleri için yalnızca bir eksik kalır o da bu değişimlerin belirli, kesin olmaması. Ezgi ile konuşma arasındaki tek fark bu olsa gerek.

Konu, geleneksel anlamda güfteli müzik

açısından ele alındığında, şunlar söylenebilir: Bir güftenin söylenişinde hecelerin uzama süresi, genellikle konuşuldukları sıradaki uzunluklarından fazladır. Böyle yapılmazsa reçitatif ya da rap müzik benzeri bir durum ortaya çıkar.

Örnek: Rap müzik ve reçitatif (Kaset kaydı).

Müzikte de bazı kalıplar vardır. Bunlardan biri, uzun hava gibi istisnai türler dışında ölçü ya da usul kalıplarındır. Ölçü ya da usullerin belli vuruşları vurguludur. Örneğin iki vuruşluk bir ölçünün ilk vuruşu vurguludur. Aksak ölçülünde üçlü grubun olduğu vuruş vurguludur. Makam kalıplarına göre, seslerin belirli perdelerde dolaşması, belirli seyir izlemesi belirli perdelerde bitmesi gerekmektedir. Hiç nota bilmeyen bir halk ozanı da müziksel toplumsallaşmasının bir sonucu olarak belirli ölçü ve makamlarda söyler. Güftenin, yukarda belirtilenler yanında vezin kalıpları vardır. Özellikle aruz vezninin kalıpları çok sıklıdır. Güfte ile ezginin kalıplarının uyuşturulması, uyumlulaştırılması oldukça zordur. Bu kalıplar nedeniyle bir ezginin bir güfteye konfeksiyon gibi giydirilmesi olanaksız gibidir. O nedenle çoğu kez güfteden yola çıkılarak beste yapılır.

Ayrıca şiirin kendi içinde de prozodi sorunları bulunmaktadır. Örneğin tıpkı müzikteki gibi şiir kalıpları ile söz kalıpları örtüşmeyebilmektedir.

Örnek: Aruz kalıpları sözcükleri parçalayabilmektedir:

Seninle an / laşıldı şi / ve-i ahka / mı aynıyyet.

Mefailün / mefailün / mefailün / mefailün

Öte yandan her dizenin yapısı aynı olmamakta ancak aynı ezgiyle söylenme zorunluluğu doğmaktadır. Birinci dizeye uygun olan ezgi ikinciye uygun olmayabilmektedir. Bazı besteciler, küçük değişikliklerle bu sorunu çözmektedirler.

Örnek: Muammer Sun'dan "Yürüyelim Dostlar" şarkısının notası (1969).

YÜRÜYELİM DOSTLAR

Macar Türküsü
Söz: M. Sun

1. Dağ taş or man hep a yak lan mış
2. Baş lar dim dik yo lu muz a çık

İ çi mi zi sar mış ba her ha va sı
Gö zü müz i ler de Ü lü kü müz bü yük

Bilindiği gibi noktalama işaretleri dilin biçimsel bölünmelerini gösteren ve anlatıma yardımcı biçimlerdir. Noktalama işaretleri kalktığında yazının anlaşılması, amaçladığı mesajı iletmesi güçleşir. Konuşmaya benzer bölümlenmelerin ve anlatım özelliklerinin bulunduğu ezgide de olabildiğince noktalama işaretlerine koşut, uygun bir yapı oluşturulmalıdır. Örneğin, noktanın olduğu yerde müzik cümlesi bitmeli, virgülden motif bitmeli ya da nefes yeri olmalıdır.

Öte yandan güftenin havası ile müziğin havası birbirine uygun olmalı, birbirini desteklemelidir. Örneğin, acıklı bir güfteye canlı bir müzik giydirmek doğru olmaz. Günümüzde buna belki diksiyon konusuyla da ilgili olarak eserin sunumunu, şovları da eklemek yerinde olabilir. Acıklı bir eseri, çoğu kez yapıldığı gibi neşeli bir klipe ya da sahnede oynayarak, dinleyicilere alkışlattırarak sunmak en azından esere yabancılaşmaktır.

Örnek: Majör bir şarkının (Yaşasın Okulumuz) minör olarak söylenmesi.

Sonuç olarak, çok sıkı kuralları olan geleneksel Türk müziğinde prozodiyi tümüyle uygulamak olanaksız gibidir. Öte yandan, yaratıcılığın en önemli özellik olduğu çağdaş müzikte, prozodinin sıkı kurallarına tümüyle uymak düşünülmemelidir; ancak olabildiğince prozodi kurallarına uymak,

mesaj iletmeyi de hedeflemesi beklenen sözlü bir eseri güçlendirir ve açıkça prozodi kurallarına aykırı eserlerin, estetik açıdan da değer kaybına uğradıkları söylenebilir.

Diksiyon*

Sözlü eserlerde, dilin daha çok yapısıyla ilgili olan prozodinin yanında, seslendirmeye, konuşmayla bir başka deyişle icrayla ilgili olan diksiyon konusu da önemlidir. Diksiyon daha çok konuşmayla ilgilidir ancak konuşmanın müziksel boyutuyla ilgili olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz. Zaten diksiyonda kullanılan kavramlar genellikle müziksel kavramlardır. Aşağıdaki İngilizce sözlerin, ses yüksekliğini (entonasyon) gösteren örnekle, grafik notasyonla yazılmış çağdaş bir müzik karşılaştırıldığında iki türün birbirine ne denli yakın olduğu görülmektedir.

Örnek: a. Entonasyon grafiği olan bir İngilizce öğretim metni (Lado, English Series).

Macar Türküsü
Söz: M. Sun

1. Dağ taş or man hep a yak lan mış
2. Baş lar dim dik yo lu muz a çık

İ çi mi zi sar mış ba her ha va sı
Gö zü müz i ler de Ü lü kü müz bü yük

b. Grafik notayla yazılmış bir eser (Aldemir, Anılarım I).

Mengü A. Akdeniz
ANILARIM I (Korno koro için, 1978)

oh!

(Söz: Mengü A. Akdeniz)

(*) Bu bölümün hazırlanmasında, büyük ölçüde Eğitimin Toplu Ses Eğitimi I Temel Konular kitabından yararlanılmıştır.

Diksiyon, teknik, biçimsel açıdan anlaşılır, güzel konuşma becerisi, sanatı olarak tanımlanabilir. Daha geniş ve kapsamlı bir tanım: "Söz söylerken duygu ve düşünceleri, üslubuna uygun olarak belirtmek için sesin uyumu, söylenişi, jesti, mimiği ve alınacak tavırları yerinde ve aynı zamanda güzel kullanma sanatıdır." (Şenbay 1993'ten aktaran Çevik 1997, s. 79). Osmanlıca'daki "lafz"dan türeyen, söyleniş, söyleniş karşılığındaki "telaffuz" sözcüğünün karşılığı olduğu da söylenmektedir (Devellioğlu 1978, s.944, 1281; Say 2002, s. 149).

Bir kağıt üzerindeki sözcükler cansızdır. Bu sözcükleri dümdüz okursak bunlar yine de cansızdırlar. Onların içeriğinde bulunan öfke, neşe, acı, korku, istek gibi pek çok bilginin, duygunun ortaya çıkarılması, yorumlanması gerekmektedir. Buradaki yorumlamayla ilgili bilgiler diksiyonun kapsamındadır.

Diksiyonla ilgili konu başlıkları kısaca şöyle sıralanabilir:

1.Boğumlama. Müzikte buna daha çok artikülasyon denmektedir. Sözcüklerin iyi anlaşılır biçimde söylenişidir. Konuşmasını duyduğumuz halde anlayamadığımız kişiler bu konuda kusurludurlar. Boğumlama konusundaki kusurlar, boğumlama gevşeklik (dişlerin arasına kurşunkalem konularak yapılan konuşma alıştırmaları düzeltebilir), atlama(bazı seslerin atılması), tutukluk, kekemelik vb. biçiminde sıralanabilir.

2.Entonasyon. Müzikte de aynen kullanılmaktadır. Seslerin yükseklik yani incelik-kalınlık açısından doğru çıkarılmasıdır. Entonasyon, yukarıdaki İngilizce metinde işaretlerle gösterilmiştir. İyi bir konuşmacının konuşurken kullandığı en ince ses ile kalın sesin arası geniştir.

Örnek: "Karamanın koyunu, sonra çıkar oyunu" (Koyu heceler ince, altı çizili olanlar kalın söylenecektir).

3.Vurgular. Müzikteki güç ya da şiddet ögesinin karşılığı olduğu söylenebilir. Sözcüklerdeki bazı hecelerin, diğer hecelere göre vurgulu söylenmesidir. Buna prozodi konusunda da değinilmişti. Örneğin "çaldıkça" sözcüğünün "dık" hecesi vurguludur. Diğer heceler vurgulu söylendiğinde yadırganır.

4.Ritim. Bir müzik terimidir. Seslerin zamansüre açısından düzenidir.

5.Hız. Müziğin öğelerinden biridir. Konuşmada birim zamanda söylenen sözcük ya da hece sayısı ile ilgilidir. Karadenizlilerin biraz hızlı konuştukları söylenebilir.

6.Nefes ve gevşeklik. Ses, nefes aracılığıyla çıkar. Bu, sözlü müzik için de, konuşma için de geçerlidir. Nefes, konuşmayı sürdürmek için gerekli olduğu gibi konuşmaya anlam katmak için de gereklidir. Gramerin gereklerine uygun yerlerinde nefes alınmalıdır. Bazı televizyon spikerlerinin, yanlış bir alışkanlıkla, sık sık ve doğru olmayan yerlerde nefes aldıkları gözlenmektedir. Doğru nefes alabilmek için bedenin gevşek olması ve ses organlarının doğru kullanılması gerekmektedir. Örneğin nefesin omuzları kaldırmadan aşağıya, diyaframa dayanması gerekmektedir.

Sonuç

Günlükte Türkiye'de, Türkçe'de Durum,

Sorunları, Öneriler

İnsan yaşamında sesin konuşmak ve müzik yapmak gibi iki önemli işlevi vardır. İnsan sesi, dilden aldığı güçle büyük bir etkinlik kazanmaktadır. Toplumların kültürlerine göre farklı özellikler gösteren dil, müzik içinde zengin bir renk (tını) özelliği yaratır. Fransızların bazı sesleri genizden çıkarılmaları, Almanların sessiz harfleri çok kullanmaları, İtalyanca'da bir ölçüde de Türkçe'de sonu sesli harflerle biten açık hecelerin kullanılması farklı renkler oluşturur. Türkçe'de 29 harfle bir bölümü gösterilebilen ve bunların farklı bileşimleriyle oluşan

çok zengin bir ses yapısı vardır(Çevik 1988, s. 274-275).

Türkçe, şarkı dili olarak ele alındığında, ses tekniği açısından elverişli özelliklere sahiptir:

1.Türkçe, sesliler ve renk (doğuşkanlar) bakımından zengindir. Seslilerin çokluğu, bunların ezgiyi taşımaları nedeniyle müzik açısından büyük olanaklar, kolaylıklar yaratmaktadır. Ayrıca zengin tınılı sesler, ifade ve yorum açısından müziğe önemli katkıda bulunmaktadır.

2.Türkçe'de, genellikle ses sistemini oluşturan tüm fonemler eklememeyi zorlayıcı nitelikte değildir. Sesliler rahat ve pürüzsüz çıkarılır.

3.Sesler gırtlaksız ve hırıltılı değil, tınılı ve parlaktır.

4.Türkçe, genellikle yazıldığı gibi konuşulan bir dildir.

5.Türkçe'nin, konuşmayı kolaylaştıran sade ve sağlam kuralları vardır. (Çevik 1997, s. 82-83).

Sonuç olarak, Türk dili, Almanca'da, İtalyanca'da olduğu gibi "Türk ses ekolü"nü gelişmesine uygun özelliklere sahiptir

Ancak, İtalya'da gelişen ve İtalyanca üzerine temellenen şan tekniği ile Türkçe şarkılar, özellikle halk müziği söylendiğinde sözleri anlaşılır olmaktan çıkmaktadır. Özellikle opera tekniğiyle söylendiğinde uyumsuzluk, yabancılaşma daha belirgin duruma gelmektedir. Oysa adeta sessizlerin çarpıştığı bir dil olan Almanca'daki engeller, Alman şan ekolü tarafından aşılabilmektedir. Ancak Azerbaycanlıların bu konuda çok yol aldıkları söylenebilir. Yapılması gereken, Türk müziğinde kendine özgü opera, lied tekniğinin(Almanya'da gelişmiş olan, sanatsal şarkı) geliştirilmesidir. Bu bağlamda, sesin olanaklarını genişleterek, yüksek bir teknikte söyleyebilmek için de büyük emek ve zaman gerektiren şan eğitimi alınmalıdır. Böylece daha geniş ses aralığında söylenebilir; legato, staccato, crescendo, decrescendo, sforzando vb. zengin teknikler yapabilme yeteneği kazanılabilir (Turan 2003, s. 27-30).

Ayrıca dil olmadan konuların, bilginin, kısacası mesajların açık biçimde iletilmesi yani yeterli bir iletişim olanaksızdır. Beethoven belki de mesaj verebilmek için 9. Senfoni'ye insan sesi eklemiştir. Zaten bazı felsefeciler, Beethoven'ın eserleriyle tutarlı felsefi mesajlar verdiği görüşündedirler. O nedenle müzikte, dil gibi temel, güçlü bir iletişim aracından vazgeçmek düşünülemez.

Öte yandan, müzikte kullanılan dil, yapı, mesaj iletilme ustalığı, sanat açısından özenli kullanılmalıdır. Özellikle Türkçe kullanma, Türkçe'yi kurallarına göre kullanma konusunda duyarlı olunmalıdır. Doğaldır ki, Türkçe'ye özgü prozodü ve diksiyon konusuna önem verilmelidir.

Müzik eğitimi, anadilin eğitimini çabuklaştırır, kolaylaştırır. Sözle müziğin bulunduğu noktada diksiyon dilin doğru, güzel ve etkili kullanımını sağlar. (Çevik 1988, s. 274-275). O nedenle bu konu genel eğitimin kapsamı içine alınmalıdır. En azından konuşmaya dayanan mesleklerin eğitimi yapılan okullarda, programlarda diksiyon dersleri olmalıdır. Ayrıca bu mesleklerin hizmet içi eğitiminde diksiyon eğitimi verilebilir.

Gelişmiş ülkelerdeki aile ve toplumun olumlu etkileri sonucu olarak çocukların seslerinin daha nitelikli ve ses sınırlarının daha geniş olduğu görülmektedir (Egüz 1976, s. 114). Konuşma ve müzik açısından, genel olarak söylersek kültür açısından önemli olan bu konu eğitim sisteminde bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır.

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli olan kültürün temeli, iletişimin ana aracı olan dildir. Ancak dili etkili, güçlü yapan onun müziksel öğeleridir. Diğer bir iletişim aracı olan müziğin, en etkili çalgı olan insan sesinden yani dilden, dilin gücünden vazgeçmesi olanaksızdır ve o da kültürün ana öğelerinden biridir. Bu iki temel öğenin göz ardı edildiği eğitim sistemi, ulusal olmaktan, çağdaşlıktan uzaktır.

KAYNAKÇA

Abacı, Tahir, "Ezgi İle Şiirin Mutlu Beraberliği". 11.5.1998 tarihli *Radikal Gazetesi*.

Aldemir, Turgut, "Anılarım I". Karma koro için eser, 1973.

Arel, Hüseyin Saadettin, *Prozodi Dersleri*. Yayma hazırlayan: Murat Bardakçı. İkinci Basım. İstanbul: Pan Yayıncılık, 1997.

Çevik, Suna, "Müzikte Söz Öğesinin Önemi, Müziğin Dile, Dilin Müziğe Etkileri", *Birinci Müzik Kongresi*. Bildiriler, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayını, 1988. s. 274-278.

_____, *Koro Eğitimi ve Yönetim Teknikleri*, Ankara: Doruk Yayınları, 1997.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, Doğu Matbaası, 1978.

Egüz, Saip, *Toplu Ses Eğitimi I Temel Konular*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1976.

Finselstein, Sidney, *Müzik Neyi Anlatır*, Çev: H. Spatar). İstanbul, Kaynak Yayınları, 1986 (İngilizce basım: 1952).

Köksay, Aydın, *Dil İle Ekin*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980.

Lado, Robert, *Lado English Series*, 3. kitap. USA: Regents Publishing Company, 1970.

Mimaroğlu, İlhan, *Musiki Tarihi*, İstanbul, Varlık Yayınevi, 1970.

Oskay, Ünsal, *Müzik ve Yabancılaşma* Aristo, Huizinga ve Adorno Açısından Bir Ön Çalışma. Ankara, Dost Kitapevi Yay, 1982.

Sachs, Curt, *Kısa Dünya Musikisi Tarihi*, Çev: İlhan Usmanbaş. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1965.

Say, Ahmet, *Müzik Sözlüğü*, Ankara, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 2002.

Sun, Muammer, *Çocuklar ve Gençler İçin Şarkı Demeti*, Ankara, Dağarcık Yayınları, 1969.

Şenbay, Nüzhet, *Söz ve Diksiyon Sanatı*, İstanbul, Altan Matbaacılık, 1993.

Turan, Şelale, "Şan Dersi Kimler İçin Gereklidir?", *Orkestra*, Sayı 339(Mart 2003), s. 26-34.

Uçan, Ali, "İnsan ve Müzik", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* I(1, 1985), s.73-98.

Düzeltilme

Bahar (Nevruz) 36. sayımızda yer alan Sayın Nail Tan'ın "Azerbaycan'da Nevruz" adlı makalesinde "Âhir Çerşembe" matbaadan kaynaklanan bir teknik aksaklık yüzünden "Hir Çerşembe" olarak geçmektedir. Düzeltilir özür dileriz.

Bilge Yayın Kurulu

Türklerde ve Ruslarda Kazaklık Kurumu

Anahtar Kelimeler:

Türkler, Kazaklar.

Prof. Dr. Naile HACIZADE

Konya Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi.

Kazaklık teriminin tarihsel ve filolojik olarak araştırılması, iki yüzyıl önceye dayanmaktadır. Buna rağmen kazaklığın kronolojik ve coğrafi sınırları, etimolojisi henüz bir kesinlik kazanmış değildir.

Kazak kelimesinin etimolojik olarak incelenmesi üzerine çok sayıda eserler mevcuttur. P. Butkov, B. Dal, B. Radlof, W. Barthold, A. Samoyloviç, N. K. Dimitriev, M. Vasmer, A. Von Gabain, L. Krader, C. Kokov, S. İbrahimov, A. Kurişjanov, G. F. Blagova, M. Z. Zekiyev, L. N. Gumilyov, M. Seyidov, M. Gluhov, vb. bu konuda bir çok yorumlarda bulunmuştur (belirli şartlardan dolayı vatanından uzaklaşmış insan; evsiz barksız insan; soyguncu; sınır bekçisi; hakimiyet uğruna kavga veren insan vs.).

Kazak teriminin oldukça çok sayıda bilim adamının dikkatini çekmesinin bir çok sebebi vardır. Bu sebeplerden en önemlisi sayılabilecek olan, aynı terimle iki farklı gruptan olan insan topluluğunun ifade edilmesidir. Şöyle ki; günümüzde Türk kavimlerinden biri ve Doğu Slav grubu kesimlerinden biri Kazak olarak adlandırılmaktadır. Rus dilbilimcileri, bu iki farklı topluluğu birbirinden ayırmak amacıyla Türk kavminin ifadesi için Kazah, Doğu Slav topluluğu için Kazak kelimelerini kullanmayı uygun bulmuşlar. Bu toplumlar arasında bağlantılar bulunup bulunmaması farklı yorumlar şeklinde bilimsel çalışmalara yansımıştır. Kazaklığın özellikle Rusya Devleti tarihinde oynadığı önemli rol de ona karşı olan ilginin sebeplerinden birisi sayılabilir.

Kazak kelimesine ilk yüklenen sosyal anlam olmuştur. Bu fikri savunan bilim adamlarına göre

belirli şartlardan dolayı kendi kavminden ayrılmak zorunda olmaları, malvarlığını kaybettiği için serseri bir yaşam sürmeleri buna neden olmuştur. Bu düşüncede gerçeklik payı olsa da tamamen doğru olarak kabul edilemez. Kazak kelimesi potansiyel anlamı kapsamında sosyal anlam içeriğine de yer veriyor. Kelimelerin anlam kapsamını yukarıda belirtilen anlamlarla sınırlamak onun diğer yönlerini göz ardı etmemize sebep olabilir .

Kazak kelimesinin mitolojik yorumu, hayvan ve kuşlarla ilgili totemler arasında ayrı bir yeri olan kazla ilgilidir. N. İ. Veselovskiy 'nin yorumunda Kazak sözcüğü "kuş gibi özgür bir insan", A. N. Çuloşnikov 'a göre ise "ak kaz" anlamına geliyor (bkz.: M. Seyidov, 1989, s.95). Kazak isminin bir totem olarak ak kazla bağlı olduğu görüşleri M. Gluhov-Nogaybek'in çalışmalarında özellikle ağırlık kazanmış ve Hakaslar, Karakaslar vb. ile bağlantı kurularak temellendirilmiştir (M. Gluhov, 1993). M. Zekiyev de bu etnonimin "kaz" totemi ile ilgili olabileceğini mümkün saymıştır (M. Zekiyev, 1978, s.48).

Mitolojik yorumlardan bir diğeri M. Seyidov'a aittir. Araştırmacı Kazak kelimesindeki "kaz" kısmını dağla ilgilendirmiş, Kafkas, Kazbek ve Dede Korkut Destanlarında geçen Kazlık dağı oronimlerini de göz önünde bulundurarak bu kelimenin "yüksek yerlerde yaşayan insanlar" anlamını taşıdığı fikrini savunmuştur (M. Seyidov, 1989, s.89-116).

Araştırmalarda Kazak kelimesinin kaçak kelimesi ile bağlantılı olduğu düşüncelerine de yer verilmiştir (bkz.: Gluhov - Nogaybek M., 1993,s.78, M. Seyidov, 1989, s.103). Bu kelimelerin anlamları arasında görülen yakınlık, bu fikrî desteklemektedir. Azerbaycan ' da (Kazaklığın yayılma alanı dışında görülen bir bölgede) kaçaklık olayı yaygın olmuştur. Özellikle Çar rejimi döneminde yöneticilerle anlaşmayan ve halkın çıkarlarını savunan yiğit insanlar kaçaklık (eşkıyalık) yaparlardı. Tabii ki bunun yanı sıra kaçaklığın başka nedenleri de olabilirdi. Halk arasında Kaçak Nebi, Kaçak Kerem vb. isimler hâlâ anılmaktadır. Aynı zamanda Azerbaycan Türkçesinde "Kaçak düşmek" (belli nedenlerden dolayı bir yerden uzaklaşmak) ifadesinin de buna bağlılığı düşünülebilir.

Kazak kelimesi Türkçe sözlükte her biri birkaç anlamı kapsayan üç ayrı paragraf içerisinde ele alınmıştır. Birinci paragrafta yabancı kökenli (Fransızca *casaque* < Farsça) "Kazak" kelimesi genellikle kollu, baştan geçirilerek giyilen, örme üst giysisi ve jokeylerin, giydiği göz alıcı renklerde bir tür ceket şeklinde açıklanmıştır. İkinci paragrafta Kazakların Rusya'da ve İranda ayrı bir sınıf oluşturan atlı askerler olduğu, Kazak kelimesinin aynı zamanda mecaz olarak karısına söz geçirebilen, dediğini yaptırabilen erkek, kılıbık karşıtı bir anlam içerdiği belirtilmiştir. Üçüncü paragraf, Kazakları bir Türk kavmi ve Slavlaşmış bir topluluk olarak değerlendirmiş, aynı zamanda Kazaklarla ilgili olarak sporda kullanılan "Kazak" çömelmesi (bir bacak üzerinde dizi iyice bükürken öteki bacağı önde tutma biçiminde yapılan bir güç araştırması) deyimini sunmuştur (bkz.: *Türkçe Sözlük* s.824). Bizce birinci paragrafta yabancı kökenli olarak belirtilen kavramlar da Türkçe'den gelmektedir.

Kazak kelimesini kazanmak, kazanmak fiilleri ile bağlayan fikirler de mevcuttur.

Bize göre bir etnonim olarak Kazak kelimesinin Saka Hazar (Kazar/Kasar), Az, Kasog, Kaspî halk isimleri ile bir arada ele alınarak incelenmesi onların tarihine ışık tutabilir.

Ayrıca şunu belirtmemiz gerekir: Türk Kazak etnosunun temelini oluşturan üç Kazak cüzünde yer alan kavimlerden hiç birisi tek başına Kazak olarak adlandırılmamıştır (örnek olarak: Büyük cüzde Usun, Kanglı, Dulat, Alban, Suan, Jalair; Orta cüzde Kıpçak, Argın, Nayman, Kerey, Konırat, Uak; Küçük cüzde - Alçın Boy Birliğinde. Alımulı kavmi, Bayulı kavmi, Jetiru kavmi vs alt bölgülerle yer almıştır). Aynı kavimler başka Türk boylarının oluşmasına da iştirak etmişler. Rus Kazaklarının da ayrı bir halk olmaktan öte özgün bir kesim oluşturduğu herkesçe bilinmektedir. Belki de çok eskilerden mitolojik temelde oluşarak belirli Türk topluluklarının ismini belirten Kazak kelimesi zamanla onların yaşam tarzlarını, özelliklerini yaşatan farklı kavim ve toplulukların ifadesi olmuştur.

Kazak kelimesinin hem olumlu hem de olumsuz anlamlara sahip olması da dikkat çekicidir. Önceleri özgür, bağımsız cesur anlamlarını taşıdığı halde, daha sonraları serseri, başıboş, varlıksız gibi nüanslar bu kelimenin anlam kapsamına girer. Kazak kelimesi Rusça'ya her iki anlamıyla dahil olmuştur (P. Y. Çemih, 1999, s.367-368). Kelimenin böyle değişimi, A. V on Gabain tarafından çevrenin Kazaklara olan münasebeti ile (A. V on Gabain, 1962, s.168-169), G. Blagova tarafından ise Kazakların kendi yaşam tarzlarındaki değişikliklerle (G. Blagova, 1970, s.144) bağlantılı olarak yorumlanmıştır. A. Von Gabain, diğer kelimelerden de örnekler vererek aynı olayla ilgili farklı bakış açılarının zıtlık oluşturabileceğinin mümkünliğini belirtmiştir.

Yorumların genelindeki ortak nokta Kazak kelimesinin Türk kökenli olmasıdır. Kazaklığın yayıldığı ilk alan ise Deşt-i Kıpçak olarak belirtilmektedir. Fakat bazı araştırmalarda bu alan Karadenize, Güney Volga bozkırlarına, Kıyımaya kadar ve daha geniş de tutulabilir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Batı kısmında Gazah (Kazak) isimli bölge ve şehir bulunmaktadır. Bu toponim, Orta çağın başlarına ait edilmektedir. Bazı çalışmalarda Gazah'ların bir topluluk olduğu ve onların Azerbaycan'a :XI. yy.'da yerleştiği yazılmıştır (bkz.: R. Yüzbaşov, vb., 1972, s.67). Bu bölge XV:-XVI. yy.'da Garabağ beylerbeyliği içerisinde yer almış ve o döneme ait tarihi kaynaklarda Şemseddinlü, Kazaklar, vb. kavimlerin emirlerinin (önderlerinin) Tiflis'te Zeyem'de, Ahtasabad'da (Akstafa'da) ve Lori'de yaşadıkları ile ilgili bilgiler verilmiştir (Bkz.: O. Efendiyev, 1987, s.114). Azerbaycan'da eski halk oyunlarından biri Gazağı (Kazaklara özgü oyun tarzı) diye bilinmektedir. Tereke-me, Gaytağı gibi etnonimik halk oyunlarının yanı sıra Gazağı halk oyununun da bulunması ilgi çekici bir nokta sayılabilir ve belki de bu ismin halk belleğinde eskiden var olan izini taşır.

IX. yy. Arap yazarı Abu Muhammed Ahmad ibn Asam al Kufî, Güney Azerbaycan arazisinde bulunan Kazac isimli bir kaleden bahsetmiştir. G. Geybullayev, bu yazılışı müstensih hatası saymış, kalenin isminin Kazah olabileceği fikrini savunmuştur

(Bkz.:G. Geybullayev, 1991, s.356). Aynı Arap yazarının eserinde Kuzey Azerbaycan bölgesindeki Kazah toponiminin de geçtiğini belirten G. Geybullayev, bu toponimi Türk kökenli Kasak, Kazak, Kazah, etnonimine bağlamıştır (bkz.:G. Geybullayev, 1991, s.357). Bütün bunlara bakılırsa Kazakların yayılma alanlarının sınırları da tekrar gözden geçirilmelidir.

Kazaklığın geçmişine gelince, burada da fikirler ayrılır. Kazaklığın Kıpçaklarla bağlı bir terim olduğunu ileri süren A.N. Samoyloviç, Kazak kelimesinin de XI. yy.'da ortaya çıkabileceğini yazmıştır (N. Samoyloviç, 1927, s.13). A. Ahundov'un yazdığına bakılırsa Kazakların ismi IX- XII. yy. Arap coğrafyacı gezginlerinin eserlerinde geçmektedir. A. Ahundov, X. yy.'da aI-Mahsudi'nin kendi eserinde Kazaklardan bahsettiğini yazmıştır (A. Ahundov, 1983, s.109). Ünlü tarihçi L. N. Gumilyov, en eski Kazakların Hazarlar arasında olduğu fikrini savunmuştur (L.N. Gumilyov, 1989) Kazaklıkla ilgili bilgilere Orta Asya tarihçisi Muhammed Haydar ve Sultan Babür'ün eserlerinde de rastlamak mümkündür. Kazakların XIII yy. ' da Altın Ordu devletinin sınırlarını korudukları da araştırmalarda gösterilmiştir.

Eski kaynaklarda Kazak, Nogay, Özbek, Kırgız, Tatar etnonimleri arasında pek fark görülmemektedir. "Nogaylar kendi ordularındaki bütün askerleri Kazak adlandırıyorlardı", (P. Butkov). Nogay halk türküleri arasında Kazak yırları (Kazak şarkıları) ayrı bir yere sahiptir. "*Kazak - Kazak degen-de biz özimiz anavı*" (Kazak derken biz kendimizi kastediyoruz) diye Kazaklığı anlatan bu yırların yanı sıra destanlarda da "*Kazaklığa şıgıp ketken*," (Kazaklığa çıkıp giden) kahramanlar görülmektedir (bkz.: Nogay Halk Yırları, 1969). Abü'l Hayr Hanın ölümünden sonra Özbekler arasında karmaşa başlamış, bu dönemde kendi ulusundan ayrılan varlıksız kimseleri Kazak olarak adlandırmışlardır. Kazakların özellikle Tatarların arasından çıktığı, daha sonra Güney Rus topraklarındaki diğer insanları da etkilediği kayıtlar arasında da yer almaktadır (Bkz.: G. Blagova, 1970, s.143-159).

Tahminen XIV. yy.'in ortalarından başlayarak Ak Ordu sakinleri için geleneksel Kıpçak tanımının yanı sıra Özbek - Kazaklar terimi de kullanılmaya başlamıştır. XIV yy. yazarı İbn Ruzbihan İsfahani'yi kaynak olarak gösteren N. Y. Bekmahanova, Özbek-Kazakları farklı politik yönleri bulunan üç kavim grubuna ayırır: Muhammed Şeybani 'ye bağımlı olan Şeybaniler, Kazaklar (Üç Kazak Cüzü) ve Nogay ordasının sakinleri olan Mangıtlar. Zamanla Özbek - Kazak kavramı değişikliğe uğrar, Özbek ve Kazak kelimeleri belirli Türk kavimlerinin ismi olarak ayrılır (bkz. : N. Y. Bekmahanova, 1993, s. 83).

XV. yy. ' in sonlarına doğru Özbek kelimesine karşılık olarak Kazak kelimesi politik anlam kazanır ve Çağdaş Kazakistan arazisinde yaşayan halkın etnonimi olur.

Fakat XVIII. yy.'ın başlarından itibaren Kaysak, Kırgız - Kaysak, Kırgız - Kazak terimleri Kazakları nitelendiren kelimeler olarak ağırlık kazanır. Bunun nedeni, Rusya İmparatorluğuna katılan Kazak cüzlerinin Rus Kazaklarından ayırmaktı. Aynı terimler o dönemde bilim adamlarınca da kullanılmıştır. Aynı ismi taşıyan bu iki farklı kesim, birbirleriyle pek iyi ilişkilerde değildi ve Rus İmparatorluk idaresi Rus Kazaklarına gerektiğinde Türk Kazaklarla bir düşman gibi davranmaya izin veriyordu (bkz. : G. F. Blagova, 1970, s.151). Kırgız- Kazaklar (Kırgız - Kaysaklar)

Türklerdeki kazaklık kurumu eski Türklerin yaşam tarzı ile sıkı sıkıya bağlı olmuştur. Kazaklığın göçebe yaşam tarzıyla sıkı bir bağlantı içerisinde bulunması inkar edilmez bir gerçektir. Göçebe kültürünün bütün bariz özellikleri Kazaklığa da aittir. Göçebelik ve yerleşik yaşam bir çok yönden birbirine karşı özelliklere sahip olmuştur. Şöyle ki; göçebelik için zorunlu olan yaşam şartları ve özellikler yerleşik yaşam insanlarına tuhaf görünebilir hatta nefretle karşılanabilirdi. Aynı durum yerleşik insanları gözlemleyen göçebeler için de aynıdır. Göçebe yaşamında özgürlüğe, bağımsızlığa son derece düşkünlük ciddi bir disiplinle uyum içerisindeydi. Her kişi özgür bir fert olarak davranırdı. Düşünce ve davranışlarında töreye, geleneklere karşı gelmeme şartı ile toplumun

saygıdeğer bir üyesi olurdu. Toplumun saygısını kazanmak için cesaret ve yiğitlik başlıca özelliklerden olmuştur. Cesaretini kanıtlayınca kadar çocuklara isim verilmezdi. Bir kahramanlıkla kendisini kabul ettirdikten sonra isim alındığı, ad kazanıldığı (ad kazanma deyimi de buradan gelmeli) Dede Korkut Destanlarında da görülmektedir.

Kazakların ordu sistemindeki demokrasi temeli, Cengiz Han'ın ordusunda açık bir niteliğe sahiptir. On binlik askerden oluşan bir ordu birliği; başında binbaşılardan, yüzbaşılardan, onbaşılardan bulunduğu bölümlere ayrılıyordu. Bunların her biri kendi alanında bir noyon 'un sahip olduğu yetkiyi taşıyordu. Cengiz Han'a yakın oldukları bilinen üç kişiden biri Sor-Han bir köylü, diğer ikisi Baday ve Kişlik ise at bakıcısı olmuşlar. Daha sonra Cengiz Han onlara kendi yetenekleri sayesinde "darhan" unvanı vermiştir (Bkz. : M. Gluhov Nogaybek, 1993, s.61). Gözlerini açık tutmak, gerektiğinde hızla hareket edebilmek, her an olası bir düşman saldırısı ile karşı karşıya bulunan göçebelerin yaşam özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Kazaklığın sosyal bir kurum olarak özellikleri halk edebiyatına da yansımıştır. A. Von Gabain'in Dede Korkut destanları ile kazaklık arasında kurduğu paralellik çok ilgi çekicidir. Hikayelerin birinde Salur Kazan 'la oğlu Uruz arasında geçen diyalogda şöyle bir bölüm vardır: "Kardeşim Karagöne baş kesmiş, kan dökmüş, ganimet kazanmış ve böylelikle kendisine ad yapmıştır. Sen 16 yaşında hala yay germediğin, kan dökmeyen ve ganimet kazanmadığın için seni hükümdarlık tahtına geçmekten mahrum edebilirler". Bu parçayı örnek olarak gösteren A. Von Gabain şöyle yazar: "Bir delikanlı, kafirler ülkesine akın yapmak, baş kesmek, kan dökmek, esir ve kölelerle geri dönmek suretiyle kahramanlığını göstermeyi tasarlamaktadır" (A. V. Gabain, 1962, s.169). Burada şöyle bir not düşmenin faydalı olacağını düşünüyoruz: Kazan Bey'in oğlu Uruz'a hitaben söylediği bu cümleler, kahramanlığı cesurluğu bulunmayan bir prensin baba tahtına oturmasının çok zor olduğunu belirtiyor, aynı zamanda yiğit birinin yüksek manalara ulaşmasının da mümkünlüğüne işa-

ret ediyor. Metin içerisinde geçen "baş kesmek, kan dökmek" ifadesi ise muhakkak ki, düşman karşısında zafer anlamına gelmektedir. Diğer bir hikayenin kahramanı Bekil 'in sınırları korumak için gönderilmesi olayı eserdeki kazaklık idealinin bulunmasına diğer bir delil olarak gösterilmiştir. Kazakların daha çok ülke sınırlarını koruma görevi burada da öne çıkmıştır. Dede Korkut destanlarını bu açıdan ele alırsak gerçekten de Türklük geleneklerinin Kazaklıkla örtüşen çok parlak örneklerini bulabiliriz. Arkadaşlığa çok önem verilmesi Kazaklığın başlıca karakteristik özelliklerindedir. Özellikle savaş sırasında kendi yaşamı pahasına bile olsa arkadaş korunmalı ve desteklenmelidir. Dede Korkut hikayesinin birinde Kazan Bey bir dövüş bitiminde Oğlu Uruz'u bıraktığı yerde bulamayınca onun korkarak geri döndüğünü düşünür. Zorlukla bulunduğu tek evladı olsa bile onu başkalarına ibret olsun (bir dahi kimse yanı yerde yoldaş koyup kaçmaya) diye öldürmesi gerektiği kararına varır. Hikayelerde yaşlı insanlara yapılan saygısızlığında çok ağır cezalar hak eden kötü bir huy olduğu görülmektedir. Boğaç Han'la ilgili boyda bu konu izlenebilir. Kazaklar arasında da yaşlı insanlara çok büyük saygı gösterilmesi geleneği genel insanı bir özelliğin yanı sıra eski törelere olan bağlılık izi olarak da izlenebilir.

Bilindiği üzere Türklerdeki Kazaklara karşılık Rusya 'da da Rus Kazakları adıyla bilinen, aslında daha çok Ukrayna ile bağlı olan Kazaklar da vardır. Rusya tarih kitaplarında bu Kazakların, sahiplerinin yanından kaçmış toprak köleleri ya da çarların birleştirme politikasını beğenmeyen bölge knezleri olduğu yazılmıştır. Lakin bu fikir Kazaklık yapısına hatta yüzeysel bir bakışla bile hemen yok olup gider. Bütün dünyada savaş yetenekleri ile ünlü olmuş Kazaklar, bazen olumlu, bazen olumsuz olaylarla Rusya tarihinde isimlerini kazınmışlar. "Rusya 'yı Kazaklar kurdu" (L.N. Tolstoy). "Rusların bu savaşta (Ruslarla Fransızlar arasındaki savaş kastedilmektedir - N. H.) kazandıkları başarılarından dolayı Kazaklara teşekkür borcu vardır" (Napolyon). "Kazaklık, dünyada korunmuş olan tek şövalyeliktir" (Alman imparatoru II.Wilhelm). Kazakların yaşamı bir çok Rusya yazarının eserine konu edilmiştir (örn.: N.V. Gogol

"Taras Bulba", L. N. Tolstoy "Kazaklar", M. A. Şolohov "Sessiz Don" vs.).

İlginç bir nokta da şu ki, Rus bilinalarının (kahramanlık destanlarının) baş kahramanlarından biri olan İlya Muromets de Kazak diye nitelendirilmektedir. Mamayevo Poboişe (Mamay Dövüşü) isimli bilinada bunu açık bir şekilde görmek mümkündür (Bilini, 1984, s. 62-69).

Ukrayna ' da kazaklığın ilk oluşumu ve onların Türk Kazakları ile olan ilişkileri dikkat dışında tutulmaya çalışılmış bir konudur. Oysa ki daha Kiyev Rus Devleti döneminde Berendeyler, Torklar, Çyornıye Klobuki (Karakalpaklar) isimli Türk kavimlerinin assimile olarak Slavlara karışması, Bolohov ve Pobujye sakinlerinin Türklerle birleşmesi tarihi kaynaklara belirtilmiştir. Tabi ki bu karışımın bildiğimiz ve bilmediğimiz bir çok nedenleri vardı ve bu süreç belirli bir zaman diliminde devam etmişti. Rus tarihçilerinin büyük bir çoğunluğunun Bozkır (Kıpçaklar) - Orman (Ruslar, Slavlar) karşıtlığını ebedi düşmanlık olarak nitelendirmesine rağmen bu iki eski komşu arasındaki ilişkiler tek düze değildi. Bölgenin ekonomi- coğrafi şartları onları savaştan çok ticari ilişkilere sevk ediyordu. Arna savaşlarda istisna değildi ve onların getirdiği sonuçlar da farklıydı. Rus knezleri kendi aralarındaki mücadelelere Türk asıllı kavimleri de karıştırıyorlardı. Kıpçaklar, Çernigov knezi yanında yer aldıkları halde yıllıkların Torklar (Guzlar) diye adlandırdığı Türk kavmi Dnepr nehrinin sağ kıyısında yerleşerek Kiev knezliğine hizmet ediyordu. Sınır bölgelerde yaşayanlar arasında evlilik olayları sıradandı. Knezlerin bir çoğunun Türklerle kan bağının bulunduğu düşünülürse sade halk arasında bu durumun daha yaygın olması normal sayılabilir. doğan çocuklar buldukları bölgenin halkıyla kaynaşıyor, onun bir üyesi oluyordu. Bu sürecin devam ettiği ve daha sonralar Rus (Ukrayna) Kazakları için bir kaynak oluşturduğu tahmin edilebilir. İlginçtir ki bu kesim Slavlar arasında kendi kimliğini bir Kazak olarak koruyabilmiştir.

Kazaklığın bir kurum olarak oluşumu da Türklerin doğrudan etkisi ile ilgilidir. Don Nehri kıyılarında toplanmış ilk Kazakların Tatarlar olduğu yazıl-

maktadır. Don ve Ural Kazaklarının dış görünüşü de Tatarlara benzediği kaynaklara yansımıştır (Bkz.: M. Seyidov, 1989, s.100). Don Kazaklarının ilk atamanı (lideri) Sarı Azman isimli bir Tatar olmuştur. Daha sonraları Ukrayna bölgesinde yaşayan Türkler genel halk arasında eriyerek Slav dilinde konuşmaya başlamış, Hıristiyan dininin Ortodoks mezhebini kabul etmişler. Kazakların arasında Slav kavminden olan unsurlarda yer almıştır. Arna Kazaklar genel olarak kendi karakterlerini unutmamış, başlıca özelliklerine sadık kalmışlar: Vatanseverlik, özgürlüğe ve demokrasiye son derece bağlılık, bir Kazakı nitelendiren esas yönlerdir. Ukrayna Kazaklarının kullandığı bir çok terimler de (örn. ataman, yasaul, horunji, bulava, bunçuk, baraban, surma, koş, kuren, maydan, vs.) Türk kökenli kelimelerden oluşmaktadır. Türk ve Rus Kazaklarının giyim ve kuşamlarındaki benzerlik de Rus Kazaklarını Slavlardan daha çok Türklerle yakınlığını ortaya koyar. Kullandıkları silahlar, dövüş tarzları da benzer özellikler arz etmektedir. Kazaklar, XIII. yy.'da Altın Ordu sınırlarında hizmet yapmış, karşılığında para, silah, gıda almışlar. Arna kendi atamanları tarafından yönetilmiş vergi ödememişler.

Altın Ordu devleti dağıldıktan sonra (xv - XVI.yy.) Dnepr, Don, Volga, Ural, Terek nehirleri kıyısında kendi yönetimleri bulunan özgür Kazak toplulukları oluşur. Bu topluluklar XVI - XVI-II.yy.'da Rusya çarlık rejimini çok endişelendiren bir güce dönüşürler. Rusya'yı ciddi bir şekilde sarsan köylü savaşlarının hemen hemen hepsi Kazakların adı ile bağlıdır (S.Razin, Y.Pugaçev, K.Bulavin, P.Bolotnikov). Çar devleti bu gücü kendi yararına kullanmak için büyük çaba harcar. Kazaklar, XVI-II.yy.'dan itibaren çarlık devletine hizmete başlarlar. Fakat resmi ordu dışında kendi askeri sistemlerini, kendi askeri unvanlarını korurlar. İmtiyazlı askeri bir sınıf oluşturan Kazaklar, devletin sağlamlığını ve sınırlarını korumakla yükümlüydüler. Bunun karşılığında devlet onlara toprak veriyordu. Kazak köylerinin geçimi bu topraklara bağlı oluyordu. Kazaklık doğrudan veya dolaylı olarak bağlantısı olan ama temel olarak Moğol. Tatar dönemini konu alan çalışmalarda bu özellik farklı şekillerde yorumlanmıştır.

Internet aracılığıyla alınan kaynaklardan örnek olarak G. V. Nosovskiy ve A. T. Fomenko "Rus Devleti ve Roma" isimli çalışmalarında Rus devletinin Moğol Tatarlar tarafından istilasının söz konusu olmadığını, Orta çağ Moğol Tatar uluslarının Rus Devleti olduğu varsayımını esaslandırmaya çalışmışlar, çocuk yaşlarından askeri hizmete alınan Kazaklar ise Rus Devletinin korumasını üstlenerek bütün Rus topraklarına yayılmışlar. Çalışmada Dnepr veya Zaporozje Kazaklarının XVI yy.'a kadar Ordu Kazakları olarak adlandırıldığı, Dnepr bölgelerinin Kırım Kazaklarının yurdu olduğu tespiti de yer alıyor. Kazak askeri birliklerinin şefi çarlık tahtının doğrudan varisi sayılırdı. Bir Çar hakimiyete geldiğinde ona, Kazak üniformasını taşımakla Kazak albayı unvanı verilirdi. Rus imparatorları bu unvan dışında hiçbir askeri unvan taşımamışlardır.

Kazaklar 1808 yılına kadar süresiz askerlik yapmışlar, o dönemden itibaren askeri hizmet süresi 30 yıla, 1870'ten sonra ise 22 yıla indirilmiştir. Bir Kazak hizmetine kendi atı, askeri hizmete ait giyim kuşamı ile başlardı. Bu bir şeref meselesiydi. Askeri üniformalarda bulunan kendilerine özgü şerit bütün Kazaklar için özgürlük simgesi olarak vazgeçilmez bir şarttı. Her Kazak çocuğu, küçüklüğünden itibaren hangi askeri birlikte, hangi bölükte askerlik yapacağını bilirdi.

XX. yy. başlarında Rusya 'da 11 Kazak askeri birliği vardı. Don, Kuban, Orenburg, Baykal Ötesi, Terek, Sibiry, Ural, Astrahan, Semireçye, Amur, Ussuriya. Bu birlikler 4, 5 milyon civarında askeri kapsamaktaydı. Ekim devriminden sonra kazaklık tarihinin çok ağır bir dönemi başladı. 24 Ocak 1919 yılında verilmiş bir fermanla Kazaklığa karşı genel soykırım başlatılmış oldu. 1920'de bütün Kazak askeri birlikleri ortadan kaldırıldı, insanlar öldürüldü, yaşadıkları yerlerden sürüldü. Sovyet devletinin birçok halka karşı yaptığı soykırım politikasının bütün sonuçlarını Kazaklar da yaşadılar. Uzun yıllar boyunca kazaklık

Altın Ordu devleti dağıldıktan sonra (xv - XVI.yy.) Dnepr, Don, Volga, Ural, Terek nehirleri kıyısında kendi yönetimleri bulunan özgür Kazak

toplulukları oluşur. Bu topluluklar XVI - XVI-II.yy.'da Rusya çarlık rejimini çok endişelendiren bir güce dönüştürler. Rusya'yı ciddi bir şekilde sarsan köylü savaşlarının hemen hemen hepsi Kazakların adı ile bağlıdır (S.Razin, Y.Pugaçev, K.Bulavin, P.Bolotnikov). Çar devleti bu gücü kendi yararına kullanmak için büyük çaba harcar. Kazaklar, XVI-II.yy.'dan itibaren çarlık devletine hizmete başlarlar. Fakat resmi ordu dışında kendi askeri sistemlerini, kendi askeri unvanlarını korurlar. İmtiyazlı askeri bir sınıf oluşturan Kazaklar, devletin sağlığını ve sınırlarını korumakla yükümlüydüler. Bunun karşılığında devlet onlara toprak veriyordu. Kazak köylülerinin geçimi bu topraklara bağlı oluyordu. Kazaklıkla doğrudan veya dolaylı olarak bağlantısı olan ama temel olarak Moğol. Tatar dönemini konu alan çalışmalarda bu özellik farklı şekillerde yorumlanmıştır. Internet aracılığıyla alınan kaynaklardan örnek olarak G. V. Nosovskiy ve A. T. Fomenko "Rus Devleti ve Roma" isimli çalışmalarında Rus devletinin Moğol Tatarlar tarafından istilasının söz konusu olmadığını, Orta çağ Moğol Tatar uluslarının Rus Devleti olduğu varsayımını esaslandırmaya çalışmışlar, çocuk yaşlarından askeri hizmete alınan Kazaklar ise Rus Devletinin korumasını üstlenerek bütün Rus topraklarına yayılmışlar. Çalışmada Dnepr veya Zaporozje Kazaklarının XVI yy.'a kadar Ordu Kazakları olarak adlandırıldığı, Dnepr bölgelerinin Kırım Kazaklarının yurdu olduğu tespiti de yer alıyor. Kazak askeri birliklerinin şefi çarlık tahtının doğrudan varisi sayılırdı. Bir Çar hakimiyete geldiğinde ona, Kazak üniformasını taşımakla Kazak albayı unvanı verilirdi. Rus imparatorları bu unvan dışında hiçbir askeri unvan taşımamışlardır. Kazaklar 1808 yılına kadar süresiz askerlik yapmışlar, o dönemden itibaren askeri hizmet süresi 30 yıla, 1870'ten sonra ise 22 yıla indirilmiştir. Bir Kazak hizmetine kendi atı, askeri hizmete ait giyim kuşamı ile başlardı. Bu bir şeref meselesiydi. Askeri üniformalarda bulunan kendilerine özgü şerit bütün Kazaklar için özgürlük simgesi olarak vazgeçilmez bir şarttı. Her Kazak çocuğu, küçüklüğünden itibaren hangi askeri birlikte, hangi bölükte askerlik yapacağını bilirdi. XX. yy. başlarında Rusya 'da 11 Kazak askeri birliği vardı. Don, Kuban, Orenburg, Baykal Öte-

si, Terek, Sibiryaya, Ural, Astrahan, Semireçye, Amur, Ussuriya. Bu birlikler 4, 5 milyon civarında askeri kapsamaktaydı. Ekim devriminden sonra kazaklık tarihinin çok ağır bir dönemi başladı. 24 Ocak 1919 yılında verilmiş bir fermanla Kazaklığa karşı genel soykırım başlatılmış oldu. 1920'de bütün Kazak askeri birlikleri ortadan kaldırıldı, İnsanlar öldürüldü, yaşadıkları yerlerden sürüldü. Sovyet devletinin birçok halka karşı yaptığı soykırım politikasının bütün sonuçlarını Kazaklar da yaşadılar. Uzun yıllar boyunca kazaklık yasak bir konu oldu. Kazak imgesi devrim sonrası Rusyasında değiştirildi, tahrif edildi. Sovyet yönetiminin ilk yıllarından itibaren karalanan Kazaklığın Rusya ' da her zaman bir cellat rolü oynadığı, Rus halkı ve Rus Devleti karşısında hiçbir hizmeti olmadığı tespit edilmeye çalışıldı. Kazakların askeri hizmete alınmasına sınırlamalar getirildi.

80'li yıllardan sonra Kazaklar kendi kimlikleri ile ilgili konuları konuşmaya başlamışlar. Kazak araştırmacılarından bazıları kendi köklerindeki Türk unsurunu artık açık bir şekilde belirtmekten çekinmiyorlar.

Sonuç olarak, Türk kazaklığının temelini çok eski dönemlerden Türklerin yaşam tarzına bağlayabiliriz. Daha sonraki dönemlerde İse Kıpçaklar daha yoğun bir şekilde bu gelenekleri devam ettirmiş, çağdaş Ukrayna arazisinde de Kazak birliklerinin oluşmasında önemli rol oynamışlar. Bu kurumlar arasında benzer ve farklı yönlerinin bulunması ise gayet normal ve doğrudur.

KAYNAKÇA

1. Ahundov A., **Toprağın Göğsünde Tarihin İzleri**, Bakü, "Gençlik",1983.
2. Bilini, **Lenizdat**, 1984.
3. Babayev D., **İstoriya Kazahstana**, Almatı, "Rauan ", 1992.
4. Bekmahanova N. Y. K. **Voprosu ob Etničeskom Sostave i Političeskoj İstorii Nogayskoj Ordı İ Kazahstana vv. XVI-XVII W.** "İstoriko - Geograficeskie Aspektı Razvitiya Nogaskoj Ordı", Mahaçkala, 1993.

5. Blagova G. F., **İstoriçeskiye Vzaimootnoşeniya Slov Kazak i Kazah**, "Etnonimi", Moskva, "Nauka",1970.

6. Çernih P.Y. **İstoriko - Etimologičeskiy Slovar Sovremennogo Russkogo Yazıka**, 1.c., Moskva, "Russkiy Yazık", 1999 .

7. Efendiyev O.A., **Territoriya i Granitsı Azerbaydžanski Gosudarstv v XV-XVI W.** "İstoriceskaya Geografiya Azerbaydžana", Baku, "Elm",1987.

8. Geybullayev G. K., **Etnogenezy Azerbaydžantsev**, Baku, "Elm", 1991.

9. Gluhov - Nogaybek M. **Sudba Gvardeytssev Seyumbeki**, **Kazan**, "Vatan", 1993 .

10. Gumilyov L.N., **Drevnyaya Rus' i Velikaya Step**, Moskva, "Misl' ",1989

11. **Kitab-ı Dede Korkut**, Baku, "Yazıcı", 1988.

12. **Nogay Halk Yırları** (Tertipçisi: S.A. Kalmıkova), Moskva, "Nauka",1969.

13. **Polovetskaya Luna (Nogay Ay)**, **Çerkessk**, 1995,N0 1 (9).

14. **Seyidov M., Azerbaycan Halgının Soykokunu Düşünirken**, Bakı, "Yazıcı",1989.

15. **Türkçe Sözlük**, 2. cilt, TDK yayınları: 549, Ankara, 1988.

16. Von Gabain A., **Kazaklık**, TDA (Nemeth Armağanı) TDK Yayınları, sayı: 191, Ankara, TTK Basımevi,1962.

17. **Yüzbaşov R., Aliyev K., Sadiyev, Azerbaycan'ın Coğrafi Adları**, Bakü, 1972.

18. **Zekiyev M. Z, Obistokah Yazıka Osnovnih Komponentov Kazanski Tatar** "Voprosı Tatarskogo Yazıkoznaniya", Kazan, 1978.

İstanbul'un Millî Romantik Yüzü Veya Koca Mustâpaşa

Anahtar Kelimeler:

Yahya Kemal, İstanbul, Millî, Romantik.

Yard. Doc. Dr. Abdullah SENGÜL

AKÜ Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yahya Kemal, "Memleketten Bahseden Edebiyat" isimli makalesinde "...bizim vatanımız gibi, geniş bir memleketi olup da, onu asla görmeyen, edebiyatta gözleri ecnebî bir âleme dalmış ve yalnız o âlemden bahseden başka bir millet var mıdır?"¹ diye soruyor. 1956'da kaleme alınan bu yazıda, 1870'de Şarktan çıktuktan sonra Avrupa kültürü mektebine girdiğimizi ve henüz buradan çıkmayı başaramadığımızı söyleyerek, "mektepten memlekete" dönülmesinde geç kalındığını ifade eder. Böyle bir iddianın sadece milliyetçiler tarafından güdülemeyeceğini, şiirde özün, nesirde gerçeğin yalnız tabiatta ve cemiyette olduğuna inananların iddiası olması gerektiğini söyler.²

Sanatkâr tarafından ortaya konan bu tespit, geçtiğimiz asrın başından itibaren tartıştığımız, edebiyatımıza ait önemli bir problemdir. Bu problemin ortadan kaldırılmasına yönelik birçok gayeti edebî ve fikrî eserlerden takip etmek mümkündür. Yahya Kemal, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız problemin ortadan kaldırılması ile ilgili birçok gayreti söz konusudur. Özellikle "millî romantik" bakış açısıyla yazdığı şiirleri dikkat çeker. Bunlardan en önemlileri İstanbul'a âit olanlardır. İstanbul, Türk edebiyatına, özellikle Türk şiirine en fazla konu olan şehirdir. Aslında İstanbul'a şehir demek ne kadar doğrudur? Kanaatimizce İstanbul bir şehrin değil, bir bölgesel

kültürün adıdır ve İstanbul Türkçesinin konuşulduğu alanla sınırlıdır. Genelde fizikî güzelliği ve eğlence yerleriyle edebiyatımıza malzeme olan bu güzel şehrin zaman zaman sefalet ve imkânsızlık gibi diğer bir yüzü de şiirimize ve tahkiyemize konu olmuştur. Yahya Kemal'de İstanbul'un farklı bir yüzü daha ön plâna çıkarılır. Bu bazen bir camii, bazen bir sokak veya bir semttir. Ancak bu şiirde mekân görüldüğü gibi değil, duyulduğu gibi, daha doğrusu hissedildiği gibi anlatılır. Bu tip anlatım tarzına "millî romantik duyuş tarzı" denmektedir. "Millî-romantik" kavramının birçok tanımı vardır. Bu kavram en basit anlamıyla; "geçmişî hâlde yaşamak" demektir. Bu, geçmişe ait değerleri günümüzde hissetmek ve duymak anlamına gelir. Sanatkâr bunu bazı duygularını dilin imkânlarını en geniş şekilde kullanmak suretiyle, bizde de benzeri heyecanlar yaratarak başarır. Bu aynı zamanda şiir dilinin, iletişim dili olması anlamına gelmesi demektir. Millî romantik tavır, bu iletişimin, kolektif öğeler taşımasından dolayı daha kolay kurulmasını sağlar.³ Kültürel yozlaşmanın önündeki en büyük engel olan millî romantik duyuş tarzı, "sanat eserleri vasıtasıyla kendi kuyumuzun varlığını konu aldığını, bu kuyunun bazı özelliklerini anlamaya çalışıp yorumladığını, bunları da sanat eserleriyle dikkatlere sunduğunu görmememize imkân vermiştir."⁴ Millî romantik duyuş tarzıyla kaleme alınan eserlerin konuları sanatkârın mensup olduğu toplumun millî kültüründen alınır. Bu tarzda hem yaşanan hem de yaşanmış kültür bir terkip halinde verilir.⁵ Çünkü sanat hangi kültüre ait olursa olsun varlığını ve gelişmesini devam ettirebilmek için geçmişe ihtiyaç duymakta, hattâ onunla beslenmek zorundadır. Bu duyuş ve anlatış tarzından olsa gerek, birçok insan Yahya Kemal'e şiirimizin en büyük millî romantiği der. Yahya Kemal, Tanzimat'la başlayan ve millî benliğimizi kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığımız ölçsüz Batılılaşma hareketine karşı, şiirimizde yükselen çok önemli bir tepkinin sesidir. Bu tepki, millî yaşayışı, geçmiş ve bugünü ile bir bütün halinde anlatma imkânı hazırlamıştır. Yahya Kemal'in şiirlerinde, yabancı zevk yerine, millî bir zevkin peşine düşülmesi, özgüvenimizi yeniden kazanma gayretinden başka bir şey değildir. Nitekim bu tepkiyi ortaya koyan ses, "XX. Yüzyıl Türk şiirinin en gür, en geniş, en mânâlı ve en

toplayıcı sesi⁶ olma özelliğini taşımaktadır. Yahya Kemal, "Türk edebiyatı fikirden yana fakirdir" der.⁷ Sanatkarın gayretleri biraz da bu tespitle ilgilidir.

"Ömrüm oldukça gönül tahtıma keyfince kurul!" dediği İstanbul'u en güzel anlatan şairlerin başında gelen Yahya Kemal'in bu şehri ve insanlarını yukarıda ifade etmeye çalıştığımız yönüyle anlattığı şiirlerinden biri de *Koca Mustâpaşa* manzumesidir. İstanbul'u birçok şiirinde dikkatlere sunan Yahya Kemal, *Koca Mustâpaşa* manzumesinde bu şehri farklı bir yönüyle ön plâna çıkarır. Aynı bakış açısını "Ziyâret, Atik-Valde'den İnen Sokakta, Süleymâniye'de Bayram Sabahı" gibi diğer şiirlerinde de yakaladığını görürüz.

Ziyâret isimli manzumesinde mekân, fizikî görünüşünün ötesinde bir tespitle anlatılır:

*Eski mîmâra nasıl rahmet okunmaz burada?
Suyu cennetten akıtmış bu güzel manzarada;
Bu divarlarda, saatlerce temâşaya değer,
Çini'den, solmayacak bahçeler açmış yer yer;
Mânevî râhata bir çerçeve yapmış ki gören,
Başka bir âlemi görmekle geçer kendinden⁸*

mısraları mekânın dış görünüşünden ziyade, arkasındaki görünmeyi anlatır. *Atik-Valde'den İnen Sokakta* isimli şiirinde yer alan;

*Top gürlüyip oruç bozulan lâhzadan beri,
Bir nurlu neş'e kapladı kerpiçten evleri.
Yârab nasıl ferahlı bu âlem, nasıl temiz!
Tenha sokakta kaldım oruçsuz ve neş'esiz.
Yurdun bu iftarından uzak kalmanın gamı
Hadsiz yaşattı rûhuma bir gurbet akşamı.
Bir tek düşünce oldu tesellî bu derdime:
Az çok ferahladım ve dedim kendi kendime:
"Onlardan ayrılış bana her an üzüntüdür;
Mademki böyle duygularım kaldı, çok şükür." (s.35)*

mısralarda İstanbul'un bu semtinde rûhun mekâna sinişi anlatılmakta, kısacası eşya ve tabiata görüntüsünün ötesinde bir anlam verilmeye çalışılmaktadır. Aynı anlatış tarzını *Süleymâniye'de Bayram Sabahı* isimli şiirinde de görmek mümkündür:

*Ulu mâbed! Seni ancak bu sabâh anlıyorum;
Ben de bir vârisin olmakla bugün mağrûrum;
Bir zaman hendeseden âbide zannettimdi;
Kubben altında bu cumhûra bakarken şimdi*

*Senelerden beri rü'yâda görüp özlediğim
Cedlerin mağfîret iklimine girmiş gibiyim. (s.11)*

Mehmet Kaplan, Yahya Kemal'deki bu tavırla ilgili olarak şöyle diyor: "*Balkan şehirlerinden birinde doğan ve hezimetin sarsıntılarını daha yakından duyan bu serhat çocuğu, kahramanlık hikâyelerini dinleye dinleye büyüdüğü, macerası asırları dolduran İmparatorluğun feci yıkılışından son derece muzdarip olur ve bir daha geri gelmeyecek olanın doğduğu büyük ümitsizliği, ancak şanlı ve güzel eski günlerini hatırlamak suretiyle telâfiye çalışır.*"⁹

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, edebiyat, kültürel yozlaşmanın önündeki en büyük engeldir. Aynı ifadeyi diğer güzel sanatlar için söylemek mümkündür. Bu tarz duyularla kaleme alınan eserler, millî dinamiklerimizin taşıyıcısı durumundadır. Sanatın gücü, bu dinamikleri çok daha sonra duyup hissetmemize imkân hazırlar. İşte *Koca Mustâpaşa* manzumesine biz böyle bir dikkatle bakmak istiyoruz. Şiirin ilk mısrasının başında bu semtin, sonunda ise şehrin ismi yer alır:

Koca Mustâpaşa! Ücrâ ve fakîr İstanbul! (s.48)

Ücrâ ve fakîr kelimeleri İstanbul'u niteleyici iki unsur olarak yer almıştır. Böylece şiire konu olan şehir ve semt öncelikle bu maddî görünüşüyle anlatılır. Şiirin devamında bu semtin ve insanların taltif edilmesi söz konusudur. Burada oturanlar yoksuldur, fakirdir, hüznü kendilerine zevk edinmişlerdir. Mümin olmak, mütevekkil olmak, iyi insanların vasıflarındandır. "*Yoksul*" gerçeğini *Koca Mustâpaşa "tâ fetihten beri"* tanımaktadır. Bu insanlar, hallerine şükür ettikleri için mütevekkildirler. Mahzun çınar ağaçları altında otururlar, tevekkülle konuşurlar, âdeta dua ederler. Bu anlatış, üzerinde yaşadıkları yeri şekillendiren insanların bir nevi tasviridir. İşte şiirin başında bu manevî portre çizildikten sonra;

Kaldım onlarla bütün gün bu güzel rü'yâda (s.48)

diyerek, kendini de olayın içine katar. Ancak burada "ben"i ön plâna çıkarmaktan ziyade, kolektif rûha dahil olma gayreti sezilir. İşte "*millî romantik duyuş tarzı*" denen anlatım şekli bu tip gayretlerin ürünü-

dür. Çünkü, bu güzel rüyanın yaşandığı yerde bir maddî görüntü ve ihtiras yoktur. Daha sonraki iki mısradaki bu "ücrâ ve fakîr" semte kimlik verilir:

*Öyle sinmiş bu vatan semtine milliyetimiz
Ki biziz hem görülen, hem duyulan, yalnız biz (s.48)*

mısra sonundaki "biz" zamiri Türk milletini anlatmak için kullanılmıştır. Bu, milliyetin toprağa sinme halidir. Bu aynı zamanda şiirimize tarih şuuru kazandırmaktadır. Onun tarihten anladığı: "Milliyet ile dîni bir potada eriten yüksek bir anlayış"tır.¹⁰ Şiirin buraya kadar olan bölümünde şairin kafamızda yaratmaya çalıştığı imajın yavaş yavaş belirginleştiğini görüyoruz. Altıncı mısraın başındaki "ki" eki bir önceki mısraı kendisine bağlar. Buna göre Koca Mustâpaşa, hakikatle hülyanın karışık olduğu semttir. Bu tablo beş yüz yıldır yani Fetihten beri devam etmektedir.

*Mânevî çerçeve beş yüz senedir hep berrak
Yaşayanlar değil Allah'a gidenlerden uzak. (s.48)*

Burada asıl kavram beş yüz senedir hep berrak olan ve bu semtin etrafını saran manevî havadır. Oradaki insanların ruh hallerini bu manevî çerçeve meydana getirir. Bu çerçeve beş yüz sene temiz ve lekesiz kalmıştır. "Beş yüz sene" söz grubuyla aynı zamanda bir tarih şuuru ortaya koymaya çalışılır. Türk tarihinin başlangıç noktasını Malazgirt olarak kabul eden şair, "beş yüz" kelimesiyle Osmanlı medeniyetini kastetmektedir. Bu semtte mezarlarla kahvenin yakın olması, insanların daima mezarları görmesi, mezar taşlarının kahvehaneye bakması bu maddî yaklaşımın sağlandığını düşündürmesinin yanında, kahvehanede oturanların bu maddî yakınlık sebebiyle, daima ölümü düşündükleri, ölümden korkmadıkları için kendilerini ahrete yakın hissetmelerini sağlar.

*Bir bahar yağmuru yağmış da açılmış havayı
Hisseden kimse hakikat sanıyor hulyâyı (s.48-49)*

Bu semtin havası, yağmurun yağmasından sonraki berraklığı andırır. Yağmurun ıslaklığı ve temizliği semti de temizler. Maddî berraklık Koca Mustâpaşa halkını farklı bir ruh haline götürür. Bu bakımdan bu semtin insanları hem maddî, hem de manevî yönden temizdirler.

*Âhret öyle yakın seyredilen manzarada,
O kadar komşu ki dünyâyı divar yok arada,
Geçer insan bir adım atsa birinden birine
Kavuşur karşıda kaybettiği bir sevdiğine. (s.49)*

Bu mısradaki "yakın" sıfatı yer ifade eder. Devam eden mısralarda ölümün insana bir adımlık mesafede olduğu anlatılmaya çalışılır. Bu semtin insanları, kaybettikleri sevgilerine bir adım mesafede oldukları için ölüm, bu hasretin sona ermesi anlamına geliyor. Bunun için burada yaşayanlar ölümden korkmazlar, çünkü onların düşüncesine göre ölmek kavuşmaktır. Şiirin bundan sonraki bölümünde semtin manevî portresi çizilmeye devam edilir.

*Serviliklerde sükûn, yolda sükûn, evde sükûn
Bu taraf sanki bu halkıyla ezelden meskûn.
Bir affî âile sessizliği var evlerde;
Örtüyor fakrı asâlele çekilmiş perde (s.49)*

Yukarıda "sükûn" kelimesi hem sessizlik, hem de huzur manasında kullanılmıştır. Bu hal, ezelden beri devam etmektedir. Dışarıdaki bu sessizlik evlere de hâkimdir. Evlerde "iffetli bir aile sessizliği" var. Çünkü burada oturanlar hallerine şükreden, maddî noksanlıklarına ses çıkarmayan insanlardan meydana gelmiş ailelerdir. Bu fakir insanlar, maddî imkânsızlıklarını asalet perdesiyle örtüyorlar. Şükretmesini bilen, içerideki sıkıntıyı dışarıya yansıtmayan bu semtin insanlarını güzel gösteren, işte bu asalettir. Takip eden mısralarda bu resme sokakta yaşayan insanlar da dahil edilir. Bu insanların belirgin özelliği, fakir olmalarına rağmen şükretmesini bilmeleridir. Bu durum şaire göre bir asalet örneğidir. Buradaki asaleti "şükür" kelimesinde aramak gerekir. İnsanlar Cenab-ı Hakk'a verdiği nimetlerden dolayı şükrederler. Oysa bu semtin insanları fakir olmalarına rağmen şükrederler. Bu insanlar biraz ahşapla, biraz kerpiçten yaptıkları evlerine asaletlerini yansıtabilmeyi başarmışlardır. Yukarıdaki tabloya bu görüntüsüyle sokağın evleri de girer.

*Türk'ün âsûde mizâcıyla Bizans'ın kederi,
Karışıp mağfiret iklimi edinmiş bu yeri. (s.49)*

"Türk'ün âsûde mizâcı" söz grubuyla Türklerin rahat, serbest ve sıkıntısız mizaca sahip oldukları düşüncesi anlatılmak isteniyor. Bu zaten İstanbul'un aydınlığına uyan bir mizaçtır. "Bizans'ın kederi" söz

grubu ise, Bizans'ın kasvet, sıkıntısı anlamındadır. Burada "âsûde, mizaç ve keder" birbirine zıt iki unsur olarak verilmiştir. Bu bir nevi Türk mimarisi ile Bizans mimarisinin karşılaştırılmasıdır. Kiliseler karanlık, camiler aydınlıktır. İstanbul'daki camilerle kiliseleri mukayese ettiğimizde bunu daha iyi anlarız.¹¹ Böylece mimariden hareketle iki milletin karakteri, mizacı, özellikleri çizilmeye çalışılıyor. İşte bu iki mizaç birleşip Koca Mustâpaşa'da "mağfiret iklimi" oluşmasına sebep olmuştur. Bu mısralar aynı zamanda semtin anlatıldığı tabloya vurulan son fırça darbeleri olmakla birlikte, toprağın vatanlaşmasını anlatmaktadır:

*Şu fetih vak'ası Yârab! Ne büyük bir mu'cizedir!
Her tecellisini nakletmek uzundur bir bir;
Bir tecellisi fakat, rûhu saatlerce sarar:
Koca Mustâpaşa var, câmii var, semti de var. (s.49-50)*

mısralarıyla İstanbul'un fethine manevî bir hava vermeye çalışılır. Aynı manevî hava devam eden mısralarda kendini daha kuvvetli bir şekilde gösterir:

*Rum vezîr eski manastırda ederken secde,
Kalbi çok dolduran îmân ile gelmiş vecde,
Onu, tek Tanrısının mâbedi etmiş de hayâl,
Vakfedip her neye mâlikse, bütün mâl ü menâl (s.50)*

mısrasında bir tezat var: Manastır ve namaz. İşte şirin bundan sonra gelen bölümündeki manevî hava bu tezat üzerine kurulmuştur. "Vecde gelme" kendinden geçme, kendini kaybetme demektir. Kendisini tamamen bir şeye kaptırıp dış dünya ile olan ilişkilerini kesme anlamındadır. İşte Rum vezir böyle bir durumda secde ettiği yeri Allah'ın mabedi olarak düşünmüş:

Bir fetih câmii yapmak dilemiş İslâma (s.50)

Bu mısra fethin manevî boyutunu anlatır. Yahya Kemal'de "fatih"den ziyade "fetih" ön plâna çıkarılır. Üstelik burada fethedilen yalnızca toprak değil, aynı zamanda kalplerdir. İşte bu câmii, her zaman anılan bir isme sebep olmuştur: Koca Mustâpaşa.

*Dört asırdır inerek câmie nûr üstüne nûr
Yerde bulmuş yaşayanlar da, ölenler de huzûr (s.50)*

Halk arasında bir yere nur inme düşüncesi vardır. Nurun inmesi oranın aydınlanması, temizlenme-

si anlamına gelir. Dört asır burada ibadet edildiği için her taraf temiz, sessiz ve aydınlıktır. Bu özellikler câminin ve semtin çok sevilmesine sebep olur.

*Ona hâlâ gidilirken geçilir bir yoldan
Göze çarpar ölüm âyetleri sağdan soldan
Sarmaşıklar, yazılar, taşlar, ağaçlar karışık;
Hâfız Osman gibi hattatla gömülmüş bir ışık
Bu mezarlıkta siyâh toprağı aydınlatıyor;
Belli, kabrinde, O, bir nûra sarılmış yatıyor (s.50)*

Koca Mustâpaşa camisine gidilirken mezar taşlarına yazılan ölüm âyetleri göze çarpar. Bu taşlar insanlara dünyanın geçiciliğini ve ölümü hatırlatır. Bu mezarlıkta yatanların arasında meşhur Türk hattatı Hâfız Osman da vardır. Hâfız Osman, ışığa benzetilir. O ışık, siyâh toprağı aydınlatır. Siyah toprakla kastedilen mezarlıktır. Mezarı aydınlatan da Hâfız Osman'dır. Yahya Kemal'in bu anlatımla neyi kastettiğini düşünelim:

1. Hattatların güzel yazılarıyla ölümü anlatan âyetleri, mezar taşlarına yazıp oradan geçen insanların aydınlanmasını sağlar;

2. Hafız Osman aynı zamanda sanatkar olduğu için bizatihi kendisi ışıktır ve bulunduğu yeri aydınlatır;

3. Osman'ın isminin başındaki hâfız sıfatı Kur'an'ı hıfz etmek anlamına gelir, bu yüzden hâfızlar Kur'an âyetlerini muhafaza ettiklerinden dolayı bulunduğu yeri aydınlatırlar;

4. Bir inanışa göre, toprak, Kur'an'a duyduğu saygıdan dolayı hâfızları muhafaza eder. Onlar da yerin altında bile ışık saçmaya devam ederler.

Bu dört düşünce de Yahya Kemal'in şiire yerleştirmeye çalıştığı manevî hava içerisinde değerlendirilebilir.

*Gece, şî'riyle sararken Koca Mustâpaşa'yı
Seyredenler görür Allah'a yakın dünyâyı
Yolda tek tük görünenler çekilir evlerine,
Gece sessizliği semtin yayılır her yerine.
Bir ziyâretçi derin zevk alarak manzaradan
Unutur semtine yollanmayı artık buradan. (s.50)*

Görülen manzaranın güzelliği şaire benzetiliyor ve bu şiir bir hava gibi Koca Mustâpaşa'yı sarıyor. Bu haliyle semti Allah'a yakınlaştırıyor. Kendinden geçmiş bir halde bu tabloyu izleyen ve evine gitmeyi unutan ziyaretçi aslında şairin kendisidir. Burada hissettikleri ve duyduklarıyla bu mekân ve üzerinde yaşayanlara dosttur. Bu bir nevi eşya ve tabiatla aynileşmek, geçmişi bütün bu tarafıyla hâlde yaşamaktır.

*Gizli bir his bana, hâtif gibi ihtâr ediyor;
Çok yavaş, yalnız içimden duyulan sesle, diyor:
"Gitme! Kal! Sen bu taraf halkına dost insansın;
Onların meşrebi, iklimi ve ırkmdansın."*

...
*Ne ledünnî gecedir! Tâ ağaran vakte kadar,
Bir mücevher gibi Sümbül Sinan'ın rûhu yanar.
Ne saâdet! Bu taraflarda, her ülfetten uzak,
Vatanın fâtihi cetlerle berâber yaşamak!..." (s.51)*

Sümbül Sinan'ın ruhu, mücevhere teşbih edilmiştir. Mücevher, etrafını aydınlatan değerdir, kıymettir. Ancak bu aydınlatmada "ledünnîlik"¹² vardır. Şair, geceye böyle bir hava verir. Maneviyat âleminin bütün sırlarını içinde toplayan bir gece imajı yaratmaya çalışır. Bu manevî hava içerisinde bu vatanın manevî fatihleriyle yaşamak sanatkâr için saadet verici bir olaydır. Bu mısralar Yahya Kemal'in inancıyla ilgili olarak ortaya atılan iddialara da cevap hüviyeti taşımaktadır. Ayrıca şairin sahip olduğu İstanbul sevgisinin kaynağını da sezdirir. Şairi İstanbul'a bağlayan, bu şehrin maddî güzelliğinden çok yukarıda çizmeye çalıştığı manevî çerçevedir.

Mehmet Kaplan, Yahya Kemal'in "Açık Deniz" manzumesini tahlil ederken şöyle der: "Yahya Kemal, şiirlerini baştan sona kadar gelişen bir oluş halinde düzenler. Onun mısraları, dâima ileri doğru giderler. Şiir, şekli itibariyle musiki gibi bir akıştır. Yahya Kemal, bu akışa uygun bir muhteva bulur. Bir hikâyeye, bir hissi macera, bir seyahat bu şiirlerin esasını teşkil eder. Yahya Kemal'i büyük şair yapan hususiyetlerinden biri de imaj ile muhteva arasında kurduğu sıkı münasebet ve ölçüdür." ¹³

Şiirin son iki bölümü şairin bu semttan ayrıldıktan sonraki düşüncelerini içerir. Burada yaşadıkları,

daha doğrusu hissettikleri, ancak rüyada yaşanacak kadar güzeldir.

*Bu muammâyı uzun boylu düşündüm de yine,
Dikkatim hâdisenin vardı derinliklerine (s.51)*

Birinci mısradaki "muammâ" olgusunu devam eden mısradaki "hâdisenin derinliklerine varmak" söz grubuyla çözdüğü anlaşılabilir şair, İstanbul'daki bu manevî havanın fethedilen toprağa kimlik vermekle ilişkili olduğunu sezdiriyor. Bu bir nevi millet tarifidir. Millet, kimliğini yaşadığı toprağa sindirmeyi başarmış insan topluluğudur. Bu şiirle tam beş asır önce fethettiği Bizans toprağına kültürel kimliğini veren ecdâdın, bu mekâna kazandırdığı manevî havanın adetâ bir resmi yapılıyor. İşte şair, çizmeye çalıştığı bu manevî tablodaki havayı teneffüs etmenin bahtiyarlığını yaşamaktadır. O semtin manevî varlığı, Müslümanlıktır. Ancak, bu Türk'ün yorumuyla ortaya konan bir Müslümanlıktır. Mimarisine, müziğine, insana, sanatkârına şekil veren bir Müslümanlık.

Şiirin bundan sonraki bölümünde günümüz insanlarının maziden ayrılmış olmaları üzerinde duruluyor. Koca Mustâpaşa'da insana saadet veren o manevî manzaradan uzak kalışımız şairi hüznü boğar:

*Derler: İnsanda derin bir yaradır köksüzlük;
Budur âlemde hudutsuz ve hazin öksüzlük.
Sızlatır bâzı saatler dayanılmaz bir acı,
Kökü toprakta kalıp kendi kesilmiş ağacı.
Rûh arar başka tesellî her esen rüzgârda.
Ne yazık! Doğmuyoruz şimdi o topraklarda! (s.51-52)*

Yukarıdaki ilk iki mısra tarihin insan için neyi ifade ettiğini çok veciz bir şekilde anlatır. Bu, büyük bir tarih şuurunun şiirin dünyasına taşınmasıdır. Son bir mısradır çok farklı arayışların peşine düşen insanımızın tarih bilgisinden mahrum olmasını "Rûh arar, başka tesellî her esen rüzgârda" mısrasıyla çok güzel bir şekilde anlatılır.

Her edebî eser öncelikle yazıldığı dönemin şartları altında düşünülmelidir. Bu mısralar yazıldığı dönemin "hazin öksüzlüğü"nü yansıtır. Ancak aynı zamanda her edebî eser, her okunduğunda yeniden yaratılır. Bugünkü hazin manzaranın düne göre daha derinleşmesi, kökünden ve toprağından kopmuş in-

sanımızın teselliye farklı rüzgârlarda araması, yir-
minci asrın çağdaş ve akılcı insanına yakışmayan
ideal ve inançlarla ortaya çıkmasının altında "*kökü
toprakta kalan kesilmiş ağacın öksüzlüğü*" vardır.
Çünkü köksüzleşmek, öksüzleşmektir. Şaire göre,
her şey Koca Mustâpaşa'da; mazimiz, cetlerimiz
hepsi orada. İstanbul'da Koca Mustâpaşa'nın dışında
farklı havanın teneffüs edildiği semtleri de vardır.
Şairin böyle bir mukayeseye gitmesi, daha doğru bir
ifadeyle böyle bir tespiti yapması, İstanbul'u iyi
tanımasından dolayıdır. İstanbul'un görünen bu yüzü
sadece bu şehre özgü müdür? Sadık Tural: "*Koca
Mustafa Paşa mahallesi Yozgat'tadır. Çankırlıdır. O
mahalle Çorum'dadır. Her yerde o semtekine ben-
zeyen insan unsuru bulunur. Bu tabloda Türk
cemiyetindeki orta insanın, temsil kabiliyeti olan
hususiyetleri vardır. Yahyâ Kemâl, hayal dediğimiz
mâhiyeti bakımından bir hayli karmaşık olan kav-
ramı mâziye doğru dönerek kıymetlendirir.*"¹⁴
diyor. Koca Mustâpaşa manzumesinde bu kıymet-
lendirme işi, şiire adını veren semtten hareketle
yapılır.

Şiirde baştan sona, insandan tabiata bir gidiş
söz konusudur. Şair Koca Mustâpaşa'yı duyan in-
sandır. Bu duyuş onun ferdi tecrübesi, kültürel
birikimi, hayata, insana bakışı ve hattâ hayalleriyle
ilgilidir. Böylece mekân adetâ bir ruh kazanmak-
tadır. Bu, geçen beş asırda Türk insanının bu şehre
sinmiş yüzüdür. Koca Mustâpaşa bu tarafıyla şiir-
deki bu yüzün adıdır. İşte İstanbul'un bu yönüyle an-
latılan yüzüne "*İstanbul'un millî romantik yüzü*"
demenin yanlış olmayacağı kanaatindeyiz.

NOTLAR

1. Yahya Kemal, **Edebiyata Dair**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1990, s.139.
2. **Edebiyata Dair**. s.143.
3. Şiir dili ve iletişim konusunda daha geniş bilgi için bkz., Doğan Aksan, **Şiir Dili ve Türk Şiir Dili**, Engin Yayınları, Ankara 1999, s.23-25.
4. Serif Aktaş, "*Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Türk Edebiyatı-II*", **Türkiye Günlüğü**, Sayı:39, Mart-Nisan 1996, s.104.
5. Aktaş, a.g.m., s.107.
6. Şerif Aktaş, "*Yahya Kemal Beyatlı*", **Büyük Türk Klâsikleri**, 11.cilt, Ötügen-Söğüt Yayınları, İstanbul 1992, s.198.
7. **Edebiyata Dair**, s.37.
8. Yahya Kemal, **Kendi Gök Kubbemiz**, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, (5. baskı), İstanbul 1974, s.32. (Metin içerisinde gösterilen sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir.)
9. Mehmet Kaplan, **Şiir Tahlilleri I "Tanzimat'tan Cumhuriyete"**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981, s.220.
10. Sadık Kemal Tural, "*Yahyâ Kemâl ve Şiir San'atı*", **Doğumunun 112. Yılında Bir Kültür Klâsîğimiz Yahyâ Kemâl Anma Toplantıları Bildirileri**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998, s.65.
11. Kaya Bilgegil, bu mukayeseyi şöyle izah etmektedir: "*Türk mimarisi ile Bizans mimarisinin farkını, Ayasofya ile, Sultan Ahmet Camii'ne bakarak anlamak mümkündür. Sultan Ahmed'in kubbesi insana havalanacakmış kadar hafifmiş intibai verir.*" (Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1981-1982 öğretim yılı, Yeni Türk Edebiyatı ders notları)
12. Allah bilgisine ve sırlarına ait, onunla ilgili.
13. Kaplan, a.g.e., s.224.
14. Tural, a.g.e., s.68.

Halkbilimi Yöre Araştırmaları ve İki Örnek: ODTÜ-THBT Ankara Yöresi Halkbilim Araştırması ve Aydın Yöresi Tahtacı Köylerinde Kültürel Değişim Araştırması

Metin ÖZASLAN

Sosyolog

Bu yazıda ODTÜ Türk Halkbilimi Topluluğu (THBT) tarafından yapılan "Ankara Yöresi Halkbilim Araştırması" ile "Aydın Yöresi Tahtacı Köylerinde Kültürel Değişim Araştırması" kitapları tanıtılacaktır. İlki 1989-1990, diğeri ise 1991-1992 yıllarında tamamlanan iki araştırma çalışması, Başbakanlık Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen Üniversitelerarası Yöre Araştırmaları yarışmalarında 1990 ve 1992 yılları birincileri olmuştur. Adıgeçen yöre araştırmaları çalışmalarını tanıtılırken, kısaca ODTÜ Türk Halkbilimi Topluluğu'nu (THBT) ve bu araştırmalarda benimsenen yöre araştırmaları yaklaşımları da aktarılmaya çalışılmıştır.

ODTÜ Türk Halkbilimi Topluluğu (THBT)

1961 yılında ODTÜ bünyesinde bir öğrenci topluluğu olarak kurulan THBT, kurulduğu yıldan itibaren halk kültürünün araştırılması, yaşatılması ve yaygınlaştırılmasında önemli bir işlev görmüştür. Halkbilimi alanında yaptığı çalışmalar ve katkılarıyla adını duyuran THBT, çeşitli dönemlerde yeni olan bazı tartışmaları ve girişimleri de başlatmıştır. Bunlardan başlıcaları; halk müziği ve dansları gibi kültürel öğeler üzerine "otantizm ve modernizm" tartışmaları, "devingenlik ve bütüncüllük" anlayışları çerçevesinde gerçekleştirilen ve aşağıda iki örneği tanı-

tılacak olan alan araştırmaları, Halkbilimi Dergisi ile çeşitli konularda alanlarında ilk olan sempozyum, panel gibi bilimsel katkılar olarak özetlenebilir.

Gönüllülük üzerine kurulu olan THBT, son 40 yıllık dönemde devingen ve bütüncül halkbilimi anlayışıyla Türk halkbiliminin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. 40 yıla varan zaman diliminde halk müziği ve halk oyunları alanlarında icrada yoğunlaşan, halk kültürünün araştırılması, korunması ve geliştirilmesine dönük olarak (saha da dahil) çalışan THBT, kuruluşunun 40'ncü yılı olan 2001 yılından bu tarafa ise THBT mezunlarının da katkılarıyla yeni bir oluşuma öncülük yapmaktadır. Yeni oluşumun adı Halkbilimsel Kaynak Merkezi Projesi'dir. Halkbilimsel Kaynak Merkezi; bünyesinde barındırdığı; müze, kütüphane, halk çalgıları araştırma ve geliştirme birimi gibi öğelerle, halkbilimi alanında önemli bir adımdır. Bu alandaki diğer kuruluşlarla da aktif bir iletişim amaçlayan ve bir merkez olacak proje ile araştırma, eğitim, sanatsal yaratım ve yaşatma da dahil olmak üzere yerel, yöresel ve ulusal kültürlerin tesbit, tanımlama, dökümantasyon, koruma, kollama, yayma ve muhafaza hususlarına odaklanılmaktadır.

Bir cümle ile kısaca tanımlayacak olursak ODTÜ-THBT; halk kültürü öğelerini ve tarihsel ürünleri, zaman ve mekan bağlamlarında bütüncüllük anlayışı çerçevesinde öncelikle derleyip-arşivleyen, daha sonra da devingenlik anlayışı kapsamında çağdaş ve bilimsel yorumlarla bugüne ve geleceğe taşınmayı hedef alan mezun destekli bir öğrenci topluluğudur. THBT'nin benimseye geldiği ve bu yazıda tanıtılacak olan yöre araştırmalarında benimsenen bütüncüllük ve devingenlik anlayışları ise kısaca aşağıda özetlenmektedir.

Bütüncüllük ve Devingenlik Yaklaşımları

THBT'nin yöre araştırmalarında benimsediği bütüncüllük ve devingenlik yaklaşımlarının ilki yatay (kesit) zamana, diğeri ise dikey (süreç) zamana ilişkindir. İlki kesit dönem içerisinde yapının ve işle-

vin çözümlemesini, diğeri ise dikey zamanda değişimin nedenlerini ve oluşturduğu yeni biçimleri bulmayı hedeflemektedir.

Bu kapsamda "bütüncüllük" anlayışı belirli bir dönem kesiti içerisinde incelenen kültür grubunun başta dans ve müzik olmak üzere her türlü halkbilimsel ögesinin bir bütünün parçası olarak anlaşılabilceğini, bütünden soyutlanmış herhangi bir ögenin anlaşılmasının güç olabileceğini temel alan bir yaklaşımdır. Bütüncüllük anlayışı çerçevesinde incelenen kültür grubunun (yörenin); sosyo-ekonomik yapısı, ekolojik yapısı kültürel değerlerini biçimleyen belirleyen başlıca ana değişkenler olarak benimsenmektedir. Belirtilen değişkenlerin kültür ögeleri ile olan ilişkisi, kültürel ögelerin kendi aralarındaki ilişkilerin analizi, yörelerin belirli bir dönemini inceleyen THBT yöre araştırmalarında "bütüncüllük" yaklaşımı doğrultusunda olmuştur. Diğer bir deyişle, belirli bir kültür ögesi incelenirken, bütünlü ve bütünün diğer parçaları ile olan ilişkisi ve ayrıca bütünün de diğer bütünlümlerle olan ilişkilerinin çözümlenmesi ve genel olarak ögelerarası ilişki mekanizmalarının tesbiti, THBT'nin saha araştırmalarında yatay zamana ilişkin başlıca ilke olmuştur. Bu yaklaşım, yapısalci-işlevselci yaklaşımın halkbilimindeki yansımaları olarak belirtilebilir.

THBT'nin "devingenlik" anlayışı ise "değişmeyen tek şeyin, değişimin kendisi" olduğu düşüncesini temel almaktadır. Özgün (otantik-orişinal) olarak kabul edilen her kültürel ögenin mutlaka bir değişim sürecinin kalıtı olduğu ve zaman içerisinde bu tür kalıtların da değişeceği ve değişimin genel yasalarından muaf olamayacağı ilkesini kabul etmektedir. Devingenlik anlayışı, belirli bir tarihsel döneme ilişkin otantik ögelerin değişiminin kaçınılmaz oluşunu benimsemekle beraber, ilgili döneme ilişkin eserlerin farklılıkları ile birlikte derlenip-saklanması hiçbir şekilde reddetmemektedir. Zira, arşivleme ve belgeleme çalışmaları başlangıcından bu yana etnoğrafya ve halkbilgisi gibi bilgi dallarının ana uğraşısı olagelmıştır. Diğer yandan "devingenlik" anlayışı kültürel ögelerin geçmişi ve bugünü ile bugünü ve geleceği arasındaki ilişkileri ve genel yasaları da bulma-

yı hedeflemektedir. Bu haliyle değişimin mekanizmaları ve genel yasalar arayışı, halkbilgisi ve etnoğrafyanın belgeleme ve arşivleme çabalarının ötesine geçerek; halkbilimi-etnoloji kapsamında otantik ögelerin çağdaş yorumunu ve bugüne ve geleceğe yönelik işlevselliğini de hedef almaktadır .

Devingenlik anlayışı; halk kültürü ögelerinin sadece "müzelik" eserler olmadığını, güncel ve geleceğe ilişkin yorumlar ile birlikte bugüne taşınabileceğini ve geleceği de biçimlendirmede kullanılabilceğini kabul etmektedir. Ancak, bunda da ideal ilke, aynı ögenin özgün çeşitlemeleri (variations) ve çeşitli dönemler içerisinde aldığı biçimlerin iyi bilinmesi kaydı olmaktadır. Diğer bir deyişle, farklı durumlar arasındaki ilişkilerin yorumlanabileceği bilimsel bir senteze erişmiş olma gerekliliğine inanılmaktadır.

THBT'nin yöre araştırmalarında başvurduğu yaklaşımların kısa bir özetini yaptıktan sonra iki yöre araştırmasının incelenmesine geçebiliriz:

Ankara Yöresi Halkbilimi Araştırması (1990)

Ankara Yöresi Halkbilim Araştırması, Ankara'nın farklı yerleşim bölgelerindeki kültürel ögeleri bütüncül bir yapı içerisinde incelemeyi amaçlamıştır. Ankara'nın tüm yerleşim bölgelerindeki ortak özellikler gösteren ögeler, yörenin genel kültürel yapısı içinde ele alınmış, birbirinden soyutlanmadan bütünsellik içinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Toplam iki yıl süren araştırmanın ilk yılında, yazılı kaynak taraması yapılarak, bu kaynaklardan elde edilen bilgiler değerlendirilmiş ve Ankara kültürüyle ilgili bir ön inceleme yapılmıştır. İkinci aşamada, 2-Şubat ve 15-Mart 1990 tarihleri arasında kaynak kişi ve kurumlar yardımıyla belirlenen örnek köylere gidilerek alan araştırması yapılmıştır. Her ilceden en az bir adet olmak üzere, ilçe başına iki veya daha fazla sayıda köyde saha çalışması yapılmıştır. Köylerdeki kaynak kişilerden yüzyüze görüşme, ses kayıt ve görüntü tekniklerinden yararlanılarak derlenen bilgiler ve elde edilen bulgular değerlendirilerek, oluşturulan başlıklar halinde sınıflandırılmış-

tır. Sonraki aşamada, yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenen bilgiler ve bulgular karşılaştırılarak bir arada incelenmiş, yapılan çözümlerinin ışığında araştırmanın sonuçlarına ulaşılmıştır.

Araştırma kitabı; önsöz, kaynakça ve ekler bölümleri dışında beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan Giriş'te çalışmanın kapsamı, süresi ve yöntemine yer verilmiştir. İkinci bölüm, Ankara'nın tarihine ayrılmıştır. Tarihsel Gelişim adını taşıyan bu bölümde, Ankara'nın adının kaynağı ve eski çağlardan bugüne değin Ankara tarihi özetlenmiştir. Ankara'nın coğrafi konumunun ele alındığı üçüncü bölümde; ilin jeolojik yapısı, yüzey şekilleri, iklimi, bitki örtüsü, doğal güzellikleri, içmeceleri ve kaplıcaları ile ilçeleri tanıtılmıştır. Dördüncü bölümde, ilin sosyo-ekonomik yapısı analiz edilmiştir. Bu kapsamda nüfus, eğitim ve sağlık gibi sosyal sektörler ile tarım, sanayi ve hizmet sektörleri olmak üzere ekonomik sektörler betimlenmiştir. Bu bölümde ayrıca, Ankara'nın yerleşme düzeni ve kent(li)leşme yapısı tanımlanmış ve yine bu kapsamda Ankara gibi büyük kentlerimizde gözlenen ve özellikle 1950'li yıllar sonrasında Türkiye'ye özgü alternatif bir kentleşme modeli olarak ortaya çıkan gecekondu olgusu/ sorunu incelenmiştir.

Araştırmanın temel ve en kapsamlı bölümü olan kültürel yapı ise geniş kapsamlı olarak beşinci bölümde incelenmiştir. Bu bölümün ilk altbaşlığında Ankara kültürünün geçirdiği kültürel değişim ana hatları ile ele alınmıştır. İkinci altbaşlıkta ise kültürel öğeler incelenmiştir. Kültürel öğelerin başlıcaları şu başlıklardan oluşmaktadır: Doğum, sünnet, askere gitme, evlenme, bayram ve özel gün, ölüm gelenekleri, aile yapısı, halk sağaltmacılığı ve inanışları, Ankara mutfağı ve geleneksel yemekleri, halk sanatları, halk edebiyatı, halk müziği, halk giysileri ve halk oyunları. Bu bölümde ayrıca, Ankara kültüründe önemli bir yeri olan Seymen ve Seymenlik geleneğine ayrı ve özel bir altbaşlıkta yer verilmiştir.

Toplam 587 sayfadan oluşan araştırma kitabında, saha araştırması esnasında çekilen binlerce fotoğraftan 232 adedi ilgili bölümlerde yer almıştır. Kitabın sonunda yer alan ekler bölümünde; kaynakça, toplam 50 kişiden oluşan kaynak kişiler listesi,

kaynak kişi fotoğrafları ve repertuarda yer alan bazı Ankara türkülerinin notalarına yer verilmiştir.

Ankara'nın halkbilimsel öğeleri ve kültürü açısından önemli bir envanter çalışması özelliği taşıyan bu araştırma kitabı, Başbakanlık Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen Üniversitelerarası Yöre Araştırmaları yarışmalarında 1990 yılı birincisi olmuş ve 1997 yılında aynı kurum tarafından kitap haline getirilerek yayımlanmıştır.

Aydın Yöresi Tahtacı Köylerinde Kültürel Değişim Araştırması (1992)

Ankara araştırmasından sonra yapılan "Aydın Yöresi Tahtacı Köylerinde Kültürel Değişim" araştırmasında, "yöre" anlayışında değişikliğe gidilmiştir. Zira, 1990 yılında tamamlanan Ankara Yöre Araştırmasında ve THBT'nin önceki yöre araştırmalarında "yöre", idari sınırları temel alan "il/ vilayet" olarak kabul edilmiştir. Bu yaklaşımla, genel ve ortak öğeler raporlaştırılmış ve haliyle farklılıklar belli ölçüde ihmal edilmiştir. Bu durumu gidermek için "yöre" anlayışında, "idari yöre" anlayışından, "havza", veya "kültür grubu" bütünü olan yöre anlayışına geçilmiştir. 1990-92 döneminde yapılan Tahtacı Köylerinde Kültürel Değişim Araştırması, bu yaklaşımın benimsendiği ilk yöre araştırması olmuştur. Bu çalışmada Aydın İli'nde yer alan ve farklı ekolojik çevrede ve sosyo-ekonomik yapıda olan dört Tahtacı köyü seçilerek aralarındaki farklılıklar ve benzerlikler yukarıda ifade edilen devingenlik ve bü-tüncüllük yaklaşımları çerçevesinde incelenmiştir.

Aydın Yöresi Tahtacı Köylerinde Kültürel Değişim Araştırması da Ankara Yöresi Halkbilimi Araştırması gibi ön araştırması ile birlikte iki yıllık bir süre de tamamlanmıştır. Bu çalışmada "değişim" gibi dinamik bir konuda yoğunlaşmış olması, devingenlik anlayışını öne çıkarmıştır. Çalışmanın başlıca amacı, halk kültürü öğelerinin toplumsal yapı içerisindeki yerlerini neden-sonuç ilişkisi içerisinde ortaya koymak, kültürel değerler ile sosyo-ekonomik yapı arasındaki ilişkileri nedenleri ile açıklamak ve çözümleyici aşamalara ulaşmak olmuştur.

Araştırmada kültür değişmesine yönelik olarak iki soruya yanıt aranmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki: "Genel anlamda kültür değişmesi nedir?", diğeri ve araştırmanın temel ilgi odağı olan soru ise: "Tahtacılarda kültür değişmesinin boyutları nelerdir?" olmuştur. Bu çerçevede "Aydın Tahtacı Köylerinde Kültürel Değişim" araştırması öncelikle tarihsel bir halkbilim çalışması olarak nitelendirilebilir. Çalışmada Tahtacı köylerine özgü sosyo-kültürel olgu ve ögeler neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde tarihsel bir karşılaştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Diğer yandan, inceleme kapsamına alınan köylerdeki kültürel ögelerin sayısal çokluğu, herbiri üzerinde derinlemesine çalışmalar yapmayı sınırlandırmıştır. Bu ve benzeri nedenlerden ötürü çoğu konular ve kültürel ögeler, ancak betimsel bir düzeyde incelenebilmiştir. Olgular ve ögeleri tek tek incelemekten ziyade, genel yorumların yapıldığı bu çalışmada aynı zamanda kültürel yapıyı oluşturan ögelerin içsel bağlantılarını ilke olarak alan bütüncül bir yaklaşım, sürekli göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır. Tahtacılarda kültürel değişimi anlayabilmek için tarihsel açıdan çok disiplinli bir yaklaşımı benimsemek ve hareket noktası olarak da bugünkü durumu almak kaçınılmaz bir tutum olmuştur. Ayrıca bulgular, olabildiğince farklı disiplinlerin çözümleme araçlarıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırma yapılan dönemdeki Tahtacı köylerindeki kültür ögelerini başlangıç verisi olarak ele alan çalışma, ögelerin kökenini ve süreç içerisinde evrimini anlamak için tarihsel çözümlemelere başvurmuştur. Bu amaç doğrultusunda tarihe bakış, Tahtacılarla özgü kültürel değişim dönemleri olarak bölümlenen çok genel üç dönemin varlığını ortaya çıkarmıştır. Bunlar sırasıyla; İslamiyet öncesi "şamanlı-göçerlik" dönemi, İslamiyet dönemi ile yerleşikliğe geçiş ve tarıma yönelme dönemidir. Yerleşim sonrası dönemde her köy, sosyal, ekonomik ve coğrafi durumlarına göre farklı biçim ve derecede değişime uğramıştır.

Tahtacı köylerinde kültür değişmesi, inceleme amacıyla genel olarak iki ana bölümde ele alınmıştır. Bunlardan ilki göçerlik döneminde işlevleri olan ku-

rumların, yerleşik yaşamla birlikte işlevlerini yitirmesi ya da yeni işlevler kazanmasıdır. İkinci bölüm ise Türkiye genelinde yaşanan yapısal dönüşümün, Tahtacı kültürü üzerindeki etkisinin boyutlarıdır. Bu yapısal dönüşüm incelenirken, Tahtacıların göçerlik, geçiş ve yerleşiklik dönemlerini kapsayan sosyo-ekonomik yapıları temel alınmıştır. Varsayımların bu doğrultuda oluşturulduğu çalışmada, yol ve kitle iletişim araçları gibi iletimsel-iletişimsel faktörler, kasaba ve kent gibi yerleşim birimleriyle etkileşim, iç, dış ve mevsimlik göç, eğitim, tarım, toprak mülkiyeti ve tasarruf şekilleri gibi değişkenler çözümleme amacıyla inceleme kapsamına alınmıştır.

Araştırmanın örnekleme dört köydür. Bilindiği gibi sınırlı örneklerle önermeler kurup evrensel genellemeler yapmak ve bunun doğruluğunu tüm boyutlarıyla kabul etmek toplumsal bilimlerde pek olanaklı değildir. Bununla beraber, zaman ve finans gibi birtakım kaynakların sınırlı oluşu, konuyla ilgili tüm evreni inceleme kapsamı içine almayı da zorlaştırmaktadır. Yine de, incelenen dört köyün diğer köylerle ortak olabilecek olgularının varlığı da ayrı bir gerçeklik taşımaktadır. Saha çalışması, Aydın ili-ne bağlı Kuyucak Sarıcaova Köyü, Bozdoğan Almut Köyü, Çine Yeniköy ve Germencik Tekin Köyü'nde gerçekleştirilmiştir. Örnekler Aydın Kültür Müdürlüğü'nün yönlendirmesiyle seçilmiştir. Köylerin seçiminde ekoloji ve sosyo-ekonomi gibi yapıların farklılığı özellikle tercih edilmiştir. Köylerden ikisi (Sarıcaova ve Yeniköy) dağ ve orman köyleri iken; diğer iki köy ise (Almut ve Tekin Köyü) ova köyleridir. Dağ, orman, ova köyü gibi farklı ekolojik çevrelerde yerleşik olmak, şehre, turizm alanlarına, fabrikaya, yola yakınlık gibi ögeler, göçerlik döneminde bir örnek (homojen) kültür özelliklerine sahip olduğu varsayılan Tahtacı köylerinin, yerleşim sonrasında ne tür bir farklılık gösterdiğinin ölçülmesine yönelik aranan değişkenler olmuştur. Sözelimi, Aydın Dağlarının doruğunda kurulmuş bir orman köyü olan Sarıcaova Köyü ile Aydın ovasında yerleşmiş Almut Köyü arasında, toplumsal-ekonomik ve kültürel yapılarda meydana gelen farklılaşmanın, ekolojinin belirleyeceğine yönelik bir örnek olacağı düşünülmüştür.

Araştırma çalışması, Ekim 1990 ve Temmuz 1992 dönemini içeren bir zaman aralığında yapılmış ve genel olarak üç aşamadan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla; Ön Araştırma (Kaynak Taraması), Alan Çalışması ve Bulguların işlenmesi dönemleridir. Ön araştırma dönemi, araştırmaya katılan araştırmacılarla, haftada bir gün toplanılarak yapılan üç aylık bir dönemi kapsamaktadır. Bu toplantılarda çeşitli konuları inceleme amacıyla oluşturulmuş gruplar, kendi konularında kaynak taraması yapmış ve ön rapor hazırlamışlardır. Ayrıca bu dönemde konuyla ilgili genel ve özel kaynaklar taranmış ve köylere yönelik anket soruları oluşturulmuştur. Araştırmada kullanılacak film, fotoğraf makinesi, ses-kayıt cihazı, kaset vb. malzemelerin sağlandığı bu dönemde, toplantılar esnasında saha araştırma teknikleri tartışılmış ve uygulamaya dönük anketörlük çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Alan çalışması ise 10 kişilik bir araştırma grubuyla Şubat 1991'de yapılan 10 günlük bir çalışma süresini kapsamaktadır. Alan çalışmasında, beşer kişilik iki grup oluşturulmuş ve her bir grup beşer gün olmak üzere iki köyde toplam 10 gün kalarak kısa süreli katılarak gözlem çalışması olarak da nitelendirilebilecek bir alan çalışması yapmışlardır. Üçüncü bölüm ise, araştırmada elde edilen bulguların işlendiği ve Temmuz 1992'ye kadar olan süreyi kapsamaktadır. Bu bölümde, araştırmada elde edilen bulgular sistematik bir şekilde derlenmiş, ayrıca gereksinim duyulan alanlarda da kaynak taramasına devam edilmiştir. Yine bu dönemde eksik kalan bölümleri tamamlamak ve yeni oluşan sorulara yanıt almak amacıyla iki kişilik bir grup, Sarıcaova ve Alamut köylerini kapsayan bir haftalık ikinci bir saha araştırmasını gerçekleştirmişlerdir.

Alan çalışması 10 kişilik bir grupla 10 günlük ve ayrıca 2 kişilik bir grupla bir haftalık olmak üzere toplam 114 birey işgünü kapsayan süreyi içermektedir. Bu sürede araştırmacılar önceden hazırlanmış dört grup mülakat formunu, görüşme tekniğiyle kaynak kişilere uygulamışlardır. Mülakat formları; (1) Köy muhtarı ve ihtiyar heyeti için hazırlanan "Genel Köy Mülakatı", (2) Kadınlara yönelik "Sos-

yo-ekonomik Yapı Hane Halkı Kadın Mülakatı", (3) Erkeklere Yönelik "Sosyo-ekonomik Yapı Hane Halkı Erkek Mülakatı" ve (4) Tüm kaynak kişilere uygulanabilen "Geleneksel Kültürel Yapı Mülakatı"dır. Mülakat formları aracılığıyla görüşmeler sonucunda elde edilen bilgilerin yanında, araştırmacılar gözlem yoluyla elde ettikleri bilgileri özel "not defterlerinde" toplamışlardır. Görüşmede edinilen bilgiler, mülakat formları üzerine yazılabildiği gibi, ses-kayıt cihazları yoluyla kasetlere de alınmıştır. Araştırma sonucunda 60'lık ve 90'lık kasetlerden oluşan toplam 100 adet kaset doldurulmuştur. Ayrıca, temsili düğün, semah ve başbağlama törenleri için video çekimleri yapılmıştır. Bu çekimler sonucunda da toplam 6 adet video kaseti doldurulmuştur. Alan çalışmasında kullanılan en önemli bilgi toplama araçlarından biri olarak fotoğraf makinesinden sıkça yararlanılmıştır. Altı adet fotoğraf makinesinin kullanıldığı alan çalışmasında, iki adeti slayt çekimleri için ayrılmış, geri kalanları ise normal çekimler yapmıştır. Fotoğraf makinesi yoluyla toplam 137 adet slayt ve 1000'e yakın fotoğraf çekilmiştir. Bu fotoğraflardan 73 tanesi ise raporda kullanılmıştır.

Bilginin işlenmesi aşamasında ise, alan çalışmasında elde edilen bulgular, yaklaşık birbuçuk yıllık bir çalışma süresi sonucunda olabildiğince sistematik bir şekilde derlenmeye çalışılmıştır. Bu dönemde video çekimleri seyredilmiş ve kaset çözümleri yapılmıştır. Bunlardan elde edilen bilgilerle, mülakat formlarında ve not defterlerinde tutulan bilgiler, belirli konu başlıkları altında toplanarak derlenmiştir. Ayrıca konularla ilgili kaynaklar tekrar taranarak, elde edilen bulguların üzerine gidilmiştir. Bunların yanında konularla ilgili fotoğraflar taranmış ve raporda kullanılacak olanlar, konularıyla ilgili olan yerlerde sunulmuştur.

Nihai aşamada araştırma kitabı, önsöz ve kaynakça dışında on bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın ilk bölümü, halkbilimi alanında kuramsal konulara, ikinci bölüm ise araştırmanın kuramsal çerçevesine ayrılmıştır. Üçüncü bölümde Tahtacılar genel hatlarıyla tanıtılmıştır. Türk Kültürüne Tarihsel bir bakış denemesi adını taşıyan dördüncü bölümde

ise Orta Asya'dan günümüze genel olarak Türk kültürü, özeldede Tahtacı kültürü işlenmiştir. Beşinci bölümde ise araştırma yapılan köyler ile bağlı oldukları ilçeler, Aydın İli ile birlikte tanıtılmıştır.

Yukarıdaki genel bölümlerin ardından gelen altıncı ve sonraki bölümlerde ise sahada derlenen bulgulara dayalı olan çözümleme bölümlerine geçilmektedir. Altıncı bölümde, köylerin sosyo-ekonomik yapısı, yedinci bölümde ise geleneksel kültürel yapı derinliğine incelenmiştir. Sekizinci bölümde aile ve akrabalık kurumları, dokuzuncu bölümde ise halk mimarisi ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise araştırmanın bulguları ana hatlarıyla değerlendirilmiş ve özetlenmiştir.

Aydın Yöresi Tahtacı Köylerinde Kültürel Değişim Araştırması, Başbakanlık Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen Üniversitelerarası Yöre Araştırmaları yarışmalarında 1992 yılı birincisi olmuştur .

NOTLAR

1. Hemen belirtmekte yarar var ki, ifade edeceğim düşünceler kurumsal değil, kişiseldir ve THBT'nin belirli bir dönemini içermektedir. Bu yazıda tanıtımı yapılacak olan iki araştırma kitabı, herbiri ikişer yılda olmak üzere toplam dört yıllık bir dönemde (1989-1992) tamamlanmıştır. Anılan dönemlerde belirtilen çalışmaların koordinasyonu ve yürütülmesi, THBT'de araştırma komitesi başkanı olduğum dönemlerde tarafımdan gerçekleştirilmiştir.
2. THBT geleneğinde; mezun olmuş THBT'liler "fosil", öğrenci olan THBT'liler ise "çaylak" olarak adlandırılmaktadır.
3. Halkbilimi-halkbilgisi ve etnoloji-etnografya ayrımları için bkz. Özaslan 1996; 1997a; 1997b ve Karabaş, 1981.
4. Alan araştırması yapılacak köyler, büyük ölçüde Ankara Kulübü yöneticilerinin ve seymenlerinin yönlendirmesiyle belirlenmiştir.
5. Bu durumun tek istisnası 1980'li yılların başında tamamlanan Taşeli Yöre Araştırması olmuştur.

6. Sonraki yıllarda yapılan "Yörükler" araştırması da bu araştırmada benimsenen yöre anlayışını temel almıştır.
7. Ankara Yöresi Halkbilim Araştırması ve Aydın Yöresi Tahtacı Köylerinde Kültürel Değişim Araştırmalarının her ikisinde de çok sayıda THBT'li arkadaşımın katkısı bulunmaktadır. İki çalışmada da görev alan arkadaşlarımla isimleri aşağıda yer almaktadır. İsimleri yazılı olan görev arkadaşlarımla yanında, katkısı olup da isimlerini anımsayamadığım tüm THBT'li arkadaşlarıma böylesine önemli iki çalışmayı tamamladıkları için teşekkürü bir borç bildiğimi ifade etmek isterim: Yıldırım Şentürk, Faik Gür, Ali Rıza Bideci, İrfan Yazan, Ersin Başar, Hakan Polat, Erhan Kürkçü, Tuğba Yazan, Nalan Bideci, Talihe Kürkçü, Musa Umaysız, Güray Çakmakçı.

KAYNAKÇA

Karabaş, Seyfi (1981) *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru*, ODTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Yayın No: 35, Pan Matbaacılık, Ankara.

ODTÜ-THBT (1990) Ankara Yöresi Halkbilim Araştırması, (çoğaltılmamış).

ODTÜ-THBT (1997), Ankara Yöresi Halkbilim Araştırması, Başbakanlık Gençlik Spor Genel Müdürlüğü Yayını: 47., Ercan Matbaası, Ankara.

ODTÜ-THBT (1992), Aydın Yöresi Tahtacılar Araştırması, (çoğaltılmamış).

Özaslan, Metin (1996), "Halkbilimi", *Halkbilimi Dergisi*, sayı 1, Güz 1996.

Özaslan, Metin (1997a) "Halkbilimi-Halkbilgisi Ayrımı", *Halkbilimi Dergisi*, sayı 2, Kış 1997.

Özaslan, Metin (1997b) "Halkbiliminde Yöntembilim", *Halkbilimi Dergisi*, sayı 3, İlkbahar-Yaz 1997.

“Dil Bilimi Düşününde Dönüm Noktaları I”

Roy Harris-Tablot J. Taylor: **Dil Bilimi Düşününde Dönüm Noktaları I**, Çev: Prof. Dr. Eser Taylan-Prof. Dr. Cem Taylan, Türk Dil Kurumu Yayınları: 799, Ankara, 2002, 194 sayfa.

Banu KARABABA TASKIN

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Türk Dil Kurumu kurulduğu tarihten bu yana sayısı 900'lere ulaşan yayınları arasında dil bilimi ile ilgili pek çok yayına da yer vermiştir. Bunlardan bir kısmı telif bir kısmı da çeviridir. Bu yayınların ilki olan **Dilbilim Terimleri Sözlüğü**'nun yayın tarihi 1949'dur. Bu konuda yayımlanmış eserlerin arasında şunları sayabiliriz: Ferdinand Saussur, **Genel Dilbilim Dersleri** (1978), çev.: Berke Vardar, **Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I** (1980), Teo Grünberg-Adnan Onart, **Mantıksal Anlam Kavramı, Bir Giriş Denemesi: Kaplamsal Yorumlama** (1980), Berke Vardar, **Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü** (1980), Berke Vardar, **Dilbiliminin Temel Kavram ve İlkeleri** (1982), Doğan Aksan (Yay. Hzl.): **Dil Bilim Seçkisi Günümtüz Dilbilimiyle İlgili Yazılardan Çeviriler** (1982) ve Berke Vardar (Yöneten), **XX. Yüzyıl Dilbilimi (Kuramcılardan Seçmeler)**, (1983), Doğan Aksan Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dil Bilim), (son baskı 1998).

Biz burada Türk Dil Kurumu Yayınları arasında yer alan **Dil Bilimi Düşününde Dönüm Noktaları I** adlı eseri tanıtmaya çalışacağız. Eser, genel itibarıyla, eski Yunan ve Roma döneminden 19. yüzyılın sonuna kadar olan süreç içerisinde dilin, dil felsefesinin nasıl gelişip değişime uğradığını, kronolojik bir yaklaşımdan ziyade filozofların perspektifiyle ortaya koyan bir yayındır. Dili ve dil bilimi olgusunu on altı alt başlık altında değerlendiren eser, dilin, insan düşüncesine yönelik referansındaki eksiklikleri kritize eden batı görüşünü, önde gelen filozofların farklı yaklaşımlarıyla ortaya koymaktadır. dil bilimini; fi-

lolojik, edebî, tarihî ve felsefî açılardan olmak üzere geniş bir yelpazede ele alan kitap, Sokrat'tan Ferdinand Sausure'e kadar uzanan şahsiyetler zincirinin; adlardan, dilin kaynağı, çeşitliliği kökeni ve anlam ilişkisi başta olmak üzere çeşitli dil ve dilbilimi konularını irdeleyip inceleyen çalışmalarını içermektedir. Kitabın sonunda, eserden geniş bir şekilde yararlanmayı sağlayan "**Kaynakça ve Okuma Önerileri**" ile "**Terimler Sözlükçesi**" bulunmaktadır.

Bu yazılardan bazılarına değinecek olursak "**Sokrat'ın Adlar Üzerine Görüşleri**" başlıklı ilk yazıda, Sokrat'ın dil ve adlar konusundaki görüşlerine yer verilerek şöyle deniyor: "**Sokrat'a göre adların görevi gerçekliği kısımlara ayırmaktı ve bir şeyi ötekinden, yani bir insanı başkasından ayırt etmektir. Sokrat konuşma ve dokunma arasında hayalî bir karşılaştırma yaparak 'bir adı, mekiğin dokumayı ayıran bir araç olması gibi gerçekliği kısımlara ayıran ve öğreten bir araç olarak' tanımlar.**"

"Eğretileme Üzerine Aristoteles'in Görüşleri" başlıklı bölümde ise Aristoteles'in "**Eğretileme Kavramı**"nın Sokrates'in adlar kavramına dayandığı ifade edilmiş ve şu şekilde tanımlanmıştır: "Eğretileme, başka bir şeye ait olan bir adı, bir nesneye vermeyi içerir. Bu aktarım cinsten türe, türden cins, türden türe ya da örneksemeye dayanarak yapılır."

Kitabın üçüncü bölümünü oluşturan "Dilin Kaynağı ve Çeşitliliği Konusunda İncil'in Yeri" başlıklı yazıda, dillerin oluşumu ile ilgili **İncil**'deki açıklamalara yer verilmiştir.

"**Lehçeler Üzerine Caxton'un görüşleri**" başlıklı bölüm, lehçeler üzerine genel bir değerlendirmeyi içermektedir. Bu yazıda, 15. yüzyılda yaşamış bir İngiliz basın-yayıncı olan Caxton'ın görüşleri yer almıştır. Bu makalede, uzun bir dönem "**Avrupa eğitimi ve yönetim dili olarak kullanılan Lâtinçe**"nin eski itibarını kaybetmeye yüz tutmuş olması ve Avrupa kültürünün gerçek bir ortak iletişim dilinin bulunmayışı olgusundan hareketle, özellikle o dönemde ne sözlüğü ne de dil bilgisi bulunmayan İngiliz dilinin zenginliğinin keşfedilmemiş olması ve kullanımında bir standart bulunmayışı sorununa tarihsel bir gözlem ışığında çözüm arayışlarına yer verilmektedir.

"Condillac'ın Dil ve Düşüncenin Kökeni Üzerine Görüşleri" başlıklı yazıda, analitik bir yöntem olan dilin doğası, kökeni ve gelişmesi, muhakemede doğru kullanımı ve zihin ile karşılıklı bağımlılık ilişkisinin açıklanması gerektiği belirtilmektedir. Bu doğrultuda Condillac'ın, düşüncenin, belki de zihinsel yeteneklerin en önemlisi olduğu ve insanın konuştuğu dilin onun nasıl düşündüğünü etkilediği görüşü vurgulanmakta ve kimi dillerin düşünceleri yönlendiriş şekillerine göre diğerlerinden daha üstün olduğu tezi savunulmaktadır.

"Etimolojik Metafizik Üzerine Horne Tooke'un Görüşleri" adlı bölümde; dil bilimi düşün tarihinde önemli bir yer tutan ve radikal siyasî düşünceleriyle tanınan Tooke'ın görüşlerine yer verilmiştir. Ona göre, dilsel karmaşa, siyasî, bilimsel, ahlakî, dinî ve felsefî karmaşanın ana kaynağıdır ve her bir

sözcüğün dolaylı ya da dolaysız yalın bir fikrin yerine geçtiği tezi etimolojik araştırmalar yoluyla kanıtlanabilir.

"Saussure'ün Dil ile Düşünce Üzerine Görüşleri" adlı bölümde, dilbiliminde devrim yaratan Saussure'ün, dil biliminin sesle düşüncenin bulunduğu çizgide işlev kazandığı ve ikisi arasındaki temasın "töz" değil "biçim" doğurduğu, dillerin insanlara yaşadıkları dünyayı akılcı olarak algılayabilmelerini sağlamakta yardımcı olan bir araç olduğu, sözcüklerin ise insan hayatının talî unsuru değil, merkezini oluşturduğu görüşü belirtilmektedir.

Etimolojik, tarihsel ve felsefî açılardan dil bilimine ışık tutan kitap, bu alan çalışanları için kaynak niteliği taşımaktadır.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanı

Prof. Dr. Taciser ONUK,

Japonya'da Türkiye Yılı ilân edilmesi nedeniyle Japon Kültürü Kadın Üniversitesi'nde "Geçmişten Günümüze Türk El Sanatları üzerine (Oya)" adlı konferansı ile 27 Ekim - 3 Kasım 2003 tarihlerinde ülkemizi Japonya'da temsil edecektir.

"Felsefi Çözümlemelerde Yöntem"

Çev: Şahin Filiz – Mehmet Harmancı, **An Introduction to Philosophical Analysis**, Kökler Kitap: 1 Filozofi Dizisi: 1 Batı Düşüncesi:1, Kökler, Konya, 2002, 255 sayfa.

Fatma AÇIK

Gazi Üniversitesi Tömer Okutmanı

Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü hocaları Şahin Filiz ve Mehmet Harmancı'nın Türkçe felsefe literatürünün zenginleşmesine bir katkı sağlayacağı umuduyla dilimize kazandırdığı "Felsefi Çözümlerde Yöntem"1961 (IX. baskı) yılında John Hospores tarafından yazılmıştır.

Çevirmenlerin kitaba ilâve ettikleri Önsözde; çeviri etkinliğinin kültürler arası temasta kaçınılmaz işlevi olduğu ve bunun doğal sonuçlarından olmak üzere, insanlığın evrensel düşünce birikimini birbirine bağlayan bağın çeviriden geçtiği fikri vurgulanmaktadır. Filiz ve Harmancı "... *Çevirinin, asıl metne bakıldığında, onunla mutlak şekilde örtüşmesi söz konusu olamaz*" (s.8). Belki çeviri, anlamı koruyarak yeni bir metin ortaya koymak bile olabilir, düşüncesinden yola çıkarak; bazı durumlarda asıl metne sadık kalırken bazı durumlarda bir takım yer ve kişi isimlerini Türkçeleştirmeyi yeğlediklerini belirtmişlerdir.

Giriş bölümünde; felsefe çalışmalarına nereden başlanacağı ve niçin dil çalışmasının verildiği izah edilmektedir.

"Sözcükler ve Dünya" (s.17) ana başlığı altında verilen I. Bölümde; sözcüklerin şeylerle ilişkisi, sınıflama sözcükleri ve sınıflama, tanımlayıcı karektistikler ve tanımlar, cümleler ve önermeler üzerinde durulmuştur. Her bölüm sonunda yer alan "Bölüme Ait Seçme Kaynakça" ve "Alıştırmalar" okuyucunun

konuyu kavraması ve daha teferruatlı bilgi için başvurabileceği kaynakları göstermesi bakımından oldukça faydalıdır.

Her bölümün sonunda anlatmak istediği şeyleri özetleyen yazar, konuya kısa bir giriş yaptıktan sonra okuyucuya şu şekilde seslenmektedir: "*Daha ileriye gitmeden önce, aklımızda sıkıca tutmamız gereken bu bölümün ana vurgusu, şu şekilde belirlenebilir:... Evren, çoğunu etiketlemek istediğimiz büyük bir şişe dizisine benzer ve kelimeler de etiketlerdir. Kelimeler sadece şeyleri etiketler; onlar, şişeler üzerindeki etiketlerin şişelerle olan ilişkilerinde fazla bir şey ifade etmezler. Herhangi bir etiket, biz üzerinde karar kıldığımız ve onu devamlı surette kullandığımız sürece bu anlama gelecektir. Şişe, farklı bir etiket yapıştırılsa bile, aynı içeriği saklayacak ve şey de, kendisini temsil eden farklı bir kelime kullanılsa da aynı şey olacaktır. Başka herhangi bir adla bilinen bir gül, yine hoş kokacaktır*" (s.31).

Yazar birinci bölüme ait kaynakçayı vermeden önce, okuyucunun dikkatini nitelikli eserler ve bunların kavranması üzerine çekmektedir. "...*bir okuma referansı özellikle akıcı, açık ve iyi sunulmuş ise, ilk okuyuşta, listede kendisinden daha sonraki sırada bulunan parçadan daha zor olabileceği gerçeğine rağmen, listenin daha üst sıralarına yerleştirilir. Çünkü, felsefi süreli yayınlardan alınan makaleler, kitaplar kadar kolay elde edilmezler. Onlar, bir mesele nin, kitap referanslarının herhangi birisinden önemli ölçüde daha iyi bir inceleme önerisinde bulduklarında ancak listeye alınırlar*" (s.101).

II. Bölümde "Zorunlu Bilgi" ana başlığı altında; rasyonalizm ve kavram empirizmi, analitik ve sentetik önermeler, totolojiler, olasılık, zorunlu ve olumsal yargılar, matematik, mantık, sezgi ve bilgi kavramları tartışılmıştır.

III. Bölümde "Empirik Bilgi" başlığı altında; kesinlik ve empirik önermeler, yasa ve olasılık, açıklama ve hipotez, metafiziksel sorunlar değerlendirilmiştir. Seçme kaynakça ve alıştırmalarla genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu bölümün sonunda yer alan "Alıştırma- lar"dan birkaç örnek vererek yazarın ölçmeye çalış- tığı konular üzerinde bilgi sahibi olabiliriz:

2.soru: Deneysel önermenin, bir doğa yasası ol- ması için hangi koşulların yerine getirilmesi gerekir?

15. soru: Aşağıdaki diyalogu gözden geçirin; iyi yönleri kadar, kötü yönlerinin de ne olduğuna dikkat edin.

A. Newton şimdiki kadar keşfedilmemiş her- hangi bir deneysel gerçek buldu mu?

B. Evet, o yerçekimini keşfetti.

A. Fakat elmaların düştüğünü bize söylemesi için Newton'a ihtiyacımız yoktu.

B. O, elmaların niçin düştüğünü açıkladı. Onlar çekim yüzünden düşerler.

A. Fakat, çekim onların niçin düştüğünün bir açıklaması değildir. O, sırf bildik bir gerçek, yani şeylerin düştüğünü ifade eden süslü bir sözcüktür. O bir açıklama değildir fakat sırf onların düştüğünün bildik bir gerçeğinin daha genel terimlerle yeniden tasviridir. Çekim nedir?

Yazar; beyin cimmnastiği niteliğindeki bu so- rularla birlikte, her aşamada problemler ortaya koy- makta, bunların değerlendirilmesini çok çeşitli ör- neklerle açıklamakta, daha sonraki bölümlerde hangi konular üzerinde duracağını yalın bir dille belirtmek- tedir. Mesela "X" in tanımını bilmiyorsanız, X'in ne olduğunu bilebilir misiniz? sorusu şu şekilde irde- lenmiştir:

1. Eğer anlamı bilme, bir tanımı ifade edebil- mek ise, çoğu insan bunu yapmaya güç yetiremez ve bu sebeple kelimeyi en mükemmel anlamıyla kavra- yamaz.

2. Eğer anlamı bilme, kavramın kullanımına ilişkin bir ölçüye sahip olmak ise (bunu ifade edeme- seler de) çoğu insan bunu yapar.Örneğin, kedilerin normal büyüklüklerini elli kat daha geçseler ve hav- lamaya başlasalar, onun başka bir şeye dönüştüğünü veya basit bir şekilde çok alışılmamış bir kedi oldu- ğunu söyleyip söylemeyeceklerini bilmeyecektir. Ancak bütün itibarıyla karakteristikler hakkında daha fazlasını bilirler. Bu karakteristiklerin bir şeyi ifadeye kabiliyetsiz oluşlarından daha ziyade, tanım- layıcı olduklarını düşünmüşlerdir.

3. Eğer "kedi"nin anlamını bilmek, salt kedi- lerin bazı türlerini görünüşte dile getirebilme veya belki de (işaret etmekten çok) kelimenin bazı sözlük anlamlarını belirleyebilme istidadı ise, bunu hemen herkes yapabilir. Görünüş olarak ilk önce kelimenin anlamını öğrendiğimizde, yapmaya güç yetirdiğimiz tüm şey, bu olur. Yalnız, aşama aşama kelimenin kullanımına ilişkin bir ölçüt geliştiresek, onu elde et- mede daha etkili yol izlenmiş olur. Bu süreçte, 3 an- lamındaki anlamı bilmekten, 2 anlamındaki anlamı bilmeye doğru derece derece yükseliriz" (s.83-84).

Sonuç olarak felsefe ya da dil bilim üzerine çalışma yapan ya da bu sahada eğitim alan entelek- tüel kesimin ilgisini çekecek bu eseri Türkçe'ye kazandıran sayın Filiz Şahin ve Mehmet Harman- cı'ya teşekkürlerimizi sunuyoruz.

“Bilim Ahlâkı”

Albert Bayet, *Bilim Ahlâkı*, Yayımı Gerçekleştiren: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No.471, Sosyal ve Felsefi Dizisi : 52, 2000, 101 sayfa

Elif TARLAKAZAN

Gazi Üniversitesi, Mesleki Eğitim Fakültesi, Uygulamalı Sanatlar Eğitimi Bölümü, Grafik Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

Albert Bayet *Bilim Ahlâkı* adlı kitabında; Bilim - Din ve Felsefe üçgeninde karşıt fikirleri gözünde bulundurarak bilimin ahlak alanındaki etkinliği sorusuna cevap aramıştır. İki farklı görüş üzerinde duran yazara göre birinci görüş “Bilim Ahlaka Aykırıdır”, ikinci görüş ise “Bilim Ahlâk Dışıdır”.

İnsanı kavrayan, kendine bağlayan, yükselten bütün hayata bir anlam veren, soyluluk kazandıran “ahlâkı” benimseyenler bilimi reddediyorlar. Ancak ulusları yıkıma zorlayan ahlâk karşısında bilime yönelim görülüyor. Bu anlamda bilim ahlak dışı tutulamaz; doğrudan olmasa da dolaylı olarak ahlâkı etkiler.

Birinci bölümde ilk düşünce bilim ahlâka aykırıdır. Bilimi savunanlar gelişen olaylar karşısında sessiz kalmışlardır. Bombalar, yıkılan yokolan uluslar ve teknolojik gelişmelerle bilim ölüm aracı gibi görülmüştür. Ancak bilim tüm bu olaylardan sorumlu olamaz. Bilim olayların ve olaylar arasındaki ilişkilerin araştırılmasıdır. Bilim kendini yarattıktan sonra kullanıcılarının davranışlarından sorumlu olamaz. Nitekim atom bombasının kullanılması bilimin suçu değildir.

Yüzyıllardan beri insan topluluklarını etkileyen ahlâk değişir, yönetir, olması gerekeni söyler, iyiyi kötüyü gösterir. Bilim ise kurallar koymaz.

Bilim; insan topluluklarının ahlâksal düşüncelerinin ne olduğunu, nasıl geliştiğini söyleyebilir. Ne değerde olduklarını ya da nasıl olmaları gerektiğini söyleyemez.

A. Bayet, yaptığı yorumların yanısıra aşağıdaki cümlelerle bilim - ahlâk ilişkisine çarpıcı bir ifade katmaktadır;

“Bir devrim olan bilim, bu değişebilen öz üzerinde (ahlak) hiçbir iz bırakmadan geçip gidecek mi yani?”

“Herşey; çevre, coğrafi durum, ekonomik ortam, sanat, dinler, felsefeler hatta moda bile ahlak üzerine etki yapacak da bilim -yalnız bilim- hiçbir etki yapmayacak, olacak şey mi?”

Buradan yola çıkarak Bilim Ahlâkının yaşanılan bir ortam olduğunu, ortaya çıkan ürünler doğrultusunda kendiliğinden oluştuğunu ve yaşadığımız vurgulayabiliriz.

Yazara göre bilim ahlâkı bilim araştırmasının kendinde bulunan ahlâk ilkelerinin bütünüdür. Bunlar bilimi doğuran, yaşatan, ona amacını gösteren, yöntemlerini esinleyen kurallarla ilgili düşüncelerdir. Ahlâk ise felsefede yalnız işin ehillerince az çok bilgince düzenlenmiş ilkelerin bütünüdür. Örneğin; Aristo Ahlâkı, Kant Ahlâkı.

Ahlâkçı, filozofun biçimlerini değil, doğrudan hayatı etkileyen gerçeği; yarattığı ya da canlandırdığı büyük toplumsal eserlerde, dillerde, hukuklarda, edebiyatlarda, törelerde, sanatlarda arayacaktır. Örneğin, batı dünyasında aile ahlâkı, medenî kanunun sonucudur, büyük filozofların değil.

Yazara göre, bu kitaba da adını veren Bilim Ahlâkı, bütün ahlâklardan daha üstün ve hayatımızı düzene koyduğu için diğer ahlâklardan daha yetkilidir. Amaç; bilimin içinde bulunan ahlâkı aramaktır.

Kitapta “Bilim Ahlâkı” üç temel ilke ile yaşam buluyor. Bunlardan ilki; “Aklın Üstünlüğü”; Akli kullanarak yeni buluşlar ortaya çıkarmak, sürekli devinim, sürekli değişim bununla birlikte aklın sınırlarını zorlayarak yeni buluşlara atılmaktır. Bilim ahlâkına göre maddece zengin bir toplum aslında yoksuldur, çünkü asıl olan pozitif araştırmadaki akıl, araştırmacının düşünceleridir.

Gerçek bilim çıkar gözetmez, bir sorunla karşılaşınca bunu çözümlenmekle işe yarar bir sonuç alınır mı, alınmaz mı diye uğraşmaz. Bilimin gerçek problemi bilinmeyen bir şeyin yerine bilineni, bir sırrın yerine bir kavrayışı koyabilmektir.

İkinci ilke; "Birlik İlkesi"; Felsefe ve dinler hep birlik adına yapılmış ancak hırs, ihtiras ve çıkarlar karşısında umut kesilmiş sonuçsuz kalmıştır. Buna karşın bilim günden güne gelişerek birliği kuran şey olmuştur. Örneğin; Katolik ve Müslüman Bilginler vardır. Ancak Katolik ve Müslüman Geometrisi diye bir şey yoktur. İşte Bilim Ahlâkı akla ve deneye dayanan ispatlama yoluyla birleşmektedir.

Üçüncü ilke; "Özgürlük İlkesi"; Mutlakçı dinler ve felsefeler herşeyden önce düşüncenin kesin olarak varacağı değişmez bir takım durumların peşindedir. Örneğin, Hıristiyanlıkta inançsızlıkların cezalandırılması, Yahudi bir erkeğin Hıristiyan bir kadınla evlenmesinin yasak edilmesi gibi. Bu örneklerde görüldüğü gibi büyük dinlerin kurallarını benimsemek şarttır. Ancak bilim, insanın aklını kullanmasına, özgürlüğüne karışmıyor. Bilim ahlâkı, özgürlüğü şöyle tanımlar, özgürlük düşüncenin her çeşit baskıya karşı koyduğu yerdedir.

Toplum açısından (Toplum Bilim) bakıldığında bir diğer ilke;

"Gerekircilik ve Hoşgörü" ilkesi, bireysel denilen ahlâk, toplumun ahlâkına bağlıdır ve asıl sorunda bir insan topluluğunun şu ya da bu üyesini yükseltmek değil, toplumun kendisini yükseltmektir.

Sorunların temelini inmeli nedenleri ve nasılları incelemeli, bireyden değil; onu sorunun bir parçası yapan unsurları tespit edip ortaya çıkarmalı ve çözüm yollarını bu doğrultuda araştırmalıdır.

Bireyden hareketle topluma ulaşmak, sorunların kaynaklarına inmek, bu ilkenin sonucudur. Bilim toplum içindir.

Bu açıklanan ilke ve temeller ışığında bir alt basamak Bilimin, bilim ahlâkının "Başarı Koşulu"dur.

Yeni buluşlara atılan aklın coşkusu, birlik özlemi, özgürlük tutkusu, bilim ahlâkı nedenli yaşanıyor ve yaşatılıyorsa, başarı o oranda elde edilecektir.

Bilim ahlâkının sahip olduğu bu üç ilke; onu yorumlayıcılar (teknik adamlar) tarafından faydalı işlerde kullanılacaktır. Bu da bilimin başarıya ulaştırmanın kanıtıdır.

Bilimdeki bu arayış ve sonuçlarının doğal çıkartısı, coşkuya dönüşen sevinç bütünü oluşturuyor. "Bilim ve Coşku" başlığı altında da bu görüşe yer verilmiş, bilim ahlâkının doğru şekilde yorumlanması yaşanması ve yaşatılmasıyla tarifi zor hazlar elde edileceğinden bahsedilmiştir.

Bilimin karşısında olgunlaşan düşünce (genelde din inancı ve felsefe öğretisi) bilimi yaralayıcı yorumların varlığı ve çoğu zaman engellenemeyişini bir gerçektir. Bu gerçekte "Karşı Düşünce" başlığı altında incelenmiştir. Bu düşüncenin temelinde madde çok manâ ve birey olgusunun yatmakta olduğu, ancak bu olgularla hareket edenlerin bile zaman içinde kendileri ile çeliştikleri ve tutarsızlıkları ifade edilerek, bilimin karşısında tutunabilecek düşünceler olmadığı görüşü anlatılmaktadır.

Bu görüşün altındaki temel düşünce şu cümlelerle daha net ifade edilmiştir;

"Gerçekleşmiş bir olay, daha iyi gerçekleşen bir başkasına yerini verdiği zaman, büsbütün ortadan kalkmaz, yeni teori bir öncesiyle birleşir ve onu aşmak için yine, ona dayanmakla başlar iş". (Din ve felsefelerde böyle olmamış, ilkler tamamen unutulurken yenileri ortaya çıkmış çok farklı değişimlere uğramışlardır.)

Kitabın son bölümünde yine din - felsefe ve bilimin insana bakışı farklılıklarıyla ortaya konulmuştur. Din ve felsefe öğretilerinde bir takım katı kurallar ve inançlar insanı kimi noktada durdurup, doğruluğunu bilseler de bu inanç ve kurallar gereği kabullenemeliklerini ortaya koyarken bilimin ve bilim ahlâkının insan gelişiminde, kendini bulmasında ve değişiminde coşkulu bir yön çizdiği gösterilmiştir.

Sonuç olarak; Bayet'in şu paragrafı araştırmanın temel amacını ve kitabın ana temasını açıklamakta önemli bir ifade olarak göze çarpmaktadır;

"Ne zaman ki bilim ahlâkı bilimin ilerlemesine yoldaşlık edecek, belli ilkeler üzerinde insan beyninin sağlam birliğini kuracak, işte o zaman yaşamımıza bir coşku katacaktır."

“Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği”

Dr. Mehmet AÇA, **Kazak Türklerinin Destanları ve
Destancılık Geleneği**, Konya 2002, 338 s.

Kömen Yayınları: 4

Türk Dünyası Destan Serisi: 1

Aziz AYVA

Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Türk Halk Edebiyatı Araştırma Görevlisi.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1990 yılında dağılmasından sonra, buradaki Türk toplulukları bağımsızlıklarını birer birer ilân etmeye başlamış ve bunu uluslar arası alanda kabul eden ilk ülke de kardeş Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Bu bağımsızlıklar; beraberinde, Türk dünyası dediğimiz geniş coğrafyadaki kültürel ortaklıklarımızı yeniden gündeme getirmiş ve buna paralel olarak da Türk Cumhuriyetleriyle siyasi, ekonomik, kültürel, vb. alanlarda birçok projeye imza atılmıştır. Temelinde kültür birliğimizin sağlanması yatan bu projelerden kültürel alanlardakiler (edebiyat, dil, müzik, mimari, folklor, etnoğrafya, sanat tarihi, vb.) önemli bir yer tutarlar.

Türk dünyası ile ilgili araştırmalar, son on beş yılda önemli bir artış göstermiş ve bugün bilimsel bir zemine oturmuştur. Bu dönem içerisinde, Türkiyeli bilim adamları ilgili Cumhuriyetlere misafir / anlaşmalı öğretim üyesi sıfatlarıyla gitmişler; hem orada yaşayan soydaşlarımıza, bilinçli bir Rus propaganda-sıyla unutturulan millî değerlerini anlatmışlar, hem de alanlarıyla ilgili araştırma yapma imkânı bulmuşlardır. Yine, devletler arasında öğrenci değişim anlaşmaları imzalanmış, ülkemizdeki birçok üniversitede soydaş öğrencilere okuma imkânı tanınmış, ülkemizden de Kazakistan, Kırgızistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Özbekistan gibi Türk

Cumhuriyetleri'ne sınavla öğrenci gönderilmiştir. Üniversitelerimizde okuyan bu soydaş öğrenciler kendi ülkeleriyle ilgili tezler hazırlamışlar ve bizlere, Türk dünyasının zengin folklor ürünlerini karşılaştırmalı olarak inceleme imkânı sağlamışlardır. Bu öğrencilerin, kültürel değerlerimizin taşıyıcıları olması bu bakımdan önemli bir gelişme olarak kabul edilmelidir. Yine, ülkemizdeki birçok öğretim üyesi de yüksek lisans ve doktora öğrencilerini, keşfedilmeyi bekleyen bu coğrafyanın kültürel değerlerini incelemeye sevk etmişlerdir. Bu faaliyetler sonucunda birçok bilimsel kitap ve makale yayımlanmış, çok sayıda kongre, sempozyum düzenlenmiş, ortak projelere imza atılmış ve bunlar ürünlerini yavaş yavaş vermeye başlamıştır.

Türk dünyası sözlü edebiyat geleneğinde destanlar önemli bir yer tutarlar. Ne yazık ki bu zenginlik karşısında, Türk destancılık geleneğiyle ilgili araştırmalar 1990'lı yıllara kadar çok sınırlı kalmış, onlar da zor şartlar altında edinilen bazı destan kitaplarının Türkiye Türkçesine aktarılmasından ibaret kalmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla değişen dünya dengelerinin Türk dünyası lehine gelişen bir uzantısı da, aynı kökten beslenen soydaşlarımızın kültürel değerlerinin Türk bilim adamlarınca incelenebilme imkânının doğmuş olmasıdır. Bu imkânlar, 1997 yılında devletimizin büyük bir projeye el atmasıyla zirveye ulaşmıştır. Türk Dil Kurumunca yürütülen, *Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması* adlı ilgili Cumhuriyetler'in bilim adamlarından oluşturulmuş proje çok geniş bir akademik kadroyla çalışmalarına başlamış ve 25'e yaklaşan Türk boyları ve özerk bölgelerinin destanları dilimize kazandırılmaya başlanmıştır. Tamamlanması hâlinde 140 cilde ulaşacak bu destan külliyyatının beş cildi de bilim dünyasına kazandırılmıştır. Bu projenin yanında, üniversitelerimizde görev yapan akademisyenler de destanlarla ilgili çalışmalarını yayımlayarak Türk dünyası kültür birliğine katkıda bulunmaktadır. Biz bu yazımızda, bu yayınlardan biri olan, Dr. Mehmet AÇA'nın Kazak Türklerinin destancılık geleneğiyle ilgili çalışmasını bilim dünyasına tanıtmak istiyoruz.

Dr. Mehmet AÇA'nın, tanıtacağımız bu çalışması da yukarıdaki amaçlar / sonuçlar doğrultusunda değerlendirilebilir. Kitap; **Ön Söz, Giriş, Bibliyografya ve Kazak Türklerinin Destanlarından Örnekler** bölümlerinden oluşmaktadır.

Ön Söz' de (1-3) yazar, Türk dünyası kültür birliğinin sağlanması için, sözlü edebiyat içerisinde önemli bir yer tutan destanların ve bu geleneğe zengin bir birikimi olan Kazak Türklerinin destanlarının öneminden bahsetmekte, destanlar üzerinde yeterli çalışmaların bulunmadığını vurgulamakta ve bunların bilim dünyasına kazandırılması gerektiğinin altını çizmektedir.

Giriş'te (5-93); *Kazak Türklerinin Destanları Üzerine Yapılan Çalışmalar* (5-46) ve *Kazak Türklerinin Destancılık Geleneği* (47-93) konuları ele alınmıştır. İlk başlık altında Dr. Aça, *Çarlık Rusyası Döneminde Yapılan Çalışmalar ve Sovyetler Birliği Dönemi ve Sonrasında Yapılan Çalışmalar* olmak üzere Kazak destanları üzerinde yapılan çalışmaları kronolojik olarak sıralamaktadır. İlk dönem araştırmalarında metin yayımları olarak dikkatimizi çeken araştırmalar, zamanla daha bilimsel boyutlar kazanmış ve karşılaştırmalı incelemelerle devam etmiştir. Bu bağlamda adlarını anabileceğimiz araştırmacılar arasında; N. İ. İl'minskiy, N. Pantusov, İ. N. Berezin, Alkey Marğulan, İ. Bezverhov, F. Korş, A. Divaev, A. N. Veselovskiy, M. Avezov, H. Dosmammedov, İ. A. Çekaninskiy, Sabit Mukanov, E. Bekmahanov, V. M. Jirmunskiy, N. S. Smirnova, S. S. Kataş, A. K. Borovkov, Kacım Cumaliev, T. Sıdkov, Ishak Düysenbaev, M. Ğabdullin, S. Amancanov, Nina Sergeevna, Şakir Abenov, M. Mağavin, A. Konıratbaev, Seyit Kaskabasov, B. Kebekova, B. U. Azibaeva, K. Sattarov, E. Cubanov, Ü. Subhanberdina, R. Berdibaev, Z. Karadavut, D. Yıldırım, Metin Ergun, M. Aça, B. Şişman, Ercan Kuanışbayev, vb. sayabiliriz. Dr. Aça, araştırmacıların eserlerini ayrıntılarıyla açıklamakta ve böylece ileride hazırlanacak olan büyük destan projelerine zemin hazırlamaktadır. Burada ayrıca, Sovyetler Birliği döneminde yayımlanan ve Kazak destanlarıyla ilgili yayımları bulunan birçok gazete ve dergi de anılmaktadır.

Kazak Türlerinin Destancılık Geleneği başlığında ise destan, epos, cır, dastan, köne epos, batırlık epos / cırlar, liro epos, tarihi cır, vb. destan terimleri, Kazak Türklerinin destanlarının oluşum dönemleri, Kazak destanlarının tasnifleri, Kazak destanlarındaki formel ifadeler, Kazak destanlarının şekil ve muhteva özellikleri, Kazak destan şairlerinin (akın, cırav, vb.) dönemlere ve söyleyiş özelliklerine göre aldıkları adlar, vb. konular ele alınmıştır. Kökleri

Korkut Ata'ya dayandırılan cıravlık geleneğinin eski ve büyük temsilcileri arasında; **Ket-Buka, Kıdan Taysı, Cuma Kul, Sıpara Cırav, Asan Kayğı, Kaztuvğan Cırav, ve Dospambet Cırav'**ı görüyoruz. Araştırmacı, **Giriş'in** sonunda ise Kazak akınlarının ünlülerinden; **Sıpara Cırav, Asan Kayğı, Kaztuvğan Cırav, Dospambet Cırav, Tilenşülü Şalgez Cırav, Canak Akın, Marabay Kulbayulu, Şöce Karcavbayulu, Maşhür Cüsip Köpeyulu.** vb. cırav ve akınların kısa hayat hikâyeleri, cıravlığa başlamaları, söyledikleri destanları, vb. konulara yer vermiştir.

Bibliyografya' da (94-104) yazar, çoğu dilimize çevrilmemiş Rusça ve Türk lehçelerindeki, destan araştırmaları için oldukça doyurucu olan kaynakları sıralıyor.

Kazak Türklerinin Destanlarından Örnekler (105-338) başlığında ise Er Töstik, Dotan Batır, Toksan Üyli Tobır, Er Kosay ve Bozcigit destanlarının metinlerine yer verilmiştir. Destan metinleri verilirken önce Kazakça metinler sonra da Türkiye Türkçesi verilmiştir. Bu da, destanlardan karşılaştırmalı çalışmalar için yararlanmayı kolaylaştırması açısından son derece önemlidir.

Ülkemizde Türk dünyasının; masal, efsane, destan, hikâye, fıkra, vb. halk anlatılarıyla ilgili araştırmalar bugün belli bir seviyeye ulaşmış durumdadır. Bunlar içerisinde önemli bir yer tutan destanlar üzerindeki araştırmalar ise ne yazık ki istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Çalışmaları arasında, Türk dünyasının birbirinden değişik halk edebiyatı ve halk bilimi üzerine yaptığı araştırmalarla tanıdığımız Dr. Mehmet Aça'nın bu eseri, en azından Kazak Türklerinin destanları konusunda şimdilik tek kaynak olarak önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Dr. Aça'yı bu çalışmasını bilim dünyasına kazandırdığı için, Kömen Yayınları yöneticilerini de Türk dünyasının kültürel değerlerine yayınları arasında yer verdikleri için kutluyoruz. Dileğimiz, bu tür araştırmaların artması ve küreselleşme dayatmalarına karşı millî kalabilmemizin zengin sınırlarını barındıran bu değerlerimizi dosta düşmana karşı her zaman öne çıkarmamızdır. Bugün **yapma destan**larla dünyanın köklü milletlerinden olduklarını iddia edenlere karşı sanırım bunu yapmak millî bir görevdir.

Durûb-ı Emsâl-i Türkiye: Atalar Sözü

Tekezâde Mehmet Said, *Durûb-ı Emsâl-i Türkiye*
(Atalar Sözü), 1895, Kasbar Matbaası, 384 sayfa.

Dr. Müberra GÜRGENDELİ

Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Atasözlerinin başlangıcı ilk yazılı edebiyat ürünlerimiz sayılan Göktürk Kitabeleri'ne kadar dayanmaktadır. Sav, mesel, darb-ı mesel, durûb-ı emsâl diye adlandırılan bu sözler, Tanzimat'tan sonra atasözü, atalarsözü gibi ifadelerle de anılmaya başlamıştır. Deyimler ise çeşitli söz sanatları kullanılarak birkaç kelime ya da kısa bir cümle ile bir meramı anlatan, bir olayı tasvir eden sözlerdir. Bunlar da daha önceleri tabir ve ıstılah olarak adlandırılıyordu.

Divan edebiyatımız, atasözleri, kelâm-ı kibar denilen seçilmiş sözler, deyimler, "hikemiyat" adı altında toplanılabilecek nitelikte eserler ve öğütler bakımından çok zengin bir hazine, bir kaynaktır.¹ Divan şiirinin hemen hemen bütün nazım şekillerinde kullanılan atasözleri ve deyimler, XV.yy.dan sonra müstakim atasözleri kitaplarında bir araya toplanmıştır. Osmanlı döneminde hazırlanmış olan, atasözü ve deyim ihtiva eden manzum örneklerin bulunduğu bu eserler ve beyit sayıları şöyledir: *Pendnâme-i Güvâhî*² (450 beyit), *Manzum ve Musavver Durûb-ı Emsâl*³ (289 beyit), *Manzûme-i Durûb-ı Emsâl*⁴ (616 mısra), *Darb-ı Meseller ve Uygun Beyitler*⁵ (490 beyit), *Durûb-ı Emsâl*⁶ (2110 beyit), *Armağan*⁷ (5106 beyit), *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye*⁸ (838 beyit), *Durûb-ı Emsâl-i Türkiye yahud Atalarsözü*(64 mısra, 195 beyit).

Yazımızda; bu eserler içinde bu güne kadar üzerinde hiçbir çalışma yapılmayan Tekezâde Mehmed Saîd'e (1848-1921) ait "*Durûb-ı Emsâl-i Türkiye yahud Atalarsözü*" adlı eseri bütün özelliklerle

riyle inceleyip yukarıda anılan 7 eser içerisinde hem yazıldığı dönem hem de şekil ve muhteva özellikleri bakımından bu esere en yakın eser olan *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye* ile mukayesesini yapacağız.

1311(1895) tarihinde Kasbar Matbaası'nda basılan *Durûb-ı Emsâl-i Türkiye* 384 sayfalık bir eserdir. Ebuzziyâ Tevfik'in ilaveleriyle 510 sayfa olan *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye*'den hacimce daha küçüktür. İhtiva ettiği atasözleri ve deyimlerin sayısı bakımından ise 5742 atasözü ve deyimle, 4004 atasözü ve deyim bulunduran *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye*'den daha zengindir. Ancak örnek mısra ve beyit sayıları göz önüne alınırsa *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye*, *Atalarsözünün* 4 katı fazla örnek ihtiva etmektedir.

Yazar eserinin başına Şinâsî'ye ait "*Durûb-ı Emsâl ki hikmet-ül 'avâmıdır. Lisânından sâdır olduğu bir milletin mâhiyyet-i efkârına delâlet eder*" sözlerini aynen alıp bu eseri Şinâsî'nin takipçisi olarak hazırladığını ima etmiştir. 16 Mart 1308 (1892) tarihli "*İfâde-i Mahsûsa*" başlığı altında ise "*Yek nazarda hâiz-i ehemmiyet görülmeyen şu risâlenin hâvî olduğu durûb-ı emsâlden her biri ahlâk-ı beşeriyye ve fezâil-i tabiiyye nokta-i nazarından bakılır ise birer düstur-ı ibrettir. Bu mülâhaza, hemcinsinden bazılarının ve belki de birçoğunun hâdim-i istifâdesi olacağına dâir muharrir-i âcize bir itminân vermektedir.*" sözleriyle eseri hakkındaki görüşlerini belirtir.

Eserin kapak sayfasına "5742 emsâli hâvîdir" kaydı düşülmesine rağmen, karışık halde bulunan atasözü ve deyimler tek tek numaralandırılmamıştır. Osmanlı alfabe sırasına göre yazılan atasözleri ve deyimlerin baş harflerine göre sayfalara dağılımı şöyledir:

" elif: 5-70, be: 71-95, pe: 96-98, te: 99-101, cim: 101-106, çe: 107-114, ha: 115-120, hı: 121-125, dal: 126-147, zel: 148-148, re: 150-152, ze: 153-157, sin: 158-168, şin: 169-172, sad: 173-186, dad: 187-188, tı: 189-202, zı: 203-204, ayın: 205-222, gayın: 223-228, fe: 229-238, kaf: 239-263, kef: 264-300, lam: 301-304, mim: 305-323, nun: 324-335, vav: 336-341, he: 342-359, ye: 360-384."

Tekezâde, eserinde Şînâsî'nin yazma sistemini esas almış gibi görünse de iki eser arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Şînâsî, Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye'de önce atasözü ve deyim yazmış, aynı numara altında o atasözü veya deyim geçtiği beyit ve mısraları örnek göstermiştir. Örneğin: "Yavaş atın tekmesi yavuz olur." (3861)⁹ atasözünün altına örnek olarak Ziyâ Paşa'nın terki-bendinden,

Allâha sığın şahs-ı halîmin gazâbından

Zirâ yumuşak huylu atın çiftesi pekdir

beyti verilmiştir. Örneği bulunmayan atasözü ve deyimler ise alt alta sıralanmıştır. Tekezâde'nin eserinde ise atasözleri ve deyimler alt alta sıralanmış, yeri geldikçe o harfle başlayan mısra ve beyitler atasözü ve deyim gibi verilmiştir.

Altun ateşte, insan mihnette tecrübe olunur.

(s.34)¹⁰

*"Altun ile mîzânda bir gelse dahi seng
Sıkletde bir olmak ile kıymetde bir olmaz."*

(İbn-i Kemâl) (s.34)

Altunu sarrâfa cevheri kuyumcuya sor. (s.34)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi beyit ve mısralar da atasözü ve deyim gibi algılanmış ve alfabetik sıralamaya katılmıştır. Eserde sadece sekiz atasözü ve deyim altına mısra ve beyit örneği verilmiştir. Bu atasözleri ve deyimler şunlardır:

Su bulunmayan yerde teyemmüm câizdir. (s.181)

"Su bulunmazsa zarûretde teyemmüm câ'iz."
(Gubârî) (s.181)¹¹

Sorma kişinin aslını 'izzetinden bellidir.
(s.182)

"Sorma kişinin aslını 'izzetinden bellidir

Ağzı eğri gözü şaşı ensesinden bellidir" (s.182)
(DEO.176)¹²

Taş dikti. (s.190)

"Taş dıkdım menzil-i nazma dü pâ-y-i hâmeden

Nâvek-i idrâkimin işte ayak şahidleri" (Vâsıf)
(s.190) (DEO.2381)

Tuzlu oturdu. (s.200)

"Tuzlu oturur sonra sakın kıyma kebâba

Ey rind-i mey-âşâm biraz hakk-ı nemek tut"
(Sünbülzâde Vehbî) (s.200), (DEO.2487)

Arif olan mektubu ardından okur. (s.206)

"Ârif olan begim ardından okur mektûbu."
(Sâbit) (s.206) (DEO.2510)¹³

İşret insanın mihekidir. (s.216)¹⁴

"İşret güher-i âdemi temyîze mihekdir." (s.216)

Kişi yorganına göre ayağını uzatmalıdır.
(s.275)

"Kişi yorgana göre uzatmak lâzım ayağın

Belf dest-i buhalâ geh uzanır geh kısılır"
(s.275)¹⁵

Geç geçenden. (s.291)

"Geçtiği çün bendesinden geçdi vakt-i hüsn-i yâr

Geç geçenden sen dahî ey âşık-ı bî-çâre var"
(Sâmî) (s.291) (DEO.3216)

Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye'nin bir özelliği de aynı atasözünün geçtiği başka sayfalara işaretlerle yapılan göndermelerdir.

Acı acıyı bastırır. (s.11) _ (sûfî)

Sûfîyi sâkî-yi bezm etmededir cânâ safâ

Bastırır derler acı acıyı meşhûr mesel (Hâtem) (s.183)

Kerâmeti kendinden bilivermiş. (s.269) _ (şeyhin)

Şeyhin kerâmeti kendinden menkul. (s.182) _ (sine-i)

Sîne-i dervîşe verip mey hurûş

Başladı olmağa kerâmet-fürûş

Lîk edip Ahmed Ağa i'tikâd

Dedi n'ola eyleyelim inkıyâd (Nâbî) (s.168)

Eserde dipnotlar iki şekilde yer almaktadır. Bunlar, bazı Türkçe kelimelerin açıklamasında sözlük vazifesi gören dipnotlar (arık _ nahîf, zebûn, lâgar -s.19-, bodur _ boysuz, kısa, cüce olan -s.89-) ve bazı Arapça atasözlerinin anlamını vermek için kullanılan dipnotlardır. (Asretü'l kademi eslemü min asretü'l lisânî _ Ayağın sürçmesi lisanın sürçmesinden efdaldır. -s.211-, 'Aduvvün 'âkılün hayrün min sâdikün câhilün _ kıl düşman cahil dosttan hayırlıdır. -s.213-)

Eserin adı Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye olmasına rağmen yazar muhtemelen Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye'nin etkisiyle Arapça ve Farsça atasözü örneklerine de yer vermiştir. Eserde 28 Arapça, 5 Farsça atasözü ve deyim mevcuttur. Ayrıca Sa'dî ve Şîrâzî'ye ait 5 Farsça beyit ve mısra vardır. Bunlar hakkında fikir vermesi amacıyla sadece üçer örnekle yetinilmiştir.

Arapça:

El hasedü mahrûmün.(s.41) ¹⁶

El cinsü ile'l-cinsi yemîlü(s.42) ¹⁷

El ârifü yekfî bihi işâretün.(s.42) ¹⁸

Farsça:

Dest ber bâlâ-yı dest.(s.131) ¹⁹

Kâh bâşed kâh nebâşed.(s.265) ²⁰

Her gerâ nist edeb lâyık-ı sohbet nebûd(Hâfız-ı Şîrâzî) (s.351) ²¹

Bazı atasözleri ve deyimler birbirine çok benzerdir. Birer kelime farklılık gösteren ya da anlamca çok yakın olan atasözleri şunlardır:

Hamur işine karışma. (s.125)

Hamur işine karışmaz pişmiş aşaya karışır. (s.125)

Zenginin malıyla züğürt eğlenir. (s.155)

Zenginin malı züğürdün çenesini yorar. (s.156)

Saman altından su salıverir. (s.180)

Saman altından su yürütür. (s.180)

Amelsiz âlim yağmursuz bulut gibidir. (s.221)

Amelsiz âlim yemişsiz ağaç gibidir. (s.221)

Faydasız hasmdan faydalı hasm yeğdir. (s.229)

Faydasız dosttan faydalı düşman hayırlıdır. (s.229)

Karga bana söyledi. (s.239)

Kargalar haberi verdi. (s.239)

Kara gün dostu olmaz. (s.246)

Kara gün dostu. (s.246)

Köpek ekmek veren eli tanır. (s.282)

Köpek ekmek veren kapıyı tanır. (s.282)

İki atasözü ise bulmaca şeklindedir: "Dağlar misafir almağa başladı. (Bahâr) (s.192),

Dağlar her zaman misafir almaz. (Şitâ) (s.192)"

Bazı örneklerde atasözü veya deyim özelliği taşımayan yazarın kendi düşünceleri olduğu hissini veren sözler mevcuttur:

İnsanlar gerek hilkatince, gerek şekli ü şemâilce yekdiğerine ne kadar müşâbih ise efkâr u ahlâk cihtiyle de o derece mübâyindir. (s.50)

Çocuklar iyi, fena huyları ana ve babalarından öğrenirler. (s.112)

Hakîr iken âlf olan kimseye yine hakîr nazâr ile bakan kimse nâdândır. (s.118)

Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye'den farklı olarak Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye'de nesir örnekleri ve Fransızca, Lâtince atasözleri ve deyimler bulunmaktadır.

Buraya kadar şekil özelliklerini detaylarıyla anlattığımız eserin, belli başlı muhteva özellikleri ise şunlardır:

Atalarsözü'nde; Hindistan, Mısır, Irak, Yemen gibi ülke adlarının geçtiği 7; Akkirman, Amasya, Aksaray, Antep, Aydın, Atina, Şam, Bağdat, Bartın, Basra, Bursa, Dimyat, Edirne, İstanbul, Halep, Hicaz, Kayseri, Kaleli, Konya, Kûfe, Medine, Mekke, Musul, Ordu, Tosya, Venedik, Yafa, Yanbolu gibi şehir ve yer adlarının geçtiği 47; Zeyrek, Üsküdar, Galata, Çamlıca, Göksu gibi semt adlarının geçtiği 4; Hasan dağı, Kaz dağı, Keşiş dağı gibi dağ adlarının geçtiği 3; Tunca nehrinin geçtiği bir atasözü ve deyim olmak üzere toplam 60 atasözü ve deyimde yer adları geçmektedir. Bu atasözleri ve deyimler:

Akkirmanlıdır kıvıramaz. (s.31)²², Aksaray'a seyl bastı. (s.30), Amasya'nın bardağı biri olmazsa bir dahi. (s.45) (DEO.271), Vardığı Ayıntâb, yediği pekmez. (s.336), Aydın abasıdır, kısa kes. (s.62), Aydın havası. (s.62), Atina balı, Şam şekeri. (s.7), Ana gibi yâr, Bağdat gibi diyâr olmaz. (s.47)²³, Haklı söz, haksız Bağdat'tan çevirir. (s.117), Derviş Bağdat'ta pilav var demişler, yalan değilse Irak değil demiş. (s.131), Refîkin iyisiyle Bağdat'a gidilir. (s.151), şığa Bağdat Irak değildir. (s.208), Yanlış hesap Bağdat'tan döner. (s.368), Bartın'dan kereste salı mı getirdin. (s.72), Ba'de harâbü'l-Basra. (s.85), El yumruğu yemeyen kendi yumruğunu Bozdoğan armudu sanır.(s.45), Bulgurlu'ya gelin mi gidecek. (s.93), Senin aradığın kantar Bursa'da kestane tartar.(s.164), Çamlıca'nın suyu, Göksu'nun kurbağası. (s.108), Dimyat pirincidir, çok su kaldırır.(s.134), Divrik dilencisi gibi ibrâm eder. (s.147), Edirne'de ırmak akar, Bursa'nın dağı anber kokar, İstanbul'da ırfan çıkar. (s.15), Edirne'nin Tuncası, Bursa'nın kaplıcası, Üsküdar'ın Çamlıcası. (s.15), Edirne'nin helvası, Bursa'nın lodosu. (s.15), Edirne'nin dili, Bursa'nın yalanı meşhurdur. (s.15), Galata kulesi kadar kamburun olaydı da bizimle beraber olaydın. (s.226), İşte geldik gidiyoruz, şen olasın Halep şehri. (s.25), Halep yolunda deve izi arar. (s.119), Halep orada ise arşın burada. (s.119), Halebe kadar yolu var. (s.119), Haline bakmaz Hasan dağına oduna gider. (s.115), Hicaz sığırı gibi gezer yürür. (s.116), İğne deliğinden Hindistan'ı seyreder. (s.76), Bulunmaz

Hind kumaşı değil a! (s.93), İnsana kardaş gibi yâr, Irak gibi diyâr olmaz. (s.49), Kaleli'nin kör ayısı. (s.250), Kayserili'ye eşek boyamayı öğretmek. (s.262), Kayseri pastırması gibi yamyatsı. (s.262), Kaz dağı. (s.240), Keşiş dağına kar yağmış kimse inanmamış. (s.276), Keşiş dağı arpalık, o da saban yürürse. (s.276), Konyalı, gündüz külahlı, gece silahlı (s.260), Var Kûfe'de yağ iç. (s.337), Medine dilencisi. (s.310), Abdal tekyede, hacı Mekke'de (s.5), Hacı hacıyı Mekke'de bulur. (s.115), Hacı Mekke'de, derviş tekkede yakışır. (s.115), Mekke bu, kulpu bu. (s.318), Mekke şeyhinin oğlu. (s.318), Mısır'a kaçtı kurtulamadı. (s.315), Bez alırsan Musul'dan kız alırsan asıldan. (s.84), Ordu'da sarı çizmeli Mehmed ağa (s.120), Topal eşeğe Şam palanı. (s.198), Allah kuluna yürü dedikten sonra Tosya'ya sa'y olur. (s.38), At alan Üsküdar'ı geçti. (s.5), Venedik'ten tiryâk gelinceye kadar Hind'de adamı yılan helâk eder. (s.340), Yafa kavunu gibi bir kafa. (s.367), Yanbolu kebesi yunulmaz. (s.370), Kahve Yemen'den gelir, bülbül çemenden gelir. (s.261), Nasibinde varsa gelir Hind'den Yemen'den, nasibinde yoksa düşer dehenden.(s.328), Zeyrek'ten başka yokuş serçeden başka kuş bilmez. (s.157)²⁴

Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye'de; Eyüp, İbrahim, Süleyman, Nuh, Muhammed gibi peygamber adları, Arzu-Kanber, Leyla-Mecnun, Koroğlu-Ayvaz, Zeyd-Amr, Lokman, Kerem gibi efsanevî şahsiyetlerin adları, Kârûn, Zaloğlu Rüstem, Hızır, Ahfeş gibi tarihi şahsiyetlerin adları başta olmak üzere otuz dokuz atasözü ve deyimde şahıs adları mevcuttur. Bunlar;

Abbas yolcudur duramaz. (s.210), Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebî derler.(s.260), Ahfeş'in keçisi gibi ne söyleseler başını sallar. (s.12), Ali Paşa vergisi. (s.220), Ha hoca Ali, ha Ali hoca. (s.342), Misk ile anber, Arzu ile Kanber. (s.314), Ayaz Paşa kola çıktı. (s.62), Ayvaz kasap hep bir hesap. (s.63), Durmuş dede. (s.199), Eyüp sabrı. (s.68), Fatmacığın pazarda adı olmaz. (s.230), Kesesinde Halil İbrahim bereketi var. (s.289), Hızır gibi yetişti. (s.124), Kul bunalmadıkça Hızır yetiş-

mez. (s.258), Kırk yıllık Kânî hiç olur mu yâni. (s.246), Kârün gibi zengin. (s.240), Kerem gibi yanıyor. (s.270), Kerem'in arpa tarlası gibi yandı. (s.270), Bir Köroğlu, bir Ayvaz. (s.83), Köroğlu'nun Ayvaz'ı. (s.285), Çaresiz derde Lokman bile aciz kalır. (s.107), Lokman Hekim "uzun ömür isteyen başı serin, kalbi ferah, ayağı sıcak tutmalı" demiş. (s.104), Vermeyince Mabûd ne yapsın Mahmûd. (s.341), Mecnûn ile Leylâ masalı. (s.308), Mecnûn, Leylâ diyerek Mevlâ'yı buldu. (s.308), Orduda sarı çizmeli Mehmed Ağa. (s.20), Muhabbetten Muhammed oldu hâsıl. (s.308), Bekrî Mustafa. (s.86), Felek Deli Mustafa'ya yâr olmadı. (s.234), Nâbî gibi. (s.324), Nuh nebîden kalma. (s.330), Süleymandır karınca lânesinde. (s.162), Verin Şaban'a gitmez yabana. (s.340), Anlaşılmaz bir boyadır Vehbî'nin kerrâkesi.²⁵ (s.32), Gelelim Vehbî'nin kerrâkesine. (s.294), Ya hacı Veli, ya Veli hacı. (s.360), Yahyâ burada, hatır-ı yârâna bakılmaz. (s.372), Zaloğlu Rüstem kesildi. (s.153), Zeyd için Amr'a hitâb olmaz. (s.157)

Eserde; milletler, dinler ve çeşitli topluluklarla ilgili 30 atasözü ve deyim mevcuttur:

Acem kılıcı gibi iki tarafa çalar. (s.212), Hancının Arabı kaybolmuş kimin kaydında. (s.121)

Sus Arap ardında. (s.183), Arapça bilir misin? – Uydur uydur söyle (s.214), Arap doyuncaya kadar Acem çatlayıncaya kadar yer. (s.214), Arap, Arab'a yüzün karadır demiş. (s.214), Arab'ın kızı Mısır'a kaçtı, kurtulamadı. (s.214), Yağmur yağıyor seller akıyor, Arap kızı damdan bakıyor. (s.367), Arapgir-liler gibi birbirlerine ikram ederler. (s.214), Çingene ustası. (s.110), Çingene evinde ekşi yoğurt. (s.110), Çingene çergesinde musandıra arar. (s.110), Çingene çergesi gibi ordan oraya sürer. (s.110), Çingene çoğaldıkça çeribaşı iftihar eder. (s.110), Çingene horzu gibi ayağından çakılır. (s.110), Çingene düğünü, horyat dermeği davulsuz olmaz. (s.110), Çingeneye şehir içi zindan gelir. (s.111), Çingenenin ekmeği rüyasına girer. (s.111), Garip çingenenin nesine gerek gümüşlü zurna. (s.224), İngiliz arması gibi donandı.

(s.50)²⁶, İngiliz tabancası gibi kuruldu. (s.50), Laz hamsi balığı sever. (s.301), İslâmın şartı beştir, altıncısı insaftır. (s.23), Namaz müslümanın mısbâhudır. (s.330), Osmanlı ekmeği yiyip düşmana dua olmaz. (s.211), Osmanlı, tavşanı arabayla tutar. (s.211), Osmanlı yanında gözünü, kâtip yanında gözünü sakın. (s.211), Osmanlı'ya bir selâm ver yiyeceğini düşünme. (s.211), Eskiye Yahudi'ye satarlar. (s.23), Zenci yüzü yıkamakla ağarmaz. (s.155)

Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye, manzum atasözleri ve deyimleri de ihtiva eden bir eserdir. Eserde toplam 64 mısra ve 195 beyit mevcuttur. Bunlardan "Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye"de bulunmadığı için orijinal olduğunu düşündüğümüz mısra ve beyitler şunlardır:

İdrâkin eğer var ise ma'kûl-şinâs ol (Cevrî) (s.15)

Âşınaya âşına bîgâneye bîgâneyiz (Cevrî) (s.25)

Akrabaydık 'akrep olduk biz bize (Lâ-edrî) (s.30)

Aldırıp mâmeleki inleme zembûr gibi. (İbn-i Kemâl) (s.36)

Elbette gider gelen cihâna (Fuzûlî) (s.41)

Bir değirmendir cihân her kimse bekler nevbetin (Zâtî) (s.81)

Bunun keyfiyeti ta'bîr olunmaz zevke dâirdir (Nev'î) (s.92)

Harîs olur kişi pek men' olunduğu fi'le (Fâzıl) (s.116)

Hûb olan elbette kendin gösterir (Nâbî) (s.126)

Dökülen mey kırılan şîşe-i rindân olsun (Nedîm)(s.139)

Sükûtun merd-i dânâ hasmını ilzâm için saklar (Râşid) (s.162)

Su uyur düşman uyur haste-i hicrân uyumaz (Şeyh Galib) (s.181)

Tabîbin olsa da kizbi marfzin sıhhatin söyler (Ragıp Paşa) (s.195)

‘Âlem-i fânide resm-i zindegânî böyledir (Cevrî)
(s.210)

‘Azîzim gitdi lafz-ı himmetin manâsı ‘âlemden (Lâ-
edrî) (s.215)

‘İlm-i hünerde medhali yoktur kıyafetin (Nâbî)
(s.220)

‘Uyûb-ı nâsı ifşâdan libâsın soymak ehvendir (Ragıp
Paşa) (s.222)

Fark eylemeyen cevheri sarrâf değildir (Nev‘î)
(s.232)

Kerem gördükçe ey Bâkî gedâlardan ricâ artar (Bâ-
kî) (s.270)

Kemâlinden haber ver kimse senden ihtişâm almaz
(Ragıp Paşa) (s.279)

Gördün zamâne uymadı sen uy zamâneye (Nev‘î)
(s.296)

Gördüğünden kimseler ‘âlemde mehcûr olmasın
(Lâ-edrî) (s.296)

Metâ‘ı âteş olan çârsûya sığmaz imiş (Nâilî-i Kadîm)
(s.307)

Merd-i meydân-ı rızânın kârı eyvallâhdır (s.311)

Mürüvvet-mend olan nâkâm-ı düşmenle kâm almaz
(Ragıp Paşa) (s.312)

Muzaffer vakt-i fırsatda ‘adûdan intikâm almaz (Ra-
gıp Paşa) (s.315)

Meyl eder elbette hâke mîvedâr olsa dıraht (Lâ-edrî)
(s.323)

Vâ‘izin nâr-ı cehennem dediği firkat imiş. (Usûlî)
(s.338)

Her Alî Haydar değil her sayfa denmez Zülfekâr (İz-
zet Molla) (s.349)

Her neş‘enin âhir çekilir derd-i humârı. (Hacı Arif
Beğ Merhûm) (s.355)

Yaşadıkça kişide artar imiş ‘akl ü ma‘âş. (Nev‘î)
(s.364)

İrs olur mu eb ü ceddin hüneri

‘İlmidir necl-i asîlin pederi

(Sünbülzâde Vehbî) (s.19)

Altun ile mîzanda bir gelse dahi seng

Sıklette bir olmak ile kıymette bir olmaz

(İbn-i Kemâl) (s.34)

Öğren lisân-ı ‘asr u rûsûm-ı zemâneyi

Bak tab‘-ı nâsa hâle münâsib tekellûm et

(Es‘ad Beğ) (s.56)

Ey olan bâde-i ikbâl ile ser-mest-i gurûr

Korkarım bir gün olur sen de olursun mahmûr

(Şinâsi Merhûm) (s.63)

Ey birâder dinle pendim varsa mâlın sakla pek

Kalırsa düşmana kalsın dosta muhtâc olma tek

(Lâ-edrî) (s.63)

Boğazında halka demir ayağında künde var

Dosta ermesin dilersen kündelerin kır da var

(Lâ-edrî) (s.92)

Hevâ-yı nefsdan semâye-i ‘izzetdir istignâ

‘Azîz olmazdı Yûsuf çekmese dâmen Zelhâdan

(Ragıp Paşa) (s.119)

Hüdâ kâdirdir eyler seng-i hâradan güher peydâ

Hüdâ nâmerde değil merde dahi etmeye muhtâc

(Lâ-edrî) (s.122)

Hürmen-i ‘ömrü savurduk dâneyi vermekteyiz

siyâb-ı çerhe geldik şimdi nevbet bekleriz

(Niyâzî) (s.122)

Dest-i gavvâsân-ı insâfa girer bir gün çıkar

Bu meseldir ki sen insâniyyet et ‘ummâna at

(Lebîb) (s.131)

Şeb-i yeldâyı münecimle muvakkıt ne bilir

Mübtelâ-yı gama sor kim geceler kaç sâ‘at

(Sâbit) (s.170)

Fukara menzildir bunda ta'azzum olmaz
Ki ta'azzum edenin âkıbeti hayr olmaz
(Lâ-edrî) (s.233)

Karınca lar çekirgenin budın çekmiş Süleymâna
Nemiz vardur size takdîme şâyeste fakîrâne
(Lâ-edrî) (s.240)

Kâf-ı ikbâlde 'ankâ iken âh
Avlıyor şimdi sinek parası yok
(Safvet) (s.242)

Kadr-i dürr ü gevheri 'âlem bilir
Âdemi amma yine âdem bilir.
(Şeyh Gâlib) (s.244)

Kısmetindir gezdiren yer yer seni
Gâfil olma âkıbet yer yer seni.
(Lâ-edrî) (s.247)

Kıyâmetde hesâbı olmayanlardandır ol gâfil
Ki fark eyler firâkın şâmını subh-ı kıyâmetde
(Fuzûlî) (s.262)

Kıymet ü kadr-i hayât-ı pederi bilmeyen
Bildirir sonra zemâne ne imiş kıymet-i eb
(Es'ad Muhlîs Paşa) (s.263)

Mağrur olup deme yokdur ben gibi
Bir muhâlif rûzgâr eser savurur hürmen gibi
(Lâ-edrî) (s.316)

Mekr bünyâdı üstüvâr olmaz
Hîle âsârı pâyidâr olmaz
(Fuzûlî) (s.318)

Nâdân ile sohbet katı 'ârdır bilene
Çünkü nâdân ne gelirse anı söyler diline
(Lâ-edrî) (s.324)

Başta mesneviler olmak üzere divan şiirinin he-
men bütün türlerinde yer alan atasözleri ve deyimler,
15. yy.'dan sonra müstakil atasözleri kitaplarında
toplanmaya başlanmıştır. Tekezâde Mehmed Saîd'e
ait "Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye Yâhûd Atalarsözü"
adlı eser de bu derleme kitaplarından biridir.

Osmanlı döneminde hazırlanan eserlerden
5742 atasözü ve deyimle "Durûb-ı Emsâl-i Türkiy-
ye", Bu konuda en geniş eserler olan Armağan ve
Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye'den daha fazla atasözü
ve deyim ihtiva etmektedir. Hacim olarak ise 384
sayfayla bu iki eserden daha küçüktür. Çünkü her iki
eserde de divan şiirinden verilen örnekler sayıca çok
daha fazladır.

"Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye" 28 Arapça, 10
Farsça atasözü ve deyim ihtiva eder. 60 ülke, şehir,
semt, dağ ve nehir adı, 39 kişi adı, 30 millet ve din-
lerle ilgili atasözü ve deyim mevcuttur. 259 mısra ve
beytin yer aldığı eserde şiir örnekleri alınan şairler
ve mısra-beyit sayıları şöyledir: Sünbülzâde Vehbî
(31), Atâyî (24), Vâsîf (14), Nâbî (12), Fâzıl (10),
Hâtem (10), İzzet Molla (8), Sâbit (8), Ragıp Paşa
(7), Şinâsî (7), Nev'î (6), Şeyh Gâlib (6), Fuzûlî (4),
Mevlânâ (4), Rahmî (4), Münîf (3), Cevrî(3), İbn-i
Kemâl (3), Ulvî (3), Sâmi (3), Süleymân Fehîm (3),
Akîf Paşa (2), Ziyâ Paşa (2), Nâilî-i Kadîm (2), Bâkî
(2), Haşmet (2), Neylî (2), Fıtnat (2), Şerif (2), Ka-
nunî Sultân Süleymân (2), Pertev Paşa (2), Râşid (2),
Gubârî (1), Hakânî (1), Safvet (1), Figânî (1), Zâtî
(1), Kâzım Paşa (1), Nedîm (1), İ.Ali Paşa (1),
Neş'et (1), Halil Edip Beğ (1), Makâlî (1), Fennî (1),
Usûlî (1), Hacı Arif Beğ (1), Ahmed Paşa (1), Es'âd
Muhlîs Paşa (1), Lebîb (1), Es'âd Beğ (1), Surûrî-i
Sânî (1), Niyâzî (1), Lâ-edrî (37).

Çalışmamızda Türk kültürünün vazgeçilmez
halk ürünlerinden olan atasözü ve deyimleri ihtiva
etmesi ve divan şiirine yansımalarını göstermesi ba-
kımından önemli bir eser olan fakat bugüne kadar in-
celenmeyen "Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye" adlı eseri
bütün yönleriyle incelemeye ve başta "Durûb-ı Em-
sâl-i Osmâniyye" olmak üzere eserin Osmanlı döne-
minde hazırlanan diğer atasözleri derleme kitapları
arasındaki yerini ortaya koymaya çalıştık.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak Üzerine

François GEORGEON/ Paul DUMONT, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak**, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, 423 sayfa.

İbrahim TÜZER

Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyat Bölümü Araştırma Görevlisi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 18. ve 20. yüzyıllar arasındaki cemaatler arası ilişkileri ve toplumsallık biçimlerini inceleyen, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak" isimli kitap, İletişim Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Modern Türkiye ve Osmanlı Tarihçileri, François Gergeon ve Paul Dumont tarafından Fransızca olarak derlenen eserde, üç bölüm halinde toplam 13 makaleye yer verilmiştir. 425 sayfadan oluşan kitap, Türkçeye Maide Selen tarafından çevrilmiştir. Araştırmacıların çalışmalarını kaleme alırken müracaat etmiş oldukları kaynaklardan da anlaşılacağı üzere, kitaba dahil edilmiş olan makaleler, bir makale hariç, ciddi bir araştırmanın ürünü olarak gözükmektedir. Eserde yer alan bazı makalelerin bir diğer önemli özelliği de, Halkbilimi ve Folklor sahasında çalışan araştırmacılara kaynaklık edecek nitelikte olmasıdır.

Beş makalenin yer aldığı "**Gelenekle Modernlik Arasında**" ismini taşıyan Birinci Bölümde araştırmacılar, sınırları üç kıtaya taşan bir toprak bütünlüğü içerisinde dilleri, dinleri ve kökenleri farklı, bir arada yaşayan insanların sergilemiş oldukları "Toplumsallık Biçimleri"ni irdelemeye çalışmışlardır. Bu bölümdeki, François Georjean tarafından kaleme alınmış "İmparatorluktan Cumhuriyete İstanbul'da

Ramazan" isimli makale, tüm yıl boyunca toplumsallık adına kayda değer pek bir şey göstermeyen bir toplumun, Ramazanla birlikte nasıl canlandığını anlatmaktadır. Georjean makalesinde, İstanbul'da yaşanan ramazanların ve bayramların kendine has yemekleriyle, eğlenceleriyle, ibadetleriyle, gelenek ve görenekleriyle toplumun değişik katmanlarını bir araya getirdiğini kaydeder. Gayrimüslimlerin oruç ayındaki durumları da, yazar tarafından makalede etraflı bir şekilde okuyucuya sunulmuştur.

Birinci Bölümde yer alan bir diğer makale de "*Geçen Yüzyılda İstanbul'da Kabadayılar ve Külhanbeyleri*" adı altında, Server Tanilli tarafından kaleme alınmıştır. Tanilli makalesinde, külhanbeylerinin günümüzde bilinen manası dışında "...lonca düzeninde bir dilenci topluluğu"¹ olduklarını, bunun yanında ikinci bir görevlerinin, "çamur süpürmek" olduğunu belirtir ve gerçek külhanbeylerinin tarihe karıştığını kaydeder. Eserin Birinci Bölümünde, Selânik'le ilgili iki makale vardır. "*XIX. Yüzyıl Sonunda Selânik'te Kentlik Bilinci ve Belediyeye İlgisi*" ve "*Yüzyıl Dönemecinde Selânik'te Seçkin Sporları ve Sporcu Seçkinler*" ismini taşıyan bu makalelerden, İmparatorluğun bu coğrafyasındaki toplumsallık biçimleri hakkında, detaylı bilgiler öğrenmek mümkündür. Örneğin, "*1895-1902 yılları arasında, Selânik'te en az dört spor derneği kurulur: White Star Cycling Club (1896'dan önce), Tennis and Croquet Club (1898), Omilos Filomuson (1899) ve Union Sportive (1902)*"²

Dört makalenin yer aldığı kitabın İkinci Bölüm'ü, "**Aileden İlişki Ağlarına**" ismini taşımaktadır. Bu bölümün ilk makalesinde, İzmir'de yaşayan Yahudi bir ailenin Ermeni, Rum ve Müslümanlarla olan ilişkileri anlatılır. Henri Nahum tarafından kaleme alınan ve "*1900'e Doğru İzmir'de Bir Yahudi Ailesinin Portresi*" ismini taşıyan bu makale, çok cemaatli Osmanlı İmparatorluğu içerisinde dini inanç ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir Yahudi ailesinin yaşantısını, detaylı olarak incelediği için önemlidir. Bu bölümün diğer bir makalesi, *İzmir'de Avrupalı*

Koloniler ve Etnik-Dinî Cemaatler, Birlikte Var olma ve Toplumsallık Ağları (XVIII. yüzyıl sonu-XIX. yüzyıl ortası) ismini taşır. İzmir çevresinde toplanmış olan dinî cemaatlerin, birbirleriyle olan sosyal ilişkilerinin konu edildiği bu makalede, İmparatorluğun bünyesinde barınan farklı kültürlerin oluşturmuş oldukları mozaikten bir kesit sunulmaktadır.

"Osmanlı İmparatorluğunda Ermeni Gençlerinin Oyunları" adlı çalışma, Halkbilimi ve Folklor araştırmacılarını yakından ilgilendirdiğine inandığımız bir saha üzerine derinlemesine bilgiler içermektedir. Daha çok Mardin, Van ve çevresinde yaşamış olan Ermeni gençler tarafından oynanan oyunların konu edildiği bu makalede yazar, cevabı ancak yeni araştırmalarla bulunabilecek bir de soru yöneltmektedir: "*Türk, Kürt, Ermeni, Yahudi ve Rum çocukları birlikte oynarlar mıydı? Cevap olumluysa, nerede oynarlardı? Nasıl oynarlardı?*"³

Bu bölümün son makalesi ise, misyonerlik faaliyetleri ve özellikle Ermeni, Kürt ve Rum tehciriyale alâkalıdır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren faaliyetlerini, İmparatorluğun ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin her alanında iyice hissettiren misyonerlerin hatıralarından hareketle kaleme alınan "*Bir Misyoner Hastanesinin Çevresindeki Küçük Dünya: Urfa, 1897-1922*" adlı bu makale, Josephine Zürcher adında bir misyonerin Urfa'da kurmuş olduğu hastane çevresinde "birlikte yaşama" adı altında yürüttüğü misyonerlik faaliyetlerini anlatır.

Kitabın son bölümü ise dört makalenin yer aldığı, "*İletişimden Yüz Yüze İlişkiler*" adlı bölümdür. "*XIX. Yüzyılda Osmanlı Balkanlarında Türkçe Konuşmak*" isimli makale, çok uluslu ve çok dilli bir İmparatorluk olan Osmanlı'da yaşayan farklı toplumların, birbirleriyle olan iletişimlerinde Türkçeyi nasıl kullandıklarını konu edinir. "*XIX. yüzyılda Balkan Osmanlıları'nda Türk dilinin yeri ve rolü, çok çeşitli gruplar arasında dilsel iletişimin yayılmasını sağlar.*"⁴ Kitabın zevkle okunan bir başka makalesi de "*Konuşma*" ismini taşımaktadır. Johann

Strauss'un, titiz bir araştırma neticesinde ortaya koyduğu anlaşılan bu makalede, Türklerin konuşma ve sohbet zevki anlatılmaya çalışılmış, İmparatorlukta yaşayan diğer toplumlardan insanların, Türklerle olan sohbetlerinden de örnekler verilmiştir.

Her tür etnik ve dinî cemaate mensup olan insanların, farklı toplumlara bağlı fertlerin uğrak yeri olan "hanlar" ve çevresinde gelişen toplumsal hareketlilik de, "*Hanlar yada Osmanlı Kentinde Yabancı*" isimli makalede anlatılmaya çalışılmıştır. Eserin bu son bölümünün son makalesi ise, "*Başkasının Mekanına Gitmek: Yunan Toplumunda Ziyaret*" adlı makaledir. Bu çalışmada, Atina çevresinde, Yunan toplumunun birbirlerine gerçekleştirmiş oldukları ev ve iş yeri ziyaretleri, bu ziyaretlerde ikram edilen yiyecekler ve kutsal mekanlara yapılan ziyaretler anlatılmaktadır.

İletişim Yayinevinin, İstanbul Kağıthane'nin görüntülediği bir fotoğrafı kapak yaparak yayın dünyasına armağan ettiği bu eser, değişik fikir ve amaçlara hizmet etme gayesi güden, içerdiği makaleler itibarıyla kıymetli bir derlemedir. Aynı zamanda bu kitapta yer alan makaleler, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamış farklı toplumların, değişik etnik ve dinî cemaate mensup insanların birbirleriyle olan ilişkilerini inceleme gayretindeki başka çalışmalara da kaynaklık edecektir.

NOTLAR

- 1 Server Tanilli, "Geçen Yüzyılda İstanbul'da Kabadayılar ve Külhanbeyleri", a.g.e., s.141
- 2 Meropi Anastasiadou, "Yüzyıl Dönemecinde Selânik'te Seçkin Sporları ve Sporcu Seçkinler, a.g.e., s. 176
- 3 Anahide Ter Minassian, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Gençlerinin Oyunları", a.g.e., s. 256
- 4 François Georgean, Sunuş, a.g.e., s. 12.

Ümmî Şair Enverî ve Divanı

Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, **Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, X+250 sayfa, MEB Yayınları 3559, ISBN 975.11.2092-6.

Halil ÇELTİK

Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi.

Divan şiiri denildiğinde, hemen aklımıza divan sahibi şairler gelir ve onlar söz konusu olduğunda ise, genellikle, onların medrese tahsili görmüş, şiir yazabilecek kadar iyi derecede Arapça ve Farsça bilen yüksek kültürlü kimseler olduklarını, en azından divan şiiri için gerekli aruz, edebî sanat vb. alt yapıya sahip bulduklarını, okuma yazma bildiklerini düşünürüz. Bu bir bakıma doğru olabilir; fakat divan şairlerinin kimler olduğunu merak edip tezkirelere baktığımızda, mektep medrese görmüş müderrisinden sıradan vatandaşa kadar toplumun hemen her tabakasından şaire rastlarız. Hele bu şairler topluluğu içinde kendilerine ümmî dediğimiz okuma yazma bilmeyen bir grup şair yer alır ki onların divan şiirinde özel bir yeri vardır.

Tezkirecilerimiz Cemîlî (870/1465-66-950/1643-44?), Çağşırı Şeyhî (XV.yy.), Huffî (XV.yy.), Râyî (XVI.yy.), Tâlibî (XVI.yy.), Siyâbî (XVI.yy.), Bîdârî (öl. 968/1560-61), Meşrebî (öl.962/1554-55) ve Vâlihî (XVI.yy.)'yi ümmî şair olarak tanıtıyorlar, ümmîliklerini üzerine basa basa vurguluyorlar.

Ümmî şairler içerisinde 16. yy.'da İstanbul'da yaşayan Enverî'nin divan sahibi olması nedeniyle

yeri ve önemi büyüktür. Kendisi daha çok Mürekkeççi Memî lakabıyla tanınmıştır. Bitpazarı'ndaki dükkânında mürekkeççilik ve süzengerlik (iğnecilik) yaparak geçimini temin etmiştir. Ayrıca bir çeşit havaî fişek gösterisi olan âteş-bâzlık ve neft-endâzlıkta da usta imiş.

Enverî'den bahseden kaynaklar onun ümmîliği üzerinde durup daha çok bu özelliğini öne çıkarırlar. Şık Çelebi'nin "Ümmî ve âmî idi. Hurûf-ı hecâyî nukûş-ı bî-ma'nîden fark itmezdi. Elifi toğrı mı yazılır, eğri mi yazılır bilmezdi." dediğine bakılırsa, bir kâğıt üzerindeki anlamsız çizgilerle yazıyı bile birbirinden ayıramayacak derecede okuma yazmadan habersiz bir kimse. Ama divan tertip edebilecek kadar da divan şiiri kültürünü bilen ve yaşayan bir şair. Bu nedenle kendisini kıskanıp hicvedenler olur. Çağdaşı Kiyâsî, cahil bir mürekkeççi olduğunu söyleyerek onunla alay eder:

O bir cehl-i mürekkebdür mürekkebe satmadur kârı

Cihânda Enverî gibi siyâhkâr olmasun kimse

Bu kadar ümmî bir şairin nasıl olup da bir divan sahibi olduğu hayret edilecek bir durumdur. Bu aynı zamanda divan şiiri tarzında eser vermek için ille de okuma yazmayı bilmek gerektirmediğini ortaya koymasından önemlidir.

Bugüne kadar yayımlanmamış olan Enverî Divanı, Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı tarafından Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı adıyla hazırlanarak Millî Eğitim Bakanlığınca bastırıldı (Ankara 2001, XI+250 s.).

Eserin girişinde, yukarıda isimlerinden bahsettiğimiz ümmî şairler tanıtılıyor, şiirlerinden örnekler veriliyor. Sonra, Enverî'nin hayatı ve şiirleri inceleniyor. Bu incelemenin arkasından Enverî Divanı'nın metni veriliyor. Kitabın sonunda, divanda geçen atasözleri, deyimler ve kültür unsurlarını gösteren ayrıntılı bir dizin bulunuyor.

Enverî Divanı'nda klasik divan tertibinden farklı olarak, kaside ve musammat dediğimiz murabba, muhammes gibi nazım şekilleriyle yazılmış manzumeler bulunmuyor. Divan doğrudan doğruya

gazeller bölümüyle başlamış. 304 gazelin yer aldığı divan metninin sonunda 8 adet beyit var.

Divan tertibinin bu tarzda olmasında Enverî'nin ümmî olmasının önemli bir rolü olmalı. Kendisi okuma yazma bilmediği için, herhangi bir devlet memuriyetinde bulunmuyor. Devlet erkânıyla da bir ilişkisi olmadığından onlara kasideler sunma gereği duymuyor diye düşünülebilir. Bunun yanında tevhid, münacaat türlerinde de kasidesi yok, kısaca o bir gazel şairi.

Divanında 16. yy. şehrli Türkçesinin sade örnekleri var. Enverî'nin dili, Yunus Emre'nin dilinden pek farklı görünmüyor. Onun gazellerinde divan şiirinin hayal sistemi, mazmunları, beyitlerde kullanılan kelimelerin arasındaki ilişkiler, edebî sanatlar vb. bütün açıklığıyla hemen kendisini ele veriyor. Meselâ şu gazeline bir bakalım:

Her kaçan dilden hayâl-i tiri cânânun geçer

Cism-i pür-zahmandan ol dem iy gönül cânun geçer

İy kemân-ebri kemânundan çekilmiş okların

Korkaram benden de bir bir cümle peykânun geçer

Eyle hayrân eyledi esrâr-ı ışkun âh kim

Karşudan geçdüm görenler didi hayrânun geçer

Her sözi uşşâka bir demrenli okdur çâre ne

Sözi anun'çün bize ağyâr-ı nâdânun geçer

Devr-i hüsnünde nazar kıl Enverî'nün yaşına

Bir gün olur kim akar su gibi devrânun geçer

Âşığın sevgiliye kavuşması mümkün olmadığı için, onun hayaliyle yetinir. Sevgilinin yan bakışı oka benzer; âşığı yaralar, âşığın bedeni hep yaralar içindedir.

Sevgilinin güzellik unsurlarından kaşları yay'a (keman), kirpikleri oka (tîr) benzer.

"Esrâr" kelimesi surlar ve uyuşturucu anlamlarıyla tevriyeli kullanılır. Esrar yutanların durumu da tevriyeli olarak, hayret etme, şaşıp kalma ve sarhoşluk anlamlarına sahip olan "hayrân" kelimesiyle ifade edilir.

Sevgili âşıklara karşı merhametsizdir. Sözleri bir azarlamadır. Bu sözler âşıklara ucu temrenli ok gibi saplanır.

Sevgili güzeldir, güzelliğiyle ünlüdür; fakat bu güzellik akar su gibi geçicidir; kıymetini bilmek gerekir.

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, Enverî'nin gazellerinde divan şiirinin kelime dünyası ve mazmunları çok açık bir biçimde okuyucuya kendisini hissettiriyor.

Enverî'nin şiirleri bu sadeliğinden olsa gerek, beğenilip bestelenmiştir.

16. yüzyılın ümmî şairi Enverî, divan sahibi olması, klasik şiir kültürünün halk tarafından benimsenip özümsemiğini göstermesi açısından çok önemli bir örnektir. Enverî'nin eseri de, divan şairinin kelime kullanımında dikkat ettiği hususlar, hayal ve mecazlar dünyası, mazmun sistemi vb. divan şiiriyle ilgili alt yapının kavranmasına yardımcı olacak güzel örnekler veren değerli bir malzeme niteliği taşımakta, konu ile ilgili araştırma yapacaklar için önemli örnekler vermektedir. Eser, ümmî bir divan şairinin yayımlanmış ilk divanı olması bakımından da önemlidir.

Böyle kıymetli bir eseri yayına hazırladıkları için Sayın Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı ile bu eseri yayınlayan Millî Eğitim Bakanlığı'na teşekkür ediyoruz.

“Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten (TDAY-Belleten),1999/I-II,”

(Yearbook of Türkic Studies), Türk Dil Kurumu
Yayınları, Ankara, 2003.

Dr. Reside GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

1953'ten itibaren yayın hayatına girmiş bulunan TDAY-Belleten'in 1999//I-II olarak çıkan 42. sayısı da yine Türk dilinin ağızları, lehçeleri konusunda çeşitli makaleleri içermektedir.

Bu sayıdaki ilk yazı Cahit Başdaş'a ait. "Anadolu ve Kosova Türk ağızlarında g>c, k>ç değişimleri" başlıklı bu yazıda, Anadolu ağızları ile ilgili araştırmalara kısaca değinilmiş ve Erzurum, Rize, Trabzon ağızları ile Rumeli'deki Kosova Türk ağızlarında g>c, k>ç şeklinde görülen ünsüz değişimleri karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Bu değişimin dildeki tabii sızıcılışma temayülünden kaynaklandığı ifade edilmiştir.

İkinci makale Sibel Bayraktar'a ait.. "Kutadgu Bilig'de Bulunma Hâli Ekinin Fonksiyonları" konulu bu makalede Türk dili tarihi içerisinde önemli bir yere sahip olan Kutadgu Bilig'de bulunma hâli ekinin fonksiyonları üzerinde durulmuştur. Bu makalede, bulunma hâli ekinin ağızlarda ve tarihî Türk yazı dillerindeki durumu genel hatlarıyla değerlendirilmiştir. Daha sonra, bu ekin "çıkma fonksiyonu"nda kullanılması konusu; isimler, zamirler ve deyimleşmiş olanlar başlıkları altında ele alınmıştır. Bu makalede bulunma hâli eki konusu, anlam açısından da; incelenmiştir. Makalenin sonunda da konuyla ilgili geniş bir kaynakça verilmiştir.

A. Mevhibe Coşar'ın "Trabzon'da Kullanılan Lâkaplar Üzerine Bir Derleme/Değerlendirme" adlı makalesinde Trabzon ili esas olmak üzere Trabzon ve yöresinde kullanılan lâkaplar ve bunun yöredeki önemi dile getirilmiştir. Bu yörede kullanılan lâkaplarda; kişinin tutum davranış, karakter, mizac, fizikî

görünüş, yaşam biçimi, özel zevk ve yetenek gibi kişilik özelliklerini yansıtan bir nitelik taşıdığı hatta zaman zaman meslek, baştan geçen olay, memleket ve ailesine ilişkin dikkat çekici özellikler gösterdiği ifade edilmektedir. Örnek verecek olursak, "pasaklı ve özensiz birine", "çiçek" lâkabı verilebilmektedir. Trabzon ve yöresinde kullanılan lâkaplar, önce "özel lâkaplar" ve "genel lâkaplar" başlıkları altında değerlendirilmiş, daha sonra lâkapların listesi alfabetik olarak yer almıştır.

Volkan Coşkun "Türkiye Türkçesinde Ünlüler ve Ünsüzler" konulu makalesi Türkiye Türkçesindeki ünlüleri ve ünsüzleri fonetik açıdan ele almaktadır. Necati Demir "Orta Karadeniz Bölgesi Ağızlarında nazal n (ñ) Sesi" Orta Karadeniz Bölgesini oluşturan; Sinop, Samsun, Ordu Giresun ve Şal Pazarı bölgelerinde yapılan ağız derlemelerinde "nazal n (ñ)" sesi üzerinde durulmuştur.

Genciana Abazi-Egro "Arnavutçadaki Türkçe Yapım Ekleri ve Bunların Anlamsal Değerleri" adlı makalesinde, 500 yıl kültürel, siyasî, sosyal açıdan etkileşim hâlinde bulunan Türkçe ve Arnavutçanın, birbirlerine etkileri, Türkçecinin Arnavutçaya yapım ekleri ve bunların anlam değerleri noktasındaki etkileri noktasında ele alınmıştır. Makalede, Arnavutçadaki Türkçe ekler ya eklerin kalıplaşarak ya da kök şeklinde girmesi noktasında ele alınmıştır. Bu kelimeler, "Dizin" kısmında alfabetik sırayla yer almıştır.

Hasan Eren, "Rotasizm ve Lamdasizm mi, Yoksa Zetasizm ve Sigmatizm mi?" adlı makalede Ortak Türkçe adını verdiğimiz diyalektler ile Çuvaşça arasındaki ses denkliklerinin; "Rotasizm ve Lamdasizm mi, yoksa Zetasizm ve Sigmatizm mi?" olarak değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Konunun daha uzun süre tartışılacağını ifade etmiştir.

Recep Karaatlı'nın "Türkçe Bir Segir-nâme Üzerine" adlı yazısı bir insanın baştan aşağı çeşitli organlarının ele alındığı ve bu organların herhangi birisinin seçirmesi ile ilgili yorumları içeren kitaplar olan "Seğirnameler" ile ilgili bilgiler içermektedir. Bu makalenin esasını oluşturan eser ise Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Fakültesi öğrencisi Ayşegül Suna'nın şahsî kitaplığında bulunan Miladî 1979, Hicrî 1090 yılında kaleme alınmış bulunan yazmanın 74b-82b varakları

arasında yer alan *Segir-nâme* metnidir. Bu yazı, bahse konu eserin incelemesini içermektedir. Yazıda ayrıca, bu esere ait kelime hazinesi, konuyla ilgili bir kaynakça ve de metnin tıpkıbasımı bulunmaktadır.

Bahattin Kahraman'ın "Korkusuz Abdal ve İki Manzumesi" adlı makalesinde, Korkusuz Abdal'ın hayatı, eserleri ve makaleye konu olan iki manzumesi kısaca ele alınmıştır.

Emin Kalay "Edirne İli Ağızlarında Şimdiki Zaman Çekimleri" adlı makalesinde "Gacal" ve "Dağlı" ağızları olmak üzere iki ağız bölgesine ayrılan Edirne ili ağızları şekil bilgisi açısından incelenmiştir.

Mustafa Öner'in "Edatların 'Karşılaştırma' ve 'Sınırlandırma' Bağlantıları" adlı yazısı bazı çekim edatlarındaki karşılaştırma, sınırlandırma işlevi tarihî bir perspektifle ele alınmıştır.

Zeynep Korkmaz'ın "Türk Dilinin Eski Kültür Mirasının Anadolu Ağızlarındaki Devamı" başlıklı makalesinde, dil ve kültür açısından yazı diline göre koruyucu bir yapı gösteren Anadolu ağızları ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı açısından yazı diliyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

"Yûsuf u Züleyhâ Yazarı Sulu Fakih'in Adı Sorunu" adlı makalesinde Hasibe Mazıoğlu, "Yusuf u Züleyhâ'nın yazarı "Sulu Fakih'in "Sulu, Sula, Suli, Savla" olmak üzere değişik biçimlerde okunabilen isminin doğru şeklinin "yüzü güzel, yüzü nurlu Fakih" anlamına gelen "Sulu Fakih olmasının daha uygun olacağı yönünde açıklamalara yer vermiştir.

Yusuf Öz "Anadolu Sahasında Yazılmış Farsça-Türkçe Sözlükler" adlı makalesinde, 15. ve 16. yüzyıllarda Anadolu sahasında yazılan Farsça-Türkçe sözlükler üzerinde kısaca durmuş ve yazısında bu sözlüklerin bibliyografik künyelerini vermiştir.

Ramazan Salman "Türkçede Sıfat-Fiil Eklerinin Kalıcı İsim Oluşturma İşlevleri" konulu makalesi; "biçerdöver, bilgisayar, döner kebab, tükenmez kalem, ağaçkakan, palandöken, oldu bitti, kapı kaçtı, fır döndü, gece kondu, bildik, tanıdık, giyecek, yiyecek, kör olası" gibi örneklerde görüldüğü üzere; "-ar/-er/-ur/-ür/-r, -maz/-mez, -an/-an, -mış/-miş, -dı/-di, -dık/-dik, -acak/-ecek, -ası/-esi sıfat-fiil ek-

lerinin oluşturduğu kalıcı isimler üzerinde durulmuş ve yazının sonunda konuyla ilgili geniş bir kaynakça yer verilmiştir.

Hülya Savran "Eski Türkiye Türkçesinde 'kim' Bağlaçlı Yardımcı Cümleler" konulu makalede kim'li yardımcı cümleler, baş cümlelerin yüklemiyle olan ilişkilerine göre "Yüklem Cümlesi", "Özne Cümlesi", "Nesne Cümlesi", "Tümleç Cümlesi", "Vasıflama Cümlesi" başlıkları altında ele alınmış, Uygur, Eski Anadolu Türkçesi gibi dönemlere ilişkin eserlerdeki bu tür yapılar üzerinde durulmuştur. Yazının sonunda geniş bir kaynakça bulunmaktadır.

Ayşe Gül Sertkaya "Tarañçi Tapişmakları (Tarañçi Bilmecce ve Bulmacalar)" adlı yazısı; Pantusov'un 1898'de yayımladığı *İzvestiÿa Obşestva Arheologii, istorii i Etnografii, pri Kazanskim Universitete*'de "Tarañçi Tapişmakları= Tarañçi Bilmecce ve Bulmacaları, (Tarañçice Metin ve Rusça Terçümesi) [Tarañçinskiya zagadki i zadaçi, Tarañçiykiy tekst russkiy perezod] kitabındaki Arap harfli metnin Lâtin harflerine ve eserde yer alan 177 örneğin Çağdaş Uygur Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmasını ve bu metinlerdeki kelimelerden Türkiye Türkçesinde kullanılanların dışında kalan 207 kelimeye ait sözlüğü içermektedir.

Kâmil Tiken "Türkiye Türkçesinde Basit ve Birleşik Zarf-Fiillerin İfade ve İşlevleri" konulu yazısında Mehmet Akif'in Safahat, Y. Kemal'in Kendi Gök Kubbemiz, R.N. Güntekin'in Anadolu Notları, ve C. Sıtkı'nın Bütün Şiirleri başta olmak üzere Türk diliyle ilgili pek çok eser basit ve birleşik zarf-fiiller açısından incelemiştir.

Hatice Yiğitbaşı "Bugünkü Uygur Türkçesinde Birleşik Fiiller" konulu yazısında, Modern Uygur Türkçesinde önemli bir fonksiyona sahip olan birleşik fiiller konusunu ele almıştır.

TDAY-Belleten'in, Türk dilini tarihî ve bugünkü yapısıyla değerlendiren çeşitli yazıları içeren 1999/I-II sayı da yine Türk dili, Türk edebiyatı, Türk lehçe ve ağızları ile Türk dili ve edebiyatının kaynak eserleri açısından pek çok konuya ışık tutmakta ve bu konularla ilgili birçok sorunu çözümleriyle birlikte ortaya koymaktadır.

“Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten (TDAY-Belleten), 2001/I-II”

(Yearbook of Türkic Studies) Türk Dil Kurumu
Yayınları, Ankara, 2003.

Nevin BALTA

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten (TDAY-BELLETEN), (Yearbook of Türkic Studies) 2000/I-II'de ilk yazı M. Sani Adıgüzel'e ait. M. Sani Adıgüzel "Avusturyalı Türkolog Herbert Jansky'nin Osmanlı Türkçesi Hakkında Düşünceleri" adlı yazısında Avusturyalı Türkolog Herbert Jansky hakkında bilgilerle onun Osmanlı Türkçesine ilişkin görüşleri konu edilmektedir. Yazıda, Türkiye Cumhuriyeti tarafından kendisine, "Türk kültürüne hizmet takdimnamesi" verilen Herbert Jansky'nin, zengin bir kültür dili olan Osmanlı Türkçesini "Yüksek Türkçe" olarak nitelendirdiği dile getirilmiştir.

Süreyya Beyzadeoğlu "Vezir-i Azam Pîrî Mehmed Paşa ve Tesdis Edilen Bir Beyt-i Bercestesi" adlı makalesinde, şiirle uğraşan, hem Yavuz hem de Kanuni'nin sadrazamlığını yapan devlet adamlarından Pîrî Mehmet Paşa'nın kısa biyografisi, bugüne kadar bilinmeyen bir beyti ve bu beyte Mostarlı Hasan Ziyâ'î tarafından yazılan tesdisi açıklamıştır.

Erdoğan Boz "Eski Anadolu Türkçesinde +IU Eki Üzerine" adlı makalesinde isimden isim yapan eklerinden biri olan +IU yapım ekini, farklı bir bakış açısıyla, işlevlerine göre yeni bir tahlile muhtaç olduğu düşüncesiyle ele almıştır. Söz konusu ekin bazı dilcilerce işlevleri itibarıyla çekim eki gibi değerlendirildiğine dikkat çeken Boz, ekin bu işleviyle eklendiği kelimenin anlamını değiştirmeden, yalnızca sahip olma veya bulunma bildirdiğini belirtir. Boz, ekin işlevi dışında; kelimeye kattığı anlamlar, ünlüsü ve üzerine aldığı ekler, kelime gruplarında kullanımını ve +sUz ekleriyle mukayeselerini de bu sorun kapsamında değerlendirmiştir. Konuyla ilgili olarak başvurulan eserler "Kaynaklar" kısmında verilmiştir.

Muhsine Börekçi'ye ait "Türkçe Öğretimi Bakımından Dil Bilgisi Terimi ve Kavram Olarak

Olumluluk-Olumsuzluk" konulu yazısında Türkçede "Olumluluk-olumsuzluk" kavramı genel bir değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

Volkan Coşkun "Standart Türkçedeki Ünsüzlerin Akustik Özellikleri ve Görüntüleriyle Boğumlanma Yerleri Bakımından Sınıflandırılması" ve "Standart Türkçedeki Ünlülerin Akustik Özellikleri ve Oluşum Yerleri Bakımından Sınıflandırılmasıyla Görüntüleri" adlı yazılarında standart Türkçenin ses yapısı, ünlü ve ünsüzler noktasında ele alınmıştır. Bu seslerin elektronik cihazlarla yapılan incelemelerine ilişkin görüşlerine ait fotoğraflar da yazının sonunda yer almıştır.

Zekiye Gül Elbir "XVII. Yüzyılda Yazılmış Önemli Bir Tıp Kitabı" adlı makalesinde Türkçenin eski metinleri içerisinde önemli bir yer tutan ve Türk dilinin kelime hazinesini, terimlerini, işleyişini ortaya koymak açısından büyük önem taşıyan ve XVII. Yüzyılda Sâlih bin Nasrullah tarafından yazılmış bir Türkçe tıp kitabı olan Gayetü'l-Beyan fî Tedbiri Bedeni'l-İnsan adlı eseri tanıtmaktadır. Kitabın yazarı olan Sâlih bin Nasrullah 1656 yılında IV. Mehmet'e başhekim olmuş, kadılık ve kazaskerlik yapmış bir kişidir. Zekiye Gül Elbir, makalesinde, bahse konu eserin Köprülü Kütüphanesi 975 numarada kayıtlı bulunan nüshası üzerinde durmaktadır.

Kerima Filan "*Rûz-nâme*'de Birleşik Fiiller" başlıklı yazısında Saray Bosna'nın Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesinde Türkçe olarak Başeski Şevki Molla Mustafa tarafından 1805 yılında kaleme alınmış olan mecmua niteliğindeki *Ruz-nâme* adlı eserinde birleşik fiiller konusu geniş bir şekilde anlatılmıştır.

Gürer Gülsevin'in "Türkiye Türkçesi Ağızlarında h Sesi Üzerine" konulu yazı Türkiye Türkçesindeki kelime başında h bulunan sözcükler hakkında bilgiler vermektedir. Kelime başındaki h sesinin durumu ile ilgili olarak Türk dilinin çeşitli devirlerine ve Anadolu ağızlarına ait eserlerden kaynak olarak yararlanılmıştır.

Orhan Kabataş "*Divanü Lûgat'it-Türk*'ten Türkiye Türkçesine" adlı makalesinde, 11. yüzyılın ikinci yarısında Kaşgârlı Mahmut tarafından kaleme alınan *Divanü Lûgat'it-Türk* adlı eserdeki söz varlığı, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile Çağdaş Türk lehçeleri (Azerice, Türkmençe, Kırgızca, Özbekçe, Uygurca vs.) arasındaki ses değişimleri verilmiştir. Bu yazıda, Oğuz grubu dilleri içinde ilk başvuru kaynağı olma özelliğine sahip olan *Divanü*

Lûgat'it-Türk'te bulunan şu yirmi söz geniş bir şekilde ele alınmıştır: Avut, bağırsuq, bıçılğan, böğür, çekürge, esrük, gañlı, kiçi, kömür, sidük, sözle, tarmaq, topraq, tuman, tügün, yaxşı, yasğaç<yası yığaç, yoy-, yoğurqan. Bu yazının sonunda geniş bir kaynakça da yer almaktadır.

Mehmet Kara'nın "Muğla Ağzının Karakteristik Bir Özelliği" adlı makalesinde Muğla ağzı şekil bilgisi açısından ele alınmıştır. Yazının sonunda konuyla ilgili geniş bir kaynakça bulunmaktadır.

Ahmet Karadoğan'ın "Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşan Ekler" konulu yazısında bazı eklerin Köktürkçede yuvarlak olup da Eski Anadolu Türkçesinde de yuvarlak olduğu, bazılarının ALUm ekinde görüldüğü gibi Köktürkçede düz ünlülü, Eski Anadolu'da yuvarlak ünlülü olduğu gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Bu dönemdeki yuvarlaklaşmada; b, p, v, m gibi dudak sesleriyle yuvarlak ünlülü eklerin analogik etkisinin etkili olduğu ayrıca, nazal n (ñ) sesi ile ekler sonunda bulunan k'nin de bu yuvarlaklaşmaya sebep olduğu ifade edilmiştir. Türkiye Türkçesinin başlangıç dönemini oluşturan Eski Anadolu Türkçesinde bilhassa eklerde bir düzlük-yuvarlaklık uyumu olmadığı belirtilmiştir.

Şevkiye Kazan'ın "Şeyhî ve Hâmidî-Zâde Celîlî'nin Husrev ü Şîrîn'lerinin Bir Mukayesesi" adlı yazısında Şeyhî'nin II. Murat adına Kayseri'de kaleme aldığı Husrev ü Şîrîn adlı eseriyle Hâmidî-zâde Celîlî'nin H. 918/M. 1512'de yazdığı Husrev ü Şîrîn adlı eseri eksik ve farklı yönler dikkate alınarak karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır.

Zeynep Korkmaz'ın "Türkiye Türkçesinde Fiil Çatısı Üzerine Görüşler" adlı yazısında Türkiye Türkçesinde fiil çatısı ve çatıyı oluşturan ekler, anlam, işlev ve şekil açısından değerlendirilmiştir.

Şahin Köktürk "Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Türkçe Kur'an Meal Tefsiri" adlı yazısı, Burdur kitaplığında, 1234 numarada kayıtlı bulunan ve H. 826/M.1422 tarihinde istinsah edilen bir Türkçe Kur'an meal tefsiri ile ilgili olarak hem biçim hem de içerik açısından bilgiler içermektedir.

Nevzat Özkan "İsme Gelen Ekleri de Alan Bir Fiil Gövdesi: Belir-" konulu yazısında "belirmek" fiilinin anlamı üzerinde durulduktan sonra bu fiile gelen -le eki üzerinde durulmuştur. Yazının sonunda konuyla ilgili geniş bir kaynakça bulunmaktadır.

Rıdvan Öztürk "Uygur Türkçesinde Arap ve

Fars Menşeli Kelimelerdeki Ünsüz Değişmeleri" adlı yazısında Uygur Türkçesinde bulunan Arapça ve Farsça kökenli kelimelerdeki; -b<-v-, -b<-p-, b<-p, -c<ç<ş gibi çeşitli ünsüz değişimleri üzerinde durmuş, konuyla ilgili çeşitli örnekler vermiştir.

Vahit Türk "Türkçede Ön Seste Ünlü Düşmesi (Aphaeresis-Aphesis)" adlı yazısında Türk lehçe ve şivelerindeki ön seste ünlü düşmesi hadisesi ile ilgili olarak genel bir değerlendirme yapmıştır.

Kerime Üstünova "Söz Sanatlarının Oluşmasında Tekrarların Rolü" adlı yazıda, edebî metinlerin önemli bir dalını oluşturan söz sanatları üzerinde durmuştur. Edebî metinlerde dilin gereksiz söz tekrarlarını kaldırmadığı, tekrarları estetik bir sunuşla verdiği ifade edilmiştir. Yazının sonunda kısa bir kaynakça bulunmaktadır.

Erdal Hamami'nin "*Râmî Divanı ve Yeni Bulunan İki Nüshası*" başlıklı yazısında, Abdurrahman Rami Çelebi (D.?-Ö. 1049/1640)'nin divanı ile ilgili yeni bulunmuş olan iki nüsha fizikî özellikler ve içerik açısından ele alınmış ayrıca Rami Çelebi hakkında da kısa bir bilgi verilmiştir.

Engin Yılmaz "Türkiye Türkçesinde İkili Çatı Sorunu ve Bunun Öğretimi ile İlgili Meseleler" adlı yazısında çatı, ikili çatı kavramları üzerinde durduktan sonra edilgen ve dönüşlü çatı arasındaki karışıklık üzerinde durmuş, ikili çatının öğretimi konusunu, şekil bilgisi noktasında ele almıştır.

Bülent Gül "Münih Üniversitesi Yakın Doğu Tarih ve Kültürü ile Türkoloji Enstitüsü ve Çalışmaları" ile ilgili yazısında, Münih Üniversitesinde "Yakın Doğu Tarih ve Kültürü ile Türkoloji Enstitüsü"nde yapılan ve başlangıcı 1588'lere kadar uzanan çalışmalar üzerinde durmuştur. Yazıda ayrıca, bu enstitülerde çalışmalar yapan kişiler ve çalışmalar hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Yazının sonunda bir de kaynakça yer almaktadır.

Feyzi Ersoy "Türkçenin Söz Dizimi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi" adlı çalışmasında genel anlamda Türkçecin, Türkiye Türkçesi ve diğer Türk lehçeleri üzerine yapılan çalışmalar noktasında, söz dizimini konu alan kaynaklar; "kitaplar", "makaleler" ve "tezler" olmak üzere üç ana başlık altında bibliyografik künye biçimde verilmiştir.

TDAY-Bellekten'in bu 2000/I-II. Sayısında, Türk dilinin grameri ile ilgili yazılar yanında Türk dilinin kaynakları ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır.

“Lise 2. Sınıflar İçin Kimya Ders Kitabı”

İbrahim DALKILIÇ - Nurşen DALKILIÇ,
Lise 2 Kimya Ders Kitabı, Mega Yayıncılık San. ve
Tic. Ltd. Şirketi, Ankara 2002, 180 Sayfa.

Dr. Mehmet YÜKSEL

Ankara Yenimahalle Anadolu Teknik, Teknik Lisesi ve
Endüstri Meslek Lisesi
Kimya Öğretmeni

İbrahim DALKILIÇ ve Nurşen DALKILIÇ'ın Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nun 16.01.2002 tarih ve 3 sayılı kararıyla tüm liseler için beş yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilen Lise 2 Kimya kitabı, 9 bölümden oluşmaktadır. Kitabın sonunda Bölüm Değerlendirme Sorularının Cevapları, Sözlük ve Kaynakça bulunmaktadır.

"Maddenin Gaz Hâli" başlıklı I. Bölümde, hazırlık çalışmalarının ardından "Giriş" başlığı altında maddelerin, belirli şartlarda katı, sıvı, gaz ve plazma olmak üzere dört fiziksel hâlden birinde bulunabilecekleri ve maddelerin hâllerinin özellikleri verilmiştir. "Bir Mol Gazın Kapladığı Hacim" başlığı altında ise, kimyasal hesaplamalarda sıkça kullanılan Normal Şartlar (Belirli sıcaklık ve Basınç değeri) ile Oda Şartları kavramları tanımlanmış ve bu şartlarda herhangi bir gazın molar hacminin değerleri verilerek örneklendirilmiştir.

"Kinetik Teori" başlığında gazların genleşme, sıkıştırılabilme, yayılma gibi özelliklerini açıklamak için geliştirilen teori anlatılmıştır. "Yayımla Hızı" başlığı altında gazların birbiri içinde ilerlemelerinin yayılma veya difüzyon olarak tanımlandığı ifade edilmiş ve Graham Difüzyon Yasası'nın uygulamana ilişkin örnek problem çözümleri verilmiştir. "Gaz Basıncı ve Ölçülmesi" başlığında; basıncın tanımı yapılarak değişik şartlarda basınç ölçümü ile ilgili örnekler ve **basıncı - hacim** ilişkisini açıklayan Boyle -

Mariotte Yasası grafik ve şekillerle açıklanmaktadır.

"Gaz Hacminin Sıcaklığa Bağlılığı" başlığı altında **sıcaklık - hacim** ilişkisini açıklayan Charles yasası ile **sıcaklık - basınç** ilişkisini açıklayan Gay - Lussac Yasası örnekler ve grafiklerle anlatılmaktadır. "Kinetik Teori ve Avagadro Hipotezi" başlığında aynı şartlarda bulunan gazların hacimlerinin oranının mol sayılarının oranına eşitliği grafik yardımıyla anlatılmaktadır. "İdeal Gaz Denklemi" başlığı altında ideal gaz denklemi ve Dalton'ın Kısmî Basınçlar Yasası örnek problem çözümleri ile verilmektedir. Bu bölümde Oda şartlarında 1 mol H₂ gazının hacminin belirlenmesi için bir deney önerilmiştir. Deney için gerekli olan kimyasal maddeler ve malzemeler, Ders Aletleri Yapım Merkezi tarafından okullara sağlanan maddeler ve malzemeler ile yapılacak düzeydedir. I.bölüm sonunda "Bölüm Değerlendirme Çalışmaları 1" başlığı altında 23 soru ve problem, "Bölüm Değerlendirme Çalışmaları 2" başlığı altında 19 test sorusu verilmiştir.

"Kimyasal Reaksiyonlar" başlıklı II. bölümde, hazırlık çalışmalarının ardından "Giriş" başlığı altında evrendeki maddelerin sürekli değişime uğradığı (fiziksel ve kimyasal değişim) örneklerle anlatılmıştır. "Fiziksel ve Kimyasal Değişim" başlığı altında fiziksel değişim ve kimyasal değişimin tanımları yapılarak bunlara ilişkin örnekler verilmiştir. "Kimyasal Tepkimelerin Denklemleri" başlığında; kimyasal tepkime denklemlerinin yazılması ve denkleştirilmesi örneklerle açıklanmıştır. "Kimyasal Hesaplamalar" başlığında **Kütle - Hacim Hesaplamaları, Artan Maddesi Olan Tepkimeler ve Saf Olmayan Maddelerin Kullanıldığı Tepkimeler** alt başlıkları altında örnek problem çözümleri verilmiştir. "Değerlendirme Çalışmaları 1" başlığı altında 20 soru ve problem "Değerlendirme Çalışmaları 2" başlığı altında 15 test sorusu verildikten sonra "Hava Kirliliği" başlıklı okuma parçasıyla bölüm sona ermektedir.

"Maddenin Yoğun Fazları (Sıvılar- Katılar)" başlıklı III. bölümde, hazırlık çalışmalarının ardından "Giriş" başlığında doğada maddelerin katı, sıvı ve gaz olmak üzere üç fiziksel hâlde buldukları ve bu hâllerin temel özellikleri kısaca açıklanmaktadır.

"Erime, Erime Isısı", "Buharlaşıma, Buharlaşıma Isısı" ve "Buhar Basıncı ve Kaynama Noktası" başlıkları altında erime, donma, buharlaşma, kaynama, yoğunlaşma, süblimleşme ,erime sıcaklığı, kaynama sıcaklığı,molar erime ısısı, molar buharlaşma ısısı ve denge buhar basıncı kavramları verilerek bazı maddeler için erime sıcakları, molar erime ısıları, kaynama sıcaklıkları ,molar buharlaşma ısıları ve denge buhar basınçları çizelgelerde verilmiştir.

"Çözeltiler" ana başlığında çözelti, çözücü, çözünen, seyreltik çözelti, derişik çözelti, doymamış çözelti, doymuş çözelti, aşırı doymuş çözelti tanımları yapılarak örnekler verilmiş ve ayrıca fiziksel hâllerine göre çözelti çeşitleri çizelge hâlinde sınıflandırılmış ve örneklendirilmiştir."Çözeltilerin Derişimleri" başlığı altında, derişim (konsantrasyon) 'in tanımı yapılarak; kütlece yüzde derişim, molar derişim (molarite) ve normal derişim ile ilgili örnek problem çözümleri verilmiştir.

"Çözeltilerin Bileşenlerine Ayrılması" başlığında isc katı-katı, sıvı-sıvı ve gaz-gaz çözeltilerin bileşenlerine ayrılması için hangi metotların kullanıldığı örneklerle açıklanmaktadır. "Maddenin Elektriksel Tabiatı ve İyon Denklemleri" başlığı altında iyon, iyonik katılar, iyonik bağ, kovalent bağ, apolar kovalent bağ, polar kovalent bağ, elektrolit çözelti ve elektrolit olmayan çözelti kavramları örneklerle açıklanarak, herhangi bir reaksiyon için net iyon denkleminin nasıl yazıldığı ve herhangi bir çözeltilde iyonların molar derişimlerinin nasıl hesaplandığı örneklerle verilmektedir. "Değerlendirme Çalışmaları 1" başlığı altında 21 soru ve problem "Değerlendirme Çalışmaları 2" başlığı altında 20 test sorusu ile III. bölüm sonlanmaktadır.

"Radyoaktivite" başlıklı IV. bölümde, hazırlık çalışmalarının ardından "Giriş" başlığı altında fiziksel, kimyasal değişmeler ve nükleer olaydan bahsedilmiştir."Atom Çekirdeğinin Yapısı" ana başlığı altında, atom çekirdeğinin proton ve nötronlardan ibaret olduğu ve bu taneciklere nükleon denildiği ve bazı atom altı taneciklerin özellikleri düzenlenen bir çizelge ile verilmiştir. Ayrıca atom çekirdeklerinde

proton, nötron dağılımı ve karalılık kuşağı kavramı açıklanmaktadır.

"Radyoaktif Bozunmalar" ve "Bozunma Çeşitleri" başlıkları altında, radyoaktiflik kavramının tanımı yapılarak, alfa (α), beta (β^-), gama (γ), pozitron (β^+), elektron yakalama ve nötron bozunması örneklerle anlatılmaktadır. "Tabii ve Suni Radyoaktiflik" ve "Radyoaktif Bozunma Hızı" başlıkları altında ise; doğal radyoaktif bozunma serileri (Uranyum serisi, Toryum serisi, Aktinyum serisi), bozunma hızı, yarı ömür(yarılanma süresi), yarılanma sayısı kavramları örneklerle açıklanmakta ve bazı radyoaktif izotopların bozunma türleri, yarılanma süreleri ve bozunma denklemleri çizelge hâlinde verilmektedir.

"Çekirdek Reaksiyonları" başlığında; fisyon (bölünme) reaksiyonları ve füzyon (kaynaşma) reaksiyonları örneklerle açıklanmakta;nükleer enerji elde etmekte, tıp ve veterinerlikte teşhis ve tedavide, besin maddelerinin uzun süre saklanmasında, fosillerin ve kayaların yaşının saptanmasında, maden aramalarında radyoaktif tepkimelerden yada radyoaktif bozunmalardan yararlanıldığından bahsedilmektedir. IV. bölüm "Değerlendirme Çalışmaları 1" başlığı altında 20 soru ve problem "Değerlendirme Çalışmaları 2" başlığı altında 17 test sorusu ile bölüm sonlanmaktadır.

"Kimyasal Reaksiyonlar ve Enerji (Termokimya)" başlıklı V. bölümde hazırlık çalışmalarını sorularının ardından "Giriş" başlığında maddelerde meydana gelen fiziksel, kimyasal ve nükleer değişmelerin tümünün bir enerji değişimi eşliğinde gerçekleşiyor olduğundan bahsedilmiştir. "Kimyasal Reaksiyonlar ve Enerji" ana başlığı altında, iç enerji, termokimyasal denklem, tepkime ısısı ,kalori gibi kavramlar tanımlanmıştır."Bağların Kırılması ve Oluşma Isıları" başlığında, bağ enerjisi, entalpi değişimi, ısı kapsamı, entalpi gibi kavramlar tanımlanmakta ve bazı bağ enerjilerinin ortalama değerleri çizelge hâlinde verilmiştir. "Ekzotermik ve Endotermik Reaksiyonlar" başlığı altında, endotermik ve ekzotermik reaksiyon kavramı grafiklerle anlatılmaktadır.

"Reaksiyonların Oluşma Isıları" başlığında; entalpi değişimi, oluşma entalpisi (oluşma ısısı) ve standart oluşma entalpisi kavramları açıklanmakta, bazı maddelerin standart oluşma entalpileri çizelge hâlinde verilmektedir. "Reaksiyonların Yanma Isıları" ve "Reaksiyon Isılarının Toplanabilirliği" başlıkları altında ise; yanma ısısı, molar yanma entalpisi kavramları ve bazı organik bileşiklerin molar yanma ısıları verilerek Hess Yasası (Reaksiyon Isılarının Toplanabilirliği) ile ilgili çözümlü problemler verilmektedir. V. bölüm "Değerlendirme Çalışmaları 1" başlığı altında 16 soru ve problem "Değerlendirme Çalışmaları 2" başlığı altında 15 test sorusu ile sonlanmaktadır.

"Kimyasal Reaksiyonların Hızları" başlıklı VI. bölümde hazırlık çalışmalarının ardından "Giriş" ve "Kimyasal Reaksiyonlar" başlığı altında günlük hayatta karşılaştığımız bazı kimyasal tepkimelerin (demirin paslanması, kâğıdın yanması vb.) hızlarının neden değişik olduğundan bahsedilmiştir.

"Reaksiyon Hızı ve Ölçülmesi" başlığı altında, kimyasal reaksiyonları için yavaş, hızlı ve çok hızlı gibi nitelermelerin bağlı ifadeler olması hasebiyle uyandırdığı algılamanın kişiden kişiye farklılık gösterdiği ifade edilerek "kimyasal bir tepkimede, birim zamanda madde miktarında meydana gelen değişmeye **tepkime hızı** denir" şeklinde bir tanım yapılmış ve bu tanıma bağlı olarak bazı formüller türetilerek konu açıklanmaya çalışılmıştır.

"Çarpışma Teorisi" ve "Aktiflenme Enerjisi" başlığında iki molekül arasında bir reaksiyonun meydana gelmesi için gerekli şartlar şekillerle açıklanmıştır. "Potansiyel Enerji Diyagramları" başlığında kimyasal bir reaksiyonun oluşumu esnasında sistemin potansiyel enerjisinde oluşan değişimler grafikler yardımıyla açıklanmıştır. "Reaksiyon Isısı" başlığı altında, reaksiyon ısısının tanımı yapılarak herhangi bir reaksiyon için nasıl hesaplanacağı örneklerle açıklanmıştır. "Reaksiyon Hızına Etki Eden Faktörler" başlığı altında kimyasal reaksiyonların hızlarını etkileyen başlıca faktörler; maddenin cinsi, konsantrasyon, sıcaklık, temas yüzeyi, katalizör sıralanarak her biri ayrı ayrı alt başlıklarda örneklerle açıklanmıştır.

"Reaksiyon Mekanizması ve Hızın Denklemi, Dereceleri" başlığında bazı reaksiyonların reaksiyon denkleminin yazıldığı gibi tek basamakta meydana gelmediği, birden fazla basamakların toplamından oluştuğu ifade edilmiş, reaksiyon hız denklemlerinin ve reaksiyon derecelerinin nasıl belirlendiği örneklerle anlatılmıştır. Bölüm sonunda derişim ve sıcaklığın tepkime hızına etkisini belirlemek için bir deney önerilmiştir. VI. Bölüm, "Değerlendirme Çalışmaları 1" başlığı altında 20 soru ve problem "Değerlendirme Çalışmaları 2" başlığı altında 19 test sorusu ile sonlanmaktadır.

"Kimyasal Reaksiyonlarda Denge" başlıklı VII. bölümde hazırlık çalışmalarının ardından "Giriş" başlığı altında açık sistem, kapalı sistem, yalıtılmış sistem ve çift yönlü tepkimeler anlatılarak denge hakkında bir fikir verilmeye çalışılmıştır. "Fiziksel Denge" başlığında, belirli şartlarda fiziksel değişmeler esnasında oluşan dengelerle ilgili örnekler verilerek, sistemlerin minimum enerji ve maksimum düzensizliğe gitme eğiliminin bir sonucu olarak dengeye ulaştığı belirtilmiştir. "Kimyasal Denge" başlığında, dengenin tanımı yapılarak örnek bir tepkime üzerinde dengenin oluşumu grafiklerle anlatılmıştır. "Homojen Denge" ve "Heterojen Denge" alt başlıklarında ise homojen ve heterojen denge örnek reaksiyonlarla izah edilmiştir.

"Denge Bağlıntısı ve Denge Sabiti" ve "Dengenin Nicel Görünümü" başlıkları altında, genel olarak herhangi bir reaksiyon için denge ifadesinin nasıl yazıldığı anlatılmakta ve denge sabitinin hesaplanması ile ilgili örnek problemler çözülerek konu pekiştirilmiştir. "Dengenin Nitel Görünümü" başlığında bütün kimyasal reaksiyonlarda dengenin iki temel eğilim arasında (maksimum düzensizlik ve minimum enerji eğilimi) bir uzlaşma oluştuğunda kurulduğu ifade edilmektedir. "Dengeye ve Denge Sabitine Etki Eden Faktörler" başlığı altında dengeye konsantrasyonun, basınç – hacim değişiminin, sıcaklığın ve katalizörün etkisi (Le Chatelier) ilkesi (Dengede olan bir sisteme dışarıdan bir etki yapıldığında, sistem bu etkiyi azaltacak yönde hareket eder.) ile açıklanmıştır. Ayrıca sıcaklık değişimi ve reaksiyonda

yer alan maddelerin kat sayılarının değişiminin denge sabitine nasıl etki ettiği örneklerle gösterilmiştir. VII. Bölüm, "*Değerlendirme Çalışmaları 1*" başlığı altında 20 soru ve problem "*Değerlendirme Çalışmaları 2*" başlığı altında 18 test sorusu ile sonlanmaktadır.

"*Çözünürlük Dengeleri*" başlıklı VIII. bölümde hazırlık çalışmalarının ardından "*Giriş*" başlığı altında çözünürlüğün tanımı yapılarak bu bölümde az çözünen maddelerin çözünürlük dengelerinin inceleneceği belirtilmiştir. "*Çözünme Olayı*" başlığında, yemek tuzu (NaCl) nun suda çözünmesinin model gösterimi örnek alınarak çözünme, çözen (çözücü), çözünen tanımları yapılarak çözünme olayı anlatılmıştır. "*Sıvı-Katı, Sıvı-Sıvı, Sıvı-Gaz çözeltileri*" başlıkları altında, bu tip çözeltilere örnekler verilerek, katıların, sıvıların ve gazların sıvılardaki çözünürlüğüne etki eden faktörler incelenmiştir. "*Çözünme Olayında Düzensizlik Faktörü*" başlığında, çözünme olaylarında denge durumunun, maksimum düzensizlik ile minimum enerji eğilimleri arasında ki bir denge durumu olduğu ifade edilerek katıların, sıvıların ve gazların çözünürlüğü anlatılmıştır.

"*Sulu Çözeltiler*" başlığı altında, sulu çözeltilerde çözünmüş olan maddelerin yapılarına göre farklı davranışlar gösterdiği belirtilerek, elektrik akımını iletip iletmemeleri bakımından elektrolit olmayan ve elektrolit çözeltiler olmak üzere sınıflandırılarak örneklendirilmiştir. "*Çözünürlük ve Çözünürlük Dengesine Etki Eden Faktörler*" başlığında katı maddelerin çözünürlüklerinin birbirinden farklı oldukları belirtilerek az çözünür ya da çözünür olarak sınıflandırılabileceği belirtilmiştir. Doymuş bir çözeltilerdeki iyonlar ile katı arasında kurulan dengenin **çözünürlük dengesi** olarak ifade edileceği belirtilmiş ve az çözünen katılar için çözünürlük denge bağıntısının nasıl yazılacağı örneklerle anlatılmıştır. Ayrıca katıların çözünürlüğü ile çözünürlük çarpımları ve çözünürlük dengelerinin; çözücü türü, sıcaklık, basınç, ortak iyon ve yabancı maddeler gibi faktörlere bağlı olarak değiştiği örneklerle anlatılmıştır. "*Çökelti Oluşumu ve Çözelti Tipleri*" başlığı altında, çökme, çökelek ve çöktürme tanımları yapılarak çözünürlük çeşitleri örneklerle incelenmiştir.

"*Seçimli Çöktürme*" başlığında, bir çözeltilde bulunan iyonlardan (katyon ve anyon) birinin veya birkaçının, diğer iyonlar çözeltilde kalacak şekilde çöktürülerek, çözeltilen ayrılması işlemine **seçimli çöktürme** denildiği belirtilerek olay örneklerle anlatılmıştır. Bölüm sonunda bazı bileşiklerin sulu çözeltileri arasındaki tepkimeleri incelemek amacıyla örnek bir deney verilmiştir. VIII. Bölüm, "*Değerlendirme Çalışmaları 1*" başlığı altında 21 soru ve problem "*Değerlendirme Çalışmaları 2*" başlığı altında 20 test sorusu ile sonlanmaktadır.

"*Asitler ve Bazlar*" başlıklı IX. bölümde hazırlık çalışmalarının ardından "*Giriş*" başlığı altında asitlerin günlük hayatımızdaki yeri örneklerle anlatılmıştır. "*Asit ve Baz Kavramı*" başlığında, asit ve baz tanımları kronolojik sıraya göre örneklerle verilmiştir. "*Ametal ve Metal Oksitlerinin Bazlık ve Asitlikleri*" başlığında, önce oksit tanımı yapılarak metal ve ametal oksitlerinin, baz anhidriti ve asit anhidriti olarak tanımlanabildiği belirtilip metal ve ametal oksitlerinin asit ve baz oluşturduğu reaksiyonlara örnekler verilmiştir.

"*Asit ve Bazların Genel Özellikleri*" başlığı altında asitlerin ve bazların genel özellikleri örneklerle anlatılmış ve öğrencilerin kolaylıkla hatırlayabilmesi için bu özellikler bir tabloda kısaca özetlenmiştir. "*Asit ve Bazların Değerliği*" başlığı altında bir asidin değerliği "o asidin bir mol'ünün sulu çözeltilisine verebileceği H⁺ iyonu sayısı" şeklinde tanımlanarak HCN, HF, H₂SO₄, H₃PO₄ asitleri örnek olarak verilmiştir. Benzer şekilde bir bazın değerliği "bir mol'ünün sulu çözeltilisine verebileceği OH⁻ sayısı" şeklinde tanımlanarak NH₃, Ca(OH)₂, Ba(OH)₂, Sr(OH)₂, Fe(OH)₃, bazları örnek olarak verilmiş ve ayrıca bazı asit ve bazların formülleri, adları ve değerlikleri tablo hâlinde verilmiştir.

"*Suyun İyonlaşması pH ve pOH*" başlığı altında, suyun iyonlaşma denklemi yazılarak iyonlaşma olayı açıklanmıştır. pH ve pOH kavramları açıklanarak asidik, bazik ve nötr çözeltilerde pH, pOH, [H⁺], [OH⁻] değerleri arasındaki ilişki tablo hâlinde

özetlenmiştir. Ayrıca mide öz suyu, limon, sirke, elma, portakal, muz, ekme , patates, yağmur suyu, saf su, kan, yumurta, yemek sodası, amonyak ve sodyum hidroksit gibi maddelerin pH değerleri verilerek konu ile örne  problemler ve çözümleri verilmiştir.

"Asit ve Bazların Kuvveti" başlığında, elektrolit çözeltileri, kuvvetli asit, kuvvetli baz, zayıf asit ve zayıf baz tanımları yapılarak, moleköl yapısının asit ve bazların kuvvetlerine etkisi açıklanmıştır. "Zayıf Asit ve Baz Dengeleri" başlığında zayıf asit ve zayıf baz tanımları ile bazı asit ve bazların iyonlaşma sabitleri değerleri verilerek konu ile ilgili örne  problem çözümlerine yer verilmiştir.

"Asit – Baz Titrasyonları, Nötrleşme" başlığında titrasyon ve nötrleşme kavramları verilerek konu ile ilgili örne  problem çözümlerine yer verilmiştir.

"Hidroliz, Tampon Çözeltiler ve Amfoterlik" başlıklarında hidroliz, tampon çözeltiler ve amfoterlik kavramları örneklemlerle anlatılmıştır. Bölüm sonunda asit ve baz titrasyonu ile ilgili bir deney önerilmiştir. IX. Bölüm, "Değerlendirme Çalışmaları 1" başlığı altında 21 soru ve problem" "Değerlendirme Çalışmaları 2" başlığı altında 20 test sorusu ile sonlanmaktadır.

Tanıtımı yapılan kitap; Lise II. Sınıflar için ders kitabı olarak ele alındığında, genel anlamda müfredatta yer alan amaç, hedef ve davranışlara uygun olduğu gözlenmiştir. Kitaptaki Türkçe'nin ve üslubun yeterli olduğu, benzer amaçla yazılan diğer kitaplarla karşılaştırıldığında; şekillerin, çizelgelerin ve resimlerin titizlikle seçildiği görölmektedir. Kitabın öğrenci ve öğretmenlere faydalı olacağı kanısındayız.

15 MAYIS 2003 TARİHİNDE

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ÖĞRETİM ÜYESİ PROF. DR. HASAN ONAT

TARAFINDAN TÜRK DİL KURUMU KONFERANS

SALONUN'DA

"DİN ANLAYIŞINDA MEZHEPLER ÜSTÜ YAKLAŞIM"

KONULU BİR KONFERANS VERİLMİŞTİR.

Anadolu Müziği Paneli Üzerine...

Metin ÖZASLAN

Sosyolog

Türk Halkbilimi Topluluğu tarafından düzenlenen ve Türk Halk (Anadolu) Müziği (*Turkish Folk Music*)¹ alanında önemli isimlerin biraraya geldiği "Anadolu Müziği Paneli" bu konudaki ilklerden biri olarak, halk müzik alanında karşılaşılan önemli sorunların altının çizildiği, konuların derinliğine ve derli-toplu bir biçimde ele alınarak tartışıldığı ve geleceğe ilişkin önemli beklentilerin arttığı bir panel olmuştur. 2001 yılında yapılan Panel; "Anadolu Müziğinin Temel Çalgısı Bağlama" ve "Anadolu Müziğinde Araştırma, Eğitim ve Yeni Arayışlar" adlı iki oturum halinde gerçekleştirilmiştir. Panelin genel değerlendirmesini yapmaya çalışacağımız bu yazının aktığındaki ilk iki başlık oturum isimleri baz alınarak, yani panelin düzenlenişine göre olacaktır². Üçüncü ve son başlık ise panelin genel değerlendirmesine ve önerilere ayrılacaktır.

Anadolu Müziğinin Temel Çalgısı Bağlama

"Anadolu Müziğinin Temel Çalgısı Bağlama" adını taşıyan ilk oturumda dört adet bildiri sunulmuştur. Bildiri sahipleri ve konu başlıkları sırasıyla şöyledir: (1) Okan Murat Öztürk tarafından "Anadolu Müziğinde Geleneksel İcranın Vazgeçilmez Unsuru Olarak Tavır Kavramı Üzerine", (2) Özyay Önal tarafından "Bağlamada Standardizasyon", (3) Vatan Özgül tarafından "Bağlamada Standardizasyon, Bağlamada Standartlaşma ve Yapılması Gereken Çalışmalar" ve (4) Cenk Güray tarafından "Solo Enstrümanlaşma Sürecinde Bağlama".

Okan Murat Öztürk "Anadolu Müziği'nde Geleneksel İcranın Vazgeçilmez Unsuru Olarak "Tavır" Kavramı Üzerine" adlı son derece doyurucu bildirisinde bağlama icrasının en önemli özelliği olan "ta-

vır"ın, geleneksel icranın tüm inceliklerini kapsadığını ve çalınan ezginin icrası için kullanılan tüm teknikleri ifade ettiğini belirtmektedir. Bağlama icrasına tavırlı çalış; ritmik, polifonik ve ornamental işlevler yüklerken bu yolla belirli bir ritim kalıbı ezgiye uyarlanmaktadır. Tavır içinde uygulanan ritim kalıpları, bağlamanın melodik ve polifonik yönüne, bir de perküsyif nitelik kazandırmaktadır. Öztürk'e göre THM'de tavırlı çalış aynı zamanda polifonik bir üslupla çalınmakta ve müziğimizin bağlamayla icrasında karşılaşılan armonik özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tavırlı çalış'ı aynı zamanda bir "ustalaşma" kriteri olarak gören Öztürk, bu tür çalışın "*virtuosite*" yani teknik hakimiyet göstergesi olduğunu belirtmekte ve kendine özgü olduğunu vurgulamaktadır. Diğer yandan, "kişisel" düzeyde başlayan icra özellikleri, benimseme yoluyla, "yöre-bölge" düzeyine ulaşmaktadır. Öztürk'ün getirdiği açılımı şöyle ifade edilebilir: Ozan belirli bir kültür grubunun içinde doğmaktadır ve bu kültür grubunun müziğiyle beslenmektedir. Çıracılık dönemi olan ilk aşamada kendinden öncekileri özümsemekte iken, ustalaşma dönemi ile birlikte kendine özgü üslupları geliştirmektedir. Bundan sonraki aşamada ise ozanın kendine özgü teknik ve yorumları giderek yöreselleşmekte ve daha geniş gruplar tarafından benimsenmektedir. Bu tür bir yayılma (*diffusion*) süreci yerel ve ulusal müziğimizin bir anlamda gelişmesi ve derinleşmesinin göstergesi durumundadır³.

Öztürk'ün Anadolu müziği ve bağlama kullanımına ilişkin belirttiği bir diğer konu da, coğrafi dağılım açısından tüm bölgelerimizin bağlama kullanımında geleneksel olarak farklı yoğunluklara sahip olmasıdır. Sözelimi Ege ve Orta Anadolu bölgelerimizde bağlama kullanımı yaygınlık kazanmışken; Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu gibi bazı bölgelerimiz bağlama kullanımı açısından nisbi olarak "izole" olmuşlardır. Yöresel uzmanlaşmanın doğal sonucu ise, bağlama icrasının geleneksel anlamda yaygın ve çok kullanıldığı yöreler içinde bir teknik gelişme kaydetmesi ve tavırların belirginleşmesidir. Ulusallaşma süreci içerisinde önemli bir yeri olan "Radyolu yıllar"la birlikte bağlama, tüm yöre müziklerini seslendirme yönünde bir gelişme kaydetmiştir. Yine

bu yıllar boyunca, "uyarlama" yoluyla, bağlama teknikleri, farklı yöre müziklerine aktarılmaya başlanmıştır. Radyo yayınları dönemi, tavrılar açısından "otokton" ve "allokton" nitelendirmeleriyle ifade edilen gelişmelerin belirginleşmesine yol açmıştır. Bu dönemde, bölgelerarasında tavır transferleriyle, bazı yöre müziklerine ait olmayan teknikler kullanılmaya başlanmıştır. Sözgelimi, Batı ve Orta Anadolu kökenli teknikler, doğu ve kuzey bölgelerin müziğine adapte edilerek, bu yörelere özgü duruma getirilmiştir. Dolayısıyla, "otokton" olarak nitelendirilen "yerli" teknikler, zamanla geleneğinde bağlama kullanımının yaygın ve karakteristik olmadığı yöre müziklerinin icrasında kullanılmak suretiyle, "allokton" yani taşınmış/ aktarılmış duruma getirilmiştir.

Öztürk "tavır"ları teknik bir kavram olması bakımından gelişmeye açık olarak görmektedir. Diğer yandan, günümüzdeki bazı gelişmelerin bağlamanın geleneksel tavrılarının büyük oranda terk edilmesine neden olduğunun da altını çizmektedir. Öztürk'ün kendi ifadeleriyle, icrada büyük bir dönüşüm yaşanmakta, ancak bu dönüşüm çoğunlukla, geleneksel icranın aleyhine ve kısır bir standartlaşma doğrultusunda olmaktadır. Geleneksel icra yerini, "piyasa uslubu" olarak tanımlanan bir icra türüne bırakmaktadır. Tavrıların icrasında bütün tellere vurma gerekliliği, piyasa orkestrasyonun getirdiği kısıtlar nedeniyle ortadan kalkmakta ve tek telde icra zorunlu hale gelmektedir. Ayrıca, son birkaç on yılda "kısa sap bağlama" kullanımına artması; bütün makam-tavır ve düzenlerin, dar bir ses sahası içine hapsedilmesine ve bunun sonucunda bir "tektipleşme" ve "sığılaşma"ya yol açmaktadır. Benzer şekilde tezene tekniklerinin yerini, giderek parmak-şelpe tekniklerinin almaya başlaması, icrada bir yönüyle gelişme sağlasa da, tavrılar adına önemli bir gerilemeye de neden olmaktadır.

Geleneksel tavrılar alanında yaşanan tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen, tavrıların geliştirilmesi gerektiğini belirten Öztürk, bu alanda eski tavrıların unutulmaması ve yaygınlaştırılması kadar, yeni tekniklerin de geliştirilmesinin halk müziğimize önemli bir katkı sağlayacağını belirtmektedir.

Özay Önal tarafından sunulan ve "Bağlamada Standardizasyon" adlı bildiri de bu alandaki önemli

bir boşluğu doldurmada tabiri caizse ilk adımlardan biri olma niteliğindedir. Önal bildirisine standartlaşma gereksinimini ortaya çıkaran koşulların analizini yaparak başlamaktadır.

Önal'a göre geleneksel olarak çok çeşitli form ve boyutlarda yapılagelen bağlama, kırsal hayatta herhangi bir soruna yol açmazken, şehirleşme, toplu icranın yaygınlaşması ve halk müziğinin sahne sanatları tanımına girmesi sonucu, daha tanımlı ve standart bir çizgiye gelmesi gerekli olmuştur. Ülkemizdeki kırsal kesimden kentsel alanlara doğru yaşanan demografik mobilite sürecine analogi yaparak Önal, "bağlamanın da şehirlileşmesi" kavramını geliştirmektedir. Kırsal kesimlerin şehirlere göçetmesi ve ortak kent mekanında kentlileşme (bir nevi standartlaşma) gereği, benzer şekilde bağlamanın da şehirlileşmesini yani standartlaşmasını ortaya çıkarmıştır. Nitekim, bağlamada standartlaşma olgusu kentlileşme olgusunun, farklı kırsal kesimlere özgü göçmenleri tek bir kent kimliği ve davranışlar dizgesi etrafında standartlaştırmasına benzer bir süreçtir. Şehirleşme süreciyle ilintili olarak Halkevlerindeki Halk Müziği faaliyetleri, Radyoevinin kurulması, şehirlerdeki dernek faaliyetleri, Kültür Bakanlığı Koroları bağlamayı ve onunla icra edilen müziği bir anlamda "gösteri sanatı" kapsamına almış ve yoğunlaşan "şehirli" faaliyetler bağlamayı da şehirlileştirmiştir. Nitekim, standardizasyon konusu kent(li)leşme ve modernleşme süreci ile birlikte, icracılar ve yapımcılar tarafından talep edilir bir konu olmuştur. Bu talebin haklı gerekçeleri olduğu kadar, Önal'ın tabiriyle yer yer "klişeleşmiş" ifadeler de söylenir olmuştur.

Önal'a göre bağlama; bir halk çalgısı olduğu ve zenaatsal bir teknolojik süreçte üretildiği için, halen yalın ve ilkel bir nitelik taşımaktadır. Gelişmesi, diğer bir ifadeyle modernleşmesi ise üretim sürecinde teknoloji girdilerinin artması ve işbölümünün derinleşmesiyle açıklanabilir⁴. Önal, yeni bağlama yapım tekniklerinin standartlaşma ve kalite artışına getirdiği katkılara örnek olarak da yaprak ve oyma tekneli bağlamaları karşılaştırmaktadır. Oyma tekne ağacın doğadan olduğu gibi alındığını ve doğanın tam bir yansıması olduğunu belirtmektedir. Geleneksel oyma tekne yöntemi, bağlamanın tekne formu aç-

sından bir türlü standardize olamaması sonucunu beraberinde getiren başlıca etken olmuştur. Diğer yandan, yaprak tekne estetik kaygısının daha ağır bastığını, ağacın seçimi ve işlenmesinin estetik kaygıları içerdiğini belirtmektedir. Bağlamanın oyma tekne-den yaprak tekneye geçişini ise Önal, iptidailikten uzaklaşma ve standartlaşma sürecinde önemli bir adım olarak gömektedir.

Önal bağlama boyutunu standartlaşma açısından en çok talep edilen başlık olarak tanımlamaktadır. Bağlamanın tarihsel gelişim sürecinde boyut itibariyle sürekli bir büyüme geçirdiğini belirtmekte, bunun nedenlerinin başına da göçebe yaşam tarzından yerleşikliğe/ oturluğa geçişi koymaktadır. Zira sürekli hareketli olan göçebe topluluklar için taşıma sorunu bağlamanın küçük boyutlarda kalmasını gerektirmiştir. Ayrıca, bağlamayı dünya çalgıları içinde trio yada quartet oluşturabilen nadir telli çalgılardan biri olarak tanımlayan Önal, bazıları tam genel kabul görmüş olmasa da cura, bağlama curası, bağlama, tanbura, abdal sazı, çöğür, divan, meydan sazı gibi farklı tekne ve tel boylarına sahip değişik boyutların mevcut olduğunu belirtmektedir.

Önal bağlamada standardizasyon konusunu; (1) boyut (tel boyu), (2) tekne formu ve ölçüleri, (3) malzeme ve (4) tını kalitesi olmak üzere dört başlık altında incelemekte ve derinliğine tartışmaktadır. Önal bildirisini, bağlamanın halk çalgısı oluşunun önemini belirtmekle beraber, bağlamanın standartlaşması konusuna akademik ilginin artmasıyla birlikte bu alanda önemli gelişmeler sağlanacağını belirterek tamamlamaktadır.

Özay Önal'ın bildirisi ile benzerlik taşıyan diğer bir bildiri de *Vatan Özgül* tarafından sunulan "*Bağlamada Standardizasyon, Bağlamada Standartlaşma ve Yapılması Gereken Çalışmalar*" başlıklı bildiridir. Bildirisine standartlaşma kavramının etimolojik kökenlerini sorgulayarak başlayan Özgül; Batı müziğindeki çalgıların birkaç yüzyıl öncesinden standartlaşma sürecini tamamladığını belirtmekte, Türk Halk Müziğimizde ise bağlama başta olmak üzere geleneksel çalgılarımızın bu sürecin dışında kaldığını, bu alandaki fiili girişimler bir yana kuram-

sal ve düşünsel girişimlerin bile sınırlı kaldığının altını çizmektedir.

Ülkemizde kullanılan halk müziği çalgıları, standardizasyon yanında kalite açısından da istenilen düzeyde değildir. Özgül'ün değerlendirmesiyle mevcut sorunlar, müziğin icrasından sunumuna, ekonomik kayıplardan ülkemizin olumsuz tanıtımına kadar varan çeşitli sosyal ve de fiziksel sonuçları beraberinde getirmektedir. Standartlaşma olmayışının başlıca nedenlerini ise üç etmenle açıklamaktadır.

Bunlardan ilki; geleneksel çalgı yapımcılarıyla, diğer bir ifadeyle "*lüthiyeler*" ile ilgilidir. "Arz-yönlü" olarak nitelenedirebileceğimiz bu etmenle Özgül, lüthiyelerin eğitim ve teknolojik donanımlarındaki yetersizlikleri, dolayısıyla ürettikleri ürünlerin niteliklerinin düşüklüğüne dem vurmaktadır. "*Talepyönlü*" olarak nitelenedirebileceğimiz ikinci etmen de toplumdaki geleneksel çalgılara ilişkin talebin niteliksel düşüklüğüdür. Arz ve talep yönlü etmenler sonrasında gelen üçüncü etmen ise bu alandaki "*yasal-kurumsal düzenlemeler*"ın (*regulation*) yetersizliği olmaktadır⁵. Diğer bir deyişle kamusal bir standardın halen oluşturulamamış olmasıdır. Kısaca, mevcut piyasa mekanizması içerisinde düşük nitelikli arz, yine düşük nitelikli bir taleple örtüşmekte, fakat ortaya çıkan olumsuz sonuçlara karşı kamusal bir düzenleme ve müdahale sözkonusu olmamaktadır. Bu tür değerlendirmeler ile Özgül, bir önceki bildirideki Önal'ın sonuçlarına varmaktadır: "*Teknolojinin, otomasyonun ve haliyle kalite ve standardın oluşmadığı, elemeğine dayalı zanaatkar keyfiyetiyle sürdürülen geleneksel bir çalgı piyasasının varlığı*".

Geleneksel çalgı piyasasının düşük nitelikli yapısından kaynaklanan sorunların giderilmesine yönelik olarak ise Özgül, yeni teknoloji ve üretim tekniklerini kullanan bir "*Araştırma Merkezi*" kurulmasını önermektedir. Bununla birlikte Özgül, bu Merkezin; kimler tarafından ve nasıl kurulacağı, nasıl bir organizasyonel yapı oluşturacağı, üretim mi yoksa deneysel çalışmalar mı yapacağı, kamusal mı yoksa kar amaçlı mı olacağı konularında açılımlar getirmektedir⁶.

Batı ülkelerindeki çalgı yapım teknikleriyle karşılaştırma yaparak Özgül, Türkiye'de bazı eksik-

liklerin altını çizmekte ve yetersizlikleri şöyle sıralamaktadır: Çalgı fiziği konusundaki araştırmaların ve standart geliştirme girişimlerinin yetersizliği, bağlama yapımına ilişkin olarak dernek, kurum veya kuruluşların bulunmayışı ve lüthiyeler birliğinin yokluğu.

Tavır ve bağlamada standartlaşma konularında sunulan bildirilerden sonra Cenk Güray tarafından sunulan "*Solo Enstrümanlaşma Sürecinde Bağlama*" adlı bildiri ise yine önemli bir konuya, bağlamanın teknik ve müzikal yeterliliğine odaklanmaktadır. Bağlama alanındaki özgün virtüözler ve bağlamanın özgün repertuarındaki gelişmeleri irdeleyen Güray, bağlamanın evrenselleş(ebil)me sürecini sorgulamaktadır. "Bağlama dünya müzikleri repertuarının tümünü icra etme kapasitesine sahip midir?" tarzında önemli bir soru ile bildirisine başlayan Güray, tez elden ve kestirmeden duygusal olmayan gerçeği de sorusunun arkasına eklemektedir: "Saz, sözün gerisinde kalmıştır".

Klasik Türk Müziği alanında daha sistemli bir enstrümental müzik besteleme süreci yaşandığına dikkat çeken Güray, bu alanda önemli virtüözlerin yetiştiğini belirtmektedir. Diğer yandan bağlamanın yerel bir solo çalgı olarak önemli bir noktaya geldiğinin de altını çizmektedir. Zira; geleneksel bir bağlama repertuarının varlığı, değişik çalgılarla çalınan eserlerin de bağlamaya uyarlanması, özgün yeni bestelerin yazılması, virtüözlerin yetişmesi bu gelişimin göstergeleri durumundadır. Yerel bir solo çalgı olarak gelişimine rağmen, Güray'ın önemle vurguladığı gibi bağlama, mevcut durumda henüz evrenselleşmiş bir solo enstrümanı değildir.

Güray bildirisini icracıların bundan sonraki çalışmalarında dikkat etmeleri gereken üç konunun altını çizerek tamamlamaktadır. Bunlar; (1) Anadolu geleneğini sindirmek, (2) dünya müziğinin birikimine açık olmak ve (3) yerel Anadolu geleneği üzerine dünya müziğinin birikimlerini ekleyebilmek. Anadolu müziğinin evrenselleşme sürecinde; teknik yeterlilik, müzikal birikim, düşünsel/ felsefi zenginlik giridilerinin önemli olduğunu önemle vurgulayan Güray; bunun bilinçli çabalarla sağlanacağını belirterek bildirisini sonlandırmaktadır.

Anadolu Müziği'nde Araştırma, Eğitim ve Yeni Arayışlar

"*Anadolu Müziğinde Araştırma, Eğitim ve Yeni Arayışlar*" adını taşıyan ikinci ve son oturumda da beş adet bildiri sunulmuştur. Bildiri sahipleri ve konu başlıkları sırasıyla şöyledir: (1) İsmail Işık tarafından "Anadolu Halk Müziğinde Arayışlar", (2) Ali Fuat Aydın tarafından "Geleneksel Türk Halk Müziğinde (GTHM) Derleme Teknikleri", (3) Mehmet Semiz tarafından "Bağlamada Tavırlar ve Öğretimi", (4) Abdurrahman Tanrıççı tarafından "Anadolu Müziğinde Koro Denemeleri ve Öğretim Metodlarının Uygulanması" ve (5) Veysel Aydın tarafından "Genel Anlamda Çağdaş Koro Eğitimi ve Öğretimi".

"*Anadolu Halk Müziğinde Arayışlar*" adlı bildirisinde İsmail Işık; Cumhuriyet'in başlarından günümüze değin halk müziğimizin değişim sürecini, dönemler itibariyle önemli kırılma/ dönüşüm noktalarını, yeni açılım ve arayışları kaleme almıştır. Konusunun genişliği ve işleniş tarzı itibariyle bildiri, tarihsel bir analiz ve haliyle takdim yazısı niteliği taşımaktadır. Cumhuriyet dönemi ile birlikte halk müziğimizde yaşanan değişim sürecini yerel, ulusal ve evrensel ölçekler perspektifinde ele alan Işık, sürecin dinamikliğine de önemle vurgu yapmaktadır.

Işık'ın bildirisinde Anadolu Halk Müziğinin gelişiminde başlıca üç kırılma noktası ve peşisıra başat olan üç dönem ortaya çıkmaktadır⁷. Bunlar sırasıyla; (1) Cumhuriyet dönemi ile birlikte başlayan ve 1960'ların ortalarına kadar olan dönemde yaşanan Ulusallaşma süreci, (2) 1960'ların ortasında belirginleşen ve 1980'lere kadar olan dönemde geleneksel halk müziğimizde meydana gelen tıkanma, yeni arayışların yoğunluk kazandığı; yerel, ulusal ve evrensel perspektiflerin farklı kombinasyonlarının denendiği "*Anomali*"⁸ dönemi ve (3) 1980'lerden günümüze yaşanan süreçte yabancı etkilere açılmış, gelenekle yeni tınların kombine edildiği ve teknolojik imkanları müzik teknolojisine uyarlayan daha *evrensel açılımlı* dönem.

Yoğun bir derleme çabasının olduğu ilk dönemde, ulusal müziğimizi oluşturma düşüncesi ön planda olmuştur. Yerel/ bölgesel müziklerin derlenerek ulusal bir müzik üslubuyla icra edildiği bu dö-

nemde farklı yerel çalgılar da biraraya getirilmiş ve tek-sesliliğin üzerine kurulu bu ulusal üslubun yaygınlaşmasında TRT tarafından yayınlanan "Yurttaş Sesler"⁹ programı ayrıncı bir yere sahip olmuştur. 1960'ların ortalarından başlayan ikinci dönemde ise, toplumsal yapımızda meydana gelen dönüşümlerin de bir sonucu olarak tek-sesli ulusal halk müziği icrası başlangıçtaki yenilikçi dinamizmini kaybetmiş ve giderek farklılaşan topluma yabancılaşmaya başlamıştır. Bu dönemde; armoni ile farklı ritm ve farklı enstrüman sesleri aranır olmaya başlamıştır. Arabesk ve pop müzik türlerinin de yaygınlaştığı bu dönemde, halk müziğimizdeki yenilikçi anlayışların öncülüğünü ve savunuculuğunu Halkevleri, ODTÜ-THBT¹⁰ ve diğer halkbilimi toplulukları yapmıştır. 1980'li yıllarla başlayan içinde bulunduğumuz üçüncü dönem ise müzikte bir tür dışa açılma dönemidir. Bu dönemde; dünya kültürü ve müzikleriyle tanışma, müzik-teknoloji ilişkisinin hızla gelişimi halk müziğimizdeki yeni arayışların rotasını tayin etmeye başlamıştır. Nitekin Işık'ın ifadeleriyle günümüz halk müziğindeki temel yaklaşım; ana ezgi ve söyleniş tarzını ön planda tutan, halk müziği çalgılarının baskın olduğu, armoni ve ritmi en iyi şekilde kombine eden ve estetik bütünlüğe önem veren bir eğilim doğrultusundadır.

Anadolu halk müziğimizin yerelden evrensel olan yürüyüşündeki adımları tahlil eden Işık, sürecin dinamikliğinin altını çizmekte ve geleceğe de umutla bakmaktadır. Zira, geleneği iyi özümseyen ve çağdaş müzik eğitimi almış müzik adamlarının halk müziğimiz adına önemli eserler ortaya koyacağını dile getirmektedir.

Ali Fuat Aydın ise "*Geleneksel Türk Halk Müziğinde (GTHM) Derleme Teknikleri*" adlı bildirisini ile derleme konusu üzerine yoğunlaşmaktadır. Aydın'a göre "derleme" basit ifadelerle GTHM ezgilerinin yerel, yani "özel" ortamlarından alınıp daha çok kişinin ulaşabileceği "genel" ortamlara taşınması işidir. Bununla birlikte Aydın'ın da ele alış biçimiyle konunun önemli yanı "analiz" ve "değerlendirme" aşamaları olmaktadır.

Derleme işi sanıldığından ötesinde kalifiye işgücü ve özenli çalışma gerektiren ve (1) ön çalışma, (2)

saha (alan) çalışması, (3) analiz (çözümleme) ve (4) değerlendirme aşamalarından oluşan uzun bir süreçtir Aydın'a göre. Her bir sürecin farklı yetileri gerekli kılması, haliyle "*derlemeci/derleyici*"nin bazı özel niteliklere ve etnomüzikoloji donanımına sahip olmasını gerektirmektedir. Bir derlemecide "olmazsa olmaz" bilgi ve becerilerden bazıları Aydın'a göre şunlardır: Geniş müzik bilgisi; işitme, notalama ve solfej becerisi; yörenin melodik ve ritmik özellikleri hakkında bilgi; eser yorumu yapabilecek şekilde GTHM tür ve biçim bilgisi, repertuar ve bibliyografya bilgisi; edisyon-kritik bilgi ve becerisi; Geleneksel Türk Halk Edebiyatı bilgisi.

Yukarıda da ifade edildiği gibi derleme sürecini dört aşamada tanımlayan Aydın bu aşamalardan özellikle analiz (çözümleme) bölümü üzerinde yoğunlaşmakta ve bu başlık altında GTHM alanında yapılagelen yanlışların ve dikkat edilmesi gereken önemli noktaların altını çizmektedir. Ezgilerin melodik ve ritmik özelliklerinin tespit edilerek notasının yazıldığı analiz aşaması kapsamında yer alan "nota yazımı"nda karşılaşılan ve genelde aktarım (*transposition*) güçlüğüne neden olan başlıca sorunları ise Aydın şöyle sıralamaktadır: (1) "La" notası ve bu notaya göre dizimlenen notaların uluslararası standartlarda kabul edilmiş olan notalara karşılık gelmemesi, (2) yazım aşamasında notaların bir oktav tizden yazılması, (3) çalgıların ses özelliklerine göre değişik anahtarlar kullanılması gerektiği halde bütün notaların Sol anahtarı kullanılarak yazılması, (4) halk müziğindeki perdelerin sabit frekansa sahip olmamaları nedeniyle dizge sisteminden kaynaklanan sorunlar, (4) Öztürk ve Işık'ın da önemle vurguladığı gibi ezgileri notaya alınırken sadece ana ezgilerin yazılması, çalgıların doğası ve icra şekline ortaya çıkan eşlik seslerinin, akorların notalamada belirtilmemesinden kaynaklanan ve polifonik seslerin kaybına neden olan sorunlar, (5) ezgiler derlenirken derlemenin hangi sazlardan yazıldığı belirtilmemesi, (6) notalamada tempo ile ilgili açıklama ve işaretlemelerin belirtilmemesi

Aydın derlemeye ilişkin önemli sorunların altını çizdiği bildirisini, gerçeklikte karşılığı olmayan ve Geleneksel Türk Müziğini soyutlama düzeyinde bölen "ayak-makam ikilemi" ve karmaşıklığına ilişkin

değerlendirmeleriyle bitirmektedir. Sorunun giderilmesine ilişkin olarak ise iki başlık altında önerilerini sıralamaktadır: (1) Folklorik terimlerin (ayak gibi) sınıflandırıcı bir karşılığı yoksa karışıklıklara neden olacağı için genel müzik terimleri içine katılmaması ve (2) Halk müziğimiz alanında yapılan çalışmalarda genel müzik kural ve sınıflandırmalarına azami ölçüde uyulmasıdır.

Mehmet Semiz tarafından sunulan "*Bağlamada Tavrılar ve Öğretimi*" adlı bildiride ise tavır konusu, öğretim teknikleri çerçevesinde yeniden masaya yatırılmıştır. Semiz, halk müziğimizin önemli özelliklerinden biri olan ve yöresel özelliklerin de ayrıcalığını ortaya koyan "tavır"ın, dört yıllık bağlama eğitim ve öğretim düzeneği içerisinde ikinci yıldan itibaren verildiğini belirtmektedir.

Halk müziğindeki tavrılara ilişkin olarak; tanımları, yöreleri, uygulamaları, nota yazılımı, eğitim-öğretim sistemi gibi önemli konuların tanımını yapan Semiz, bu alandaki konuları, kavramları ve sorunları sistematik bir şekilde bildirisine işleyerek, konunun saydamlaşmasına ve anlaşılabilirliğinin artmasına katkı sağlamaktadır.

Semiz'in bildirisinde göze çarpan konulardan biri de Öztürk, Işık ve Aydın'ın da önemle belirttiği gibi nota yazımı aşamasında polifonik ses kayıpları sorunudur. Notaların ana ezgilere göre yazılması, halk müziğimizin son derece önemli bir özelliğinin kaybolmasına ve tavrıların nota üzerinden aktarılamamasına neden olmaktadır. Bağlama ve tavır öğretiminde karşılaşılan bir diğer konu da aktarım sorunlarına neden olan ve bağlamanın evrenselleşme sürecinde önemli bir engel olarak duran ve Aydın'ın da önemle üzerinde durduğu "la" karar sistemine göre düzenlenen akord sistemidir. Semiz'in altını çizdiği bir diğer önemli sorun da panelde derinlemesine ele alınan bağlamada standardizasyon konusudur.

Panel'de sunulan son iki bildiri ise koro eğitimi ve yöntemlerine ayrılmıştır. Bu kapsamdaki ilk bildiri Abdurrahman Tarıkçı tarafından sunulan "*Anadolu Müziğinde Koro Denemeleri ve Öğretim Metodlarının Uygulanması*" başlıklı bildiri olmuştur.

Tarıkçı koro eğitimciliğini interdisipliner bilgi

ve beceri gerektiren bir alan olarak tanımlamakta ve bu alanın içerisinde; eğitim, müzik ve psikoloji gibi disiplinlere ait bilgi ve beceri donanımının öncelikli yer tuttuğunu ifade etmektedir. Koro kurulumu öncesini de dikkate alarak Tarıkçı, bildirisinde koro eğitimi ve öğretim teknikleri üzerine yoğunlaşmakta ve konuları örneklerle desteklemektedir. Koro faaliyeti, ortak bir çalışma olduğu için, koro üyelerinde sosyal, bilişsel ve psikomotor yeteneklerin olması ve geliştirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Koro içerisindeki motivasyonu ve verimliliği artırmak için ise "Rol ve Drama" yönteminin önemine değinmektedir.

Veysel Aydın tarafından sunulan "*Genel Anlamda Çağdaş Koro Eğitimi ve Öğretimi*" adlı bildiride ise koronun tanımı, bireysel ve kümesel söylemelerin ötesinde "toplu söyleme" olarak verilmektedir. Koral müzik icrasının tarihsel gelişiminin Mısır Uygarlığı ile başladığını belirten Aydın, Rönesans ile birlikte toplu söyleme aktivitelerinde büyük bir gelişim yaşadığını belirtmektedir. Türk halk müziğinde ise geleneksel olarak dem tutma, fasıl ve Cem ayinleri gibi çeşitli toplu çalma ve söyleme biçimleri olsa da koral geleneğin Cumhuriyetle birlikte yoğunluk kazandığını belirtmektedir.

Aydın bildirisinde koroların teknik ve müzikal boyutları yanında toplumsal ve sosyal işlevlerine de değinmektedir. Toplumu büyük bir koroya benzeten Aydın, koral söyleme tekniğinin toplumdaki demokrasi kültürünün gelişiminde de önemli katkıları olduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Genel olarak Panel, halk müziğimizin statik bir yapı göstermediğini bilakis, alan içerisinde yoğun bir dinamizmin varolduğunun altını çizmektedir. Yerelden ulusala ve oradan da evrensele açılma sürecinde yaşanan yeni arayışlar ve gelişmeler, ülkemizin farklı dönemlerde içinde bulunduğu iktisadi, toplumsal ve kültürel yapılarla etkileşim içerisinde şekillenmektedir. Dolayısıyla halk müziğimizdeki devingenlik anlayışının gereği; hem ortaya çıkan yeni koşullara adapte olma, hem de

farklılaşan toplumun kültürel ve estetik beğenileri ile çatışma içine girmeden ve yabancılaşmadan bütünleşme açılarından gerekli olmaktadır. Nitekim, içinde bulunduğumuz küreselleşme dönemi, kültürümüz açısından bazı tehditleri içinde barındırır da, önemli fırsatları da beraberinde getirmektedir. Küreselleşme sürecinde artan kültürel etkileşim, teknolojik değişimler ve müzik teknolojisinde meydana gelen gelişmeler; halk müziğimizin özünü bozmadan biçimsel eklemeler ve denemeler yoluyla dünyaya açılacağı bir fırsat ortamı da sunmaktadır. Zira, halk müziğimizde bu tür bir niteliksel değişim; dünya müziklerini ve farklı tınıları içselleştiren yerli kulaklar kadar, yabancı ülke insanları açısından da dinlenebilirliğini artıracaktır.

Panelde dikkati çeken önemli bir konu da bildiri sahiplerinin çoğunluğunun da vurguladığı gibi "halk müziğimizin yer(el)indeki zenginliği"dir. Binlerce yıllık uygarlık tarihinin en başından beri önemli bir sahne olarak varolagelmiş ve yine yüzlerce uygarlığın yurt edindiği Anadolu coğrafyasında bu tür bir kültürel mirasın mübalağalı olduğunu söylemek imkansızdır. Diğer yandan mevcut zenginliğe rağmen; iyi niyetle yürütülegelen derleme ve sistemleştirme çabalarının bile bu zenginliği bir nevi budaması, bu konuda alın ve beyin teri döken icracıları ve kuramcılarını acilen düşünmeye sevkemelidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi müzik yaşayan bir organizma gibidir ve her yönüyle gelişmeye açıktır. Batı müziğinin gelişme evreleri müzikteki devingenlik olgusunun sereserpeliğini sergilemek açısından önemli bir örnektir. Diğer yandan, kendi müziğimizin yer(el)indeki zenginliğine rağmen, ikincil ellere geçtiğinde yaşadığı kayıplar derleme ve icraya ilişkin olarak yeni metodolojik açımları gerekli kılmaktadır. Nitekim, ulusal müziğimizi oluşturma çabalarımız; evrensel müziğin sunduğu olanakları da gözönünde bulundurularak, yerele yeniden dönmeyi ve yerelin yeni bir yorumunu gerekli kılmaktadır.

Paneldeki birbirinden değerli bildirilerin de işaret ettiği gibi, halk müziğimizin alanında yapacak daha çok işimiz var. Zira, kültürümüzün en önemli öğelerinden birini oluşturan ulusal halk müziğimizin geliştirilmesi çalışmalarında henüz yolun çok başın-

dayız. Tavırları da içine alana derleme ve icra çalışmalarından, bağlamada ve diğer halk çalgılarımızda standardizasyon, akort ve aktarma konularına, otantik polifonik eserlerin yeniden derlenmesinden çoksesli denemelerin yapıldığı koral müzik kültürünün geliştirilmesine kadar birçok konuya akademik ve interdisipliner bir yaklaşım benimseyerek yaklaşmak durumundayız. Bu alanda araştırma-geliştirme faaliyetlerinin artarak yapılması, akademik bir yazının (literature) oluşturulması, uzmanların ve icracıların yetişmesi, kurumların artması ivedilikle arzu ettiğimiz talepler arasında yer almaktadır.

Bu kapsamda olmak üzere, halk müziğimizin gelişiminde akademik çalışmaların ve tartışmaların önemi gözönünde bulundurulduğunda, THBT tarafından düzenlenen **Anadolu Müziği Paneli**'nin ne derece önemli bir katkı olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Paneli hazırlayan, bildiri sunan ve katkı sağlayanlara sonsuz teşekkürler...

NOTLAR

1. Folk (~Halk) müziğimizin tanımlanmasına ilişkin çeşitli adlandırmaların varlığı ilk bakışta göze çarpmaktadır. Kısa bir süre öncesine kadar "Türk Halk Müziği (THM)" tanımı üzerinde bir uzlaşma varken; günümüzde Geleneksel Türk Halk Müziği (GTHM), bu sempozyumda tanımlandığı biçimiyle Anadolu Müziği veya Anadolu Halk Müziği, yapay olan Türk Sanat Müziği/Klasik Müzik ve Türk Halk Müziği ayrımını ortadan kaldırmak gayesiyle her iki türü de içine alacak şekilde "Türk Müziği" gibi tanımlamalar birbirini ikame edecek şekilde sıkça kullanılmaktadır. Bu tür tanımlama çeşitliliğinin, alanın tasnifindeki güçlükten ziyade, geleneksel halk/ folk müziğimizde yaşanan önemli gelişmeler ve yoğun dinamizmden kaynaklandığı inancını taşımaktayız.
2. Yazıda bildirilerin değerlendirilme sıraları paneldeki akışa göre olacaktır.
3. Yayılma, derinleşme ve haliyle gelişme sürecinde "yerel dışsallık" avantajları önemli bir yer tutmaktadır. Belirli bir yörenin (kültür grubunun) içinde yer alan ozan, bu yörenin üyelerine dışsal olan yöre kültürünün anonim ve ferdi öğeleri ile teknik donanımlarını doğal bir şekilde yerel sosyal ortamında öğrenmektedir. Diğer bir deyişle, yerel dışsallıkları ozan kolaylıkla içselleştirebilmektedir. Ustalaşma dönemi ile birlikte ise

bizatihi ozanın kendisi yerel ortamın diğer yerel aktörlere sunduğu pozitif bir dışsallık olmaktadır. Bu tür bir sosyal paylaşım süreci ile kültürel öğeler yayılmakta ve süreç içerisinde rafineleşmektedir.

4. Önal'ın bu yorumu iktisadi ve toplumsal gelişmeyi açıklamaya çalışan makro tezlerle de benzerlik taşımaktadır. Örnek vermek gerekirse gelenekselden modern topluma geçişi açıklamaya çalışan Durkheim'in sosyoloji teorisinde, geleneksel ve modern toplumlar işbölümündeki derinleşme ile açıklanmaktadır. İşbölümünün gelişmediği, tüm bireylerin aynı veya benzer işleri yaptığı toplumları Durkheim "*mekanik dayanışmaya dayalı toplumlar*" olarak yorumlamakta, işbölümünün derinleşmesi ve toplumdaki iş çeşitliliğinin artmasıyla "*organik dayanışmaya dayalı toplum*" türüne geçilmektedir. Benzeri değerlendirmeleri Toennies ve Redfield'de de görmek mümkündür. Toennies'in "*gemeinschaft*" ve Redfield'in "*folk*" toplumları Durkheim'in "*mekanik dayanışmaya dayalı toplum*" tipolojisine benzerken; yine Toennies'in "*gessellschaft*" ve Redfield'in "*kentsel*" toplumları Durkheim'in organik dayanışmaya dayalı toplum tipolojileriyle benzer niteliklere sahip olmaktadır. İktisat teorisinde ise gelişmeyi işbölümü ile açıklayan düşünürlerin başında iktisat biliminin de kurucusu olan Adam Smith gelmektedir. Keza Smith, ulusların zenginliğini o toplum içindeki iktisadi işbölümünün derinleşmeyle açıklamaktadır. Makro teorilerden analogi yaparak tekrar bağlamaya ve yapım sürecine dönülecek olursa, bağlamanın halen geleneksel yöntemlerle ve basit teknolojilerle üretilen elemeği bir zenaatkar ürün aşamasından, teknoloji içeren ve işbölümü ile üretim sürecinin parçalanıp otomasyona geçilemediği saptamasını yapmamız yerinde olur. Bu alandaki standardın halen oluşmamasının temel nedenlerinden biri bağlamanın "usta/zenaatçı" elinden yani "atolye"den "fabrikaya" geçememesi denilebilir.
5. "*Arz-yönlü*", "*talep-yönlü*" ve "*yasal-kurumsal düzenlemeler*" gibi iktisat teorisine referansla kullandığımız ifadeler özgün haliyle Özgül'ün bildirisinde yer almaktadır. Özgül tarafından bildiride dile getirilen sorunların kısaca tanımlamasını yapmak gayesiyle tarafımızdan geliştirilmiştir. Bu tür benzetmelerdeki temel amaç ise, gerçekten de geleneksel çalgı yapımı sektörünün "piyasa"nın güdümüne terkedilmiş olmasıdır. Kültürümüz açısından son derece önemli bir konunun piyasanın arz-talep yasalarına terkedilmiş olması panel boyunca dile getirilen mevcut sorunların da katmerlenerek artmasını beraberinde getirmektedir. Nihayetinde geleneksel kültür alanındaki çoğu konu gibi, geleneksel çalgı yapımında standartlaşma ve kalite konularının piyasanın çözemeyeceği boyutlarda olduğu kanısını taşımaktayız.
6. Bu tür bir Merkez kurulması düşüncesi Sempozyumun

değerlendirme bölümündeki tartışmalarda ortaya çıkmış ve THBT bünyesinde yapılmakta olan HAKEM projesine eklenmesine karar verilmiştir. Bu amaçla HAKEM binasının bir odası bağlama yapımı amacıyla Ortak Kullanım Atelyesi olarak bu amaca hizmet etmektedir. Diğer yandan bu girişimin sorunun kapsamı karşısında mütevazı kaldığını teslim etmemizde yarar var. Yine de bir ilk adım olması açısından "ümitvar" bir girişim olarak değerlendirilmelidir.

7. Halkbilimi Dergisi'nin 15'inci (Güz -2001) sayısında hazırladığımız yazıda halk müziğimize de referansla benzeri bir dönemleştirme girişimini "Türkiye'de Halkbiliminin Gelişimi" tartışması ekseninde yapmıştık.
8. Bildirinin orijinalinde yeralmayan "*Anomali*" kavramını, Thomas Kuhn'un "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" adlı klasik çalışmasındaki, bir bilimsel paradigmadan diğerine geçiş aşamasında sor(g)uların ve arayışların hızlandığı arada kalan döneme referansla kullandık. Aslında tıkanma/bunalım dönemi olarak da nitelendirilebilecek "anomali" dönemleri; eski bilimsel geleğin işlevsizleştiği, yeni bir paradigmatic açıklama şablonunun kristalize olmadığı, belirsizliklerin başat olduğu dönemlerdir. Nitekim yeni bilimsel paradigma, anomali döneminin içerisinde bir nüve olarak gelişmekte ve giderek eski geleğinin yerini alarak başatlık kazanmaktadır. Fakat geçiş evrimsel-birikimsel zeminde değil, devrimsel/kopuşa dayalı olmaktadır. Kuhn'un "*bilimsel paradigma*" kavramı için geçerli olan saptamalarını, müziğin gelişim ve (d)evrim süreçlerindeki "*estetik paradigma*" diğer bir deyişle "*hakim müzik anlayışı*" olarak değerlendirebiliriz. Işık'ın değerlendirmelerinden yola çıkarak belirtmekte yarar gördüğümüz Kuhn yaklaşımı'nın Işık'ın bildirisinin sonlarında yaptığı bir değerlendirme ile ortaklık taşıdığını da belirtmekte yarar vardır: *Çoğu bilimsel devrimlerin ve paradigmatic dönüşümlerin altında gençlerin imzasının oluşu...*
9. Muzaffer Sansöz ve Neriman Altındağ (Tüfekçi) tarafından hazırlanan Yurttan Sesler programı, yayında olduğu dönemlerde yarattığı etki de gözönünde bulundurularak, bu dönem için tek başına önemli bir gösterge ve sembol olmuştur. Öyle ki, bu dönemi tanımlama amacıyla yer yer "Yurttan Sesler Korosu Dönemi" ifadesi de kullanılmaktadır.
10. THBT'nin "devingen halkbilimi" anlayışı halk müziği alanındaki yenilikçi arayışların da kuramsal meşruiyetini sağlarken; yine bu dönemde THBT tarafından çıkarılan "Devingen Halkbilimi Dergisi" de, geleneksel kültürün üzerine eklenecek yeni-çağdaş girdilerin ve değişen toplumun gündelik hayatına yönelik olarak işlevselleştirilerek sunulması gereken halkbilimsel öğelerin gerekliliğinin savunuculuğunu yapmıştır.

KAYNAKÇA

Aydın, Ali Fuat (2001), *Geleneksel Türk Halk Müziğinde (GTHM) Derleme Teknikleri*. ODTÜ-THBT Anadolu Müziği Paneli Bildirisi (çoğaltılmamış).

Aydın, Veysel (2001), *Genel Anlamda Çağdaş Koro Eğitimi ve Öğretimi*. ODTÜ-THBT Anadolu Müziği Paneli Bildirisi (çoğaltılmamış).

Güray, Cenk (2001) *Solo Enstrümanlaşma Sürecinde Bağlama*. ODTÜ-THBT Anadolu Müziği Paneli Bildirisi (çoğaltılmamış).

Işık, İsmail (2001) *Anadolu Halk Müziğinde Arayışlar*. ODTÜ-THBT Anadolu Müziği Paneli Bildirisi (çoğaltılmamış).

Önal, Özay (2001) *Bağlamada Standardizasyon*. ODTÜ-THBT Anadolu Müziği Paneli Bildirisi (çoğaltılmamış).

Özaslan, Metin (2001) “Türkiye’de Halkbiliminin Gelişimi ve 1960’lardan Bu Yana Türk Halkbilimi’nde THBT’nin Yeri”, *Halkbilimi Dergisi*, Sayı 15, Güz 2001.

Özgül, Vatan (2001) *Bağlamada Standardizasyon, Bağlamada Standartlaşma ve Yapılması Gereken Çalışmalar*, ODTÜ-THBT Anadolu Müziği Paneli Bildirisi (çoğaltılmamış).

Öztürk, Okan Murat (2001), *Anadolu Müziğinde Geleneksel İcranın Vazgeçilmez Unsuru Olarak Tavır Kavramı Üzerine*. ODTÜ-THBT Anadolu Müziği Paneli Bildirisi (çoğaltılmamış).

Semiz, Mehmet (2001), *Bağlamada Tavırlar ve Öğretimi*. ODTÜ-THBT Anadolu Müziği Paneli Bildirisi (çoğaltılmamış).

Tanççı, Abdurrahman (2001), *Anadolu Müziğinde Koro Denemeleri ve Öğretim Metodlarının Uygulanması*. ODTÜ-THBT Anadolu Müziği Paneli Bildirisi (çoğaltılmamış).

*Evvel bahar yaz ayları çatıldı;
Paralandı bulut, göğe atıldı.
Akan sular kar, buz oldu tutuldu.
Dalgalanıp göller ağlamasın mı?
Yaz gelir de yazı yaban yurd olur.
Her derde de bir alıcı kurd olur.*

*Evvel bahar, yaz ayları gekende,
Bahçede açılan güller öğünsün.
Boyu uzun, kaşı kara sunamın,
Çırpınıp çıktığı güller öğünsün.
Bitişin çiğdemler, gelişin yazlar
Göllere dökülür ördekler, kazlar,
Ak saya geyinmiş gelinler kızlar,
Ay yüze dökülen teller öğünsün.*

KARACAOĞLAN

Dilara Aliyeva Adına Azerbaycan Kadın Haklarını Müdafa Cemiyeti Toplantısı Bakü'de Yapıldı.

Afet BAL

Atatürk Kültür Merkezi Basın ve Halkla İlişkiler
Şube Müdürü

Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Taciser Onuk 17.6.2003 - 21.6.2003 tarihlerinde

Cümhuriyət

№39(337) 17.06.2003

GÜNDƏM

Türkiyənin lider qadınları Bakıya gəlib

Onlar Dilarə Əliyeva adına Qadın Hüquqları Müdafiə Cəmiyyətinin həyata keçirdiyi layihədə iştirak edəcəklər

Dilarə Əliyeva adına Qadın Hüquqlarını Müdafiə Cəmiyyəti Açıq Cəmiyyət İnstitutunun maliyyə dəstəyikə "Şərq-Şərq" proqramı çərçivəsində qadın QHT-lərinin inkişafı ilə bağlı layihə həyata keçirir. Layihənin işində iştirak etmək üçün Türkiyənin 9 lider qadını dünya Bakıya gəlib. Onların arasında Demokratik Konqresin Türkiyə təmsilçisi Nəsim Xəlilova da var.

Türkiyəli qadınların qarşılanma mərasimində Dilarə Əliyeva adına QHMC-nin üzvləri iştirak etdilər. Cəmiyyətin həmsədri **Novella Cəfəroğlu** onun sözlərinə görə, layihə çərçivəsində qadın QHT-lərinin inkişafı, Türkiyədə seçki təcrübəsi və onun mexanizminin öyrənilməsi ilə bağlı tədbirlər keçirilməsi nəzərdə tutulub: "Proqramın həyata keçirilməsində məqsəd qadın təşkilatlarının seçkilərdə iştirakı, qadınların seçki fəallığı və Türkiyə-Azərbaycan qadın liderləri şəbəkəsinin yaradılmasıdır".

Novella Cəfəroğlu bildirdi ki, Türkiyədən Azərbaycana gələn qadınların rəhbərləri, universitet professorları və keçmiş millət vəkili

lərdir. Onların arasında hakim Ədalət və Qalxınma Partiyasının, eləcə də digər siyasi qurumların üzvləri var. Bunlar Qadın Siyasətçilər Dərnəyinin sədri **Yurdisev Arıç**, Türk Ocaqları Ankara şöbəsinin rəhbəri **Türkan Hanceloğlu**, Azərbaycan Küllür Dərnəyi Qadın Qollarının başçısı **Nəsrin Ünsəl**, Qazi Universitetinin professoru **Səvgi Gəlalçı**, Qadın Sosial Həyalinin Araşdırma və İncələmə Dərnəyinin başçısı **Canan Güllü**, İstanbul Universitetinin professoru **Filiz Baloğlu**, Atatürk Kültür Mərkəzinin sədri **Tadisar Onun**, keçmiş millət vəkili **İlşibay Saygın** və **Aysəl Göksoydu**".

Novella Cəfəroğlu Türkiyəli

Azərbaycan'da düzenlenen Dilara Aliyeva adına Açıq Cəmiyyət Enstitüsü Yardım Fonu'nun "Şərk" proqramı çərçivəsində düzenlenen "Azerbaycan'da Kadın QHT'lerinin inkişafı: Türkiyə'nin Seçim Tecrübəsi ve Kadınların Seçimlere Faal Katılımını Temin Eden Mekanizmaların Öğrenilmesi" layihəsi hakkında tedbirler proqramı konulu toplantıya katılmıştır.

Bu toplantının amacı Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyetindeki kadınların siyasi, sosyal, medenî ve iktisadî hayatında, kadın haklarının savunulmasında yer alan iki ülke kadınlarının ortak çalışmasını sağlamaktır. Toplantı süresince bu çerçevede son derece yararlı çalışmalar yapılmıştır.

qadınların bir həftə Azərbaycanda qalacağını qeyd edib. Səfər müddətində onların müxtəlif tədbirlərdə iştirakı planlaşdırılıb: "Milli Məclisin qadın millət vəkili ilə, eləcə də İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil Elmira Süleymanova və Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Zəhra Quliyeva ilə görüşlərimiz olacaq. Bundan başqa, qonaqların Redaktorlar

Birliyi və KİV nümayəndələri ilə görüşləri nəzərdə tutulur". N. Cəfəroğlu bildirdi ki, qonaqlar səfər müddətində Azərbaycanın iqtisadiyyat sahəsində tanınmış qadınlarla da təmasda olacaqlar. Səfərin sonunda isə Türkiyədən gəlmiş lider qadınlar Quba-Xaçmaz regionuna gedəcəklər.

ƏFQAN

Türk qadınlarının birləşməsinə ehtiyac var

Qardaş ölkədən bir qrup qadın Azərbaycana gəlib

Dünyanın əksər ölkələrində əsas problem qadın və kişilərə bərabər hüquqların verilməməsidir. Amma dünən Bakı Mətbuat Klubunda keçirilən görüş zamanı aydın oldu ki, bu məsələdə Azərbaycan bir sıra ölkələrə nisbətən irəli gedib.

Düənən Qadın Hüquqlarını Müdafiə Cəmiyyətinin sədri Novella Cəfəroğlu və Demokongresin Türkiyə təmsilçisi Xanım Xəlilovanın təşkilatçılığı ilə Bakıya gələn bir neçə türkiyəli qadın mətbuat konfransı keçirdilər. Əvvəlcə Novella xanım çıxış edərək İndiyə kimi Avropa və Asiyanın bir sıra ölkələri ilə əlaqə qurduqlarını, amma Türkiyəyə çıxışlarının olmadığını dedi: "Nəhayət ki, Soros Fondunun maliyyəsi və Xanım Xəlilovanın yaxından köməyi sayəsində bu işi təşkil edə bildik. Əsas məqsədimiz Azərbaycan və Türkiyə qadınları arasında işbirliyi qurmaq, gələ-

ləndirərək Avroasiya şəbəkəsi yaratmaqdır."

Xanım Xəlilova qonaqları təqdim etməzdən öncə onların hamısının Atatürkün yolunu davam etdirmələrindən danışdı: "Bizim kimi, bu xanımlar da demokratiya uğrunda mübarizə aparır. Biz də yüzlərlə şəhid verdikimiz bu yol uğrunda sonunadək mücadilə aparacağıq."

Sonra Xanım Xəlilova sözü Türkiyədən gələn qonaqlara verdi. Kaçmış millət vəkili, Türkiyə Qadınlar Birliyinin başkanı, hazırda televiziyada siyasi proqram aparan Aysel Göksöy İndiyə kimi Azərbaycana üç dəfə səfər etdiyini de-

burada xeyli dəyişikliklərini baş verdiyinə sevinən Aysel xanım türk qadınlarının birləşməsinə böyük zərurət olduğunu bildirdi: "İndiyə kimi qopuq-qopuq yaşamışıq. Bundan sonra bu yanlışlığı düzəldəcəyik."

Türk Ocaqları Ankara şöbəsinin başkanı Türkan Hacıoğlu da əvvəllər Azərbaycanda olduğunu bildirdi. O, son illər özində azərbaycanlı qadınların ictimai həyatdakı aktivliyinin artdığını vurğuladı. Qadınların siyasətdəki yeri məsələsinə toxunan Türkan xanım bu baxımdan Türkiyə ilə Azərbaycan arasında bəzi müqayisələr apardı. Məlum oldu ki, Türkiyədə yalnız 1930-cu ildə qadınlara səs hüququ verilib. Azərbaycan qadınları isə artıq 1921-ci ildə

aliblər. 2002-ci il üçün Türkiyə Böyük Millət Məclisində qadınların sayı 4,2 faiz olduğu halda Azərbaycan parlamentində bu göstərici 13 faiz olub.

Daha sonra Ankara Universitetinin əməkdaşı Sevgi Kafalı, Qadın Siyasətçiləri Dərnəyinin (KASİDE) başkanı Yüdisəf Arı, Qadınların Sosial Həyatını Araşdırma və İncələmə Dərnəyinin başkanı Güllü Canan, TRT-nin əməkdaşı Zeynəb xanım da məsələ ilə bağlı fikirlərini söylədilər.

Ankaradakı Azərbaycan Kültür Dərnəyinin başkanı Cəmil Ünalın həyat yoldaşı Nesrin xanım isə mətbuat konfransına gəlməzdən öncə Şəhidlər Xiyabanını ziyarət etdiklərini xatırladaraq orada uyuyan və Azərbaycanın azadlığı uğrunda canlarını qurban verən xanımların ruhunu yad etdi. Ondan sonra Türkan Hacıoğlu yenidən söz alıb bu məclisdə daha iki nəfərin - "Azərbaycanın Atatürkü" adlandırılan Məhəmməd Əmin Rəsulzadə və "Mən Atatürkün əsgəriyəm" deyən Əbülfəz Elçibəyin xatirəsinin yad edilməsini vacib bildi. Türkiyəli xanım hər iki öndərə Allahdan rəhmətler diləyəndən sonra Novella Cəfəroğlu yekun çıxış etdi. Onun dediyinə görə, Türkiyədən gələn xanımlar Azərbaycana səfərləri zamanı Prezident Aparatı və Milli Məclisdə, həmçinin Müsavat başkanı İsa Qəmbər və Demokongres üzvləri, bəzi partiyaların qadın təşkilatlarının rəhbərləri ilə görüşəcəklər. Səfərin yekununda isə onlar bir daha jurnalistlərlə söhbət edib öz təəssüratlarını qələm əhli ilə bölüşəcəklər.

В Азербайджане больше женщин-депутатов, чем в Турции

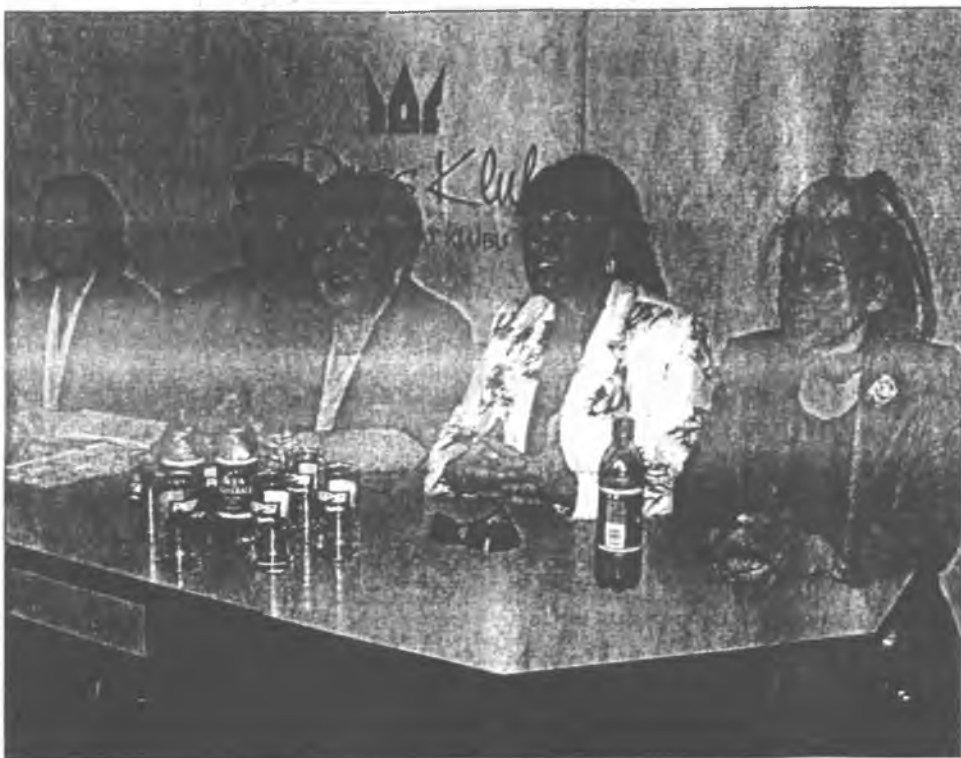
В политической активности отечественные представительницы слабого пола не уступают турецким

С.РЗАЕВ

“В вопросе прав женщин и участия представителей слабого пола в политической и общественной жизни общества Азербайджан опережает Турцию”, - считают представители женской общественности Турции, находящиеся с визитом в Баку. Отметим, что в представительную делегацию женщин-политиков, преподавателей и общественных деятелей Турции входят бывший депутат турецкого парламента и министр И.Сайгын, руководитель женского отделения Азербайджанского культурного центра в Анкаре Н.Унал и др.

Гости прибыли в Азербайджан по приглашению Общества защиты прав женщины им. Дилары Алиевой, возглавляемого Нювеллой Джафаровой при содействии Института Открытое общество - Фонда содействия (Фонд Сороса).

Основной целью визита является обмен опытом в сфере участия в процессе демократизации выборов и подробное информирование о методах и механизмах привлечения женской половины электората на выборы. Организаторы планируют провести ряд встреч, в том числе в Государственном комитете по работе с женщинами, с омбудсманом, лидерами политических партий и представителями президентского аппарата. Участники встречи неоднократно повторяли из-

вестный лозунг: “Два государства - один народ”. В своем выступлении одна из участниц отметила, что несмотря на то, что история республиканского строя в Турции насчитывает около 80 лет, серьезные изменения в отношении прав женщины ощущаются только последние 50 лет. Касаясь вопроса об-

ретения женщинами Турции права голосовать и быть избранными, участницы отметили, что и в этом вопросе Азербайджан опережает братскую страну. Дело в том, что в Турции женщины получили избирательное право в 1930 году, тогда как в Азербайджане женщины имеют возможность пользоваться этим правом уже с 1921 года. Азербайджан лидирует и

по уровню участия женщин в политическом управлении государством.

Как отметила Туркан Хаджагоглу, по статистическим показателям 2002 года, из депутатов, представленных в турецком парламенте, только 4,2 % являются представительницами слабого пола, а в Азербайджане этот показатель составляет 10,5 %. И все же ту-

рецким женщинам было что сказать и за свою Отчизну.

Высоким показателем женской активности в обществе считают они то обстоятельство, что некоторое время пост премьер-министра Турции занимала представительница слабого пола, а такое было даже не во всех демократических странах Запада.

Permanent International Altaistic Conference PIAC (Uluslararası Sürekli Altayistik Konferansı)'ın 46.sı Yapıldı 22-27 Haziran 2003/Ankara)

Dr. Reşide GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

46. Uluslararası Sürekli Altayistik Konferansı 22-27 Haziran 2003 tarihleri arasında, Ankara'da Dedeman Büyük Anadolu Oteli'nde yapıldı. Bundan 30 yıl önce, Cumhuriyetin kuruluşunun 50. yılında yapılan 16. Uluslararası Sürekli Altayistik Konferansı Ahmet TEMİR'in başkanlığında Türkiye'de yapılmıştı. Türk Dil Kurumu ve Kültür ve Turizm Bakanlığı-Türkiye İş Bankası-TÜRSAB-Selçuk Üniversitesi-Konya Büyük Şehir Başkanlığının katkılarıyla gerçekleştirilen bu 46. toplantıda Cumhuriyetin kuruluşunun 80. yılında yine Türkiye'de gerçekleştirildi. Bu toplantıda da Altay dil ailesini oluşturan Türkçe, Moğolca vb. diller ve kültürleriyle ilgili çeşitli bildiriler sunuldu.

Toplantının açılışı 23 Haziran Pazartesi günü saat 10.00-10.30 saatleri arasında gerçekleşti. Açılıştaki: 46. PIAC Toplantısı Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, PIAC Genel Sekreteri Denis Sinor ve Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural birer konuşma yaptılar Daha sonra ilk oturum olan "Ahmet Temir Oturumu"na geçildi. Anadolu Salonunda yapılan bu oturumun başkanları; Tuncer Gülensoy ve Alice Sárkózi idi. Bu oturumda sırasıyla şu konuşmalar yapıldı: Zeynep Korkmaz "Türkiye Türkçesinde Yazı Diline Girmiş Gündelik Yaşamla İlgili Alıntı Sözler ve Ekler", İgor Kormuşin " 'Semiz buka toruk buka teyin bilmez ermiş' Sözüde Tonyukuk Kimi ve Neyi Kastetmiştir?" ve Osman Fikri Sertkaya "Eski Uygurca Vasiyetnameler Üzerine". Bildiriler sonrasında tartışmaya geçildi. Aynı gün öğleden sonra 2. Sümer Sa-

lonunda yapılan A Oturumu, Takashi OSAWA ve Gürer GÜLSEVİN başkanlığında gerçekleşti: Bu oturumda: Kemal ERASLAN " 'Ongun' ve 'Oykun' Terimleri Üzerine", Mehmet ÖLMEZ "On Kök Munchaqs' Vocabulary in China", Hülya KASAPÖĞLU ÇENGEL "Kırgızistan'da Resmî Dil" konularında konuştu. Aynı saatlerde, 3. Sümer Salonunda yapılan B Oturumunun başkanları David C. WRIGHT - V. ALPATOV'du. Oturumda: Apatorczy Akos BERTALAN "Subject markers in Mongolia. Myth or truth?", Tuncer GÜLENSOY "Manas Destanında Medeniyet Unsurları ve Günlük Hayat", Fikret TÜRKMEN "Çora Batır Destanının Tatar ve Buryat Varyantları (Altay Kavimlerinde Örnek Bir Kültür Etkileşimi)", Danuta CHMIELOWSKA "Woman in Turkish Contemporary Family", Nevin KÖSE "Ak Möör Destanı'nın Aile Kurumuna Bakış Açısı", Rodica POP "Le rituel de la construction d'une nuvelle yuorte chez les Mongols, presentation de deux variantes: baiate et khalkha" konulu birer konuşma yaptılar. Pazartesi günü öğleden sonra 4. Sümer Salonunda yapılan C Oturumunda başkanlar; Kristof D'HULSTER - Uwe BLAESING'ti. Bu oturumda: Irina A. NAMINOVA "Vladimir Soloviev about the meaning of the religious consciousness in the Buddhism truth?", Junko MIYAWAKI-OKADA "The locations of a mobile monastery and thechiefs' camps in the 17th-century Central Asia: In the "Biography of Zaya Pandida", İsmail BOZKURT "The Current State of Crimean Kırımchaks" konulu bildiriler sundu. Daha sonra tartışmaya geçildi.

24 Haziran Salı günü yapılan sabah oturumunda 2. Sümer Salonunda yapılan A Oturumunda başkanlar: Maria M. TATAR - Osman F. SERTKAYA idi. Bu oturumun ilk yarısında: Alice SÁRKÓZI "Translating the Buddhist Scriptures (Dictionaries compiled as aids to translate the Tibetan Canon into Mongolian)", Gürer GÜLSEVİN "Oğuzca Olmayan Tarihî Metinlerde Oğuzca Unsurlar ve Nehcü'l-Feradis Örneği", V. ALPATOV "Mass ideas of the Japanies of their languages" konusunda konuştu. İçecek arasından sonra devam eden ikinci yarıda, István SERES "Hungarian words of Turkish origin meaning 'outlaw, highwayman, robber' ", Özkan ÖZTEKTEN "Türk Dilinde Güne Bağlı Zaman Sözleri", Ali TAN "Zilzala'da Depremle İlgili Kelimeler ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları" konulu bildirilerini sundular. Aynı gün 3. Sümer Salonunda yapılan B Oturumunda ise İsmail BOZKURT - Mehmet ÖLMEZ başkanlığı. Bu oturumun ilk yarısında: Barbara

KELLNER-HEINKELE "Nogays and Russians co-existence and confrontation", Karen HYER de "Women as Creators of National Wealth in the Information Age" konulu birer konuşma yaptı. Çay arasından sonra yapılan oturumun ikinci yarısında ise: Edit TASNADI "Macarların Gözüyle Osmanlı Yemek Kültürü", Sarolta Tatar, "Festive Beverages of the Khans", Tatiana A. PANG "Daily food of the Sibe people in Xinjiang" konularında konuşular. Sonra konu tartışıldı. Aynı saatlerde 4. Sümer Salonunda yapılan C Oturumunda başkanlığı: Kemal ERASLAN - Sumiko IKADA yaptı. Bu oturumun ilk yarısında Elena V. BOIKOVA "Russian physicians in pre-revolutionary khalkha" konusunda konuştu. İkinci yarıda; Dastan SARIGULOV "Mirovozenie i obraz jizni drevnih kirgizov - osnova preodoleniya globalnih problem sovremennosti", Firdaus HISAMITDINOVA "The Bashkir Mythology" konularında birer konuşma yaptılar. Sonra tartışmaya geçildi.

25 Haziran Çarşamba günü sabahleyin 2. Sümer Salonunda yapılan A Oturumunda Başkanlar: Zeynep KORKMAZ ve Igor KORMUŞIN'di. Bu oturumun ilk yarısında şunlar konuştu: Stefan GEORG "Rhotacism/Lambdacism, relative Chronology, and a Chuvash Mnemonic". Hatice ŞİRİN "Türkçede ' yaz-' Fiili Üzerine". Daha sonra bir çay arası verildi. İkinci yarıda ise Mustafa ÖNER "Sibirya Tatarcası Söz Varlığı Üzerine Notlar", Sumiko IKEDA "Linguistic Daily Life in Uzbekistan", B. Tahir TAHİROĞLU "Ekonomi Haberlerinde (Milliyet gazetesi Mayıs 2003) Sözcüklerin İstatistik Görünümü", Takashi OSAWA "The site and inscription of Ongi in Mongolia as a source of the ancient Turkish history-Based on the International Joint researches between Mongol and Japan in 1996" konularında bildiriler sundular. Sonra konu tartışmaya açıldı. Yine aynı saatlerde 3. Sümer Salonunda yapılan B Oturumunun Başkanlığını Giovanni STARY - Bekir DENİZ yaptı. Bu oturumun ilk yarısında sırasıyla şunlar konuştu: Gülay MİRZAOĞLU "Kına Gecesi Türküleri", Hidehiro OKADA "Introduction to the Japanese translation with commentary of 'Erdeni-yin Tobci' by Saghang Sechen KhongTayiji", David C. WRIGHT "A Chinese Princess Bride's Life and Acculturation Among the Eastern Turks, 580-593 CE", Hyojoung KIM "A Study on the Animal Motif of the 'Wood Cutter and the Heavenly Maiden' Korean Folk tale". Daha sonra bir ara verildi. Aradan sonra ise; Maria M. TATAR "Turkish dialectal centez and the monetary systems in the Balkans and in Hun-

gary" Elöd KOVÁCS "The quality of the traditional daily life of Karachay and Balkar peoples. (On the basis of the epithets of the Karachay-Balkar folk poetry.)", Alexander VOVIN "Some Thoughts on the Origins of the Old Turkic 12-year Animal Cycle", Natalya V. OCHIROKONOVA "The Influence of Oriental Philosophy on the Formation of the Idea of self-Culture in the L. Tolstoy's and S. Gessen's views" konulu birer konuşma yaptılar. Ardından tartışmaya geçildi.

Aynı gün öğleden sonra 2. Sümer Salonunda yapılan A Oturumunda başkanlar: Junko MIYAWAKI-OKADA - Mustafa ÖNER'di. Bu oturumda: Kristof D'HULSTER "The Islamic virtues in the Nehcü'l Feradis", Wang DE-HUAI "Türk Atasözlerinin Stilistik Vasıtaları", Uwe BLAESING "The Chuvash Plant Names in Peter Simon Pallas' Flora Rossica (1784-1788)", Şükrü H. AKALIN "Adana Ağzının Gündelik Hayatla İlgili Söz Varlığı". Kısa bir aradan sonra ise şu konuşmalar yer aldı: Naile HACIZADE "Azerbaycan Türkçesi Deyimlerinde Eski Türk İnanç ve Geleneklerinin İzleri", Kadırali KONKOBÆV "Kırgız Atasözü ve Deyimlerinde Kırgızların Günlük Hayatı". Konuşmaların sonunda tartışmaya geçildi. Yine aynı saatlerde 3. Sümer Salonunda yapılan B Oturumunda Başkanlar: Fikret TÜRKMEN - Karen HYER'di. Oturumda şu bildiriler sunuldu: Paul HYER "Chinggis Khan in contemporary Mongolia: A controversial Shrine Turks", Giovanni STARY "Taboos in Manchu daily life during the Imperial period" Kısa bir aradan sonra ise; Bekir DENİZ "Türk Dünyasında Ölümlük Halı ve Düz Dokuma Yaygı Geleneği", Mihaly DOBROVITS "On the Brurial Complex of Ikhe Askhete: The Funeral Amongst the Old Turk".

Toplantının sosyal programı çerçevesinde 25 Haziran 2003 tarihinde akşam saatlerinde Resim ve Heykel Müzesi'nde gerçekleştirilen "Devlet Halk Dansları Topluluğu Gösterisi" vardı. 26 Haziran Salı günü öğleden sonra düzenlenen Ankara gezisinde Ankara Kalesi ve Türk Dil Kurumu Ziyaret edildi. Yine aynı gün akşam saatlerinde ise "Geleneksel Türk Gecesi"ne katılındı. 27 Haziran Perşembe günü ise gün boyu süren "Konya Gezisi"ne gidildi.

Toplantıda Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'a "Piac Onur Madalyası" verildi. Ayrıca, Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın PIAC Genel Sekreteri Denis Sinor'a Türk Dil Kurumu adına bir şilt verdi.

"Osmanlı'da Bilim" Konulu Konferanstan Notlar

Mustafa GÜNDÜZ

Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi
Araştırma Görevlisi.

Konferans, panel, sempozyum, vb. ilmi ve kültürel faaliyetlere katılmak konsantre bir bilgi aktarım sürecinin yaşanmasını sağlar. Hakkında birkaç kitap okumakla ancak elde edinilebilecek fikirler, bilgiler, değerler, alanında yetkin bir konuşmacı tarafından kısa bir zaman içerisinde iyi bir sunum yapılarak verilebilirse hedeflenen amaca kısa sürede ulaşmak olasıdır. Buradan hareketle ülkemizin değerli siyasi tarihçisi ve siyaset sosyologu Galatasaray Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın 07.03.2003 tarihinde saat 18.00'de Ankara'da TÜBİTAK konferans salonunda "*Osmanlı ve Bilim*" konulu vermiş olduğu konferansın önemli satır başlıklarını burada özetlemek konuşmayı dinleyenler açısından faydalı olacaktır.

Siyasi olarak Başkent olmasının yanında, kültürel olarak da ülkemizin en önemli merkezlerinden olan Ankara'da farklı kurum ve kuruluşlar tarafından hemen her zaman değişik kültürel organizasyonlar düzenlenmektedir. Bu kuruluşlardan biri de Türkiye'de bilimsel çalışmaların merkezi durumundaki TÜBİTAK'tır. Kurumca, eğitim öğretim sezonu dönemince her hafta alanında başarılı olmuş bilim ve sanat camiasından isimlerin bilgi, birikim ve tecrübelerini dinleyenlerle paylaştığı konferanslar düzenlenmektedir. Bu yazıda Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın "Osmanlı'da bilim" konusunda verdiği konferansa ilişkin notlar aktarılacaktır. Mustafa İnan Konferans Salonunda yapılan konuşma için dinleyiciler dakikalar öncesinden hazır olmuşlar ve salonu hınca hınç doldurmuşlardı. Çünkü konuşmacı hem popüler hem

de bu popüleriteyi hak etmiş ülkemizin dünya çapında yetiştirmiş olduğu ve kendisiyle uluslararası arenada iftihar ettiği bir bilim adamıydı.

Öncelikle burada değerli hocamızdan kısaca bahsetmek yerinde olacaktır: 1947 doğumlu olan Ortaylı, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih bölümlerini bitirmiştir. Özellikle Tanzimat dönemi tarihi ve toplumsal olayları üzerine yoğun çalışmaları bulunan Ortaylı, Osmanlı Tarihinin, Cumhuriyet Döneminin tarihi ve sosyolojik olayları ve olguları yanında edebiyat, sanat, müzik, şehirleşme, kent, vb. çok geniş bir alanda çalışmalarını sürdürmektedir. Geç aydınlanmanın erken aydınları arasında yer alan Ortaylı, alanında benzersiz bir bilgi birikimine ve dil becerisine sahip olmakla tarihi eş zamanlı olarak mukayese etme performansı ile ülkemizin ve diğer ülkelerin tarihçilerinden bari bir şekilde ayrılmaktadır. Özellikle Osmanlı'nın 700. kuruluş yıldönümü vesilesiyle yazılı ve görsel basında üstlendiği görevlerle insanların tarihe merakla, ilgiliyle ve sevgiyle bakmalarında ve kendi tarihimizi öğrenme yolunda gayretkeş olmalarında önemli bir katkı sağlamıştır. Onu gerek bilgi birikimi gerek tarih bilimine yaklaşımı ve gerekse üslubu ve şahsiyeti yönleriyle bu kısacık yazıda tanımak ve tanıtmak oldukça güç olsa gerek¹. Şahsıyla ilgili bu kısa bilgilerden sonra konferansında değindiği önemli konu başlıklarına gelelim:

Ortaylı, "Osmanlı'da Bilim" gibi geniş bir konunun bir-iki saatlik konuşmada anlatılamayacağını ifade ederek başladığı konuşmasında, dinleyicilere çok geniş bir coğrafyadan ve tarih aralığından kesitler aktardı. Eski Yunan felsefesinden Greklerden, Atina'dan, Roma ve Romalılardan, İslâm ve Endülüs Medeniyetlerinden ve nihayet Osmanlı ve Avrupa medeniyetlerinden çeşniler sundu. Konuşmanın konusu Osmanlı'da bilim olduğu için öncelikle Osmanlı'nın daha önceki medeniyet tecrübelerinden ne kadar faydalanabildiği ve kendisine özgü neler ortaya çıkarabildiği söz konusuydu. Burada Osmanlı'nın kendinden önceki bilim anlayışlarından önemli alın-tılar yaptığını, bunları kendine has yöntemler ve bi-

rikimler doğrutusunda yoğurarak, anlamlı bütünlükler oluşturduğunu ve onlara bir çok da yenilikler kattığını belirtti.

Avrupa uygarlığı bir Helen ve Hıristiyan uygarlığıdır şeklindeki inancın tersine Ortaylı, "Avrupa medeniyeti ne Helen'dir ne de Hıristiyan uygarlığıdır. Bunlardan etkilenmiş olabilir ama Avrupa uygarlığı, Avrupa uygarlığıdır" açıklamasını yapmakla yetindi. Helenlik de Hıristiyanlık da sadece Avrupa'ya ait özellikler ve unsurlar değildi.

Bugünkü modern Avrupa medeniyetinin, sanıldığı aksine Rönesans ve Reform hareketleriyle kurulmadığını, bunların sadece önceden beri Avrupa'da var olan bilimsel araştırmalara yoğunluk kazandırdığını, var olan araştırma, merak ve çalışma sürekliliğini konsantre ettiğini, bununla birlikte eski Yunan'dan beri süregelen bilimde gözlem metoduna filolojik, teolojik ve historik boyutlar kattığını önemle belirtti. Ona göre bu nokta üzerinde oldukça çok durulmalıydı ve burası bilim söz konusu olduğu zaman oldukça ilginç bir noktaydı. Çünkü Avrupa, özellikle sosyal bilimler alanındaki çalışmalarını dil, din, hukuk ve tarih bağlamında ve karşılaştırmalı olarak başlatmış ve modern bilimin temellerini böyle atmıştı.

Buradan hareketle bizim özellikle sosyal bilimlerde neden geri kaldığımızı ve hâla "güdük" kalma-ya mahkum olduğumuzu sorgulayan Ortaylı, mese- lenin temellerine inerek konuya açıklık getirdi. Bizde sosyal bilimler Avrupa'daki gibi başlamadığı gibi hâla da Avrupa mantığıyla işlemediğinin üzerinde ısrarla durdu. Bizde ilk Batılılaşma hareketleri askerler tarafından başlatıldı ve sosyal bilimlere yönelik ilk araştırmalar da aslında doğa bilimleriyle uğraşanlar tarafından bir hobi olarak başlatıldı. Eğer sosyal bilimlerde başarılı olunacaksa bireylerin evvela çok iyi bir şekilde dil bilmeleri gerekiyordu. Burada bahsedilen dil; öncelikle kişilerin anadili, sonra üzerinde çalışılan alanın tarihi dili, bilim dili ve komşu dilleriydi. Bununla birlikte özellikle sosyal bilimlerinde çalışanların üzerinde çalıştıkları bilim dalının tarihi gelişimini bilmeleri ve konuları meydana geliş zamanına göre farklı coğrafya ve toplumlardaki duru-

munu mukayese edecek bilgi birikimlerine sahip olmaları gerekiyordu. Örnek olarak Orta Doğu tarihi üzerinde çalışan bir araştırmacının, bu coğrafyada şu anda kullanılmakta olan Arapça, Farsça ve Türkçe'nin yanında bu dillerin zaman içerisinde etkilendikleri İbranice, Latince ve diğer bazı dilleri bilmeleri gerekiyordu. Ortaçağda belli bir toplumun bilimsel faaliyetlerini inceleyebilmek için o toplumun etkilediği ve etkilendikleri çevrelerin öncesi ve sonrasıyla incelenmesi zorunluydu.

Aslında Ortaylı hocanın bilim adına söyledikleri bir noktada kendi yaptıklarıyla örtüşüyordu. Bir çok Avrupa dilinin yanında, Arapça, Farsça, Rusça ve Latince dillerine mükemmel bir şekilde vakıf olan hoca, alanıyla ilgili olarak da itibar edilen bir bilim adamıydı. Sözgelimi on yedinci yüz yıl Osmanlı bilimini konuşurken bir anda Avusturya'daki bilim tarihinden, bir taraftan Rusya, öbür taraftan Arap dünyasındaki ve İran'daki bilim durumlarından bahsedebilme birikim ve becerisini gösterebilmektedir.

Tarihi anlamak ve anlatmak konusunda da önemli noktalara değinen Ortaylı'ya göre parça parça edilmiş bir tarih tam olarak anlaşılabilir. Tarihi anlamak bir her şeyiyle bütündür: Sanatıyla, sporuyla, ekonomisiyle, bilimiyle, eğitim ve öğretim kurumlarıyla, siyasetçileriyle, yönetenler ve yönetilenleriyle ve en önemlisi komşuları ve etkilendiği kültür ve medeniyet çevreleriyle bir bütündür. Bunlarla beraber öğrenilmeye çalışılırsa tarih gerçekçi bir şekilde anlaşılabilir. Cumhuriyet Tarihi, Osmanlı Tarihi ve Selçuklu tarihi birbirinden bağımsız tarihler değillerdi ve birini anlayabilmek için diğerlerini de az çok bilmeliydi. Mesela Akdeniz etrafında kurulmuş bir medeniyeti veya bir toplumun kültürünü anlamak için diğer bütün medeniyetleri ve kültürleri bilmek gerekir, aksi taktirde tam olarak anlaşılabilir çünkü bu medeniyetler daima birbirleriyle her türlü alış veriş içinde olmuşlardır. Tarihi ve kültürü anlamaya bu şekilde bakılmadığı taktirde yanlış yorumlar ve anlamalar yapmak büyük olasılıkla görünmektedir.

Ortaylı'nın yaklaşık iki saatten biraz fazla süren konuşması elbette bunlarla sınırlı değildi. Din-

leyenler, hocanın hemen her cümlesinin bir vecize yükü gibi oluşu nedeniyle, çok genel tarih, edebiyat, sanat ve felsefe yaşam ve anlayışlarından, mikro konulara kadar bir çok bilgi birikimine muhatap oldular. Ortaylı'nın konuşması boyunca özellikle üzerinde durduğu ve genel olarak vermeye çalıştığı mesaj şu şekilde özetlenebilir: Osmanlı'da bu günkü anlamda modern bilimlerin çalışılmasına geç başlanmış ve Avrupa'daki başlangıç mantalitesinin dışında devam ve gelişme göstermiştir. Bu tutum hâla devam ediyor görünmektedir. Sosyal bilimlerde vazgeçilemeyecek nitelikler: ilgili dilleri çok iyi bir şekilde bilmek ve mukayeseli bilgiler edinmektir. Sosyal bilimler dil(filolojik), din(teolojik),

tarih(Historik) ve hukuktan neş'et etmiştir ve bunlar üzerinde geliştirilmelidir. Günümüzün ve geleceğin Türkiyesine oldukça umutla bakan Ortaylı'ya göre çalışmak ve gayret etmek neticesinde Atatürk'ün hedef gösterdiği muasır medeniyet seviyesini yakalamamız hiç de zor değildir. Bunun için azim, gayret ve süreklilik gerekli ve vazgeçilmez bir unsurlardır.

NOTLAR

- 1 Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın ilmi, edebî ve tarihî kişilikleri hakkında daha ayrıntılı bilgiler edinebilmek için **Doğu Batı Dergisi**'nin 16. sayısında Süleyman Seyfi Ögün tarafından kaleme alınan "Türk Tarihçiliğinin Şehirli Yüzü: İlber Ortaylı", s.113-121' bakılabilir

Bilge Yayın Kurulu'nun aldığı karar üzerine aşağıda isimleri yazılı araştırmacılara her sayımızda yayımlanmak üzere belirtilen konular ile ilgili yazılar yer alacaktır.

1. Prof. Dr. Esin Kahya (Bilim ve Etik)
2. Prof. Dr. Korkmaz Alemdar (Medya ve Etik)
3. Prof. Dr. Nilüfer Tuncer (İnternet Çocuk ve Etik)
4. Mehmet Güteryüz (Sanat ve Etik)
5. Prof. Talat Sait Halman (Sanat ve Etik)
6. Prof. Dr. Sevda Şener (Tiyatro ve Etik)
7. Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel (Felsefe ve Etik)
8. Prof. Dr. Kenan Gürsoy (Felsefe ve Etik)
9. Prof. Dr. İlber Ortaylı (Siyaset ve Etik)
10. Prof. Dr. Anıl Çeçen (Siyaset ve Etik)
11. Prof. Dr. Ali Uçan (Müzik ve Etik)
12. Prof. Dr. Nilgün Çelebi (Toplum ve Etik)

21. Dünya Felsefe Kongresi 10-17 Ağustos Tarihleri Arasında İstanbul'da Gerçekleştirildi

Songül BOYBEYİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

İlki 1900 yılında Paris'te yapılan, İkinci Dünya Savaşı hariç beş yılda bir düzenlenen Dünya Felsefe Kongrelerinin 21. sine Türkiye, Lütfi Kırdar Kongre ve Sergi Sarayı ile Askeri Müze'de ev sahipliği yaptı.¹ Ülkemizde yapılması gurur verici olan bu kongreyi izleme olanağı bizi çok mutlu etti. Öyle ya 103 sene sonra böyle bir fırsat gerçekten izlenmeye değerdi. Federation Internationale Des Societes De Philosophie (FISP) yönetim kurulu başkanlığını Ankara Hacettepe Üniversitesi Felsefe bölümü başkanı ve aynı zamanda Türk Felsefe Kurumu başkanı olan Ioanna Kuçuradi yaptı. Başkan yardımcılıklarını Jean Ferrari(Dijon), Yersu Kim(Seoul) ve Hans Lenk(Karlsruhe) üstlendiği kongrenin sekreteri Copenhagen'den Peter Kemp'ti.² 13 ayrı salonda düzenlenen kongreye 85 ülkeden gelen felsefeciler 50'nin üzerindeki başlıklarda, ana oturumlar, sempozyumlar, yuvarlak masa toplantıları, öğrenci oturumları, afiş bildiriler ile "Dünya Problemleri Karşısında Felsefe"nin durduğu yeri 1100 bildiri ile tartıştılar, yeni bilgileri aktardılar.³

Açılış günü yapılan konuşmalar anlamlı idi. Cumhurbaşkanı Sayın Ahmet Necdet Sezer, Devlet Bakanı Sayın Beşir Atalay, Unesco Genel Direktörü Koichiro Matsuura adına Unesco Felsefe ve Etik Direktörü Moufida Goucha, ve kongre başkanı Ioanna Kuçuradi'nin konuşmaları vardı.⁴ Piyano resitalini Ferzan ve Ferhat Önder kardeşler sundu. Ardından saat 14. deki sempozyumla kongre başladı. İlk sempozyum şiddet, savaş ve barışın ardından,

toplum ve siyaset felsefesi, estetik ve sanat felsefesi, Afrika'da felsefe, eğitim felsefesi, dil felsefesi, din felsefesi, kültür felsefesi, matematik felsefesi, etikvardı. Ayrıca Sartre ve Gandi ile ilgili iki oturum yapıldı. On üç salondaki bütün oturumların ve sempozyumların aynı anda izlenme olanağı mümkün olmadığından bundan sonraki bildiriler hakkında seçme bilgiler vermeyi tercih edeceğiz. Bunlardan biri en çok konuşulan ve hakkında basın çokça ilgi gösterdiği 11 Ağustos saat 11' de düzenlenen ana oturum oldu.⁵ Bu ana oturum Felsefenin Rolü: Aydınlanma, Post Modern Düşünce ve Diğer Perspektifler başlığını taşıyordu. Oturumu Önay Sözer yönetti Birinci konuşmacı Almanyadan ünlü filozof Jürgen Habermas idi. Zaten basının ilgisi de onaydı. Habermas "Uluslar arası Hukukun Geleceği ve Tartışma" konusunda ABD'nin Irak'a yaptığı müdahale sonucunda iki görüşün ortaya çıktığını, barışın sağlanması ve insan hakları konusunda herkesin hem fikir olduğunu öyleyse sorunun ne olduğunu tartışmamız gerektiğini söyledikten sonra uluslararası hukukun yerine kendisini liberal ve global olarak tanımlayan egemen kuralların bu hukukun yerine geçtiğini vurguladı. Öyleyse uluslar arası hukuku gözden geçirip anayasallaştırmamız gerekiyor mu? Katılımın şartları nedir? sorusu etrafında ulusların bu sisteme katılması gerektiği açılımını yaptı. Buradan da Kant'a gönderme yaparak Kant sisteminin kendi deyimiyle kör noktalarını eleştirdi. Ona göre uluslar arası adalet kavramı esasen geçerli değildir. Çünkü adalet değişebilir. Toplumlar arasında ahlaki değerler simetri değil asimetri gösterirler.

İkinci konuşmacı Torino Üniversitesi'nden ve aynı zamanda Avrupa Birliği üyesi Gianni Vattimo. Kendisi Nietzsche ve Heidegger üzerine düşünceler, saydam toplum, nihilizm ve özgürleşme konusundaki düşünceleriyle tanınıyor. "Demokratik Çağda Felsefenin Sonu" başlıklı bildirisine Dünya Sorunları Karşısında Felsefecinin Rolü Ne Olmalıdır? gibi önemli bir soruyu sorarak başladı. Problemdeki ana sorunun yasaları yapanın hakikat değil otorite olduğu düşüncesi idi. Otoritenin ise tehlikeleri vardı. Günümüz felsefesinin büyük bir bölümünü ise metafizik şekillendirmişti. Artık batıda da giderek felsefe

derslerine olan ilginin azlığından söz etti.(Keza bizim ülkemiz için de aynı sorunun çeşitli nedenlerle var olduğunu düşünüyoruz) Bunun nedeni konusunda Vattimo'nun görüşü şöyledir: Çünkü felsefe pratik bilgiler vermekten çok teoriye yöneliktir. Belki bu durum anlaşılabilir. Çünkü demokrasiyi felsefeye ilişkilendirme fazla yapılmamaktadır. Kısacası hayatımız daha az demokratik, daha çok bilimseldir ve şizofrenik toplumlarla karşı karşıya kalmaktayız. Vattimo'nun bu durum karşısındaki önerisi ise şöyledir: "Her zaman olanı normal kabul etmeyin ve varolanın ötesine geçin" Sonuç: Kendi tarihsel özgün durumumuzda bir şey yaratmak istiyorsak bunu sanata değil politikaya bağlamamız gerekiyor. Bu da ancak varlığın 'Kolektif Deneyimde' kendini vermesiyle mümkün olabilecektir. Böylece birey teknolojik şizofreniden ayrılacaktır. Ontoloji yapmalıyız, ontolojist olmalıyız. Metafiziğin sonu politikanın ve ontolojinin başlangıcı olmalıdır.

Aynı oturumun son konuşmacısı olan Ghana'dan Kwasi Wiredu "Kültürler arası Diyalogda Felsefenin Rolü:Afrika Bakışı" adlı bildirisinde tartışmada önemli olanın doğruluğu iddia edilen önermelerin kimin tarafından söylendiği değil, önermelerin dile getirilenlerden bağımsız olarak temellendirilebilmesi olduğunu söyledi. Felsefe kültürün bir yansımasıdır. Gerçek diyalog için iki temel gerekir.

- a) Kültürlerin tabandaki farklılıklarının kabulü
- b) Bağımsız ölçütlerle fikirlerin değerlendirilebilmesi

Bu iki temele göre Afrikayı değerlendirirsek özellikle birinci noktanın olmadığı görülecektir. Wiredu'ya göre felsefe dünya görüşlerinin kritik bir bakışla incelenmesinden başka bir şey değildir. Bazı felsefelerde irrasyonel olduklarından diyaloga açık değildir. Ona göre üç tür görüşü dışlamalıyız. Bunlar;

- 1)Rölativizm(görelilik)
- 2)Ahlakın dine dayandığı öğretiler
- 3) İnanç ve iman öğretileri

Bu görüşler iletişime, diyaloga engel teşkil etmektedir.Wiredu bu çerçeve de diyalojik rölativizmden söz ederek post modernizmde kafaları karıştırdığını, modernizmi sona erdirdiğine işaret etmiştir.

Aynı günkü bir başka oturumun konusu ise Askeri Müzenin Parke Salonunda gerçekleştirildi. Konu bizimde yabancı olmadığı Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile bizi ilgilendiriyordu. Başlık:Türk Dilli Uluslar arası Ortak Felsefe Dili Oluşturulabilir mi ? Gerçi felsefe değil ama edebiyat konusunda Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın "Türk Dünyası Ortak Edebiyatı" adlı bir projesi halen devam etmektedir. Projeye ait kitapların ve ansiklopedilerin bir kısmı yayınlanmıştır⁶. Oturum başkanlığını Galatasaray Üniversitesi Felsefe bölümünden Prof. Dr. Kenan Gürsoy'un yaptığı adı geçen oturum da iki gündür kongrede vurgulanan 'kültürden bağımsız bir felsefe düşünülemez' den yola çıkılarak konu tartışmaya açıldı ve ilk sözü Kazakistandan Abdulmalik Nisanbayev aldı. Dünyada 6000 kadar ölü ve yaşayan dil olduğunu söyledikten sonra, Sovyetler döneminde Kazakistanda bir milli felsefe yapılmadığını, bir ülkenin ise ancak milli felsefeye ayakta durabileceğini, dört filozofun dışında(Farabi, Abay, Altınсарın , Velihanof) bu dönemde felsefenin okullarda öğretilmediği söyledi. Şu sıralarda Nazarbayev'in 2013 yılına kadar tamamlanması beklenen 'Kazak Felsefesi' adlı 20 ciltlik çalışmanın sürdürüldüğünü belirtti. Türk Felsefesi Var mı? sorusu karşısında Nisanbayev evet vardır ve bu felsefe destanlarda şiirde, romanlardadır cevabını vermektedir⁷. Ancak bu konuda görüş ayrılıkları olduğu, 'hayır yok Dünya felsefesi vardır' , çünkü felsefe evrensel bir faaliyettir şeklinde bir bakış açısının da oturumda kabul gördüğünü de belirtelim. Bu oturumdaki diğer konuşmacılar yine Galatasaray Üniversitesinden Medar Atıcı, Tülin Bumin ve Tarık Necati Ilgıçoğlu ile Azerbaycan Üniversitesi Rektörü, Azerbaycan Felsefe Derneği Başkanı ve Azerbaycan Parlamentosu Üyesi, yazar Selahattin Halilov idi. O da milli bir felsefe var mıdır? Sorusuna vardır cevabını vererek, bu sorunu çözmeden ortak felsefeye geçilemeyeceğini belirtti. Felsefenin hem milli hem de be-

şeri bu ölçüde de dil ile ilgili olduğunu anlattı. Ona göre edebiyat ne kadar milli ise, felsefe de o kadar millidir.

Aynı gün yapılan bir başka oturum hepimizi çok yakından ilgilendiriyordu. Çünkü başlık 'Türkiye'de Felsefe' idi. Katılımcılar Türkiye'den Betül Çotuksöken, Tüten Anđ, Zeynep Davran , Ali Karatay, Harun Tepe Yunanistan'dan Myrto Dragona-Monachou ve Stelios Virvidakis idi. Bu sempozyumla ilgili düşüncelerimiz şöyledir: Öncelikle konunun Türkiye dışından yalnızca Yunanistanlı felsefecilerle sınırlı tutulmasının nasıl bir açıklaması olabilir? Türkiye'deki felsefeyi yalnız Türkler konuşabilir gibi bir anlayışı elbette ki taşımıyoruz. Ama örneğin bir Alman, Fransız, Kırgız vs -hangi ülkeden olduğunun önemi yok-de olabilirdi. Yoksa bu ülkelerde konuyu ele alacak felsefeciler mi yoktu? İkinci sempozyum sadece İngilizce sunuldu. Elbette ki kongrede bulunan 85 ülkeden gelen felsefeciye konuyu anlatmak için yabancı dil kullanılmalıydı. Ancak kanımca felsefe geniş anlamıyla düşünceye karşılık geldiğine göre kendi dilimde düşünmeliydim . Şöyle bir çözüm bulunabilirdi. Türkçe -en azından bizim felsefecilerimiz için-konu sunulabilir, ana oturumlarda yapıldığı gibi İngilizceye simultane çeviri olabilirdi.⁸ Üçüncüsü, bu değerli konuşmalar arasında yalnızca belli felsefecilere yer verildi. Özellikle Cumhuriyet Döneminde İstanbul Üniversitesinde Alman ekolüyle yetişen felsefecilerimizin katkıları anlatıldı. Çalışmalarıyla hepsi değerli olan anılan felsefecilerimizin anlatılması elbette ki güzeldi (Örneğin, Arda Denkel, Nermi Uygur, Doğan Özlem, Arslan Kaynardađ, Teo Grunberg, Önay Sözer, Bedia Akarsu vs....) Acaba bir kısmından neden söz edilmedi . Örneğin belki farklı ekollerini temsil edenler ve farklı alanlarda geçmişte veya günümüzde çalışanlar Takiyüddin Mengüşoğlu, Prof. Dr. Ahmet Arslan, Prof. Dr. Ahmet İnam, Prof. Dr. Dr. Mübahat Türker , Prof. Dr. Necati Öner, Prof. Dr. Ahmet Cevzici vs ayrıca felsefe bölümüne ilk kez bilim tarihi kürsüsünü kanımca açması bakımından Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı örnekleri de⁹ yer almalıydı. Yine bu noktada bizce çelişik görülen bir yan daha vardı ki, bir yandan kendi felsefenizi İngilizce anla-

tacaksınız, diğer yandan Türk Cumhuriyetleriyle ortak felsefe dili oluşturulabilir mi sorusu etrafında tartışacaksınız. (Herhalde demokrasi kavramı da bu noktada devreye giriyor!)

Kongrenin aynı günkü ana oturumu da bizim açımızdan son derece yararlı idi. Bu konu Küreselleşme ve Kültürel Kimlik adını taşıyor.ABD'den oturumu yöneten Adamantia Polis ulus kavramından yola çıkarak etnik ve ulusal kimlikler üzerinde açıklamalarda bulundu ve yurttaşlar arasında eşitliği varsayacak olanın devlet olduğunu söyleyerek, çok uluslu devletlerin yerli halkları istihdam etmediğinden bahsetti. Bu bağlamda Nijerya ve Endonezya örneklerini verdi. Etnik talepler ile sınıf arasındaki ilişkiyi açıklayarak, marjinalize olan bu grupların mücadeleye yöneldiğini, buna karşılık uluslar arası şirketlerin bu ülkelere yaptığı yatırımlarla söz konusu bölgelerin uzun vade de ekonomik canlanmasını değil, tam tersine yoksullaşmasına yol açtığını savundu. Böylece etnik grupların yoksulluğu artarken tersine bir korelasyonla şirketlerin elde ettiği kârların büyüdüğü ifade edildi. Ayrıca yine politik olarak hakim güçler sömürge veya kolonize ettikleri devletlerde etnik gruplar yaratmakta, farklılıkları vurgulayarak uçurumlar açmakta ve grupların birbiriyle kavgalarına neden olmaktadır. Bütün etnik gruplar dünyada benzer durumdadır. Ortak yanları marjinal , yoksul ve birbirleriyle çatışıyor olmalarıdır. Bu bilirden sonuç olarak şu netice çıkıyor. Polis'e göre mücadele etnik temellere değil sınıfsal temellere dayanmalıdır. İnsanoğlunun tarih boyunca farklılıkları vardı, bugünde vardır ve var olmaya devam edecektir. Önceleri bu farklar önemli değildi, şimdi ise önemli. Bugün ise bu durumun nedenlerinin ve politize oluşunun süreçlerini araştırmamız gerekmektedir. Aynı oturumun ikinci konuşmacısı, Kore'den In-Suk Cha Ulusal kimlik konusunda, küreselleşme ile dünyasallaştırma arasındaki farkı anlattı. Felsefecilerin hep hükümet politikalarını etkilediklerinden ve sorguladıklarından bahsetti. Onun dünyasallaştırma kavramı şu şekilde özetlenebilir. 'Biz dünyanın dünyada bizim bir parçamızdır, birey ne kadar çoğulcu olursa, bireyin yaşam dünyası da o kadar anlamlı olur.' Bu oturumun son konuşmacısı Akdeniz Üni-

versitesi profesörlerinden Yusuf Örnekte idi. Konu yine küreselleşme ve kimlik. Ona göre küreselleşmenin üç yönü vardı. Siyasal, ekonomik ve kültürel. Ulaşımın ve iletişimin küreselleşmeyi hızlandırdığı yönünde kuşku yoktu ve geri döndürülemezdi. Bu bağlamda sermaye-emek hareketleri de gittikçe artmakta idi. Ulus devlet modelindeki çökme-mikro milliyetçilik; siyaset-ekonomi birbiriyle bağlıdır. Günümüzde küreselleşme ile 'tam bağımsızlık' imkansız hale gelmekte ve bunun yerini 'karşılıklı bağımsızlık' almaktadır. Bu durumda 3. Dünya ülkeleri güçlü devletlerin kültürel anlamda da etkisine girmektedir. Örneğin 3. Dünya ülkelerinde seyredilen filmlerin %85'i Hollywood yapımıdır. Peki kültür malları ve hizmetlerinin uluslar arası ticari kuralları tam olarak var mıdır? Yeterli midir? Oysa kültür ticareti dünyada tek yönlü işlemektedir. (Büyük çoğunluğu ABD bir kısmı ise Avrupa ve diğer güçlü ülkelerden 3. Dünya ülkelerine doğru olmak üzere). 3. Dünya ülkelerinin ise onlarla rekabet etme şansı yoktur. Örneğin İngilizce hem internetle hem de diğer türlü olarak 3. Dünya ülkelerine satılmaktadır. Bu durumun iki sonucu ortaya çıkmaktadır Örnekte göre:

1) 3. Dünya ülkelerinin kültürel üretimleri giderek azalmaktadır.

2) Kültürel kimlik bilinci giderek artmakta, küreselleşme ile ortadan kalkmamakta ve tersine çatışmalara neden olmaktadır.

Sonuç olarak bu bildiriye, yargılar şu noktadadır: Mikro milliyetçilik ile etnik kimlikler manipüle edilmektedir. Küreselleşme sonuçta tek düzelikli ve homojenliği yoksa heterojenliği getiriyor?, Kültürel mallar ve hizmetlerin mübadelesinde koşullar eşitsizdir, kültürel mallarda tıpkı ekonomik mallar gibi ele alınmalıdır.

Kongrenin diğer oturumlarındaki bildiriye örnekler vermek gerekirse bazıları şu içeriktedir. Bunlardan biri Nazile Kalaycı'nın sunduğu "Nietzsche ile Marx'ın İnsan Anlayışlarının İnsan Hakları Kavramını Temellendirmesi Bakımından Önemi" başlığını taşıyor. Kalaycı her iki filozof için de

praksis in önemini ve temele alındığından yola çıkarak 'İnsanın ayırt edici vasfı nedir? sorusunu sorar ve insan haklarını temellendirmenin 1)Hukuksal 2)Tarihsel olmak üzere iki şekilde yapılabileceğini adı geçen filozoflara göre açıklar. "İnsan kendi başına bir değerdir"Nietzsche. " Dünya bizim sandığımızdan daha anlamlı olabilir. Biz dünyaya değer katmıyoruz. Nesneye ne kadar yabancılaşırsak, kendimize o kadar anlam katmış oluruz." Bu ifadeler insan değerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. İnsan haklarının ise, insan değeri ile olan ilişkisini gözden kaçırmamalıyız. Bu bakımdan nihilist olan bir filozofun görüşlerindeki insan değeri insan haklarına bir temel oluşturabilmektedir. Sonuç Marx'a göre şöyle dile getirilir. "Felsefecilerin işi dünyayı yorumlamak değil , değiştirmektir."

14 Ağustos 2003'teki ana oturumun konusu "İnsan Hakları, Devlet ve Uluslar arası Düzen" idi. İlk konuşmacı Bulgaristan'dan Jelyu Zhelev oturumu açarken şöyle dedi: Yeni bir dünya düzeninin gerekliliği son 10-15 yıl içinde ortaya çıktı. Dünya 1989'dan beri tam bir değişim geçirmiştir. Bundan sonra acaba tek kutuplu ya da çok kutuplu bir dünyayı ortaya çıkacak?İnsan haklarının güvence altına alınması zorunludur ve bu durum oluşan yeni dünya düzeniyle doğrudan ilgilidir.1989'dan beri dünyada açlıktan ölenlerin sayısı savaşlarda ölenlerden beş kat daha fazladır. En büyük hak onurlu yaşama hakkıdır. İnsan Hakları Beyannamesinin 25. maddesinde bu durum belirtilmiştir. İnsan haklarının güvenceleri ekonomik ve sosyal güvencelere yaslandığı zaman tam bir güvence sıfatını taşıyabilirler. Aynı oturumun ikinci konuşmacısı Güney Afrika'dan Michael Pendlebury'nin konusu ise, "Küresel Demokrasiye Doğru" idi. Özerk bireyi demokrasi kavramının merkezine alarak onu sorumluluk taşıyan, bağımlılıktan kurtulmuş, ussal kararlar verebilen bir birey olarak tanımladı ve bireysel özerkliğin temel bir siyasal değer olarak görülmesi gerektiğini söyledi. Dünya yönetimin de adaletli bir dağılımın olmadığı, bireylerinde devletin mutlak egemenlik fikrinden kurtulması gerektiği özetle vurgulandı. Bu oturumun üçüncü konuşmacısı olan Peter Singer'in konuşması yeni dünya düzeni ne olmalıdır? sorusuyla başladı.

ABD Başkanı Bush'un politikaları üzerine yoğunlaşarak, saldırı karşısında en iyi çözümün önleyici müdahaleler olduğu açıklandı. Singer'e göre ABD dünyaya Hobbes'cu bakış açısı ile bakmaktadır.¹⁰ BM ise artık dünya barışını koruma görevini yerine getirememektedir. BM'nin görevi Irak'ın savunulmasına destek şeklinde olmalıydı. BM küresel bir demokrasiyi temsil etmekten uzaktır ve yapısı da demokratik değildir. Aynı bağlam üzerine konuşan oturumun son konuşmacısı ABD'den Iris Young "Hegemonya ve Küresel Demokrasi Üzerine" düşüncelerini açıkladı. Ona göre, ABD'nin ekonomik gücü zannedildiği kadar tekin değildir ve artık ABD'nin kendisinde ABD'ne karşılık 'başka bir dünya mümkündür' felsefesi gelişiyor. Öyleyse hegemonyada (ABD) yanlış olan nedir? Bu noktada yerel ile merkez arasındaki ilişkinin sorgulanması gerekiyor. Çözüm: Yerel ile merkez arasında hiyerarşik değil tersine koruyucu işbirliği ve yatay ilişkiler olmalı, denetim karşılıklı ve kaynaklar adil dağılmalıdır. Yerel ile merkez arasındaki küresel demokrasiyi ise sağlayacak olan devlettir. Young'ın diğer soruları ise şöyledir: Adaletin gerekliliği ulus devletlerin sınırlarının dışına uzanmalıdır? Küresel vergi sistemi getirilmeli mi? Böylece sermayenin hareketi yavaşlayacak ve yerel olmaya zorlanacak mı? Kısacası küresel demokrasi için iyimser mi olmamız lazım?

Perşembe günü ana oturum bittikten sonra diğer salonlardaki bildirilerden birkaç örnek verebiliriz. Bunlardan biri Aydın Müftüoğlu'nun "Felsefeyle ilişkisinde Çağdaş Amerikan Liberalizmi" dir. Bildiride postmodernist felsefe bağlamında Rorty, Taylor gibi modernitenin eleştirisini yapan felsefecilerin düşüncelerine yer verildi ve liberal bireycilik kavramı tartışmaya açıldı. Felsefe insanları rasyonel iyiyi savunmaya zorlamıştır. Ancak 'ortak iyi' metafiziğe değil politik liberalizme dayanmalıdır. Politik liberalizm ise, nedeni değil nasıl sorusunu sormalıdır. Entelektüelin görevi kavramsallaştırma değil mevcut geleneği yeni duruma uygulamak olmalıdır. Bugün çağdaş felsefe hermeneutik egemen olduğu postmodern felsefedir. Bu felsefe pratik olmalıdır. Modernitenin eleştirisi bugün yapılmıştır ve liberalizme en yakın toplum ABD'dir. Taylor'ın düşünce-

lerini ise Müftüoğlu şöyle özetler: Felsefe rasyonel temellendirmeleri bırakmalı ve betimlemeler yapmalıdır. Betimlemenin koşulu otantik olmadadır, gelenektedir. Sonuç: Kıta Amerikasındaki liberalizm evrensellik iddiasından vazgeçmiştir. Çözümler evrensel değildir, artık tikel çözümler vardır. Bir başka ilginç ve ilgiyle izlenen bildiri ise, Hakan Çörekçioğlu'na ait olan "Kantçı Eleştirel Akıl ve Modern Çoğulcu Demokrasi" başlığında idi. Çörekçioğlu her farklı kimliğin kendini mutlaklaştırdığından söz ederek, mutlaklaşan kimliklerin ya totalizme ya da anarşizme doğru gittiğini anlattı. Oysa farklı kimliklerin totalizme veya anarşizme gitmemesi tersine akılsallaştırmalara gitmesi gerekiyor. Bu noktada Kant'ın çözümlerine kulak vermemiz gerekiyor. Kant'a göre akıl hem yargılayan hem de yargılanandır. Aklın sorgulanması sürekli olarak yapılıdır. Mutlaklaşan kimlikler totalizme doğru gittiği zaman akılsal dogmatizmle, anarşizme doğru gittiği zaman şüpheli empirizmle karşı karşıya demektir. İkisini orta yolda buluşturacak olan Kantçı eleştirel akıl barış düzenini sağlayabilir. Bu durumda otonomi özneler arası iletişimin garantisi olabilecektir. Ertesi günkü bildirilerden biri yine Kant'tan yola çıkmakta idi. Şehabettin Yalçın sundu. "Kant'ın Ödev Ahlakı ve İnsan Hakları". Yalçın'da Kant'ın 'Kesin Buyruk'larından yola çıkarak insan haklarına bir temel oluşturması bakımından 'Ödev Ahlakı' ile bildirisini tamamlar.

Bu kongrede pek çok ele alınan konular görüleceği üzere postmodern felsefeye ilişkindir ya da onun sorgulanması ile bağlantılıdır. Böye bir bildiri daha ertesi gün dikkatimizi çekti. Özge Yenier Duman'ın sunduğu "Postmodern Etik Krize Çözüm; Biyolojik Köken Arayışı". Postmodernizm bu bildiri de her şeyin müphem olduğu, kuşku götürdüğü, belirsiz bir dünya önerisi ve ahlak ilkelerinin yokluğu ile tanım bulmaktadır. Buna karşılık pozitivizm ise kesinlikle yer doldurmaya çalışıyor. İnsan kültürleri genlerde mi gizli? Sorusu etrafında konu tartışılıyor. Acaba ahlakı değiştirmenin tek yolu genleri mi değiştirmektir? Evrimci etik görüş ve bunun yarattığı tehlikenin farkında mıyız? Sonuç: Ahlakın temelleri biyolojik yapıda değil, kültürel yapıda aranmalıdır.

Cuma günkü son ana oturumun konusu "Bilim ve Teknolojideki Son Gelişmeler"ve bu bağlamda doğan etik problemlerdi. Konuya giriş yapmak için oturum başkan Çin'den Chen Qiwei şu soruları açtı: Günümüzde makine ile insan arasında bir fark var mıdır? Etik teoriler günümüzün problemleridir. Kürtaj, ötenazi, kolonlama etik açıdan tartışılmalıdır. Tedavi amacıyla kolonlama etik midir? Aynı bağlamda birinci bildiri Fransa'dan Anna Fagot-Largeault'e aitti. Bu bildiri de, biyo-teknoloji ve kök hücreler üzerine yapılan çalışmalar, günümüz bilimsel devrimleri, tedavi umutları, kolonlama bunlara bağlı etik problemler ve felsefecilerin bu konuların yarattığı problemlere bakışı ele alındı. İnsan doğmadan önce neydi? Largeault'e göre insan embriyonları birinci hücreden itibaren insandırlar, insan onuru taşımaktadır ve ister doğal isterse üretilmiş olsun bütün kök hücrelerin üzerinde araştırma yapılması yasaklanmalıdır. Aynı oturumda ABD'den Don Ihde "Görüntü Teknolojisi ve Teknobilim" konulu bildirisinde, bilgiyle ilgili yenilikler ve ilerlemelerin çok kültürlü ortamlarda ortaya çıktığına dikkat çekerek, günümüzde de teknobilimdeki gelişmelerin çok olmasının söz konusu kültürel etkileşimden kaynaklandığını, bilim nosyonunun sadece teoriyle ilerlemesinin mümkün olmadığını anlattı. Son konuşmacı Boğaziçi Üniversitesinden Gürol Irzık "Bilim ve Teknolojinin Günümüz Dünyasındaki Amaçları"nı anlattı. Küreselleşen dünyamızda evrensellik yerel sesleri bastırmakta, epistemolojik relativizmde evrenselliği reddederek, kendi kendini yadsımaktadır. Bazı çevrelerce de bilimin İslamlaştırılması için postmodernizme başvurulmaktadır. Epistemik olanla politik olanı birbirinden ayırmalıyız. Lyotard'ın deyişiyle bilim meşruiyet sorunu ile karşı karşıyadır. Bugün ise sorumuz bilimin sosyal-politik meşrulaştırılması ile ilgilidir. Bilim her zaman kendini insanlığa yardım ettiği ölçüde meşrulaştıracaktır. Oysa epistemoloji politize olursa tehlike başlamış demektir. Son yılların gelişen bilimleri (genetik, bilgisayar, elektronik vs) postmodern anlatıya uygun olarak gelişti. Sanayi kâr getiren bilimlere yatırım yaptı. Sanayi-Üniversite ilişkisi çok kötü durumdadır. Böyle bir durumda bilimsel ortam tehdit altındadır. Bilim 20. yy'da sadece zenginlik değil güç ha-

lini aldı. Irzık'a göre bu durumda şu sorunlarla karşı karşıyayız:

1) Çıkar çatışması bilim adamının paradan yana tavır koymasına neden olmuştur.

2) Araştırma sonuçları giderek şirket çıkarlarına uygun hale gelmektedir. Bu konuda pek çok örnek üzerinde duran Irzık'ın çözümü ise etik kuralları ortaya koyup işleten kurumları tesis edebilmekten geçiyor. Ve bir atasözü ile bitiriyor konuşmasını: "Aklımız büyüdü ama bilgeliğimiz büyümedi".

Aynı gün dinlediğimiz bir başka bildiri de Mehmet Kuyurtar'a aitti. "Ortaçağda Dinsel Çoğulculuğun öncüsü Bir Filozof: Farabi" Kuyurtar bugün farklı inanç ve dindeki insanların barış içinde nasıl yaşabileceği sorusuna Farabi'den yola çıkarak çözüm aramaktadır. Bu arayış dinsel çoğulculuk kavramıyla kendini açar. Dinsel çoğulculuk fenomenolojik olarak dinlerin çokluğuna olgu olarak işaret eder ve bir yargıda bulunmaz. Farabi'de bu durumda hakikatten yola çıkılacak ve akılsal çözümler bulunulacaktır.

Son iki gün kongrenin ana oturumları öğrencilere ayrılmış idi. Bu oturumlardan birini örnek olarak özetleyecek olursak; başlık: Postmodern Düşünce ve Politik Aktivizm" konusundaydı. Galatasaray Üniversitesinden Başak Ertürk oturumu başarılı bir şekilde yönetti. İlk konuşmacı İngiltere'den David Kelly Postmodern felsefe karşısında dil felsefesinin başarısızlığı ile iki dil problemini ele aldı ve insan haklarına politik bir bakış getirdi. Ona göre postmodern felsefe karşısında artık söylenecek bir şey kalmadı. İkili dil insanın asıl politik hedefini gizleyerek önermelerini farklı bir dille sunmasıdır. Bu durum politikada karşımıza çıkmaktadır. Politikanın dilinde söylenenlerle varılmak istenen hedef arasında fark olduğuna dikkat çekti ve etik önermelerin olamayacağını savundu. İkinci konuşmacı Venezuela'dan Hakim Marquez Duband'dı. Konusu "Politik Eylem Olarak Kayıtsızlık". Duband da modernitenin eleştirisini yaparak onun kendi yarattığı kuşkunun altında ezildiğini, konsensus, uzlaşma diye bir şey olmadığını, farklılıkların ise sürekli vurgulandığını küresel

köyde bunların kof söylemler olduğunu anlattı. Bu durum karşısında kayıtsızlık politik açıdan da bir tutumdur ve farklılıktan farklıdır, özgürlüğün en düşük seviyesidir. Kayıtsızlık aktif de olabilir. Aktif bir kayıtsızlık mücadele demektir ve siyah ile beyaz arasındaki griler gibidir. Bu ilginç öğrenci oturumunun diğer bir konuşmacısı olan Ivo van Onna Hollanda'dan katılmaktadır. Konusu Postmodernitede İktidar problemidir. Ona göre postmodernitede hareket gücün yönü ile tanımlanır, toplum ise düzenin ontolojik temelidir. Mücadele politik alanda gerçekleşmelidir. Evrensellik için hegemonyanın ötesinde bir mantığa gereksinim vardır. Dünya sorunlarıyla başa çıkabilmek için insanın radikal düşünmesi gereklidir. Yeni bir dünya düzeni yaratma hem hegemonya ve hem de toplumlar için problemidir. Kapitalizm insanlarla değil sermayeyle ilgilenir ve insanın öznel algılarını yaratarak imajları satın alır. Kapitalizmin bu mantığını ortadan kaldıracak bir tek şey vardır. Toplumsal birliktelik, çokluklar. Bundan sonraki konuşmacı Galatasaray Üniversitesinden Hakan Yücefer, konu "Kötülük Problemi". Soru şöyle başlıyor: Postmodernitede kötülük sorunundan başka bize geriye ne kalıyor? Ona göre kötülük problemini düşünmek felsefenin acil sorunlarından biridir. Önce onun varoluş nedenini bulmak gerekir. Kötülüğü düşünme edimi tarih boyunca aklın sürekli tekrarladığı bir şeydir. Metafizik olarak da ele alınabilir. Kötülüğün vahim sonuçları vardır. Kötülüğü yoldan çıkmış iyi olarak görmek bizi kurban mantığına götürür. Gelecekte varolacak iyi için kötülüğe katlanmak doğrudur? Yücefer'e göre bunun cevabı hayırdır. Kötülük her zaman bir olasılık olarak içimizdedir ve onu tekil olarak görmemek lazımdır. Postmodernizm ise acı çekenlere(kötülüğe uğrayanlara) bir çözüm getirememektedir, tersine kayıtsız kalmaktadır. Kötülükle iyilik tesadüfi olarak bir arada değildir, onlar karşılıklı olarak birbirlerini var ederler, anlamı paylaşır ve tekilleşirler. Kötülük karşısında tekillerin her zaman problemleri vardır. Kötücülük bütündür, tümeldir ama kötülük tekilde kendini var eder. Her kötülüğün mutlak bir deneyimi, tekiliği mevcuttur. Çözüm: kötülük karşısında tekilin mikro politikalarını üretmekten geçer. Bu oturumun son konuşmacısı ABD'den Jen McWeeny idi. Sunduğu bildiri

Ekofeminist aktivizm üzerinedir. Bu bildiri de kadının kimliği, militarizm ve patriyarkal kapitalizm, farklılıklar, doğanın ezilmesi ile kadının ezilmesi arasındaki benzeşim konuları tartışıldı.

Kongrenin son günü kapanış ve değerlendirme konuşmaları akşam yapıldı. UNESCO insan ve toplum bilimleri birimi direktörü Peerre Sane bir konuşma yaptılar. Başkan yardımcısı Singer ise, felsefeyi düşüncelerin tahlili, eleştirisi bilimi olarak tanımladı. 21. yüzyılda evrensel adaletin yoksullukla mücadeleyi başarmamız dahilinde mümkün olabileceğini, her yıl yoksulluktan dünyada 3 milyar kişinin öldüğünü, dünyayı saran yoksulluk karşısında herkesin mücadele etmesi gerektiğini söyledi. Devamında etik çifte standartların uygulandığını belirtti. Son cümle olarak 'yoksulluk bir kader değildir ve hayırseverlerin vicdanına bırakılmayacak kadar da önemlidir. Yoksulluk hayırseverlikle yok edilemez. Görevimiz dünyadaki yoksulluğu yok etmektir, bununla ilgili sorumluluklarımız vardır.' Dedi. Kongre başkanı Ionna Kuçuradi'nin kongre değerlendirmesi ve temennilerinden sonra, Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik kapanış konuşmasını yaptı. Sayın bakan özetle şunları söyledi: "21. Dünya Felsefe Kongresine Batı Felsefesinin doğduğu yer olan Anadolunun ev sahipliği yapmış olması gurur vericidir... Felsefe düşünenler ve düşünenlerin düşünceleri üzerine düşüncelerdir. Bu kongre ile Türk felsefecilerinin yeterliliği ile doğu-batı arasındaki köprü görevi açısından yapılması gerekenler ortaya çıkmıştır. Toplantının sonuçları için MEB'da elinden geleni yapacaktır. Orta öğretim kurumlarında felsefe derslerinin daha iyi sonuçlar vermesi için bakanlık çalışmalarını başlatmıştır. Sokrates'in dediği gibi 'sorgulanmayan hayat yaşanmaya değer'". Daha sonra Kongre Başkanı bu yıl ilki düzenlenen Ölümünün 10. yılında Macit Gökberk ödülü için jürinin çalışmalarını anlattı. Jüri 31 makale arasında 40 yaşın altındaki bir felsefeciyeye ödülü vermek için çalışmıştır. Romanya'dan Ana-Maria Pascal "Montaigne's Pragmatic Scepticism and Postmodern Ethics" konulu makalesiyle Macit Gökberk ödülünü aldı.¹¹ Ödülü Milli Eğitim Bakanı Sayın Hüseyin Çelik takdim etti, genç felsefeciyeye başarılar diledi. Pascal'da duygula-

rını ve teşekkürlerini anlattıktan sonra, doktora çalışmalarına devam ettiğini, tez konusu olarak da Amerikan Pragmatizmini, siyaset felsefesine uygulama yönündeki çalışmalarına devam etmek istediğini belirtti.

Kongre izlenimlerimiz genelde iyiydi. En iyi tarafı da bu meslekten olanlara, felsefeye gerek amaçlar anlamda ilgi duyanlara gerekse akademik çalışanlara yeni düşünceleri sergilemesi ve yeni ufuklar açmasıydı. Şu anda felsefecilerin hangi konular da yoğunlaştığı, dünyada olup biten problemleri nasıl yorumlayıp değerlendirdiği, farklı çözümler ürettiğini görmek açısından da kongre yararlı olmuştur. Felsefeciler artık 'fildişi kulelerde' değildi ve insanlığın problemleriyle iç içeydi. Umuyoruz ki bu çözümlere, değerlendirmelere iktidarlar kulak verirler. Ancak küçük bir ayrıntı olarak Türk Felsefe Kurumu'nun kongreyi yurt içinde yeterince duyurmadığını da belirtelim. Katılım ücretlerinin yüksek olması da yurt içinden gelenlere engel oluşturmuştur. Uluslar arası bir kongre standartında kongre organizasyonunu gerçekleştiren VASKO şirketinin de başarılı olduğunu söylememiz gerekiyor. 103 yıl sonra Türkiye'de kongreyi izlemek gerçekten keyifliydi.22. Dünya Felsefe Kongresi 2008 'de Seul(Kore)'de yapılacaktır. Artık bizim izleme şansımız ise mümkün görülmemektedir. Kongreye katkılarından dolayı bütün ilgililere ve kongre başkanına teşekkür ederken, bildirilerin yayınlanmasını en kısa zamanda beklediğimizi söylememiz gerekiyor.

NOTLAR

- 1- 1900'de Paris'deki ilk kongreden sonra şu takvim izlenmiştir. 1904 Cenevre, 1908 Heidelberg, 1911 Bologna, 1924 Napoli, 1926 Boston,1930 Oxford, 1934 Prag, 1938 Paris, 1948 Amsterdam,1953 Brüksel, 1958 Venedik, 1963 Meksiko, 1968 Viyana, 1973 Varna, 1978 Düsseldorf, 1983 Montreal, 1988 Brighton, 1993 Moskova, 1998 Boston ve 2003 İstanbul.
- 2- Organizasyonun üyeleri çeşitli ülkelerdendir. Burada sadece uluslararası program komitesinin başkanı E. Berti(Italya),üyeleri B.Chande (Hindistan), G. Irzik (Türkiye), M.A. Quintanilla (İspanya), H.Tepe (Tür-

kiye), B.Çotuksöken (Türkiye), Y.Kim(Kore), Y.Örnek (Türkiye), P.Hountondji (Benin), W.McBride (Amerika Birleşik Devleti), Ö.Sözer (Türkiye) adlarını söyleyebiliriz. Türk Düzenleme Komitesi Başkanı da Ioanna Kuçuradi olup üyeleri şöyledir: Tüten Anğ(İstanbul), İsmail Demirdöven(Ankara), Yasemin Oğuz(Ankara), Murat Sözer(Ankara), Hülya Yetişken(Ankara), Betül Çotuksöken(İstanbul), Akın Ergüden(Ankara), Yusuf Örnek (Antalya), Sinan Tandoğan(Ankara), Zeynep Davran (İstanbul), Sevgi İyi (Bursa), Aydın Sezgin (Ankara), Harun Tepe (Ankara). Kongre sekreterleri ise Konuralp İren, Leyla Hafizoğlu ve Nermin Yavlal-Gedikdir.

- 3- 21. Dünya Felsefe Kongresinin ana konusu "Dünya Problemleri Karşısında Felsefe" olup, ana oturumları şu şekilde düzenlenmiştir. A)Felsefenin Rolü:Aydınlanma, Postmodern Düşünce ve Diğer Perspektifler B)Bilim ve Teknolojideki Yeni Gelişmelerde Karşılaşılan Etik ve Felsefi Sorunlar C) Küreselleşme ve Kültürel Kimlik D) İnsan Hakları, Devlet ve Uluslar arası Düzen. Sempozyumlar ise şunlardır.: A)Eşitsizlik, Yoksulluk ve Gelişme: Felsefi Perspektifler B) Şiddet, Savaş ve Barış C)Demokrasi ve Geleceği, Yurttaşlık ve Sivil Toplum D) İnsan Hakları: Kavramlar, Problemler ve Beklentiler E) Türkiye'de Felsefe.

Diğer oturumlarda aşağıdaki konu başlıkları tartışıldı. Estetik ve Sanat Felsefesi, Uygulamalı Etik, Felsefeye Yaklaşımlar, Bioetik ve Tıp Etiği, Meslek Etikleri, Karşılaştırmalı Felsefe, Etik, İnsan Hakları, İmgeler ve Semboller, Mantık ve Mantık Felsefesi, Metafizik, Ontoloji, Kişiler ve Kimlik, Fenomenoloji, Felsefi Antropoloji, Felsefi Hermeneutik, Bilim Felsefesi, Enformasyon ve İletişim Felsefesi, Felsefe ve Ekonomi, Felsefe ve Çevre, Felsefe ve Gelecek Kuşaklar, Felsefe ve Cinsiyet, Felsefe ve Edebiyat, Çocuklar için Felsefe, Afrika'da Felsefe: Günümüzdeki Tartışmalar, Asya ve Pasifikte Felsefe:Günümüzdeki Tartışmalar, Latin Amerika'da Felsefe:Günümüzdeki Tartışmalar, Kuzey Amerika'da Felsefe: Günümüzdeki Tartışmalar, Eylem Felsefesi, Kültür Felsefesi, Eğitim Felsefesi, Tarih Felsefesi, Dil Felsefesi, Hukuk Felsefesi, Matematik Felsefesi, Tin Felsefesi, Doğa Bilimleri Felsefesi, Doğa Felsefesi, Din Felsefesi, Sosyal Bilimler Felsefesi, Teknoloji Felsefesi, Toplum ve Siyaset Felsefesi, Spor Felsefesi, Felsefe Öğretimi, Bilgi Felsefesi, Zaman ve Bellek, Eskiçağda Felsefe, Ortaçağda Felsefe, Yeniçağda Felsefe ve Günümüzde Felsefe.

4- Cumhurbaşkanı Sayın Ahmet Necdet Sezer 21. Dünya Felsefe Kongresinin Türkiye'de yapılmasından duyduğu memnuniyeti dile getirdikten sonra, Türkiye ve Türk Felsefe geleneği için büyük bir kazanç olacak olan kongrenin düzenlenmesini sağlayan Türkiye Felsefe Kurumu ve gayretlerinden dolayı başkan Prof. Dr. Ioanna Kuçuradi'yi kutladı. Devamında, "Ülkemizde felsefenin kurumsallaşması Cumhuriyet döneminde başlamıştır. Köklü bir geleneğe sahip olan Türk felsefesi , ancak bu dönemde laik ve çağdaş bir yaklaşıma kavuşmuştur. Cumhuriyet döneminde üniversitelerimizde felsefe bölümlerinin kurulması ve değerli felsefecilerimizin ulusal sınırlarımızın ötesine geçen katkılarda bulunmaları gurur vericidir. Bugün, felsefe yayınlarındaki belli başlı düşünürlerin yapıtlarının Türkçeye kazandırılmasını amaçlayan çalışmalarındaki artışta sevindiricidir. Ancak felsefe yaşamımızın bugün ulaştığı düzeyi yeterli bulmuyoruz. Orta öğretim düzeyinde felsefe eğitime daha geniş yer verilmesi ve felsefenin okulda başlaması önem taşımaktadır. Çağdaş bir felsefe eğitimi , gençlerimize yeni ufuklar açacak, daha güçlü bir tarih, toplum ve yurttaşlık bilinci kazandıracaktır. Düşünce özgürlüğünün ön koşulu özgür ve aydınlık düşüncedir. Gençlerimize özgür düşüncenin anahtarını vermek zorundayız....Felsefenin önemini kavrayamayan toplumlar , sağlıklı gelişme göstermezler. Felsefeye önem veren , eleştirel düşüncenin gelişmesine ortam hazırlayan toplumlar demokrasiyi ve özgürlükleri içselleştirerek dünyanın en güçlü ve gönenc düzeyi yüksek toplumları olmuştur."

Unesco felsefe ve etik direktörü Moufida Goutcho'da "İstanbul'un felsefe geleneğine sahip eski bir şehir olduğu"ndan söz etmiştir.

Başkan Ioanna Kuçuradi ise , Uluslararası Felsefe Kuruluşları Federasyonu(FISP) ndan söz ederek bu kongrenin Habermas, Vattimo, Iris Young, Jelyu Zhelev, Agnes Heller, Seyla Benhabib, Otfried Höffe gibi dünyaca ünlü filozofları İstanbul'da buluşturduğunu, konuşmacıların sunumlarını İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, İspanyolca veya Türkçe yapabileceğini, öğrenci oturumları düzenleneceğini, konuklara kongre öncesinde ve sonrasında Troya, Assos; Ege kıyıları, İonya felsefenin yeşerdiği Bergama, Efes, Milet; kaya kiliseleriyle ünlü Kapadokya; Hititlerin ülkesi Hattuşaş gibi tarihi yerlerin gezdirileceğini, ayrıca bu yıl ilk kez düzenlenecek olan 40 yaşın altındaki bir

felsefeciye "Macit Gökberk Ödülü" verileceğini, kongreye katılım ücretinin 200 dolar öğrenciler için 25 dolar olduğunu duyurdu.

- 5- Habermas'ın konuşması ve bu oturumun çevirisi yanında geniş yankı buldu. Habermas ne dedi?, yanlış mı anlaşıldı? Yanlış anlaşılma simultana çeviriden mi kaynaklandı? Bu sorularla ilgili yazılardan bazıları şunlardır: Bkz. **Radikal**, "Habermas Ne Dedi" 18 08 2003; **Cumhuriyet** "ABD Hukuk Tanımıyor" 12 08. 2003; **Yeni Şafak** "Felsefe Kongresinde Cenaze Levazimatçıların İştahlarını Nasılda Kabarttık Ama" 20.08. 2003; **Hürriyet** "Ünlü Filozoflar Yeni Dünya Düzenini Eleştirdi" 12. 08.2003; **Hürriyet** "Orta Doğu Filozofları Birbirine Düşürdü" 13.08.2003.
- 6- Galatasaray Üniversitesi Felsefe Bölümü "Türk Dilli Uluslar arası Ortak Felsefe Dili" ile ilgili bir proje hazırlamaktadır. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığının yayınları arasında çıkan ansiklopediler ise, Türk Dünyası Edebiyatı Metinleri Antolojisi, Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü'dür. Bu ciltler için bkz. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.. Ortak felsefe terminolojisinin yapılabilmesi konusunda eksikleri , olumlu ve olumsuz yanları değerlendirebilmek açısından söz konusu çalışmalara bakılmasının yararlı olacağı düşüncesindedir.
- 7- Bu oturum ertesi gün tartışılmaya devam etti. Tartışmaların ve değerlendirmelerin sonunda farklı yaklaşımlar söz konusuydu. Bunlardan biri çalışmanın yararlı olacağı ve soydaşlarımızla bu birliğe ve ortaklığa bir an önce başlamamız yolunda idi. Diğeri ise aradan geçen uzun yüzyıllar boyunca her toplumun farklılaştığı ve söz konusu farklılıklardan dolayı birbirimizi anlamadığımız ve ortak alfabenin olmayışı idi. Ayrıca değerlendirmeler sırasında bizim Batı tarzında bir felsefemizin geleneğimizden gelmediği, ancak destanlar, romanlar , şiirler ve benzerinde bilgeliğin, hikmetin saklı olduğu ifade edildi. Aslında felsefenin bu dolaylı anlatımlarının Batı da örneğin Sartre' da da var olduğu konuşuldu. Bu konudaki kaygılardan bir diğeri de ortak felsefe dilinin mevcut terimlerle oluşturulabilmesinin mümkün olup olmadığı? Sözcüklere karşılık bulmaktan öte ortak an-

lamaları bulmanın önemli olduğu ve bu noktada buluşulup buluşulamayacağı? Bu işin Türkiye Türkçesi önderliğinde yapılabileceği görüşleri üzerinde de duruldu.

8- Gerçi bu konuda Prof. Dr. Betül Çotuksöken'in şu açıklamasını da göz önüne almamız bizi ne derece haklı kılmaktadır bilemiyorum. "Dünya felsefe tarihine baktığımızda Türkiyeli kimler var? Sorusuna cevaben 'Bütün felsefe tarihine baktığımızda, filozoflar listesini elimize aldığımızda Türkiye'den bir isme bile rastlayamıyoruz açıkçası. Bunun Türkiye'de çalışmaların yeterince yapılmadığı şeklinde yorumlanabilmesi mümkün.Yorumlanabilirde. Ben burada dil engelini görüyorum. Günümüzde eğer İngilizce yazmıyorsanız siz yoksunuz. Edebiyat dünyasında bir takım kişiler eserlerinin çevrilmesini sağlayabiliyorlar ama böyle bir istemin Türkiye'de özgün felsefe yapmaya çalışan kişilerle bağlantılı olarak ortaya çıktığını göremiyoruz....'" *Cumhuriyet Gazetesi*. ek, 10. 08. 2003.

9- Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'yı bu vesile ile özellikle rahmetle ve saygıyla anmak isterim. Kendisiyle Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığın'da Uzman Yardımcısı olarak çalışmaya başladığım 1989 yılından vefat ettiği 1993 yılına kadar çalışma fırsatı bulduğum için de kendimi şanslı hissediyorum. Atatürk Kültür Merkezi'nin ilk başkanı olan Sayılı'nın kısa özgeçmişini şöyledir: "Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı 1913 yılında İstanbul'da doğdu. İlk öğrenimini İstanbul ve Ankara'da yaparak 1933 yılında Ankara Atatürk Lisesinden mezun oldu. Lise bitirme sınavlarından tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi grubu üç yıllık bakalorya sözlü sınavında bizzat bulunan Atatürk verdiği cevaplardan çok memnun kaldığından , o zamanki Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip Bey'e kendisiyle ilgilenmesini söyledi. Bunun üzerine , Milli Eğitim Bakanlığının sınavına giren Sayılı, Harvard Üniversitesinde Bilim Tarihi öğrenimi görmek üzere Amerika'ya gönderildi. Bu öğrenimini ünlü bilim tarihçisi George Sarton'un yönetiminde yaparak 1942 yılında dünyada ilk doktora derecesiyle Harvard Üniversitesinden doktorasını aldı.

1943 yılında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine 'ilmi yardımcı' tayin edildi. 1946 öğretim yılı sonlarında aynı fakültenin Felsefe Bölümüne Bilim Tarihi doçen-

ti olarak atandı. 1952 yılında profesörlüğe, 1959 yılında ise ordinaryüs profesörlüğe yükseltildi. 1974 yılında aynı fakültenin Felsefe Bölümü başkanlığına seçildi ve bu görevi emekli olduğu 1983 yılına kadar devam etti. 1947 yılında Türk Tarih Kurumu asli üyeliğine, 1957 yılında Uluslar arası Bilim Tarihi Akademisi muhabir üyeliğine ve 1962 yılında üç yıllık bir süre için bu akademinin as başkanlığına seçildi. Türk Kütüphaneciler Derneğinin şeref üyeliğini de yapmış olan Sayılı, 1982 yılında UNESCO Türkiye Milli Komitesi Yönetim Kurulu üyeliğine seçilmiştir.

1973 yılında Polonya'nın Ankara Büyükelçisi tarafından kendisine Kopernik'in doğumunun beş yüzüncü yıldönümü vesilesiyle bir Kopernik madalyası verildi. 1977 yılında Tübitak'ın hizmet ödülüne layık görüldü. 1980 yılında UNESCO'nun Paris'deki Genel Merkezi tarafından Orta Asya uygarlıkları üzerinde hazırlanması kararlaştırılan yedi ciltlik bir yapıtın planlanıp yazdırılması işinin gerçekleştirilmesini sağlamak üzere kurulan onsekiz kişilik uluslar arası editörler komitesine üye seçildi. 1981 yılında ise, İTÜ bilim ve teknoloji enstitüsü tarafından bir onur beratıyla taltif edildi.

Son olarak Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı görevini başarıyla yürütmüş olan Sayılı 1993 yılında yaş haddinden dolayı emekliye ayrıldı." Emekliliğinden kısa bir süre sonra vefat etmiş olan Sayılı'nın yurt içinde ve yurt dışında yayınlanmış olan 100'den fazla makalesi ve kitapları vardır . Eserlerinden bazıları şunlardır:

1- **Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir**, Ankara 1948.

2- **Farabi's Article on Vacuum**, ankar 1951.

3-**Mısırlılar ve Mezopotamyalılarda Matematik Astronomi ve Tıp**, Ankara 1966.

4- **The Observatory in Islam**, Ankara 1960.

5- **Copernicus and his Monumental Work**, Ankara 1973.

6- **Türkler ve Bilim**. İstanbul 1976. (*Bilge Dergisi*, Sayı 6 Yıl 1995) Ayrıca Sayılı için Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Bilim Tarihi Ana Bilim Dalı ile Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığından bilgi ve kaynak edinilebilir.

10- İngiliz siyaset ve ahlak felsefecisi Hobbes'cu bakış açısı şu şekilde özetlenebilir: Evrensel bir ahlak yasası yoktur. Özünde insan bir kudret ve enerji birimidir. Her insan doğal olarak hazzının peşinde koşar ve başkalarının zararına da olsa, kendi güç alanının sınırlarını genişletmek ister.

11- Prof. Dr. Macit Gökberk 1908'de doğmuş Türkiye'nin Cumhuriyet döneminde yetiştirdiği en başarılı felsefecilerinden biridir. Uzun yıllar İstanbul Üniversitesinde hocalık ve Türk Dil Kurumu'nun genel başkanlığını yapmıştır. Yetiştirdiği bir çok felsefeci İstanbul

Üniversitesinde hocalık yapmışlardır. Kendisi "Hegel ve Auguste Comte'da Toplum Kavramı" teziyle Berlin Üniversitesinde doktorasını vermiştir. Onun en önemli çalışması halen elimizde başvuru kitabı olarak kullanmaya devam ettiğimiz ve ilk baskısı 1961 yılında yapılan "Felsefe Tarihi" kitabıdır. Özellikle Alman idealizmi konusunda eşsiz bir uzman olan Gökberk, açık, rahat anlatımı ve güzel Türkçesiyle kendisini saygıyla ve minnetle andığımız felsefecilerimizdendir. Onun çalışmalarına ilgili detaylı bilgiler için Türk Dil Kurumu Macit Gökberk Armağanı'na bakılabilir. Ayrıca diğer yönleri ve çalışmaları içinde bir çok kitaplar ve makaleler mevcuttur.

21. Dünya Felsefe Kongresi "Türkiye'de Felsefe" Oturumu.

21. Dünya Felsefe Kongresi "Türk Dilli Uluslar Ortak Felsefe Dili" Oturumundan.

21. Dünya Felsefe Kongresi'nde Jürgen Habermas konferansını verirken.

21. Dünya Felsefe Kongresi, Öğrenci Oturumundan Bir Görüntü.

Bilge Yayın, Tanıtım, Tahlil Eleştiri Dergisi Yayın İlkeleri

Bahar, Yaz, Güz ve Kış olmak üzere yılda dört sayı yayımlanır. Böylece yılda bir cilt oluşturulur. Dergi, üye ve ilgililerine yayım tarihini izleyen 20 gün içinde gönderilir.

Amaç :

a) Türkiye, Türk Dünyası ve öteki ülkelerde yapılan bilimlik yayınları tanıtmak, tahlil ve tenkit etmek,

b) Okuyucuya, Dünyadaki ve Türk Dünyası'ndaki çalışmaları izleyebilme imkânı sağlamak,

c) Türkiye'nin bilimlik çalışmalarına katkı sağlamak,

d) Yazılar bazı istisnalar dışında, Türkçe veya Türk lehçelerinden birinde yayımlanır,

İçerik

a) Alanında bir boşluğu dolduracak araştırmaya dayalı özgün makaleler,

b) Alanında gelişmesine katkı sağlayacak tanıtım tahlil ve eleştiri yazıları,

c) Bilimlik çalışmalara kuramlık ve yöntem açısından katkı sağlayacak çeviri yazıları,

d) Alanında gerçekleştirilen derleme ve tarama çalışmaları,

e) Bilge'de yayımlanacak yazıların daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması tercih sebebidir. Ancak bazı istisnai durumlarda yazı ikinci kez yayımlanma durumunda ise bunun belirtilmesi gerekmektedir.

Gelen Yazıların Değerlendirilmesi :

a) Yayımlanması için gönderilen yazılar öncelikle yazı işleri tarafından konu, içerik ve yazım kuralları açısından incelenir ve düzenlenir.

b) Yayın Kurulu'nda incelenir ve hakem onayına sunulur.

c) Yazarlar, hakemlerin ve yazı kurulunun eleştirisi, öneri ve düzeltme taleplerini dikkate alırlar. Ka-

tilmadıkları noktaları gerekçeleri ile birlikte yazı kuruluna sunabilirler.

d) Yayımı kabul edilmeyen yazılar, istek halinde geri verilebilir.

Yazım Dili ile İlgili Genel Kurallar :

a) Bilge'nin dili Türkçedir. Latin harfleriyle Türk lehçelerinden birinde yazılan yazılar mümkün olduğu ölçüde Türkiye Türkçesi'ne aktarılır. Gerekli görüldüğü takdirde uluslararası geçerliliği olan diğer dillerde yazı da kabul edilir.

b) Yazarlar istedikleri kelime ve terimleri kullanmakta serbesttirler. Ancak yeni kelime ve terim kullanıldığı zaman herhangi bir Batı dilindeki karşılığı belirtilmelidir. Ayrıca, T.D.K. İmlâ Kılavuzu'na uyulması bir zorunluluktur.

c) Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir.

d) Yazarlar istedikleri transkripsiyon sistemini kullanabilirler. Dizgi imkânlarını da gözönünde bulundurarak, Türkiye'de yayın olan transkripsiyon sisteminin kullanılması tavsiye edilir.

e) Yazılar bilgisayarda dizilmeli, disket ve kağıt çıktısı ile gönderilmelidir. El yazısı ile yazılmış yazılar ile disketsiz yazılar dikkate alınmaz. Yazımda M.S. Word adlı program kullanılmalıdır. Başlıklar 18 punto bold, metin 10 punto normal, dipnotlar 8 punto olarak Times Tr fontu ile dizilmelidir. Kitap ve dergi adları bold, alıntılar tırnak içinde italik olmalıdır. Transkripsiyon için Times'a dayalı herhangi bir font kullanılabilir.

f) Kitap tahlil, tanıtım ve eleştiri yazılarında eserin son yıllarda basılmış olması şartı aranmaz; edebî eserlerin tanıtım, tahlil ve eleştirilerine yer verilmez.

g) Tanıtılan eserlerin bibliyografik künyesi tam olarak verilmeli, varsa diğer baskı ve tercüme de belirtilmelidir. Yazar adı başlığın altında sol tarafta altında unvanı, adresi yazılı olmalıdır.

h) Kaynak göstermede dipnot kullanılmalıdır. Cümlelerin sonuna (örnek¹) şeklinde yazılmalı künye metin sonunda, yazarı, kitap, dergi ya da makale adı, basım yeri, yılı belirtilerek verilmelidir. Kitap ve dergi isimleri bold, veya italik makaleler tırnak içinde olmalıdır.

i) Yazıların sayfa numarası verilmeli ve yazılar 5-10 sayfayı geçmemelidir.

j) Yukarıdaki kurallara uygun yazılar 2 nüsha çıktısı ve disketi ile birlikte yazışma adresimize gönderilir.

